
ବ୍ରହ୍ମ ମୋହିନୀ.

ନୀଳକାନ୍ତ ମହାପାତ୍ର ରଚିତ

ગુજરાત વિધાપીઠ અધ્યક્ષ
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ-સંગ્રહ
૮૧૭૦

૬-૩૩

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૅપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૮૧૭૦ દર્શક

પુસ્તકનું નામ ભુવન કોરિબી

વિષય ૬-૧૩

દરેક કુટુંબમાં રાખવા લાયક લોકપ્રિય નવલકથાઓ

સૂચિપત્ર.

‘ખંસરીખાલા’ માં આવેલા ચિત્રોનો નમૂનો.

બધું વિગત માટે ખંસરીખાલાની જાહેરાતો જુઓ.

નવે પ્રકરનાં પુસ્તકો મળવાનું હશે.

‘લહારી-મંદુ’ કાર્યાલય. અમદાવાદ.

છપાય છે !

સચિત્ર.

છપાય છે !

— ભુવનમોહિની. —

(સચિત્ર ઐતિહાસિક નવલકથા.)

પ્રયોજક, મળલાલ ભટ્ટવશ ઠક્કર.

ત્રિભુવનમોહિની નરજહાનના રસિક ઐતિહાસિક વિષયોને અનુસરી આ નવલકથા લખવામાં આવી છે. આ નવલકથાના માધુર્યને, રસિકતાને તથા મનમોહકતાને કેવળ નિર્ણય શબ્દોથી વર્ણવી શકાય તેમ નથી. પ્રભુચના તરંગો ઉછળતા જોવા હોય, વિદ્યાસની લાલસાનું દર્શન કરવું હોય, જ્ઞાનખાનાના છુપા ભેદ જાણવા હોય તો આ નવલકથાના આજેજ આલોક થાઓ. પાકું સોનેરી પદ્મ. સુંદર ચિત્રાથી વિભુષિત, આજેજ ‘લુહાણા-મધુ’ ઑફિસ-અમદાવાદને શિરનામે નામ નોંધાવો.

સ્ત્રીઓના ખાનગી વાંચન માટે ઉપયોગી ગ્રંથ.

પતિવ્રતા-સતીઓ.

સ્ત્રીઓની ઉત્તતિથી જ દેશની ઉત્તતિ ને સ્ત્રીઓની પડતીથી જ દેશની પડતી થાય છે. એ આખી દુનિયાને માન્ય સિદ્ધાંતને અનુસરી સ્ત્રીઓની ઉત્તતિ માટે જુદી જુદી વ્યવસ્થા શિક્ષાસાધનો લાક્ષમાં પ્રગટ કરવામાં આવે છે. સચિત્ર આવૃત્તિ ત્રીજી, દિ. ૩. ૩ વી. પી તથા પોસ્ટેજ જૂદું.

‘લુહાણા-મધુ’ કાર્યાલય-અમદાવાદ.

આ સૂચિપત્રનું કવર ‘ધર્મ વિજય’ પ્રેસ અમદાવાદમાં છાપ્યું.

સચિત્ર !

સચિત્ર !!

રજપૂતોના પ્રબળ પરાક્રમોથી અને સતી સાધ્વી
રજપૂતાણીઓના આદર્શ આત્મોત્સર્ગથી પરિપૂર્ણ
સચિત્ર વાર્તાસંગ્રહ.

રજપૂતોની રંગભૂમિ.

પ્રયોજક, પ્રજ્ઞલાલ જાડવજી ઠક્કર.

જે પ્રબળ પરાક્રમી રજપૂત જાતિએ સ્વદેશ સ્વાધીનતા માટે, સ્વધર્મનું રક્ષણ કરવા માટે પોતાના પ્રાણની માયાનો ત્યાગ કરી સમરાંગણમાં પોતાનાં વીર જીવન સમર્પણ કર્યા હતાં, જે સતી સાધ્વી આર્ય સત્તારીઓ અનેક સંકટો આવી પડવા છતાં મનસા, વાચા અને કર્મભૂમિથી પુણ્યમાર્ગપર રહી ભારતના ઇતિહાસમાં પોતાની પ્રતિભા, આદર્શ, આત્મત્યાગ, ધર્મપ્રીતિ આદિ અનેકવિધ સદ્ગુણોનો સુવર્ણક્ષરે પરિચય દરાવી ગઈ છે, જેમની જીવનકથા હજીપણ આર્ય સત્તારીઓના અંતરમાં ધર્મપ્રીતિના અને સ્વદેશહિતના સંકલ્પોને જાગ્રત કરે છે. એ અક્ષય કીર્તિશાલિની વીરશિરોમણિ રજપૂત જાતિના ઇતિહાસને અનુસરી આ વાર્તાસંગ્રહ લખવામાં આવ્યો છે. પ્રત્યેક વાર્તામાં પ્રભુચ, વિરહ, મિલન, સ્વદેશભક્તિ, આત્મોત્સર્ગ વગેરેનો સમાવેશ થયેલો છે. નવલકથાઓ અને વાર્તાના શૈલીને આ વાર્તાસંગ્રહ વાંચવાની અમે ભલામણ કરીએ છીએ. સ્વાધીનતાના આ નવયુગમાં આવા સ્વ-દેશહિતવિષયક પુસ્તકને ગુર્જર વાંચકો વધાવી લેશે એવો સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે. મોટી સાઇઝનાં પૃષ્ઠ લગભગ ૨૨૫, પાકું સોનેરી પૃષ્ઠ. કેટલાંક પ્રાસંગિક ચિત્રોથી આ નવલકથાને સુંદર બનાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૨-૮-૦.

‘લુહાણા-ખંધુ’ કાર્યાલય.

અમદાવાદ.

અમદાવાદ ખી ડાયમંડ જ્યુબિલી પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં પરીખ દેવીદાસ હમનલાલે છાપ્યું

છપાય છે !

સચિત્ર

છપાય છે !

આર્યસંસારનો આધુનિક ચિતાર !

જ્ઞાનનો ભંડાર ! !

[સચિત્ર. સંસારદર્શન. સચિત્ર.]

પ્રયોજક, વ્રજલાલ બદવણ ઠક્કર.

(સામાજિક વાર્તાસંગ્રહ.)

આ વાર્તાસંગ્રહમાં આધુનિક આર્યસંસારની વર્તમાન-કાળની પરિસ્થિતિનાં એવાં આકર્ષક ચિત્રચરિત્ર આલેખવામાં આવ્યાં છે કે, જે વાંચવાથી ભારતવર્ષના આધુનિક આર્યસંસારની સંપૂર્ણ મહિતી સાથે આનન્દ, જ્ઞાન અને પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત થયા સિવાય રહેશે નહિ. સુધારાનો સાર, કુધારાનો ઠેપ, સ્ત્રીસ્વાધીનતાનું પરિણામ, ધર્મશૂન્ય શિક્ષણને લીધે સંસારમાં ચાલતો સ્વચ્છંદાચાર, સ્ત્રીબંતિનાં ગૃહકર્તવ્ય, વગેરે અનેક ઉપયોગી વિષયોનો આ વાર્તાસંગ્રહમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. સ્વદેશની પરિસ્થિતિથી પરિચિત થવું હોય, કુટુંબકલેશ કિંવા ગૃહકલેશમાંથી મુક્ત થવું હોય, પતિ-પત્નીએ પરસ્પરના પ્રેમમાં લીન બની રનેહમય જીવન ગુજારવું હોય તો આ વાર્તાસંગ્રહ અવશ્ય વાંચો. લાયબ્રેરીને શોભાવે એવું પાકું સોનેરી પૂઠું; પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૫૦ છતાં મધ્ય માત્ર રૂ. ૨-૮-૦.

‘ હ્રુહાણા-બંધુ ’ કાર્યાલય-અમદાવાદ.

તેયાર છે !

આજે જ મંગાવો.

સ્વરાજ્યપ્રાપ્તિનો મહામંત્ર ! સ્વદેશભક્તિનો અપૂર્વ ચિતાર !

મહારાજ પ્રતાપાદિત્ય.

(ઐતિહાસિક નવલકથા.)

પ્રયોજક, યજ્ઞલાલ બદવણ ઠક્કર.

ભારતસમ્રાટ અકબરશાહના રાજત્વકાળમાં બંગાળા દેશમાં ' પ્રતાપાદિત્ય ' નામના એક મહાન સ્વદેશભક્ત નરરત્નનો આવિર્ભાવ થયો હતો. સ્વદેશને મોગલોની પરાધીનતામાં સપડાયલો જોઈ, સ્વદેશવાસીઓ ઉપર ગુજરતા જુદમનું દર્શન કરી એ અદ્વિતીય વીરવરના અંતઃકરણમાં સ્વદેશોદ્ધારની ભાવના કેવી રીતે અંકુરિત થઈ હતી તથા ધીમે ધીમે તેણે પોતાની બુદ્ધિમત્તા, કર્તવ્યતત્પરતા, તેજસ્વીતા, દુરદર્શિતા વગેરે સદ્ગુણોથી સમસ્ત બંગાળા દેશને કેવી રીતે સ્વાધીન કર્યો હતો તેનું સ્વદેશભક્તિપરિપૂર્ણ, બોધક, મનોરંજક, જ્ઞાનોનેજક અને ચિત્તરંજક વર્ણન આ ઐતિહાસિક નવલકથામાં આવેલું છે. તે ઉપરાંત યવનોનો અત્યાચાર, ગૃહરાત્રુઓના પ્રપંચથી થયેલો સ્વદેશના સર્વસ્વનો નાશ, હિન્દુ રમણીની આદર્શ પતિભક્તિ, વીર બાળિકાની બહાદુરી તથા સ્વદેશસેવાનો સંકલ્પ, અકબર બાદશાહના રાજદરબારનો પરિચય વગેરે ઉત્કૃષ્ટ વિષયોનો આ નવલકથામાં સમાવેશ થયેલો છે. આ નવલકથા વાંચવાથી સ્વરાજ્યપ્રાપ્તિનો મહામંત્ર સમજી શકાશે, સ્વદેશભક્તિનું અને સ્વધર્મનું માહાત્મ્ય સમજી શકાશે. ધર્મ ધાર્મિકનું કેવી રીતે રક્ષણ કરે છે એ સૂત્રનો આ નવલકથામાં સાક્ષાત્કાર કરાવ્યો છે.

પૃષ્ઠ સંખ્યા ૩૦૦, મુંદર સપ્તેદ ચીકણા ગ્લેઝ કાગળ, પાકું સોનેરી નામનું મનોહર પૂઠું; છતાં મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૨-૦-૦ બે.

‘ બ્રહ્મણ્ય-બંધુ ’ કાર્યાલય.

અમદાવાદ.

અત્યંત ચિત્તહર મનોરંજક ઐતિહાસિક નવલકથા.

મરૂભૂમિની મોહિની. ૪

(બીજી આવૃત્તિ.)

પ્રયોજક:—પ્રજલાલ જાદવજી ઠક્કર.

જે બહાદુર રજપૂત જાતિએ પોતાની અતુલનીય સ્વદેશભક્તિથી પોતાની જાતિને ગૌરવાન્વિત કરી છે તે જ રજપૂત જાતિના ઇતિહાસને લગતી આ નવલકથા છે. જ્યારે જાલિમસિંહ કોટાનો રાજપ્રતિનિધિ હતો ત્યારે તેણે પોતાને અધિકાર વંશાનુક્રમિક ચાલૂ રાખવા કેવા ભગીરથ પ્રયત્ન કર્યા હતા, સ્વરાજ્યપ્રાપ્તિ માટે કોટાના રાજકુમારોએ કેટલું બધું કષ્ટ દહાવ્યું હતું, ઝાલોરરાજનન્દની અલકાસુંદરી અથવા મરૂભૂમિની મોહિનીને મેળવવા માટે જાલિમસિંહના પુત્ર ગરંધનદાસે તેનાપર કેટલો બધો જીદમ શુભર્યો હતો વગેરે વિષયોનું રસિક વર્ણન આ ઐતિહાસિક નવલકથામાં છે.

વડોદરાથી પ્રકટ થતું સુપ્રસિદ્ધ માસિક પત્ર સાહિત્ય જાણીતું છે કે:—“ **મરૂભૂમિનો-કોટાનો ઇતિહાસ જાણવા માટે આ પુસ્તક સારું છે. **આ નવલકથા માટેનો અમારો અભિપ્રાય ધણે સારો છે ને દરેક જણને તે વાંચવાની અમે બે-બેક ભલામણ કરીએ છીએ. ”

પૃષ્ઠ સંખ્યા લગભગ ૨૫૦, પાકું સોનેરી ત્રણ નામનું લાયબ્રેરીને શોભાવે એવું પૂકું; છતાં મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૨-૦-૦

‘ હુહાણા-બધુ કાર્યાલય ’-અમદાવાદ.

સર હેત્રી લૅરેન્સકૃત Adventures in the Panjab નામક
પ્રખ્યાત ગ્રંથના આધારે લખાયેલી સત્યઘટનાત્મક
સચિત્ર ઐતિહાસિક નવલકથા.

પંજાબ રહસ્ય.

જનની જન્મભૂમિશ્ચ સ્વર્ગાદપિ ગરીયસિ એ મહાન
સ્વદેશસૂત્રનો સાક્ષાત્કાર કરવો હોય તો આ ઐતિહાસિક નવલ-
કથા અવશ્ય વાંચો. એક રાજપૂત રાજકુમારનું પોતાની શૈશવા-
વસ્થામાં અર્થાત્ માત્ર એક જ વર્ષની ઉંમરે ભાગ્યયોગથી માતા-
પિતાથી વિખુટા પડવું, એક સદાશય અંગ્રેજ લશ્કરી અમલદારના
આશ્રય નીચે ઉછરી તેનું મહોટા થવું, સ્વદેશસેવાના મહામંત્રની
સાધનામાં તેણે પોતાનું જીવન સમર્પણ કરવું, દગાખાજ દેશબંધુઓદ્વારા
તેનો છળ થવો એ વિષયો ઉપરાંત મહારાણા રણજીતસિંહના રાજ-
દરબારમાં ચાલતાં કપટતંત્રનો ઇતિહાસ આ નવલકથામાં રસિક-
તાથી વર્ણવેલો છે. આ નવલકથામાં નિમ્ન લિખિત પ્રકરણોનો
સમાવેશ થયેલો છે.

૧. અનાથ બાળક, ૨ હિન્દનો પુત્ર બ્રિટિશભૂમિમાં ! ૩.
જન્મભૂમિ કે કર્મભૂમિ ? ૪. વિયોગ, ૫. રાયનો રંક, ૬. પ્રણ-
યાહુતિ, ૭. માતૃભૂમિનું દર્શન, ૮. લાહોર, ૯. રાજદર્શન, ૧૦.
સલાહ, ૧૧. રણજીતસિંહ અને તેનો દરબાર, ૧૨. જહરસિંહ અને
ચૈતન્યદાસ, ૧૩. દુલીનની નિમજ્જક, ૧૪. ગુપ્ત સંદેશ, ૧૫. પ્રયાણ,
૧૬. નંદસિંહનું કપટતંત્ર, ૧૭. શોધ, ૧૮. કાંઝા, ૧૯. વિજય,
અધિકાર વગેરે.

સુંદર ફોટોગ્રાફિક ચિત્રોથી આ નવલકથાને સર્વોચ્ચ-
સુંદર બનાવવામાં આવી છે. પાકું સોનેરી લાયબ્રેરીને
શોભાવે એવું પૂકું છતા મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૧-૮-૦

‘ લુહાણા-બંધુ ’ કાર્યાલય-અમદાવાદ.

તૈયાર છે !

આજે જ મંગાવો !

નવલકથાઓનો કોહિનૂર ! સ્વર્ગીય પ્રેમનું અપૂર્વ ચિત્ર !

લાયબ્રેરીનો શણગાર ! રસનો અમત્કાર ! જ્ઞાનનો ભંડાર !

સ્નેહસૃષ્ટિનો સઘળો સાર !

સ્નેહ-સદન

અથવા

પ્રાણુચ રહસ્ય !

આધુનિક ભારતવર્ષની સ્થિતિનું હૃદયભેદક ચિત્ર જોવું હોય, કપડીઓની કપટલીલાનું દર્શન કરવું હોય, પ્રેમમયી પ્રેમદાના પ્યારની કસોટી જોવી હોય, કર્મક્ષેત્રમાં મસ્ત રહેતું નિષ્કામ જીવન જોવું હોય, જૈનકોના ઘોટાળાનો પરિચય પામવો હોય, વૈધવ્ય જીવનનો સર્વોચ્ચ આદર્શ સમજવો હોય, આત્મૈક્ય યા તો અહં બ્રહ્મ તેમજ તત્ત્વમસિ નાં સૂત્રોનું રહસ્ય શિખવું હોય તથા તે ઉપરાંત સુધારાનો સડો-સ્વતંત્રતાનું સત્યાનાશ-ઘથરના સાકાર નિરાકાર સ્વરૂપનું રહસ્ય વગેરે અનેક વિષયોનું સત્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું હોય તો સ્નેહસદન નવલકથા અવશ્ય વાંચો.

આ નવલકથા તમારી પત્ની, ભગિની તેમજ અન્ય કુટુંબી જનોને વંચાવશે તો મંસાર સોનાનો થગે-અશાન્તિપૂર્ણ મંસારમાં શાન્તિના તરંગો ઉછળશે.

સુંદર સંદેહ ચિકિત્સા ગ્લેઝ કાગળ, મુંબાઇના સુપ્રસિદ્ધ પ્રેસની મનહર છપાઇ; આંખને હીની વળગે એવું ઠંડીશ સ્ટાઇલનું સોનેરી બાઈન્ડીંગ, પૃષ્ઠ સંખ્યા, ૨૪૦. કિંમત રૂ. ૧-૪-૦. સાદું પેકું રૂ. ૧

‘લુહાણા-બંધુ’ કાર્યાલય-અમદાવાદ.

અત્યંત બોધમદ, જ્ઞાનમદ તેમ જ ચિત્તરંજક અત્યુકૃષ્ટ
સચિત્ર સામાજિક નવલકથા.

સચિત્ર.] ખંસરીખાલા. [સચિત્ર.

પ્રયોજક, પ્રજાલાલ નાદવજી ઠક્કર.

(બીજી આવૃત્તિ).

આ સામાજિક નવલકથામાં આધુનિક હિન્દુ કુટુંબનું ચતુર્થ ચિત્ર
આલેખવામાં આવ્યું છે. સંયમના અભાવથી પાશ્ચાત્યજ્ઞાનમંડિત યુવકો
ચારિત્ર્યબ્રહ્મ થઈ પાપના માર્ગમાં કેવી સ્વછંદતાથી સંચાર કરે છે તથા
પોતાના સુખમય-શાન્તિમય સંસારમાં અશાન્તિનો કેવો પ્રચંડ જ્વાળા-
મુખી સળગાવે છે, એક સ્ત્રીનું માતા તરીકેનું કર્તવ્ય કેવું હોય છે
તથા એ કર્તવ્યનું પાલન કેવી રીતે કરી શકાય છે, અભિમાનિની
પત્ની અભિમાનમાં મરડાઈ પોતાના પરમાત્મા સમાન પતિના જીવનને
કેવું દુઃખમય અને ચિંતામય બનાવી દે છે, એક સમાજહિતાભિલાષી
અંધકારનું કર્તવ્ય કેવું હોય છે, દુષ્ટ દુરાચારી તથા કપટી માણસો
પોતાનો સ્વર્થ સિદ્ધ કરવાને માટે સદાચારી માણસોપર નિષ્ઠુરતાથી
કેટલો બધો જીદમ ગુજારે છે અને છેવટે પોતાના પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત
કરવાનો સમય ઉપસ્થિત થતાં તેમનાં હૃદય કેવાં કંપી ઉઠે છે, ગુપ્ત
પોલિસનું કામ કરનાર ગુન્હેગારોને કેવી ચાલાકીથી શોધી કાઢે છે,
ધર્મજ્ઞાનવિમુખા બાળવિધવા સ્વકર્તવ્યને ભૂલી પાપાયરણ આચરી
જાણી જોઈને પોતાનો વિનાશ કેવી રીતે કરે છે વગેરે મનોમુગ્ધકર,
બોધક અને રસિક વિષયોનું શાબ્દિક ચિત્ર આ સચિત્ર સામાજિક
નવલકથામાં આલેખવામાં આવ્યું છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા, લગભગ ૨૫૦ પાકું
ગોતેરી પુઠું છતાં મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૨-૮-૦ આજે જ મંગાવો.

‘ હુહાણા-બંધુ ’ કાર્યાલય-અમદાવાદ.

હપાય છે !

હપાય છે !

ગુજરાતી વાંચક વર્ગમાં શુકત કંઠે પ્રશંસા પામેલો

પ્રજ્ઞયકથાસંગ્રહ.

સચિત્ર.] વાર્તાવિહાર. [સચિત્ર.

પ્રયોજક, મજલાલ બદવણ ઠક્કર.

(સંશોધિત વર્ધિત દ્વિતીયાવૃત્તિ.)

આ પુસ્તકમાં ઐતિહાસિક પ્રેમકથાઓનો સમાવેશ થયેલો છે. આ પુસ્તકની પ્રશંસા અમે કરવા ઈચ્છતા નથી. નીચેના અભિપ્રાયો જ પુસ્તકની ઉપયોગિતા દર્શાવવા બસ થઈ પડે તેમ છે.

દૈનિક ઇન્દુપ્રકાશ લખે છે કે, 'Varta Vihar is a collection of nine stories giving us an insight into the private life of our Moslem kings.

સુપ્રસિદ્ધ સ્ત્રીબોધ, માસિક લખે છે કે, 'આ પુસ્તકમાંની વાર્તાઓ એવી તો સુંદર ભાષામાં ગોઠવી છે કે, વાંચનારને ધરીભર આનંદ થાય. એમાં આપણા દેશની વીર રમણીઓનાં યશોગાન ગાઈ લેખકે સ્વદેશ પ્રત્યે પૂજ્યભાવ દર્શાવ્યો છે. આવી સુંદર વાર્તાઓ લખવા માટે અમે રા. મજલાલને મુબારકબાદી આપીએ છીએ.

કેળવણી માસિકના પ્રાચીન તંત્રી સાક્ષરશ્રી છોટાલાલ ન. ભટ્ટ લખે છે કે, 'દરેક વાર્તા વાંચવાનો આરંભ કર્યા પછી પૂરી કર્યા વિના ફર કરવાની વૃત્તિ થાય નહિ એવી તે આકર્ષક છે.'

આ સિવાય બીજા અસંખ્ય અભિપ્રાયો મળેલા હોવા છતાં સ્થળ સંકેત-ચને લીધે તે પ્રસિદ્ધ કર્યા નથી. વળી આ વાર્તાસંગ્રહનું એક સુપ્રસિદ્ધ હિન્દી લેખક હિન્દી ભાષાંતર કરે છે એ ઉપરથી જ તેની લોકપ્રિયતા સહેલાઈથી સમજી શકાય તેમ છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા લગભગ ૨૭૫ સચિત્ર પાકું સોનેરી પૃષ્ઠ મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦

‘લુહાણા-બંધુ’ કાર્યાલય—અમદાવાદ.

સાહિત્યનો સૂર્યોદય.

ગુજરાતી સાહિત્યમાં લોકપ્રિય થઈ પડેલી

અન્યાન્ય મનોરંજક નવલકથાઓ.

દગાબાજ દુનિયા—આ નવલકથાની વસ્તુસંકલના એવી અદ્ભુત પરંતુ સંભવિત છે કે પ્રત્યેક પૃષ્ઠે વાંચકની જાણસા વૃદ્ધિ-ગત થાય તેમ છે. ચાર સુંદર ચિત્રો. પાકું પૂઠું કીં. રૂ. ૨૧ સવા એ.

કંગાલ કેદી અથવા સ્નેહ બંધન—ભાગ ૧-૨ આ નવલ-કથા અનેકવિધ આકર્ષણીય ઘટનાઓથી પરિપૂર્ણ છે. દરેક ભાગમાં ચાર સુંદર ચિત્રો છે. બન્ને ભાગનું પાકું પૂઠું કીં. રૂ. ૫ પાંચ

પિશાચિની કે પ્રેમદા ?—ભૂતપ્રેતના ભયંકર ઉપદ્રવને લીધે ઉપજતું બ્રમ્હલક દુઃખ, મંથનનું માહાત્મ્ય અને સુખ નિહાળવું હોય તો આ નવલકથા અવશ્ય વાંચો. પાકું પૂઠું કીં. રૂ. ૧૧ દોઢ.

ભાગ્યદેવીની ભયંકરતા—પ્રત્યેક હિંદુ સ્ત્રીને આ વાર્તા વાંચવાની બલામણુ છે. ચાર સુંદર ચિત્રો; પાકું પૂઠું કિંમત રૂ. ૧૧.

સ્વર્ગમાં શયતાન !—આ નવલકથા અનેક રસિક ચમત્કારિક અને આકર્ષક ઘટનાઓથી ભરપૂર છે. પાકું પૂઠું કીંમત રૂ. ૧૧ સવા

મૃગલોચની અથવા માયા-પ્રાપ્તિ—ભાગ ૧-૨-૩-૪. આ અદ્ભુત નવલકથા વાંચકોને એક વખત વાંચવાની અગ્રે ખાસ બલામણુ કરીએ છીએ. વાંચવા લીધા પછી પડતી મૂકવાનું મન જ થશે નહિ. કીં. ૧-૮-૦ ફલ રૂ. ૬ છ. દરેક ભાગનું પાકું રૂપેરી પૂઠું છે.

રણધેલા રજપૂતો-સતીઓનું શરાતન ભાગ ૧-૨ (સચિત્ર) રજપૂતોની વીરતા અને કર્તવ્યપરાયણતાનો ચિતાર આ નવલકથામાં છે. દરેક દેશભક્તે આ નવલકથા અવશ્ય વાંચવી જોઈએ. બન્ને ભાગ જૂદા બાંધેલા છે. કી. રૂ. ૩. ૫ પાંચ.

મધુ-માલતી-ભા. ૧-૨ આ સચિત્ર સામાજિક નવલકથામાં સામાજિક વિષયોનું ધણું રસિક વર્ણન કરેલું છે. પાકું પૂઠું કી. રૂ. ૩. ૧૫ અને ભાગ જૂદા બાંધેલા છે. કિં. રૂ. ૩. ૩-૦-૦.

તરૂણ તપસ્વિની ભા. ૧-૨. આ સચિત્ર નવલકથાનું વિશેષ વિવેચન કરવું નકામું છે; કારણકે તેની ચાર આવૃત્તિઓ થઈ ગઈ છે. આવી અગ્નિઓત્તેજક સચિત્ર નવલકથાના બન્ને જૂદા બાંધેલા હોઈ બન્ને ભાગની એકંદર કિંમત રૂ. ૫) પાંચ છે.

કાળરાત્રિનું ખૂની ખંજર. (ભાગ ૧-૨ સચિત્ર.) આ નવલકથામાં ધર્મ-કર્મ-નીતિ અને સ્વદેશપ્રીતિનો અસરકારક ઉપદેશ આપેલો છે. પાકું પૂઠું. બન્ને ભાગની કિંમત રૂ. ૫)

વસંતવિજય ચાને ચડતી પડતીના ચમત્કાર-ભા. ૧-૨ રાજસત્તામાં મદાંધ બનેલાં મનુષ્યોનાં રાક્ષસી કુકર્મો અને સત્યવાદી સ્વદેશભક્તોનાં અદ્ભુત પરાક્રમોનો ચિતાર આ નવલકથામાં છે. બન્ને ભાગ જૂદા બાંધેલા છે. એકંદર કિંમત રૂ. ૫-૦-૦ પાંચ.

જુદમી જલિમ અથવા ધ્રુજતી ધરા-આ સચિત્ર નવલકથા દરેકે વાંચવી જ જોઈએ. અદ્ભુત કારસ્થાનો, ભૈરવના મંદિરમાંના બચકર પ્રપંચો વગેરે વાંચતાં આનન્દિત બની જશે. મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૨૫

ઝેરી જમાનો-(ભા. ૧-૨-૩-૪-૫) આ નવલકથા એટલી બધી રસિક છે કે તે પૂર્ણ કર્યા સિવાય પડતી મૂકવાનું મન થશે નહિ. બધા ભાગની એકંદર કિંમત રૂ. ૮-૮-૦

ચુડેલનો ચમત્કાર !—ઐર સરદારનું ઇમ્પીરીયલ હાંટેલમાં ખૂન થવું, ખૂનીની શોધ કરવા ડિટેક્ટિવે ઉઠાવેલો અથાગ શ્રમ, ખૂનની તપાસ દરમ્યાન ખીણું ખૂન થવું અને ખૂનીનું અદૃશ્ય થઈ જવું, પત્નીએ પિશાચિની કિંવા ચુડેલનું સ્વરૂપ ધારણ કરી પોતાની ઈચ્છા તૃપ્ત કરવા માટે છેવટ સુધી બતાવેલા ચમત્કાર વગેરે ભેદ ભરેલા બનાવોનું જોણું છે. સોનેરી પૂઠું મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૨-૮-૦ અઢી.

આજકાલનું હિંદુસ્તાન—અથવા પ્રાણહારક મૃગજળા
ભા. ૧-૨-૩ ચાલુ સમયની ખાસ વાંચવા લાયક સર્વોત્તમ સચિત્ર નવલકથા. દરેક ભાગનાં પૃષ્ઠ ૩૨૦, દરેક ભાગમાં ચાર મનહર ફોટોગ્રાફિક સુંદર ચિત્રો, પાકાં પૂઠાં છતાં ત્રણે ભાગની કિંમત રૂ. ૬-૪-૦.

મુરાદેવી અથવા મૈર્યવંશના અબ્યુદયનો આરંભ-ભાગ
૧-૨-૩. નંદવંશનો નાશ કરીને મહાપુદ્ધિમાન અને કૌટિલ્યવિદ્યા-વિશારદ ચાણક્યદેવે મૈર્યવંશની સ્થાપના શી રીતે કરી તે સર્વ વિષયોનું ઘણી જ રસિકતાથી આ નવલકથામાં વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે. ત્રણે ભાગની કીં. રૂ. ૫-૦-૦ પાંચ.

રાજા દેવીદાસ—અથવા રમણીની રણભૂમિ—એક અબળા રણમાં મદોન્મત્ત થઈ શત્રુઓનો સંહાર કરવામાં કેવી દક્ષતા દેખાડે છે તથા સતીની શ્રેયીરતા અને બહાદુર બહારવટીઆઓની બહાદુરીવાળા પ્રસંગોથી આ વાર્તાનું પાત્રોનું ભરેલું છે. મૂલ્ય રૂ. ૨.૧૧ અઢી.

રાક્ષસોની રતિઠીડા અથવા પિશાચોની પાપલીલા—
બચાંકર ભેદો, લુચ્યાઓની લુચ્યાઇઓ, તિલસ્માતી મકાનોમાં થતાં કાર-સ્થાનો, વગેરે વાંચીને ખરેખર તમિયત ખુશ થયા વિના રહેતી નથી. પૃષ્ઠ ૪૦૦ પાકું પૂઠું મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦ બે.

સંસાર કે નરકાગાર ?—જ્ઞાનશત્ર્ય વિધવાઓ ધર્મશિક્ષણના અભાવે સ્વધર્મનો ત્યાગ કરી કેવી રીતે પાપિષ્ઠા થાય છે એનો આમેહુબ ચિતાર આપ્યો છે. પાકું પૂઠું કિં. રૂ. ૧-૪-૦ સવા.

સંતત્ત્વ શયતાન—અથવા કામાંધનાં કાળાં કામ. ભા. ૧-૨-૩ કામથી અંધ થયેલાં મનુષ્યો આ જગતમાં ક્યું ભીષ્મુ કાર્ય નથી કરી શકતાં ? મુખમાં રામ અને બગલમાં છુરી લઈ ફરનારા, માનવપિશાચ તથા માનવી પિશાચિકાનું આ નવલકથામાં સુંદર ચિત્ર આલેખવામાં આવ્યું છે. દરેક ભાગની કિંમત રૂ. ૧-૧૨-૦ મુજબ કુલ ૫-૪-૦.

કલંદરની કટાર અથવા સંસાર ખાંડાની ધાર-ભાગ ૧-૨-૩ શયતાની ચક્કર, ભોંયરામાંનાં ભેદ ભરેલાં કુકર્મો, છુપી કટારીનું પરાક્રમ આદિ સર્વ વિષયો વાંચતાં આ સંસાર ખાંડાની ધાર જ છે એવો સર્વને ભાસ થયા વિના રહેશે નહિ. ત્રણે ભાગની કીં. રૂ. ૬-૧૨-૦

મણી મોહન—ગુજરાતી ભાષામાં પ્રકટ થયેલાં વાર્તાનાં પુસ્તકોમાં મણીમોહન પહેલા વર્ગમાં મૂકવામાં આવે છે. સંપૂર્ણ આનંદ મેળવવો હોય તો મણીમોહન જરૂર વાંચો. પાકું પૂઠું કિંમત રૂ. ૨૥

સ્નેહમયી અને વિષમયી—અદ્ભુત અમલારોથી પરિપૂર્ણ આ નવલકથા દરેક વાંચવા લાયક છે. પાકું પૂઠું કિં. રૂ. ૨ એ.

મહાકાળીનું ખડ્ગ—આ નવલકથા અદ્ભુત અનાવોથી ભરપૂર હોઈ વાંચકની જીજ્ઞાસા વધારે છે પાકું પૂઠું કિં. રૂ. ૨ એ.

અલ્લાઉદ્દીનનો ઉદય—આર્ય સન્નારીઓના શિયળનું રક્ષણ કરવા માટે તે વખતના રજપૂત રાજાઓ પોતાનો કેવો આત્મભોગ આપતા તેનું વર્ણન આ નવલકથામાં કરવામાં આવ્યું છે. પાંચ મનોહર ચિત્રો છે પાકું પૂઠું. કિંમત રૂ. ૨ એ.

કુતરો કે કાળ ?—આ નવલકથામાં ડિટેક્ટીવ પોતાના કાર્યમાં જે ચતુરાઈ બહાદુરી અને કુશળતા વાપરે છે તેની ખુબી આર જ છે. પાકું પૂઠું. મૂલ્ય રૂ. ૧૧ દોઢ. આજે જ મંગાવો.

કમનસીબ લીલા (ભાગ ૧-૨)—આ સચિત્ર નવલકથામાં સાંસારિક ઘટનાઓ તાદૃશ્ય દૃષ્ટિ સમક્ષ ઊભી જ હોય એવું વર્ણન આલેખવામાં આવ્યું છે. બન્ને ભાગનું પાકું પૂઠું કિ. રૂ. ૪ ચાર.

મધુર મિલન—તમારા જીવનમાં રસિકતાને ઝરો વહેવડાવવો હોય તો તમારા કુટુંબમાં આ નવલકથા વંચાવો અને તમે વાંચો એટલે તમને પૃથ્વીપર સ્વર્ગ દેખાશે ! પાકું પૂઠું કિ. ૧-૧૨-૦. પોણા બે.

કલંકિત કાઉન્ટેસ યાને ખૂની કોણ ? આ એક ઘણું જ અસરકારક ડિટેક્ટીવ નાવેલ છે. પ્રેમને માટે લક્ષ્મીને તુચ્છ ગણવાની દિવ્યવૃત્તિ, હૃદયની કુમાશ અને પ્રેમાળ હૃદયનું માધુર્ય ઘડીભર પ્રેમના રસપૂર્ણ હોજમાં સ્નાન કરાવશે પાકું પૂઠું કિ. રૂ. ૨૧ અઢી.

સૌન્દર્ય વિજય—(ભાગ ૧-૨-૩-૪) આ વાર્તા એટલી બની ચિત્તાકર્ષક છે કે જેનું પ્રત્યેક પૃષ્ઠ વાંચવાની વાચકને જિજ્ઞાસા જરૂર ઉપજશે. પાકું પૂઠું કિંમત ચારે ભાગના રૂ. ૧૦૧૧ સાદાદશ.

દશલાખનો દલ્લો અથવા રત્નકંકણ—એક અખળા પણ પ્રવ્યક્ષોભની લાલસાથી પ્રયજ્ઞા બની કેવાં રોમાંચ ઉપજાવે એવાં કાર-સ્થાનો કરે છે એ જાણવા માટે આ નવલકથા અવશ્ય વાંચો કિ. રૂ. ૨૩.

કલંકિત કુમારિકા—એક કુમારિકા ભલભલા પોલિસ ખાતાના અમલદારોને પણ બૂલથાપ આપી અંતર્યત પોતાનું કેવું ચતુરાઈથી રક્ષણ કરે છે તેનો ચિતાર આ વાર્તામાં છે પાકું પૂઠું કિંમત રૂ. ૨ બે.

બેગમમહાલ (ભા. ૧-૨)—આ ઐતિહાસિક નવલકથાના માધુર્યનું વર્ણન માત્ર શબ્દોથી થાય તેમ નથી. ખાસ આજે જ મંગાવી વાંચો. પાકું પૂઠું; બન્ને ભાગની કિંમત રૂ. ૩૧ સાડા ત્રણ.

કામાંધ કામિની—એક ચોર એવું સરસ કામ ભજવી ખતાવે કે, તેની બહાદુરી માટે ‘વાહ વાહ’ નો પોકાર કર્યા સિવાય અને આશ્ચર્ય પામ્યા સિવાય રહેવાતું નથી. પાકું પૂઠું કિં. ૨ રૂ. એ.

મધુર મધુરી અથવા મુંબઈની મોહિની—રસમય અને અમલકારિક બનાવોથી ભરપૂર ચાર ચિત્રો સહિત પાકું પૂઠું કિં. ૩. ૧૧

પંદર લાખ પર પાણી—મુંબાઈમાં એક શ્રીમંત ગૃહસ્થે પોતાના દીકરાને આપેલો પંદરલાખ રૂપીઆનો વારસો શક્ત એક વર્ષના અરસામાં કેવી રીતે ઉઠાવી નાંખ્યો તે ખાસ વાંચવા યોગ્ય છે. પાકું પૂઠું કિં. ૩. ૧૧ સવા.

ભક્તાણી કે ભામટી ?—આમાં ચાલુ જમાનાનો સારો ચિતાર આપ્યો છે. હાસ્યરસ પણ ભરપૂર છે, પાકું પૂઠું કિં. ૧૧ રૂ.

બગદાદનો બાદશાહ—શયતાનિયતથી ભરેલી સુંદરીઓ મં-સારમાં કેવા અનર્થો કરે છે એ ખાસ વાંચવા લાયક છે. પાકું પૂઠું કિં. ૨૧

ભયંકર ભદ્ર અથવા કેવળ ૨૪ વર્ષના ક્ષણભંગુર મં-સાર માટે. નવ સુંદર ફોટોગ્રાફિક ચિત્રોવાળી આ નવલકથા ખાસ વાંચવા યોગ્ય છે. (ભાગ ૧-૨) પાકું પૂઠું કિં. ૩. ૫ પાંચ.

મારી ભયંકર સંસારયાત્રા અથવા એક નિરાધાર અબજાનો આર્તિનાદ !—રા. નારાયણ હકુરની લખેલી આ સામાજિક નવલકથા ખાસ વાંચવા યોગ્ય છે. પાકું પૂઠું કિં. ૩. ૨૧ અઢી.

રણી વ્રજસુંદરી—વ્રજસુંદરીનો બીપણ પ્રતિશોધ, આદ્ય કન્યામાંથી રાજરાણી થઈ પતિ કાળા પહાડની સ્થાને રણુભિમાં દૂરી પડતું આદિ અનેક સહ્ય એતિહાસિક ઘટનાઓથી ભરપૂર પાકું પૂઠું કિં. ૩. ૨ એ.

લતા અને લલિતા ભાગ ૧-૨-૩-૪-૫ આ વાર્તાનો દરેક ભાગ અત્યંત રસિક તથા મનોહર છે આ વાર્તા આનંદ સાથે સદુપદેશથી જીવોજીલ બરેલી છે. પાંચે ભાગોમાં મુંદર ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો આપવામાં આવ્યાં છે. પાકું પૂઠું. પાંચ ભાગની કીં. રૂ. ૬૫

કાશ્મીર અને કેશરી—૫૯ ૨૫૦ પાકું પુઠું કીં. રૂ. ૧

ભાગ્યચક્રનો મહામંત્ર—આ સચિત્ર નવલકથા અનેક રસિક ઘટનાઓથી ભરપૂર છે બીજી આવૃત્તિ પાકું પૂઠું કિં. રૂ. ૨ એ.

મનોહારિણી માયા—આ નવલકથાની વસ્તુસંકલના એટલી બધી રસિક, મનોરંજક અને કરુણાજનક છે કે એક વખત પુસ્તક હાથમાં લીધા પછી પડતું મૂકવાનું મન થશે નહિ. પાકું પૂઠું કીં. રૂ. ૧૫

તારાસુંદરી—આર્ય બાળાઓની ધાર્મિકતા તથા કઠોરમાં કઠોર મંથોગોમાં પણ તેમના પતિવ્રતા રક્ષણની કુશળતા જોવી હોય તો આ નવલકથા જરૂર વાંચજો. પાકું પૂઠું કીં. રૂ. ૩ ત્રણ.

સંસાર સંગ્રામ ભાગ ૧-૨—ધર્મપરાયણ સાધ્વી કેવી અડગ અને અચલ રીતે પતિભક્તિમાં લીન રહે છે આદિ સર્વ વિષયો આ નવલકથામાં છે. પાકું પૂઠું બન્ને ભાગની કિં. રૂ. ૩ ત્રણ.

પરાક્રમની પતાકા—જપાનના પ્રિન્સે ભેદી ખુન શી રીતે કર્યા તથા તેનો પત્તો છેવટ સુધી શા કારણથી ન મળ્યો આદિ સર્વ વિષયો આ નવલકથામાં આપવામાં આવ્યા છે. પાકું પુઠું કીં. રૂ. ૨ એ.

નોકાડુખી—કિંવા આશ્ચર્યઘટના. આ નવલકથા જગવિખ્યાત કવીન્દ્ર સર રવીન્દ્રનાથ ટાગોરકૃત નોકાડુખીનું શબ્દશઃ ભાષાન્તર છે. પાકું પુઠું કિંમત રૂ. ૨૫ અઢી.

ભેલી ખખનો—ખૂતી કાણુ છે, ચોર કાણુ છે અને જસુસ કાણુ છે, એ આખર સૂધી સમજતું જ નથી. પાકું પૂકું કિં. ૩. ૨।

બાગે શયતાન અથવા તદવારનું તોફાન—એક શયતાન હુંટારાનાં ભીષણ કાવત્રાના વિષયો વાંચતાં ચક્ષુઓમાંથી અશ્રુજળની વૃષ્ટિ થાય છે. કિંમત ૩. ૨ બે

કિશોરસિંહ અથવા દુઃખનો પહાડ—(ભાગ ૧-૨-૩) નિર્દોષપર તુટી પડતા દુઃખના પહાડો, ખુનખવાર લડાઇઓ, રાજ્યમાં ભયંકર વિગ્રહો, નીતિ અને અનીતિનાં યુદ્ધો વગેરે ઘણા ઘણા રોમાંચકારક બનાવોથી આ વાર્તા ભરપૂર છે. ત્રણે ભાગની કી. ૩. ૭ સાત.

આસામ પર હલ્લો.—સચિત્ર ઐતિહાસિક નવલકથા. આ કથામાં કલ્પરૂપ અને તેના પિતા વિશ્વરૂપનું પવિત્ર વિશ્વજીવન, કલ્પરૂપની સાધ્વી સ્ત્રીની પતિસેવા અને છેવટે છંછેડાયેલા રૂપની વૈરાગ્યતા વગેરે બહુજ ઉપદેશાત્મક પ્રસંગો પૂરા પાડે છે. પાકું પૂકું કિં. ૩. ૧। સતા.

ચમત્કારિક ગુફાઃ—(સચિત્ર નવલકથા.) સુવિખ્યાત રેનોલ્ડઝે લખેલી 'લયલા' નામની લોકપ્રિય નવલકથાનો ગુજરાતી ભાષામાં આ પ્રથમ અનુવાદ છે. ત્રણ રંગનાં અને સાદાં ચિત્રોથી સુશોભિત. સોનેરી પૂકું કિંમત ૩. અઢી.

સર્વ પ્રકારનાં પુસ્તકો મળવાનું ઠેકાણું:—

ત્રજલાલ જાદવજી ઠક્કર

મેનેજર 'લુહાણા-બધુ' કાર્યાલય.

અમદાવાદ.

પરદેશ વી. પી. જઇ શકતાં નહિ હોવાથી પુસ્તકોની કિંમત આંદર સાથે મોકલવી.

વિવિધ સુખાભાસ.

સંસારની રંગભૂમિપર વિવિધ સુખ માટે તરફડિયાં મારતા
માનવીઓનાં ચરિત્રનું નવલકથારૂપે અદ્ભુત વિવરણ.

(આ પુસ્તક માટે સાક્ષરોએ ઉત્તમ અભિપ્રાય આપ્યા છે.)

મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦.

૧ અસલી પ્રણિસાગર.

[ગુજરાતી ટાંકા સહિત, મોટા અક્ષરનો મોટો].

આ પ્રસિદ્ધ ગ્રંથ રાજદ્રોહના મહારાગ્ન શ્રી મહેરામાળસિંહજીએ
આપેલો ગ્રંથ આશુક માશુકની ખરેખરા પ્રેમ મલિમાથીજ વર્ણવેલો
છે. સાથે નાયક નાયકના ભેદ, નાટીપરીક્ષા, અશ્વપરીક્ષા, શુકનાવળી
રણસંગ્રામની પંડિતાઈ, રાજનીતિ અને વિદ્યારાગ તેની ઉત્પત્તિ,
વિરહાલાપ, દશરથક્રિયા સાથે અષ્ટાંગયોગને નાના વિધ અલંકારથી
રસમય વાણીવડે સર્વેયા, કવિત્વ, છંદો આદિ અનેક છંદથી વર્ણવેલું
છે. સંપૂર્ણ ૮૪ લેહેરો, ૧૦૪ ચિત્રો તે કાવ્યો સહિત છે ને
મજબુત પૂરાવાળાં છે તેથી મુદત બાદ મળશે નહીં. કિ રૂ ૧૨-૦-૦

હમણાંજ બહાર પડી ચુકી છે.

તૈયાર છે !

સચિત્ર બીજી આવૃત્તિ.

નવાનાં બાળકો રસથી આનંદ લેતાં બાંધ મેળવતાં
વાંચે એવું ૫૦૦ પાનાનું પુસ્તક.

ધારા નગરીના પ્રખ્યાત વિદ્વાન્

રાજ ભોજ અને કવિ કાલિદાસ.

બુદ્ધિવર્ધક વાર્તાઓનો સંગ્રહ.

જુદા જુદા પ્રસંગો ઉપર કાલિદાસ પંડિતની સાથે મહારાગ્ન
ભાગ્યને શ્રેયેલી વાતચિતો, ક્ષોદ્રા વગેરેનો સંગ્રહ. કિમત રૂ. ૪.
પોસ્ટેજ જુદું.

‘લુહાણા-મધુ’ કાર્યાલય-અમદાવાદ.

(પંજીય રહસ્યમાં આવેલાં ચિત્રોનો નમુનો.)
 [વધુ વિગત માટે પંજીય રહસ્યની જાહિરખતર વાંચો.]

સર્વ પ્રકારનાં પુસ્તકો મળવાનું સ્થાન:

‘સુદાશામધુ’ કાર્યાલય, અમદાવાદ.

ભુવનમોહિની

કિંવા

નગતની જ્યોતિ.

(ઐતિહાસિક નવલકથા.)

પ્રયોજક અને પ્રકાશક,
પ્રજલાલ જાદવજી ઠક્કર,
અમદાવાદ.

Love is the most powerful of spells, every other species of sorcery must yield to it. There is but one power against which it is helpless—what is that ? It is not fire, it is not water—it is time. :—Heine.

સોલ એજન્ડસ,

એન. એમ. ત્રિપાઠી અન્ડ કંપની,

પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, દાલખાદેવી રોડ, -મુંબાઈ.

પ્રથમાવૃત્તિ. } મૂલ્ય રૂ. ૨-૪-૦. { વિક્રમાબ્દ ૧૯૭૭.
પ્રત ૧૦૦૦. } { ખ્રિસ્તાબ્દ ૧૯૨૧.

■ અંથસ્વામિત્વના સર્વાધિકાર પ્રયોજકને સ્વાધીન છે.

છપાય છે !

આજે જ નામ નોંધાવો.

ગુણબદન.

રૂપના પ્રખળ મોહથી ઉન્મત્ત બની જઇને પુરુષ જાતિ કેવાં ભયંકર કાર્યો કરે છે, અનેક સંકટો આવી પડવા છતાં સતી સાધવી રમણી પોતાના શિયળધર્મનું કેવી રીતે રક્ષણ કરે છે, ભવિષ્યનો વિચાર નહિ કરનાર માણસોની કાળક્રમે કેવી પાયમાલી અને ખાનાખરાખી થાય છે, યથાર્થ પ્રેમનું આકર્ષણ કેવું હોય છે તથા છેવટે ધર્મ અને નીતિનો જય તેમજ પાપનો પરાજય કેવી રીતે થાય છે વગેરે મનોરંજક, બોધક, જ્ઞાનોત્તેજક અને ચિત્તચમકપ્રદ વિષયોના રસિક વર્ણનથી આ નવલકથા પરિપૂર્ણ છે. અગાઉથી ગ્રાહક થનાર માટે પોષ્ટેજ માફ, મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦.

‘ લુહાણા-ખંધુ ’ કાર્યાલય.

અમદાવાદ.

અમદાવાદ-સલાપોસ રોડપર આવેલા ડાયમંડ જ્યુબિલી પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં
પરીખ દેવિદાસ હગનલાલે છાપ્યું.

અર્પણપત્રિકા.

શ્રીમાન્ માન્યવર સાહિત્યવિલાસી શેઠશ્રી,
હીરાલાલ રણછોડદાસ શાહ,

અમદાવાદ.

આપશ્રીનો પ્રશંસનીય સાહિત્યાનુરાગ, ગુર્જર સાહિત્યને ઉન્નત થયેલું જોવાની આપની પ્રમજેરેષા, અસામાન્ય ગુણગ્રાહકતા, પરોપકારપરાયણતા, સત્કાર્યપ્રિયતા આદિ અનેકવિધ સદ્ગુણોથી મુગ્ધ થઈ મ્હારી આ નવલકથા આપના જ કરકમળમાં ભક્તિપૂર્વક અર્પણ કરી કૃતાર્થ થાઉં છું તથા સાહિત્યોન્નતિનાં શુભ કાર્ય સંપન્ન કરાવવા મંગળમય પરમાત્મા આપશ્રીને દીર્ઘાયુ કરે એવી એ પિતાને અત્યંત ભાવથી પ્રાર્થના કરી વિરમું છું.

નિરંતર કૃપાકાંક્ષી,

મજલાલ જાદવજી ઠક્કર.

વિષયાનુક્રમણિકા.

પ્રકરણ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
૧ હું.	વનવાસ ...	૧
૨ જી.	સ્વર્ગવાસ. ...	૧૧
૩ જી.	સ્વર્નદર્શન. ...	૧૪
૪ યુ.	માનસિંહ અને સલિમા ...	૨૦
૫ મું.	આશ્રયપ્રાપ્તિ. ...	૨૪
૬ હું.	ખીભરોપણ ...	૪૦
૭ મું.	પ્રથમ દર્શન ...	૪૭
૮ મું.	સલિમ અને સલિમા. ...	૫૨
૯ મું.	સંસારમાં સ્વર્ગ. ...	૬૦
૧૦ મું.	વિરુદ્ધ પ્રતિષ્ઠા ...	૬૬
૧૧ મું.	ભાઈ ભગિની. ...	૭૪
૧૨ મું.	મેહેર અને અલીકુલીખાન. ...	૮૧
૧૩ મું.	રમણી કે રાક્ષસી ? ...	૮૬
૧૪ મું.	ભ્રમિત હૃદય ...	૯૫
૧૫ મું.	અપમાન અને સ્વેદ. ...	૯૯
૧૬ મું.	મેહેર અને અલીકુલીખાન ...	૧૧૪
૧૭ મું.	પ્રણયપત્ર ...	૧૨૧
૧૮ મું.	સલિમા અને સમ્રાટ અકબર ...	૧૨૬
૧૯ મું.	તિલ્ખિયા મહોત્સવ... ...	૧૩૮
૨૦ મું.	પ્રણયકારુણી સૂચના. ...	૧૪૬
૨૧ મું.	ભયંકર સ્વપ્ન ...	૧૫૬
૨૨ મું.	પ્રેમિક પ્રેમિકાનું મિલન. ...	૧૭૦
૨૩ મું.	મહાત્માની મુલાકાત. ...	૧૮૨
૨૪ મું.	સ્નાનગૃહ ...	૧૯૫
૨૫ મું.	આત્મહત્યાનો પ્રયત્ન. ...	૨૦૧
૨૬ મું.	સલિમ અને મિરજ મહમ્મદ ...	૨૧૭
૨૭ મું.	ગિયાસબેગનો ઉત્તર. ...	૨૨૭
૨૮ મું.	રોર અફઘાન અને મિરજ મહમ્મદ. ...	૨૩૨

ॐ तत्सत्परमात्मने नमः ।

ભુવનમોહિની

કિંવા

નગતની જ્યોતિ.

પ્રકરણ ૧ છું.

વનવાસ.

“ બહેન ! ”

“ શું છે પિતા ? ”

“ મહારા મૃત્યુ પછી ત્હારું શું થશે ? ”

“ તમે આવું ન બોલશો, પિતા ! આવા અભદ્ર શબ્દ સાંભળતાં મહારી છાતી ફાટી જાય છે. આટલું દુઃખ તો વેઠું છું; પણ એ દુઃખ વેઠી શકીશ નહિ. ”

“ ત્યારે હવે એવું નહિ બોલું તથા ત્હારા મનને વિશેષ દુઃખી નહિ કરું. અરેરે ! અભાગિની બાળિકા ! આ વખતે જો ત્હારી માતા જીવતી હોત તો ? ”

“તેથી શું સુખ થાત, પિતા ? તે આવી ગઇ છે એ સારું જ થયું છે. જે આજન્મ મહારાણી હતી તે બિખારિણી થાય એના કરતાં એનું મૃત્યુ નિપજ્યું છે એ જ સારું થયું છે. મૃત્યુમાં જ તેને સુખ છે.”

“ત્હારી માતા માટે ત્હારા મનમાં કાંઈ થતું નથી ?”

“એ હું કેવી રીતે કહી શકું ? ખુદા જાણે છે કે મહારા મનમાં શું થાય છે ! મહારા હૃદયમાં રાત્રિ દિવસ કોઈ જાણે કે બીષણ અગ્નિ સળગાવી મહારા તન બદનને બાળી ખાકસાર કરી નાખે છે. તમે નિદ્રાધીન થઈ જાઓ છો ત્યાર પછી હું ઘણી ગંભીર રાત્રે મ્હારી માતાની કબર પાસે જઈને બેસું છું અને ‘મા-મા’ કહીને વિલાપ કરું છું.”

“જે ત્હારી માતાએ પોતાની જીવિત સ્થિતિમાં ત્હારાં નેત્રામાં અશ્રુજળ જોયું હોત તો તેનો અંતરહ્રદમાં અત્યંત વ્યથિત થાત; પરંતુ હવે તે તને સાંત્વના સુધ્ધાં આપી શકે તેમ નથી.”

“નથી કેમ આપતી ? આપે છે. જે કે હું મ્હારી દૃષ્ટિથી તેને જોઈ શકતી નથી; પરંતુ કાને હું તેના શબ્દો સાંભળી શકું છું. તે કહે છે કે, ‘બેટા ! તું ત્હારા પિતાની સંભાળ રાખજે; તેઓ આજન્મ રાજા છે. રાજા હોવા છતાં દુર્દશના પ્રાપ્ત્યથી તેઓ બિશુક થયા છે. હું પાસે નથી તેથી તું તેમની સંભાળ રાખજે.”

એક ઝુંપડીમાં જીર્ણ શય્યામાં એક સુંદર કાન્તિવાન પ્રૌઢ વ્યક્તિ સૂઈ રહ્યો છે. જે રોગની વિશીર્ણતાએ અને કઠોર દુઃખે તેની કાન્તિને મલિન ન કરી નાખી હોત—તેનું શરીર આજે સુસ્થ હોત તો આવી પ્રૌઢવસ્થામાં પણ તે એક યુવકના જેવો રૂપવાન લાગત.

આ ઝુંપડી બરાબર ઝુંપડી નહોતી. પર્વત ઉપર ઉત્પન્ન થતા વાંસથી બનેલી એ એક સામાન્ય પર્ણિકુટી હતી—એ એક અસ્થાયી આશ્રયસ્થાન હતું. ઉપરની છત વૃક્ષપત્રોની બનેલી હતી.

પહાડી પ્રદેશમાં આવેલા એક તદ્દન શાન્ત તેમ જ એકાન્ત સ્થળે એ ઝુંપડી આવેલી હતી. જે કિશોરી પ્રૌઢ પુરુષની શબ્દા પાસે બેઠેલી હતી તે તેની પુત્રી થતી હતી. રાગી, સહાયશૂન્ય, આશ્રયશૂન્ય નિરાધાર પિતાની પ્રકૃતિ સાચવવા માટે પુત્રીએ એ ઝુંપડીની આસપાસ વચ્ચે વીંટાળી દીધાં હતાં.

શીતઠાળનો સમય છે. પહાડી પ્રદેશ નજીક આવેલું સપાટ જમીનનું સ્થાન છે. એ પ્રદેશનું નામ ‘મિરાનશાહનું’ પ્રમોદકાનન’ છે. ઝુંપડીમાં સૂઈ રહેલો પુરુષ પોતે જ મિરાનશાહ છે.

મિરાનશાહ આફઝળી જાતિનો અધિનાયક છે. તે સ્વાધીન નરપતિ છે. તેનું રાજ્ય નહાતું હોવા છતાં પ્રકૃતિની શોભાસંપદથી પરિપૂર્ણ શોભામય છે. પ્રકૃતિ સુંદરીએ એ સ્થળે દુર્ભેદ પર્વતમાળા બનાવી રાખી છે. થોડે છેટે શીતળ જળવાહિની ગંભીરનિનાદિની ગિરિતરંગિણી આવેલી છે. તે સિવાય ચારે તરફ જાક્રાન ક્ષેત્ર આવેલું છે. એ પહાડી પ્રદેશમાં અંશુરના ઉદ્યાનો આવેલા છે. એતરફ ઉન્નત પર્વતશ્રેણી જેવામાં આવે છે. આ પ્રદેશનું પ્રાકૃતિક શોભા સૌન્દર્ય અવર્ણનીય છે.

શીતઠાળમાં આ સુંદર પ્રદેશની શોભા સફેદ બરફ પડવાથી વિશેષ સુંદર દેખાતી હતી. વૃક્ષો ઉપર, પર્વતો ઉપર, સરિતાના જંગ-પ્રવાહપર અને મિરાનશાહના ન્હાના નગર ઉપર બ્યારે બરફની વૃષ્ટિ થતી ત્યારે એ દેખાવ ધણો નયનાભિરામ લાગતો હતો.

વળી વસન્તઋતુમાં મૃદુ મલયવાયુના હિસ્સોલથી, ઉજ્જવળ

પ્રભાતકાળે પીળા રંગનાં જાક્રાન પુષ્પો જ્યારે ચોતરફ પોતાની સુગંધિનો વિસ્તાર કરતાં, જ્યારે એ પહાડી ભૂમિ ફળપત્ર પુષ્પાદિથી સુશોભિત થઇ નવોઢા સુન્દરીની માફક લજ્જતયુક્ત હાસ્ય કરતી, જ્યારે આંદની રાત્રે એ પહાડી ભૂમિ રૂપેરી સાડી પહેરતી ત્યારે તેની શોભા અવર્ણનીય બની જતી હતી.

આ શોભામય પર્વત પ્રદેશમાં રોગી મિરાનશાહ બ્રહ્મ જીર્ણુ ઝુંપડીમાં સૂઈ રહ્યો હતો. પૂર્વે તે જ્યારે સમસ્ત દિવસના સતત શ્રમથી શ્રમિત બની જઈ શાન્તિ મેળવવા માટે પોતાની સહધર્મિણીની સાથે આ મનોરમ પર્વત પ્રદેશના મુક્તવાયુનું સેવન કરવા આવતો ત્યારે તેનું ચિત્ત પ્રકૃતિ સુન્દરીની નયનમનોહર શોભાથી ઉછાળા મારતું હતું. સમસ્ત જડ પ્રકૃતિ જાણે કે રાજેશ્વર તરીકે તેનું સ્વાગત કરતી હતી. વૃક્ષશાખાઓપરથી મલયવાયુના જોરથી વનકુસુમો એ પર્વત પ્રદેશમાં પડી સુકોમળ સુગંધયુક્ત માર્ગ બનાવી દેતાં હતાં.

વનકુસુમના ગુચ્છ મૃદુ વાયુથી હાલીને તેનું સ્વાગત કરતા હતા. સુન્દર સુગંધિત વાયુ અતિ મૃદુભાવથી વિહરીને તેના સઠળ શ્રમને દૂર કરતો હતો. કલકલ અવાજ કરતી સરિતા મધુર સંગીતધ્વનિથી તેના ચિંતાતુર રસહીન ચિત્તને રસિક બનાવતી હતી. મધુર કંઠવાણાં પંખીઓ પોતાના કર્ણપ્રિય સંગીતથી તેના પ્રાણ તથા મનને મુગ્ધ બનાવી દેતાં હતાં.

વિશ્વસંસારમાં સુખ હમ્મેશાં કાયમ રહેતું નથી. સૂર્યનો પ્રકાશ રાત્રિ દિવસ રહેતો નથી. કૃષ્ણવર્ણ સંધ્યા ઉપસ્થિત થતાં જ સૂર્યનો ઉજ્જવળ પ્રકાશ દૂર થઈ જાય છે અને સમસ્ત પ્રકૃતિના વૃક્ષ ઉપર દાંડ્ય અંધકારનો વિસ્તાર થાય છે. હમ્મેશાં વસન્ત કાયમ રહેતો

નથી. શીતકાળની પ્રખળ તાડનાથી વસન્તનું સુખ જૂતકાળના ગર્ભમાં છુપાઈ જાય છે. આ મૃત્યુલોકનો અખંડનીય નિયમ જ આવો છે—વિધાતાનું વિધાન જ આવું છે. ભાગ્ય નિરંતર ગતિશીલ હોય છે.

મિરાનશાહને માટે વિશ્વસંસારનો આ નિયમ સત્ય નિવડ્યો છે. તેના જીવનનો સુખમય વસન્ત ચાલ્યો ગયો છે અને દારૂણ વર્ષાનું આગમન થયું છે. પ્રકાશ ગયો છે—અંધકાર આવ્યો છે. જ્યોતિ અદૃશ્ય થઈ છે—ગાઢ અંધકારની છાયાથી તેનું ભાગ્યાકાશ છવાઈ ગયું છે ! સુર બંધ પડ્યો છે. વીણા બાંગી ગઈ છે.

પૂર્વે તે આ પર્વતરાજ્યનો એકચ્છત્ર સ્વાધીન નરપતિ હતો. હવે તેનો એ અધિકાર, આધિપત્ય તથા સુખ વગેરેમાંનું કાંઈ રહ્યું નથી. મહા પ્રતાપશાળી, દુનિયાના માલિક, હિન્દુસ્તાનના પ્રખળ પરાક્રમી અધીશ્વર અકબરશાહના પ્રથંડ અસિખળથી એ સમગ્ર વિનાશ પામ્યું છે—ભસ્મીભૂત થઈ ગયું છે. આમ હોવાથી જ મિરાનશાહ આજે સિંહાસન તથા રાજપ્રાસાદનો ત્યાગ કરી એકાન્ત વનપ્રદેશમાં એ સામાન્ય ઝુંપડીમાં કઠિન પર્યુશ્ચર્યા ઉપર સૂઈ રહ્યો છે. રાજમહાલયની અસંખ્ય ઉજવળ દીપાવલીથી જેનાં નેત્રોમાં કવચિત્ કવચિત્ જવાળા ઉપરિચિત થતી હતી તે આજે અંધકારમય પહાડી વનપ્રદેશમાં એક જીર્ણ ઝુંપડીમાં પડી રહ્યો છે. સેંકડો રૂપસુંદરીઓના કોમળ કંઠમાંથી નીકળતા કર્ણપ્રિય સંગીતથી પણ એક વખતે જે વિરક્ત બની જતો હતો તે આજે વનપશુઓના ગંભીર અવાજ સાંભળતો નિરાધાર સ્થિતિમાં રોગથી દુઃખિત બની જઈ ઝુંપડીમાં પડી રહ્યો છે.

વિધાતા જ તેની દુર્દશાનું કારણ છે. એ વિધાતા ભાગ્ય હો કિંવા ગમે તે હો પણ એ વિધાતાના ઉપલક્ષ્યરૂપે, તેની આવી દુર્દશા થવાનું કારણ, સુલતાન સલિમ—દિલ્લીશ્વર અકબરશાહનો જ્યેષ્ઠપુત્ર છે.

અકબરશાહે કાશ્મીરના પહાડી પ્રદેશને સ્વાધીન કર્યો. કાશ્મીરની આસપાસના ઘણાખરા સ્વાધીન પઠાણ નરપતિઓએ મોગલોની આધીનતા સ્વીકારી. કોઇએ દિલ્લીશ્વરની તદ્દવારને તો કોઇએ તેના મણિ-રત્નજડિત વસ્ત્રપ્રાંતને ચુંબન કરી તેની આધીનતા સ્વીકારી; પરંતુ એક વ્યક્તિએ એવી આધીનતા સ્વીકારી નહિ. એ વ્યક્તિ ખીજ કોઇ નહિ પણ પઠાણ જાતિનો અધિનાયક મિરાનશાહ હતો.

આ સ્વાધીન સરદારને પોતાની આધીનતામાં લાવવાના અકબર-શાહ અનેક પ્રયત્નો કરતા હતા; પરંતુ હજી સૂધી તેમનો એક પણ પ્રયત્ન સફળ થયો નહોતો. છેવટે અકબરશાહને એક સુયોગ મળી આવ્યો. મિરાનશાહ તેની આસપાસ આવેલા પઠાણ સરદારોને મોગલોની વિરુદ્ધ ઉત્તેજિત કરવા બહાર નીકળી પડ્યો. તે જ્યારે પોતાના રાજ્યમાં હાજર નહોતો ત્યારે અકબરશાહે મહારાજ માનસિંહને કાખૂલપર વિજય મેળવવા મોકલ્યો તથા સુલતાન સલિમને મિરાનશાહના સર્વસ્વનો નાશ કરવા રવાના કર્યો. આ સમાચાર જાણવામાં આવતાં જ મિરાનશાહ સ્વરાજ્યમાં પાછો આવ્યો.

મિરાનશાહનું ન્હાનું રાજ્ય પર્વતમાળાથી સુરક્ષિત હતું. તે સ્વાધીન નરપતિ હતો. ખીજ તરફ અકબરશાહનું સામ્રાજ્ય અને ઐશ્વર્ય વિશ્વવિખ્યાત હતું. મિરાનશાહનું ઐશ્વર્ય પણ કાંઈ ઓછું નહોતું. પહાડી પ્રદેશના પાદપદ્મમાં છુપાઈ રહેલાં સુમિષ્ટ દ્રાક્ષક્ષેત્ર, અનારના ઉદ્યાન, જલકાનની સુગંધિ કુસુમમય ક્ષેત્રસંપદ તથા તેના રાજ્યનો વિશ્વાસી અનુરક્ત તથા ભક્ત પ્રજનો રાજસ્વ વગેરેથી તે પ્રીતિ શ્રદ્ધા અને અનુરાગસહ મહાસુખમાં રાજ્ય કરતો હતો. અકબરશાહની તુલનામાં તે જો કે એક સામાન્ય રાજ્યેશ્વર હતો; પરંતુ પ્રકૃતિદેવીએ તેના ન્હાના રાજ્યને ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારના શોભા સૌ.

ન્દર્શથી સૌન્દર્યવાન બનાવી દીધું હતું. તેના રાજ્યમાં દુષ્કાળ, રોગ વગેરેનું કદાપિ દર્શન થતું નહોતું.

પ્રાણાધિક્ષા, પતિગતપ્રાણા પત્ની દ્વિરોજ્યાધા આ કુદ્ર રાજ્યની અધીશ્વરી હતી. તે રાજપ્રાસાદનો ત્યાગ કરી પ્રજાને ઘેર ઘેર ફરતી હતી તથા કેને શું દુઃખ છે તેની તપાસ કરતી હતી. પ્રજાજનોનાં હૃદય હસી લઇ તે મહિમામયી રાજરાજેશ્વરીરૂપે વિરાજિતા હતી; પરંતુ એ સુખ તે વિશેષ સમય સુધી ભોગવી શકી નહિ.

સુલતાન સલિમે મિરાનગઢને ઘેરો ઘાલ્યો. બીજા પર્વત પ્રદેશના સામંતો પોતાની વિરુદ્ધ થઇ મિરાનગઢને સહાયતા ન કરી શકે એટલા માટે માનસિંહની સલાહ પ્રમાણે સુલતાન સલિમે ચોતરફ બૂહરચના કરી છેવટે મિરાનગઢના અતુરકત સરદારો અને સૈનિકો ભોગલો સાથે થયાક્રમે ઝઝુમી શક્તિહીન બની જઈ રસદના અભાવે માર્યા ગયા.

સલિમે પ્રચંડ પરાક્રમથી દુર્ગને ઘેરો ઘાલ્યો. યુદ્ધનું અંતિમ પરિણામ જોવાની માનસિંહની પ્રબળ ઇચ્છા હતી; પરંતુ માનસિંહની સાથે રહી યુદ્ધ કરી વિજય મેળવી તેને પોતાની વિજયકીર્તિનો ભાગીદાર બનાવવાની સલિમની મિલ્કુલ ઇચ્છા નહોતી તેથી તેણે તેને કહ્યું:—“મહારાજ! આપ કાબૂલના પ્રકરણને પતાવી આવો; આપને અત્રે રોકાવાનું કંઈ પ્રયોજન નથી!”

માનસિંહ સલિમનો મનોભાવ સમજી શક્યો. તેણે વિચાર્યું કે, જો હજીદીઘાટના ભયંકર રણસંગ્રામમાં તે સલિમના રક્ષક તરીકે તેની પાસે હાજર ન રહ્યો હોત તો સલિમ રાજપૂતાનાનાં યુદ્ધજયનું સઘળું ગૌરવ મેળવી શકત! એટલા માટે મનમાં ને મનમાં સલિમ ઉપર તે વિરક્ત રહેતો હતો. રાણા પ્રતાપનો વિનાશ થયા પછી અઠબરશાહે પોતાના સિંહાસનના ઉત્તરાધિકારી સલિમને અને મહા-

રાજ માનસિંહને સમાન બાવથી સંમાનિત કર્યા ત્યારે સલિમનું હૃદય ધણું સંકુચિત બની ગયું. મિરાનગઢ ઉપર વિજય મેળવી એ યશગૌરવમાં માનસિંહ ભાગીદાર થાય તે તેને પસંદ નહિ હોવાથી તેણે માનસિંહને કાબૂલના વિદ્રોહનું દમન કરવા જવા કહ્યું.

ભારતવિજયી માનસિંહ કાંઈ પણ બોલ્યા સિવાય કાબૂલ તરફ આલ્થો ગયો. તેનો એવો દૃઢ વિશ્વાસ હતો કે, મિરાનશાહનું પદાણુ સૈન્ય રસદના અભાવથી સુલતાન સલિમની આધીનતા સ્વીકારશે ખરું; પણ સલિમ દુર્ગશિખરપર મોગલોની અર્ધચંદ્રવાળી રાજપતાકા ફરકાવી પાછો ફરશે કે તરત જ એ પદાણુ સૈન્ય પુનઃ દુર્ગ કબજે કરી સલિમના સૈન્યને અસ્થિર બનાવી દેશે. આ યુદ્ધના વ્યાપારમાં સલિમને અકબરશાહ સમક્ષ નીચું જોવું પડે એવી જ માનસિંહની આંતરિક ઇચ્છા હતી અને તેથી જ તે એ પ્રદેશનો ત્યાગ કરી કાબૂલનો બળવો શાન્ત કરવા વિદાય થયો.

ખીજી તરફથી સલિમે મિરાનગઢપર વિજય મેળવવાના કાર્યને પૂર્વ જોટલું સહેલું ધાર્યું હતું તેવું સહેલું તે પાછળથી જણાયું નહિ. મિરાનગઢને સુલતાન સલિમે ઘેરી લીધાના સમાચાર પર્વતરાજ્યના સરદારો પાસે જઈ પહોંચ્યા. એ સઘળા સરદારો મિરાનશાહને પોતાનો અધિનાયક સમજતા હતા. મિરાનશાહ ઉપર આવી પડેલા આવા સંકટ પ્રસંગે તેઓ તેને સહાયતા કરવા અગ્રેસર થયા. વનપ્રદેશમાં છુપાઈ રહીને તેઓ મોગલ હાવણીમાં ઉપદ્રવ કરવા લાગ્યા.

આ ઉપદ્રવનો હેતુ યુદ્ધ નહિ પણ લૂંટ હતો. તેઓ ગંભીર રાત્રે, સૂઈ ગયેલા, યુદ્ધ કષ્ટથી શ્રમિત થઈ ગયેલા મોગલોની હાવણીમાં જૂદા જૂદા સ્થળેથી છુપી રીતે આક્રમણ કરતા હતા. મોગલોના અશ્વો તેઓ ચોરી જતા હતા, અસ્ત્રશાળામાંથી અસ્ત્ર લઈ જતા હતા

અને રસદની લૂંટ કરતા હતા. આવી રીતની લૂંટફાટથી તેમણે મોગલ સૈન્યને અસ્થિર બનાવી દીધું. વળી તેઓ આવી રીતે લૂંટ-ફાટથી મેળવેલી સધળી સામગ્રી, એક પહાડમાંથી વહેતી સાંકડી નદીના રસ્તેથી મિરાનશાહના દુર્ગના ગુપ્તદ્વારમાં પહોંચાડી દેતા હતા. મોગલોની રસદ પહાણ સૈન્યના ઉપયોગમાં આવતી હતી.

પંદરેક દિવસમાં મિરાનદુર્ગ સ્વાધીન કરી શકાશે એવી પૂર્વે સલિમની કલ્પના હતી; પરંતુ હવે તે પોતાનો ભ્રમ સમજી શક્યો. સ્વાર્થાધ બની જઇ, અભિમાનને વશ થઇ તેણે માનસિંહને કાબૂલ મોકલી જે ગંભીર બૂલ કરી હતી તે હવે તેના સમજવામાં આવ્યો; પરંતુ હવે એ બૂલ સુધારવાનો કોઇ ઉપાય નહોતો. આવી રીતે બીજો કોઇ ઉપાય નહિ હોવાથી તેણે પોતાના કૃપાભાજન લાહોરના સેનાપતિ યારખખ્તખાન તરફ એક દૂત મોકલ્યો અને સૈન્યની સહાયતા મોકલવા લખી જણાવ્યું. યારખખ્તખાને હિન્દુસ્તાનના ભાવિ શહેનશાહની ઇચ્છાનુસાર તત્કાળ કેટલુંક રાજપૂત સૈન્ય તેની મદદમાં મોકલી આપ્યું.

રાજપૂતોના બાહુબળથી સુલતાન સલિમે મિરાનદુર્ગ સ્વાધીન કર્યો. સલિમે વિજયપ્રાપ્તિથી પ્રકુલ બની જઇ દુર્ગમાં પ્રવેશ કર્યો. જે સ્વાધીન દુર્ગાધિપતિએ તેને આટલું બધું દુઃખ દીધું હતું તેના શિરચ્છેદ કરવાની જ તેની ઇચ્છા હતી; કિન્તુ દુર્ગમાં કોઇ પશુ સ્થળે મિરાનશાહ તેની નજરે પડ્યો નહિ.

સુલતાન સલિમના અનુચરોએ દુર્ગના પ્રત્યેક સ્થાનની તપાસ સાધથી તપાસ કરી; પરંતુ મિરાનશાહ તથા તેનાં દાસ દાસીઓમાંનું કોઇ તેમના જોવામાં આવ્યું નહિ. કેવળ કેટલુંક અમાભાવથી અસકત બની ગયેલું દુર્ગરક્ષક પહાણ સૈન્ય દુર્ગમાં હાજર હતું.

સુલતાનની આગ્રા થવાથી કેટલાક મોગલ સૈનિકોએ એક પઠાણ સૈનિકને તેના સમક્ષ હાજર કર્યો. સલિમે અત્યંત રોષથી તેને પૂછ્યું:—
“શુલામ ! તું કહીશ કે બદમાશ મિરાનશાહ એક ઉદરની માશક ક્યાં છુપાઈ ગયો છે ?”

આ શબ્દો સાંભળવામાં આવતાં જ એ જરાજીલું બની ગયેલા પઠાણનાં નેત્રોમાંથી જાણે કે અમિક્ષણની વૃષ્ટિ થવા લાગી. તેણે પણ તેજસ્વી સ્વરે કહ્યું:—“સુલતાન ! આપે જો કે દુર્ગ ઉપર જય મેળવ્યો છે ખરો પણ પઠાણોનાં ચિત્ત ઉપર કાંઈ જય મેળવ્યો નથી. આપના કોઈ પણ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવાની મ્હારી ઇચ્છા નથી.”

સુલતાન એ હતભાગ્ય પઠાણની આવી ધૃષ્ટતા સહન કરી શક્યો નહિ. તેની આગ્રાથી તત્કાળ તેનો શિરચ્છેદ થયો. તેના ક્ષીણ દેહમાંથી નીકળતી શોણિતધારાથી એ ઓરડાની જમીન ભીંજાઈ ગઈ.

સુલતાનના ક્રોધનો ભોગ થઈ પડીને ખીજા જીવતા રહેલા પઠાણોએ પણ ઘણું દુઃખ ભોગવ્યું. મિરાનશાહ ક્યાં છે એ તેઓ સર્વ જાણતા હતા. મિરાનશાહ તેમના આગ્રહથી અને મદદથી જ પોતાની પત્ની તથા પરિજન વર્ગ સહિત છુપા વેશમાં ગંબીર રાત્રે દુર્ગનો ત્યાગ કરી ગયો હતો. આવી રીતે પલાયન કરી જવાની તેની ઇચ્છા નહોતી; પરંતુ પોતાના અનુચરોના આગ્રહને અમાન્ય નહિ કરી શકાવાથી તેણે દુર્ગનો ત્યાગ કર્યો હતો. બહારથી પ્રત્યક્ષ મદદ મળે એવો એકે ઉપાય નહોતો તેમજ માર્ગ પણ નહોતો અને અંદર રહીને યુદ્ધ ચલાવવાથી વિના ધારણ જીવહાનિ થતી હતી. આ સઘળી પરિસ્થિતિનો વિચાર કરીને જ મિરાનશાહે દુર્ગનો ત્યાગ કર્યો હતો. પોતાને લીધે જ આ સઘળી અડચણ છે એમ વિચારી તે પોતાની પ્રાણાધિકારિણી પત્ની અને એક સોળ વર્ષની કન્યાને સાથે

લઘુ દુર્ગનો ત્યાગ કરી ગંભીર અરણ્યમાં ચાલ્યો ગયો હતો. એ જંગલમાં યમ પણ પ્રવેશ કરી શકે તેમ નહોતું. મોગલો અનુસરણ કરશે તો પણ તેઓ કાંઈ કરી શકશે નહિ એમ વિચારી તેણે કાસ્મીરનો માર્ગ લીધો હતો.

પ્રકરણ ૨ જી.

સ્વર્ગવાસ.

ઉચ્ચ વૃક્ષની ડાળ બાંગી જતાં તે જેવી રીતે પ્રથમની માફક જેડી શકાતી નથી, પર્વતના શિખર-પરથી એક મ્હોટી પાષાણુશિલા ખસી પડતાં તેને જેવી રીતે પુનઃ પર્વત શિખરપર ચઢાવી શકાતી નથી તેવી જ રીતે ભ્રમ થઈ ગયેલા ભાગ્યને પણ સાંધી શકાતું નથી.

મિરાનશાહનું ભાગ્ય બાંગી ગયું છે; પરંતુ વિષદન્તહીન વિષ-ધર જેવી હમણાં તેની સ્થિતિ હોવાથી તે શું કરી શકે? સુલતાન સલિમપર તેને અપાર ક્રોધ ઉપજ્યો હતો; પરંતુ હમણાં તે પોતાના વૈરની વસુલાત લઈ શકે એવી તેની સ્થિતિ નહોતી.

દુઃખ આવે છે ત્યારે સામટું જ આવે છે. મિરાનશાહની પત્ની જે એક દિવસે રાજરાણી હતી, સેંકડો દાસીઓ જેનો હુકમ ઉઠાવવા એક પગે ખડી રહેતી હતી, જે કદાપિ તાંબમ સિવાય માર્ગકમણુ કરતી નહોતી, સૂર્યદેવે જેનું મ્હોં જોયું નહોતું તે હમણાં સૂર્યના તાપથી બળી જતી હતી, ક્ષુધાનું દારણુ દુઃખ ભોગવતી હતી

તથા પગે ચાલી ચાલીને ચાકી જતી હતી. તેનું પ્રથમનું લાવણ્ય નથી, કાન્તિ નથી, સૌન્દર્યપરિપૂર્ણ સહાસ્ત્ર મુખ નથી, ચંપક યુગ્મના જેવું એ પ્રથમનું સુન્દર અંગલાવણ્ય નથી. તેનાં વિશાળ નયનયુગલમાં હવે વિલાસવિહરણ દૃષ્ટિ નથી—છે માત્ર દુઃખ શોકથી ઉત્પન્ન થયેલી મલિનતા, ચિંતા અને શોક સંતાપ.

એકાએક એક દિવસે મિરાનશાહના દુઃખનો પાર રહ્યો નહિ. તેની પત્નીને અનાહારથી કિંવા કદાહારથી ભયંકર ઉદરામય રોગ થયો. એ રોગ મટ્યો જ નહિ. કાળે આવી તેના ઉચ્ચિકા પાસે બેસીને તેની ચિકિત્સા કરી. છેવટે કાળની ટુંકથી શિરોજાયાઈનો જીવનદીપ ચિરકાળ માટે ખુગાઈ ગયો. જી મખમલથી મઠી લીધેલા પલંગમાં પડી રહી પરિચારિકાઓની સેવા સ્વીકારીને સ્વપ્ન રહેતાં પણ કષ્ટ અનુભવતી હતી. તે આજે ખુલ્લો પ્રકૃતિની પાપાણુ ભૂમિ ઉપર કઠિન પર્ણશ્રાયામાં સ્વપ્ન રહીને પરલોકવાસિની થઈ.

મૃત્યુ પૂર્વે અસ્પષ્ટ સ્વરે તેણે બે ચાર શબ્દોનો ઉચ્ચાર કર્યો હતો. તેના દુર્ભાગી પતિ ઉન્માદ્યસ્ત મનુષ્યની માફક ઉદાસ દૃષ્ટિથી તેના મૃત્યુની છાયાથી મલિન બની ગયેલા મ્હોં તરફ જોઈ રહ્યો હતો. રોગિણીને બાહ્ય સૃષ્ટિનું ગ્રિહકુલ જ્ઞાન નહોતું. તેની પ્રિયતમા પુત્રી પાસે જ બેસી રહી હતી. પત્નીના મુખમાંથી નીકળેલા અસ્પષ્ટ શબ્દો શોક સંતાપની વિશેષતાથી મિરાનશાહ બે કે નહોતો સાંભળી શક્યો; પરંતુ એ શબ્દો તેની પુત્રી સાંભળી શકી હતી. શિરોજાએ મૃત્યુ પૂર્વે એમ કહ્યું હતું કે, “તું તારા પિતાને સંભાળજે. હું તારા હાથે તેમના માટે બેહસ્તની રચના કરવા જઈ છું !”

કિશોરી કન્યા માતાના હૃદયપર મસ્તક રાખી છૂટે મ્હોંડે પડી પડી. તેણે કંપતા કંઠે અને રુંધાઈ ગયેલા સ્વરે કહ્યું:—“મા !

અમારો ત્યાગ કરીને તું ક્યાં જાય છે ? ”

કાંઈ ઉત્તર મળ્યો નહિ. આ વ્યાકુળતામય પ્રશ્નનો કાંઈ સાંત્વનામય પ્રત્યુત્તર મળ્યો નહિ. સધળું પતી ગયું હતું. બાળિકા પુનઃ ખૂમ પાડી પિતાના અંગને સ્પર્શ કરી બોલી ઉઠી:—“ પિતાજી ! શું જીવ્યો છો ? મહારી માતા ચિરકાળ માટે આપણે ત્યાગ કરીને ચાલી ગઈ છે. ”

મિરાનશાહે ઉન્માદ્યસ્ત માણસની માફક શૂન્ય દૃષ્ટિથી નિર્જીવ પત્નીના મૃતદેહ તરફ જોયું. વિકૃત મ્હોં કરી, બન્ને હાથની દૃઢ મુઠીઓવાળી તે બોલી ઉઠ્યો:—“ દુરાચારી સલિમ ! આ જો ત્હારી કીર્તિ ! જો, જો ! રાજરાણી આજે એક બિખારિણીની માફક મરે છે. તેના શબ્દેહને ઉચકવા માટે આજે એક માણસ પણ નથી. અરેરે ! શા માટે ત્હેં મહારા સર્વસ્વનો વિનાશ કર્યો ? ! વિધર્મીઓનું સિંહાસન જહનમમાં જાવ્યો ! ”

પિતાની સ્થિતિ જોઈ બાળિકા ભયભીત બની જઈ દૂર ખસી ગઈ. તત્કાળ મિરાનશાહ પોતાની સ્થિતિ સમજી શક્યો. તે સમજી શક્યો કે તેની ઉન્માદ્યુક્ત ભયંકર દૃષ્ટિથી તેની પ્રાણાધિકા પુત્રી ભય પામી છે. વિના વિલંબે આત્મસંવરણ કરીને તેણે કહ્યું:—“ ભય શો છે બેટા ? ત્હારી મા ત્હારો ત્યાગ કરી ગઈ છે પણ હું તો ત્હારી પાસે છું. ઉપર ખુદા છે. જા, તું આપણી ઝુંપડીમાં જા. આ દેહને દાટી દઈ હું સત્વર ત્યાં આવું છું. ”

બાળિકાએ સંજળનયને કહ્યું:—“ પિતાજી ! એ કાર્ય તમારા એકલાથી કેવી રીતે થઈ શકશે ? હું તમને મહારાથી બનતી મદદ કરીશ. દુઃખ, કષ્ટ તથા નિરાશાથી મહારો કોમળ પ્રાણ પાપાણના જોવો કઠિન બની ગયો છે. પિતાજી ! હું તમારે પગે પડું છું; મ્હને તમારી પાસે રહેવા દો. ”

પત્નીવિયોગી મિરાનશાહ અને તેની માતાવિયોગિની કન્યાના દિવસ પણ જવા લાગ્યા. દારૂથી નિરાશાથી અને માનસિક દુઃખથી મિરાનશાહનું શરીર પણ રોગગ્રસ્ત બની ગયું. એક દિવસે તેણે શય્યાનો આશ્રય સ્વીકાર્યો. એ શય્યા જ તેની મૃત્યુશય્યા થઇ.

પ્રથમ પ્રકરણમાં અમે જે દુઃખમય ચિત્ર અંકિત કર્યું છે એ તેના મૃત્યુના એક દિવસ પૂર્વેનું છે. બીજે દિવસે મિરાનશાહની સ્થિતિ ઘણી ખરાબ થઇ ગઇ. તે જો કે સર્વોંશે અચેતન બની ગયો નહોતો પરંતુ ક્વચિત્ તે ચેતન્યમાં રહેતો તો ક્વચિત્ અચેતન બની જતો હતો. સ્નેહમયી પુત્રી રાત્રિ દિવસ જાગરણ કરી પિતાની સેવા કરે છે. રાત્રિનો ત્રીજો પ્રહ વીતી ગયો છે. ચતુર્થ પ્રહરનો પ્રારંભ થતાં જ મિરાનશાહની સ્થિતિ અત્યંત શોચનીય થઇ ગઇ. તેણે ઘણા ક્ષીણ કંઠે કહ્યું:—“બહેન! પાણી આપ.”

કન્યાએ એક ન્હાના માટીના ખ્યાલામાં પાણી રેડી એ પાત્ર પિતાના મોંમાં પાસે ધર્યું. વૃદ્ધ પિતાએ પુત્રીના હાથનું છેવટનું પાણી પીધું. પાણી પીધા પછી તેના પ્રાણમાં જાણે કે સહજ સ્ફુર્તિ આવી.

મિરાનશાહે કન્યાને પોતાના હૃદય પાસે ખેંચી લઇ તેના મુખ ઉપર ચુંબન કર્યું. પછી તેના માથા ઉપર ધીમેથી હાથ ફેરવતાં તેણે કહ્યું:—“સહિમા! આ વિશ્વસંસારમાં હવે તારું કોઇ રહ્યું નથી. ઉપર આવેલા આસમાની આકાશ પાછળ જે ખુદા છુપાઇ રહેલા છે તે જ હવે તારા છે. ખુદા ઉપર વિશ્વાસ રાખજે. સંદેહ આવી પડતાં અંતઃકરણપૂર્વક તું તેમનું સ્મરણ કરજે.”

સહિમાએ જોયું કે પિતા ઘણા જોરથી નિશ્વાસ મૂકે છે. પોતે પિતાના રોગથી દુર્બળ બની ગયેલા હૃદય મસ્તક મૂકેલું હોવાથી લેમની આવી ક્લાન્ત સ્થિતિ થઇ ગઇ હશે એમ તેણે વિચાર્યું. અરેરે! હત-

ભાગિની બાલિકા ! સત્ય પ્રકાર શો છે એ તું કેવી રીતે સમજી શકે ?

થોડા સમય સૂધી આવી રીતે નિશ્વાસ મૂક્યા પછી એકાએક નેત્રોની પલક ઉલટી ગઇ, દેહ નિશ્વળ થઇ ગયો, અંગ ખરફના જેવું શીતળ થઇ ગયું, અને હૃદય પણ સ્થિર થઇ ગયું. મૃત્યુ પૂર્વે વૃદ્ધે માત્ર ચાર જ શબ્દ ઉચ્ચાર્યા. એ સ્પષ્ટો એવા હતા કે, “સલિમા—બદલો—વિદાય—ખુદા !”

સલિમાએ જોયું કે, સઘળું ફરી ગયું છે ! છતાં એ ત્રણ વખત તેણે ‘પિતા’ શબ્દનો મ્હોટેથી ઉચ્ચાર કર્યો. એ ઉચ્ચારનો તેને કોણ ઉત્તર આપે ?!

ચારે તરફ ગંભીર અંધકાર છવાઇ ગયો હતો. શીતળ વન-વાયુથી અભાગિની સલિમા થરથર કંપતી હતી. તેના હૃદયમાં જાણે કે ખરફ એકઠો થતો હતો. તેનાં નેત્રોમાંથી અવિરલ અશ્રુધારા મૃતદેહ ઉપર પડતી હતી. સલિમાએ પુનઃ કહ્યું:—“પિતા ! પિતા !” પરંતુ સલિમા આ બન્ને સ્પષ્ટોના પ્રવિધ્વનિ સિવાય બીજું કંઈ સાંભળી શકી નહિ.

પુનઃ પ્રભાત થયું. કાળરાત્રિનું અવસાન થતાં પુનઃ સૂર્યકિરણોથી જગત્ હસવા લાગ્યું. ભ્રમણ અંધકાર પછી ઉજ્જવળ પ્રકાશ નજરે પડતાં સલિમા સહજ સ્વસ્થ થઇ. માતાના મૃત્યુ સમયે તેણે જેવી રીતે અશ્રુશૂન્ય નયને તેનું અંતિમ કાર્ય કર્યું તેવીજ રીતે તેણે આજે પિતાનું કાર્ય કર્યું. તેનાં નેત્રોમાં અશ્રુનું એક પણ બિંદુ નથી, હૃદય બિંદુલ કંપતું નથી. પાપાણુ રાજ્યમાં રહીને તે જાણે કે પાપાણી બની ગઇ છે. પાપાણુની માફક તેને જાણે કે સુખદુઃખની ચિંતા નથી.

પિતાના દેહને દર્શનાવી. સલિમાએ પોતાની જીર્ણ ઝૂંપડીમાં

અમિ સળગાવ્યો. અમિ ભયંકરરૂપે સળગી ઉઠ્યો. વિના વિલંબે એ ઝુંપડી ભસ્મીભૂત થઇ ગઇ.

એ પહેરેલાં વસ્ત્ર અને કેટલીક સોનામહોર લઇ અભાગિની સલિમાએ એ સ્થાનનો ત્યાગ કર્યો. એ સ્થળે રહેવાનું સાહસ તે કરી શકી નહિ. સ્મૃતિની જ્વાળા ધણી ભયંકર હોય છે. મનુષ્ય મરી જાય છે નહિ તે દેહનાં ચિહ્નોનો લોપ થાય છે પરંતુ તેની સ્મૃતિનો કદાપિ લોપ થતો નથી.

માતાપિતા વિનાનો દુર્ગેશ્વર મિરાનશાહની એકની એક કન્યા સલિમાએ આખો દિવસ વન જંગલમાં રખડી રહી છેવટે થાકી જઇને એક વૃક્ષ નીચે આશ્રય લીધો. આખા દિવસમાં તેણે કાંઇ ખાધું નહોતું. તેની પાસે દૈવ્ય હોવા છતાં જંગલમાં તે ખાદ્યસામગ્રી કેવી રીતે મેળવી શકે ? ત્યાં કાંઇ જનપ્રાણી પણ નહોતું. પ્રકૃતિએ આપેલાં બે ચાર વનફળ ખાઇને તથા ઝરાનું પાણી પીને સલિમા અવસન્ન શરીરે એક વૃક્ષ નીચે સુઇ ગઇ તથા શ્રમની વિશેષતાથી વિના વિલંબે ઉઠી ગઇ.

નિદ્રાવસ્થામાં પણ તેને શાન્તિ નહોતી. જંગલમાં સ્મૃતિનું દુઃખ હતું અને નિદ્રામાં સ્વપ્નની જ્વાળા હતી. અત્યારે નિદ્રાવસ્થામાં તેણે સ્વપ્ન જોયું. જાણે કે તેનાં માતાપિતા મહા શત્રુઓમાં એક પ્રકાશમય સ્થળે સુવર્ણના સિંહાસનપર બેઠાં છે. તેમનાં મુખ ઉજ્જ્વળ તેમ જ હાસ્યમય છે. એ મ્હોં ઉપરથી ચિંતાની મહિન છાયા જાણે કે, ચિરકાળ માટે દૂર થઇ ગઇ છે. એ બન્ને મ્હોં ઉપર સુવિમળ ચંદ્રનો કોમળ પ્રકાશ પડ્યો છે. સલિમાને ખતાવી તેની માતા પોતાના પતિને જાણે કહે છે કે, “આપણે બન્ને જ્યાં અત્રે અપાર સુખમાં છીએ. સલિમાને તમે અહીં કેમ બોલાવી લેતા નથી ?”

એકાએક આકાશગાત્રપર પ્રતિષ્ઠિત થયેલું એ સુવર્ણનું સિંહાસન અદસ્ય થઇ ગયું. આકાશમાં જે સ્થળે એ સુવર્ણ સિંહાસન પ્રતિષ્ઠિત થયું હતું એ સ્થળે બીપણ અંધકાર ફેલાઇ ગયો. એ સ્થળેથી તેનાં માતા પિતાની યુગલ મૂર્તિ સર્વાશે અદસ્ય થઇ ગઇ; છતાં સલિમા પિતાના કંઠમાંથી નીકળેલો ઉત્તર સાંભળી શકી કે:-“ના ના, સલિમાને હજી ઘણું કાર્ય કરવાનું છે. જેણે આપણું અકાળે મૃત્યુ નિપજાવ્યું છે, જેણે આપણા સર્વસ્વનો વિનાશ કર્યો છે તેને બાંજી નાખવા માટે-તેને દુઃખી કરવા માટે હું સલિમાને દુઃખમય સંસારમાં રાખી અત્રે આવ્યો છું. આપણે વૈરની વસુલાત લેવી છે. સલિમાના સર્વસ્વનો નાશ થયેલો જોવાની આપણી ઇચ્છા છે. સલિમા જ સલિમાના સર્વસ્વના નાશનું કારણ થઇ પડશે.”

સલિમા ભયથી ખૂબ પાડી ઉઠી. તેની નિદ્રા ઉઠી ગઇ. એ સમજી શકી કે સ્વપ્નમાં તેણે જે કાંઈ જોયું છે તે તેના ઉત્તેજિત તેમ જ શોક દુઃખથી વિહ્વળ બની ગયેલા મસ્તિષ્કની માત્ર ક્રિયા છે. આમ હોવા છતાં ગગનપટપર પ્રતિષ્ઠિત થયેલી માતપિતાની યુગલ-મૂર્તિને તે ભૂલી શકી નહિ. વૈરનો બદલો લેવાની વાતને પણ એ તે-જસ્વિની પહાણુ કન્યા ભૂલી શકી નહિ.

ખીજા દિવસે પ્રભાતકાળે સલિમા ચાલતી ચાલતી એક ન્હાના પહાડી ગામમાં જઇ ચઢી. એ ગામના ઘણા ખરા રહેવાસીઓ મુસ-લમાન હતા. સર્વથી પ્રથમ એક પાકી ગયેલા વાળવાળા વૃદ્ધ પુરુષ સાથે સલિમાની મુલાકાત થઇ. એ વૃદ્ધ પુરુષનું દર્શન થતાં જ તેણે કહ્યું:-“ખુદા આપનું કલ્યાણ કરે. જનામ! હું ઘણી અભાગિની છું. મ્હને આપ મેહેરબાની કરી આશ્રય આપો.”

વૃદ્ધ એક ધાર્મિક મુસલમાન હતો. સલિમાનું ચિંતાતુર તથા

હુઃખથી મલિન બની ગયેલું મ્હોં જોઇ, તેને કાંઇપણ પૂછ્યા સિવાય તે પોતાને ઘેર લઇ ગયો. સલિમાએ આત્મપરિચય આપ્યા સિવાય પોતાના દારણ્ય દુર્ભાગ્યની સઘળી હકીકત એ વૃદ્ધને કહી સંભળાવી. વૃદ્ધનું હૃદય વિદિર્ણુ થયું. તેણે કહ્યું:-“ બેટા! મ્હારે પાંચ પુત્રો છે; પરંતુ પુત્રી એકે નથી. તું પુત્રી તરીકે નિશ્ચિંતતાથી મ્હારા આશ્રયમાં રહે. ”

આવી રીતે આશ્રય મળવાથી સલિમાએ મનમાં ને મનમાં ખુદાને ધણો ધન્યવાદ આપ્યો. આવી રીતે દિવસો વીતવા લાગ્યા. વૃદ્ધની સ્ત્રી સલિમાનું પોતાની પુત્રી તરીકે લાલન પાલન કરવા લાગી.

આવી રીતે એક માસ વીતી ગયો. એવામાં એક દિવસે એ વૃદ્ધના પુત્રાને પોતાના આંગણમાં પુષ્કળ લાકડાં એકઠા કરતા સલિમાએ જોયા. કારણ પૂછી જોતાં તેને માલૂમ પડ્યું કે, “ મહારાજ માનસિંહ કાબૂલ ઉપર વિજય મેળવી એ રસ્તેથી પાછો ફરતો હોવાથી, મામલતદારના હુકમથી તેના સૈન્ય માટે પુષ્કળ લાકડાં એકઠા કરવામાં આવે છે કે જેથી સૈન્યને રસોઇ બનાવવામાં અડચણ વેઠવી પડે નહિ. ”

આ પ્રકાર જાણવામાં આવતાં સલિમાએ પોતાના મનમાં ને મનમાં એક કઠિન સંકલ્પ કર્યો. પછી તેણે શું કર્યું એ હવે પછી યથાક્રમે વાંચકોના જાણવામાં આવશે.

પ્રકરણ ૪ થું.

માનસિંહ અને સલિમા.

આપનું નામ જ અંચરરાજ માનસિંહજી છે કે ? ”

“ હા, તું કોણ છે બહેન ? ”

“ હું અભાગિની છું-નિરાધાર છું. મહારા જેમ્સ નિરાધાર બાળિકાની ખીજી શી ઓળખાણ હોઈ શકે ? ”

“ બહેન ! ત્હારું સૌન્દર્ય જોતાં તું દરિદ્રની કન્યા હોય એમ લાગતું નથી ! ”

“ ખુદાએ મહેને ગરીબના ધરમાં મોકલી નથી એ સત્ય છે; પરંતુ ભાગ્યદેવીની ભયંકરતાથી મહારી આવી દુર્દશા થઈ છે, મહારાજ ! ”

“ તું મુસદ્દમાન કન્યા છે ? ”

“ હા. ”

“ હું તને મહારી કન્યા તરીકે સંજોડું છું. તું મહેને ત્હારો સત્ય પરિચય આપ. ”

“ મહારાજ ! હમણાં હું મહારો પરિચય આપી શકીશ નહિ. પરિચય આપવાને હજી ઘણો વખત છે. હમણાં હું માત્ર એટલું જ કહું છું કે, આપના જુદમથી જ આજે મહારી આવી દુર્દશા થયેલી છે. ”

“ અમારો જુદમ ? ક્ષત્રિય વીર કદાપિ સ્ત્રીજાતિપર જુદમ કરતા નથી. ”

“ હશે કદાચ; પણ આ જુદમ આપના દ્વારા વ્યક્તિગત ભાવથી નહિ થયેલો હોવા છતાં જે મોગલ ખાદશાહ પાસે આપે આપનો આત્મા વેચ્યો છે તેમનાથી થયો છે.”

“ અકબરશાહ એવા નીચ મનના નથી ! ”

“ હશે કદાચ; પણ તેમનો પુત્ર યુવરાજ સલિમ ધણો નીચ છે ! ”

“ હપે હું સમજી શક્યો કે તું કોણ છે ! તું મિરાનગઢના રાજેશ્વર મિરાનશાહની પુત્રી છે, કેમ ? ”

“ આપની કદ્દપના ખરી છે. ”

“ ત્હારે શું જોઈએ છીએ ? ”

“ મ્હને આશ્રય જોઈએ છીએ. જેમના બાહુબળથી આ વિશાળ સામ્રાજ્ય સુરક્ષિત છે તેમની પાસે હું કૃપામિશ્નની માયના કરું છું. ”

“ મ્હેં તને કન્યા કહીને બોલાવી છે. કન્યાને આશ્રય આપવામાં હું સહજ પણ સંકોચ કરું તેમ નથી. મ્હારા અંબરના મહાલ-યમાં રથાનનો અભાવ નથી. તું બેઝાશક મ્હારી સાથે આવી શકે તેમ છે. ”

“ ના મહારાજ ! અંબર આવવાની મ્હારી ઇચ્છા નથી. ”

“ ત્યારે ક્યાં જવાની ત્હારી ઇચ્છા છે ? ”

“ મોગલોના રંગમહાલ આગ્રામાં. ”

“ કેમ ? ”

“ ત્યાં એક બાંદી તરીકે હું રહીશ. ”

આ ઉત્તર સાંભળવામાં આવતાં ચતુર યુદ્ધમણિ માનસિંહનું લલાટ સંકુચિત થયું. તેણે પોતાના મનમાં કાંઈ વિચાર કર્યો. પછી તેણે કહ્યું:—“ બહેન ! તું પઠાણ કન્યા છે ! ધણા દિવસથી હું મોગલ પઠાણોના પરિચયમાં આવ્યો છું. ત્હારા ચિત્તમાં ધુંધવાતો અગ્નિ તથા

નયનોના ખુણામાં જવાળામય વિદ્યુત હોવાથી મોગલ રંગમહેલમાં તને સ્થાન મળી શકશે નહિ. જે તું ધારે તો ત્યાં દાવાનળ સળગાવી શકે તેમ છે ! મોગલોને લીધે જ તારા સર્વસ્વનો વિનાશ થયો છે; છતાં તું તેમની જ ખાંદી થવાની ઇચ્છા દર્શાવતી હોવાથી તારો હેતુ સહેલાઈથી સમજી શકાય છે ! ”

“ મહારાજ ! જીવનના આરંભકાળથી હું રાજમહાલયમાં રહેલી હોવાથી અન્ય સ્થળે મહારાથી રહી શકાશે નહિ. ”

“ જે એમ જ હોય તો મોગલ રંગમહાલયમાં તારે ખાંદીનું કામ શામાટે કરવું જોઈએ ? તું મહારા પ્રાસાદમાં ઇચ્છિત સુખ તથા આનન્દમાં રહી શકીશ. મહારી મહિષી પુત્રી તરીકે તારું લાલનપાલન કરશે. અંબરમાં પણ રાજમહાલય જ છે. ”

“ મહારાજ ! અંબરમાં રહેવાથી મહારા જીવનનો એક મહાન્ સંકલ્પ પૂર્ણ થાય તેમ નથી. ”

“ એ હું જાણું છું માટે જ તને મોગલ રંગમહાલયમાં લઈ જતાં સંકોચ પામું છું ! જ્ઞેન ! તું પઠાણ કન્યા છે. યુવરાજ સલિમે તારા પિતાને પથભિક્ષુક બનાવી દઈ તેમના સર્વસ્વનો વિનાશ કર્યો છે; તેથી સલિમ પાસે તું તારા વૈરનો બદલો લેવાને ઇચ્છે છે. તું એટલું યાદ રાખજે કે, સલિમ અકબરશાહનો પુત્ર હોવા છતાં રક્ત સંબંધથી તે મહારો અંગત સગો થાય છે. મહારા દેહમાં જીવ હશે ત્યાં સુધી હું તેનું અનિદ્ર થવા દષ્ટ નહિ. ”

“ ત્યારે આપ ક્ષત્રિય હોવા છતાં આપની પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ કરવા ઇચ્છો છો કે, મહારાજ ? ”

“ તું બાળિકા છે; જે બીજા કોઈએ આ માનસિંહ ઉપર આવેલ અપવાદ મૂક્યો હોત તો તેને યથોચિત શિક્ષા સહન કરવી પડત. ”

“જે આ અપવાદ સહન કરવાને આપ નારાજ હો તો મહારી પ્રાર્થના પૂર્ણ કરો.”

“હું મહારા રાજમહાલયમાં તને આશ્રય આપીશ. રાજકન્યા તરીકે તારું પાલન કરીશ.”

“રાજકન્યા તરીકેનું સુખ ભોગવવાનું સ્વપ્ન ખુદાએ દૂર કર્યું છે. ખુદાના વિધાનની વિરુદ્ધતા કરવાની મહારી ઇચ્છા નથી. મહારાજ ! આત્મી રાત્રે આપને દુઃખ દીધું છે એ માટે હું ધણી દિલગીર છું. આપે મહને કન્યા તરીકે સંબોધી છે તો આપ આ દુઃખિની કન્યાને તેના સઠળ અપરાધની ક્ષમા આપો. આપની સહૃદયતા માટે ખુદા આપનું કષ્ટાણુ કરે એવી હું પ્રાર્થના કરું છું; પરંતુ આપ એટલું અવશ્ય યાદ રાખજો કે ગમે તે ઉપાયથી હું બાદશાહના રંગમહાલયમાં પ્રવેશ કરીશ. જે જરૂર હશે ત્યાં જ આપની સાથે મુલાકાત કરીશ.”

પાઠક ! આ રમણીને ઝોળખી કે ? એ દુર્ગાધિપતિ મિરાન-શાહની કન્યા આપણી પૂર્વપરિચિતા સલિમા છે. સલિમા ઉપરોક્ત વાક્યો ઉચ્ચારી એ અંદ્રના પ્રકાશથી પ્રકાશી રહેલા પહાડી પ્રદેશમાં પ્રેત છાયાની માફક સરી ગઈ. માનસિંહ સ્થિરતાથી ઉભો રહી ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારના વિચાર કરવા લાગ્યો. એ ત્રણ વખત તેણે ઉચ્ચસ્વરે સલિમાને બોલાવી પરંતુ તે પાછી આવી નહિ.

એવામાં થોડે છેટે પગલાંનો અવાજ સાંભળવામાં આવવાથી માનસિંહ પોતાની તકવારને મ્યાનમાંથી બહાર ખેંચી કાઢી આત્મર-ક્ષણ કરવાને સાવધાન બની ગયો. તેણે પોતાના મનમાં એવો વિચાર કર્યો કે, “વૈરનો બદલો લેવાને ઉન્માદિની બની ગયેલી એ પઠાણ કન્યાએ વિશ્વાસઘાતકતા કરીને મહારો નાશ કરવાને આવું કૌશલ્ય કર્યું હશે. કદાચ તેના જ માણસો મહારું ખૂન કરવા આવતા હશે.”

પરંતુ એવામાં કેટલાક સૈનિકો માનસિંહ પાસે આવી ઉચ્ચ કંઠે બોલી ઉઠ્યા:—“અદ્વાહો અકબર! જય, મહારાજ માનસિંહનો જય. ”

માનાસિંહે પોતાના કેટલાક સૈનિકોને જ પોતાની પાસે હાજર થયેલા જોયા. તેણે ગંભીરભાવથી કહ્યું:-“ વ્યાકુળતાથી એકાએક તમે અન્ને કેમ આવ્યા છો ? ”

આવેલા સૈનિકોમાંના એકે અગ્રેસર થઈને ઉત્તર આપ્યો:-
 “મહારાજ ! આપના પુનરાગમનમાં વિશ્વાસ થયેલો જોઈ સંદેહવ-
 શતઃ અમે અત્રે આવ્યા છીએ. જનાપ ! આ પહાડી પ્રદેશમાં
 શત્રુઓ ધુપાઈ રહ્યા હોય તો એ બનવા જેવું છે.”

“ચાલો.” કહીને માનસિંહ એ પહાડી માર્ગ ઉપરથી ઉતરવા લાગ્યો ! તેના મુખ ઉપર ગંભીર ચિંતાની રેખા અંકિત થઈ હતી. હજી પણ તેના મનમાં સહિમાનાં ઉન્નવણ નયન, તીવ્ર દષ્ટિ અને પ્રતિજ્ઞાસૂચક દઢ સ્વર વગેરેનું સ્મરણ થયા કરતું હતું.

પ્રકરણ ૫ મું.

આશ્રયપ્રાપ્તિ.

ગયા પ્રકરણમાં બનેલા બનાવ પછી ચાર માસ પસાર થઈ
 ગયા છે. સલિમા આગાના રાજ-
 મહાલયમાં મોહમયી શિરાજીની શક્તિને આધીન થઈ સુખવિલા-
 સમાં પોતાનો કાળ વ્યતીત કરે છે. રણમંચમાં કષ્ટ, ઉદ્વેગ, ઉત્તે-
 જના, તસ્વારોના અણગુણ, ઘોડાઓના હણહણ અને હાથીઓના

બીજા પશુ ધ્વનિ અત્રે સંભળાતા નથી. બાદશાહના ઘરમાં જન્મતાં આ દુનિયાના સઘળ દુર્લભ સુખને ભોગવી શકાય છે તેનો સાક્ષાત્કાર હમણાં સલિમાને થતો હતો.

બીજી તરફથી માનસિંહ પશુ ધીમે ધીમે પોતાના સ્મૃતિક્ષેત્રમાંથી એ અપરિચિત દુર્ગનન્દિનીની વાત બૂલી ગયો હતો. બાદશાહની સુલાકાત કરી, કાબૂલના વિદ્રોહનું દમન કરવાના પુરસ્કાર તરીકે પુષ્કળ દબ્ય, શિરપાવ, હસ્તી, અશ્વ વગેરે લઈ હમણાં તે અંખર શહેરમાં પોતાના વિશાળ રાજમહાલયમાં સ્વરૂપવતી મહિષીઓના સહવાસમાં રહી અપૂર્વ સુખનો ઉપભોગ ભોગવે છે.

એવામાં એક દિવસે આગ્રાના એક વિશાળ રાજમાર્ગ ઉપર ભયંકર કોલાહલ ઉત્પન્ન થયો. એ શીતળ જંગથી ભીંન્નમલા રાજમાર્ગની બન્ને બાજુએ મોટા મોટા ઉમરાવોના મહાલયો હારઅંધ આવેલા છે. એ સમજા મહાલયોમાંના ધણીખરાના શિખરપર ભિન્ન ભિન્ન રંગની ચિત્ર વિચિત્ર પતાકાઓ ઉડતી જોવામાં આવે છે. મોગલ દરબારની જે ખખર રાખતું હોય, રાજ રજવાડાની જેને માહિતી હોય તે એ પતાકાઓનો રંગ તથા તેના ઉપર અંકિત થયેલાં ચિન્હ જોઈને કયા મહાલયમાં કેટલા હજારી મન્સબદાર કિંવા કયા વર્ગનો ઉમરાવ રહે છે એ સહેલાઈથી કહી શકે.

દિવસનો પ્રથમ પ્રહર પસાર થઈ ગયો છે. સમજા મહાલયો, રાજમાર્ગ વગેરેપર સૂર્યપ્રકાશનો વિસ્તાર થયેલો છે. ધણાં મનુષ્યો આમતેમ ફરતાં નજરે પડે છે. હાથી, ઘોડા, ઉંટ, તાંબળ, પાલખી વગેરેનો પુષ્કળ અવર જવર જોવામાં આવે છે. આવા સમયે આગ્રાના રાજમાર્ગના એક ખુણામાં એક મસ્જીદની બહાર ધણી બીડ થઈ રહી છે.

એક દરિદ્ર યુવતી મલિન વસ્ત્રોથી પોતાના દેહને આવૃત્ત કરી એ મરજીદના ઓટલાપર બેઠી છે અને ઘણા માણસોએ એ યુવતીને ચોતરફથી ઘેરી લીધી છે. એ માણસોમાં મોગલ પઠાણ, હિન્દુ હબસી વગેરે સર્વ જાતના લોક છે. ન્હાના મ્હોટા સર્વ માણસો ત્યાં નજરે પડે છે. કોઈ કહે છે કે, “અરે! મહારા નસીબની સઘળી હકીકત તું સ્પષ્ટતાથી કહે—અધુરી હકીકત કેમ કહે છે?” વળી બીજો કોઈ માણસ એ બીંડમાં પોતાનો હાથ લંબાવી એ યુવતીના કંઠ નીચે ધરીને એમ કહે છે કે, “મ્હને ઘણું જરૂરી કામ છે. વિશેષ વખત સૂધી હું અત્રે રોકાઈ શકું તેમ નથી. કહે જોઈએ કે, મહારું આજનું કાર્ય સિદ્ધ થશે યા નહિ?”

આ સઘળી અસંભવ ગડબડમાં પડી એ યુવતી જાણે કે ધણી અસ્થિર બની ગઈ. કોના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવો અને કોના પ્રશ્નનો ઉત્તર ન આપવો તેનો તે કાંઈ નિર્ણય કરી શકી નહિ. છેવટે કંટાળા જઈને તેણે એ સ્થાનનો ત્યાગ કર્યો. આમ છતાં લોકોના ટોળાએ તેનો છુટકો કર્યો નહિ. ઘણા લોકો એ યુવતીની પાછળ પાછળ જવા લાગ્યા. કોઈએ કહ્યું, ‘એ દીવાની છે.’ કોઈ બોલી ઉઠ્યો, ‘એ બદમાશ છે.’ કોઈ રસિકે કહ્યું, ‘એ ખૂબસૂરત નથી.’ આવી રીતે ત્યાં કોલાહલ ઉત્પન્ન થયો. આ કોલાહલ સાંભળી એક પ્રવિણ-સંપન્ન માણસે પોતાના મહાલયની બારીમાંથી નીચું જોયું. તે જોઈ શક્યો કે, એક લીલાં રંગનાં જીર્ણ વસ્ત્રો પહેરેલી દરિદ્ર નવયુવતી દુઃખમાં સપડાઈ રસ્તા ઉપર દોડે છે અને તેની પાછળ નગરવાસીઓનું એક મ્હોટું ટોળું દોડે છે. આવો પ્રકાર જોઈ એ પુરુષે એ દરિદ્ર નવયુવતીને પોતાના મહાલયમાં પ્રવેશ કરવાની હસ્તસંકેતથી સૂચના કરી. નવયુવતીએ પણ તત્કાળ એ મહાલયમાં પ્રવેશ કરી

છુટકારાનો એક ઉડો નિશ્વાસ મૂક્યો. દારરક્ષકે તરત જ દાર બંધ કરી દીધું અને તે સાથે જ લોકોનું ટોળું પણ વિખરાઇ ગયું.

એ હતભાગિની નવયુવતીએ આવી રીતે આવી પડેલા સંકટ-માંથી મુક્ત થઈ ઉપરોક્ત મહાલયમાં પ્રવેશ કર્યો. એવામાં એક પ્રસન્નવદન ઉમરાવે એ સ્થળે આવી સ્નેહપૂર્ણ સ્વરે પૂછ્યું:-
“ તું કોણ છે, બહેન ? ”

આવા સ્નેહપૂર્ણ પ્રશ્નથી શાન્ત થઈ એ નવયુવતીએ કહ્યું:-
“ જનાબ ! હું અનાથિની છું-આ દુનિયામાં મ્હારું કોઈ નથી.”

“ એ તો હું ત્હારી સ્થિતિ જોઈને જ સમજી શકું છું. આ બાદશાહી નગરમાં તું પહેલ વહેલી જ આવી હોય એમ લાગે છે, કેમ ? ”

“ હા પિતા ! આજે જ હું આ નગરમાં આવી છું. ”

“ શું બન્યું છે ? એટલા બધા લોકો ત્હારી પાછળ પાછળ શા માટે દોડતા હતા ? ”

“ કાંઈ મહત્વનો બનાવ બન્યો નથી. મ્હારો આવો લીલા રંગનો પોષાક જોઈ, મ્હને દીવાની સમજી એક ઉમરાવ મ્હને હાથ બતાવવા આવ્યો. મ્હેં તેને આશા ભંગ કર્યો નહિ. ગુરુની કૃપાથી ભાગ્ય ઉકેલવાનું સામાન્ય જ્ઞાન મ્હને પ્રાપ્ત થયું છે. એ ઉમરાવને મ્હેં બે ચાર ખરી વાત કહી જેથી તેણે મ્હારા ઉપર સંતુષ્ટ થઈને મ્હને એક સોનામહોર ધનામ તરીકે આપી; પણ તેના વિદાય થઈ ગયા પછી જ લોકો દૂર ઉભા રહીને આ પ્રકારનું દર્શન કર્યા કરતા હતા તેઓએ મ્હારી પાસે આવી મ્હને ઘેરી લીધી. એ સ્થળનો ત્યાગ કરવા છતાં પણ મ્હારો છુટકારો થયો નહિ. પછીથી જ કાંઈ બન્યું છે તે આપે આપની નજરે જોયું છે. ”

પ્રસન્નમુખવાળા એ પુરુષે કહ્યું:-“ જહેન ! આ આગ્રા બાદ-
શાહી નગર છે. અહીંના રાજમાર્ગ ઉપર સુંદરી યુવતીએ એકલી
આવવું જવું શ્રેયસ્કર નથી. તું મહારી સાથે આવ.”

ઉમરાવ એ દીવાનીને સાથે લઇ પાસે આવેલા એક ઓરડામાં
ગયો. એ ઓરડામાં બીજા બે માણસો બેઠેલા હતા. તેઓમાંના એક
જણે ઉત્સુકતાથી પૂછ્યું:-“ શું બન્યું છે, ખાનસાહેબ ?”

ખાનસાહેબે પેલી રમણીના મુખે જે સમ્પળી હકીકત સાંભળી હતી
તે એ બંને માણસોને કહી સંભળાવી. એ હકીકત સાંભળી ઓરડામાં
બેઠેલા બે માણસોમાંના એક સૈનિક વેશધારીએ કહ્યું:-“ ખાનસાહેબ !
એને જનનામાં મોકલતાં પહેલાં આપણે આપણા હાથ એક વખત
બતાવી જુએને ! ”

ખાનસાહેબે અર્થપૂર્ણ દૃષ્ટિથી રમણી તરફ જોયું. રમણીએ
અત્યંત શાન્તભાવથી કહ્યું:-“ આપે મહેને આશ્રય આપ્યો છે-મહારી
આબરુનું રક્ષણ કર્યું છે તેથી હું આપના આભારના ભારથી દબાયેલી
છું; પણ હાથ જોતાં કેટલીક વખત ઘણી અપ્રિય સત્ય હકીકત
કહેવી પડે છે. જો એ લોકો મહારી હકીકત સાંભળી ક્રોધે ન ભરાય-
સત્ય વાત સાંભળી રુઝ ન થાય તો મહેને હાથ જોવામાં કાંઈ
હરકત નથી. ”

એ સૈનિક વેશધારી પુરુષે ગંભીર હાસ્ય કરીને કહ્યું:-“ ના-
ના, બીબી, અમે તું જે કાંઈ કહે તે સાંભળવાને તૈયાર છીએ. તું
અહીં બેસ. ”

રમણી અત્યંત સંકોચથી જમીનપર બિછાવેલી બસરાની કિમતી
કાપેટપરના બિઠાનામાં બેડી. સૈનિક પુરુષે ઘણી અધીરતાથી પોતાનો
જમણો હાથ લાંબો કર્યો. રમણીએ એ હાથ પોતાના હાથમાં લઇ

ધણા વખત સુધી તેને આમતેમ ઉઘટાડીને જોયો. ત્યાર પછી ગંભીર મુખે તેણે કહ્યું:—“ સાહેબ ! આપનો પોષાક જોતાં આપ સૈનિક પુરુષ-વીર ધર્માશ્રયી હો. એમ લાગે છે. આપના હૃષ્ટપુષ્ટ દેહ અને તીવ્ર નેત્રો જોતાં આપ ધણા બળવાન હો એમ જણાય છે; આમ છતાં હું જે કાંઈ કહું તે સાંભળીને આપ ભયભીત તો નહિ બની જાઓને ? ”

એ શાન્ત જણાતા બળવાન સૈનિકે સ્મિતહાસ્ય કરીને કહ્યું:— “ ના-ના, યુદ્ધ એ મ્હારો વ્યવસાય છે. મૃત્યુ તો અમારી રમતની વસ્તુ છે. વળી મૃત્યુ કરતાં આ દુનિયામાં ખીજું કાંઈ નિશ્ચિત નથી; છતાં એ મૃત્યુની પણ અમે બિલ્કુલ ચિંતા રાખતા નથી. ત્હારે જે કાંઈ કહેવાતું હોય તે તું બેલાશક કહે. ”

રમણીએ એ સૈનિક પુરુષના અવિચ્છિન્ન મુખભાવનું એક વખત કઠોર દૃષ્ટિથી દર્શન કરીને કહ્યું:—“ ખરું છે સાહેબ ! રણસં-ગ્રામમાં મૃત્યુ નિપજે એ વીરનરને માટે ગૌરવનો વિષય છે; પરંતુ ધરના ખુણામાં લોહીથી ભીંજાયેલી સ્થિતિમાં શોચનીય મૃત્યુ નિપજે એવી ધ્રુવ સાહસિક સૈનિક પુરુષને પણ હોય એમ હું ધારતી નથી. ”

આ તેજસ્વી વાક્ય સાંભળી એ સૈનિક પુરુષ પણ સહજ વિચ્છિન્ન બની ગયો. તેની હૃત્સુકતા વધી ગઇ. તેણે કહ્યું:—“ વીર હૃદય કોઇ પણ પ્રકારના મૃત્યુનો ભય રાખતું નથી. તું સંકોચ રાખ્યા સિવાય સધળી હઠીકત કહે. ”

રમણીએ પ્રથમના જેવા સ્વરે કહ્યું:—“ આપના ભાગ્યાકાશનું પ્રથમ પુષ્કળ સુખ છે. પછી ભયંકર મેધમાળાથી એ ભાગ્યાકાશ આગ્રહાદિત થશે અને છેવટે બીષણ વજ્રઘાત થશે ! ”

સૈનિક પુરુષે હસીને કહ્યું:—“ ખીખી, એનો પણ મ્હને ભય નથી. ”

રમણીએ કપાળ સંકુચિત કરી ભયંકર ભાવથી કહ્યું:—“ સાહેબ ! એમ નથી. ધણી નૃશંસ હત્યાથી અકાળે આપનું મૃત્યુ નિષ્પન્નશે. એ ભયંકર મૃત્યુ જોઇ અત્યંત કઠોર પાપાણુ હૃદય પણ કંપી ઉઠશે. ”

આ વાત સાંભળી સૈનિક પુરુષે પોતાનો હાથ પાછો ખેંચી લીધો. તેનું નિરંતર પ્રસન્ન રહેતું મુખમંડળ પ્રથમ સહજ ગંભીર થયું પરંતુ અદ્યપકાળમાં જ તેણે પુનઃ મેધમુક્ત પૂર્ણચંદ્રના જેવો ઉજ્જ્વળ ભાવ ધારણ કર્યો.

જે અમીરે યુવતીને પ્રથમ આશ્રય આપ્યો હતો તેણે આ વખતે કહ્યું:—“ કેમ કુલીખાન ! હવે થયું ? હજી હાથ ખતાવે છે કે ? ”

કુલીખાને હાસ્ય કરીને કહ્યું:—“ થયું હવે. મ્હારો શોખ પૂરો થયો છે. દીવાનીએ કહેલી હકીકતથી હું સહજ પણ વિચલિત થયો નથી. હવે આપ આપનો હાથ ખતાવો ! ”

એ પ્રશાન્તમૂર્તિ ઉમરાવે કહ્યું:—“ ઉતાવળ કરવાની શી જરૂર છે ? એ રમણી મ્હારા આશ્રયમાં રહેવાની છે એટલે હું તેને ગમે ત્યારે મ્હારો હાથ ખતાવી શકીશ. ”

આમ કહી તેણે એક બાંદીને બોલાવી દીવાનીને જનનામાં પોતાની પત્ની પાસે લઇ જવાની આજ્ઞા કરી. બાંદી તત્કાળ દીવાનીને સાથે લઇ ત્યાંથી ચાલી ગઇ. એ ઉમરાવ જ એ મહાલયનો માલિક કિંવા ગૃહસ્થામી છે. એનું નામ અમીરઉદ્દૌલા મહમ્મદજંગ ગિયાસખેગ છે. એ અકબર બાદશાહનો મુખ્ય ખજાનચી તેમ જ રાજ્યનો એક શ્રેષ્ઠ ઉમરાવ છે. જેણે દીવાનીને હાથ ખતાવ્યો હતો તેનું નામ અલીકુલીખાન છે. તે બાદશાહની આધીનતામાં રહેતા એક પાંચહજારી મન્સખદાર છે. વળી જે ત્રીજો માણસ અત્યાર સુધી

મૈનતું અવલંબન કરી આ પ્રકાર જોયા કરતો હતો તેનું નામ મલેક મહમદ છે. તે એક રત્નવ્યવસાયી છે તેમજ અકબર આદશા-હનો કૃપાભાજન છે.

ગિયાસ બેગે અત્યંત દુઃખદ સ્થિતિમાંથી કમાન્યયે આવું ઉચ્ચ પદ મેળવ્યું છે. એક મુઠ્ઠી અનાજ મેળવવાની આશ્વાથી નિરાધાર સ્થિતિમાં તે પોતાની સ્ત્રી તથા કન્યાને લઈ ઘણે દૂર આવેલા ઇરાનદેશમાંથી રત્નગર્ભા હિંદુસ્તાનમાં આવ્યો હતો. હવે તેના પ્રાણની એ અનુપ્ત આશા પૂર્ણ થઈ છે. એક દિવસે તેણે આશ્રયહીન, અન્ન-હીન, સહાયહીન દરિદ્ર મુસાફરના વેશમાં આગ્રામાં પ્રવેશ કર્યો હતો અને હમણાં તે દિલ્લીશ્વર અકબરશાહનો એક ઉચ્ચ અધિકારવાળો રાજમંત્રી બની ગયો છે. આવી રીતે કષ્ટના પથ ન થઈ શકે એવી ઉન્નત સ્થિતિ પ્રાપ્ત થવા છતાં તેના મનમાં બિસ્ફુલ અહંકાર નહિ હોવાથી એના આવા નિરભિમાની સ્વભાવથી રાજસભાના સમગ્રા અમીર ઉમરાવો તેના ઉપર સંતુષ્ટ રહે છે. તે પોતે દુઃખના અધિકારમય સ્થળેથી અપાર ઐહિક સુખના ઉજ્જવળ સ્થાને ઉપસ્થિત થયેલો હો-વાથી દરિદ્રજનો તરફ તેની ઘણી સહાનુભૂતિ છે. ઘણી વખતે તે અધિકાર કિંવા યોગ્યતા બૂલી જઈ દરિદ્રની માફક દરિદ્રની સેવા કરે છે. તેનું દેવતુલ્ય મહત્વ જોઈને સર્વ આશ્ચર્યચકિત બની જાય છે.

ગિયાસબેગની પત્ની પણ તેના જેવી જ જ્ઞાન્ત સ્વભાવની અને સ્વધર્મપરાયણા છે. જો કે તે એક પ્રતિષ્ઠિત ઉમરાવની ગૃહિણી છે તો પણ તેની રીતભાત સામાન્ય ગૃહસ્થ મહિલાના જેવી છે. આડં-બર કરતાં સાદાઈ તેને વિશેષ પ્રિય છે. અસંખ્ય દાસદાસીઓ હોવા છતાં સંસારનાં ઘણાં ખર્ચાં કાર્યો તે પોતાના હાથે જ કરે છે. અતિ-થિની સેવા કરી તે અત્યંત આનન્દ અનુભવે છે. વળી જો અતિથિ

દરિદ્ર હોય છે તો તે વિશેષ ઉમંગથી તેની સેવા કરે છે.

ગિયાસખેગે બાંદી સાથે વિશેષ કાંઈ બલામણુ કરેલી નહિ હોવા છતાં તેની પત્ની અમિનાબીબી સલિમાની સ્થિતિનું દર્શન કરતાંની સાથે જ આભાસથી સ્વામીનો મનોભાવ સમજી શકી. તેણે સહાસ્યમુખે પ્રસન્નતાપૂર્વક સલિમા તરફ જોઈને પ્રેમપૂર્ણ કંઠે કહ્યું: “આવ બહેન! અહીં કોઈ પણ પ્રકારની શર્મ કે સંકોચ રાખીશ નહિ. આ ઘરને તું ત્હારું પોતાનું જ ઘર સમજજે.”

અનાયિનીને એવો ભાસ થયો કે, તે જાણે કે એક દેવીમૂર્તિ પાસે આવી છે. એ મૂર્તિના હૃદયમાં દીન દરિદ્ર અનાથ મનુષ્યો પ્રત્યે કેટલો સ્નેહ હતો તે તેના ઉપરના વાક્યપરથી જ સમજી શકાય તેમ હતું. આ પ્રપંચપરિપૂર્ણ સ્વાર્થી સંસારમાં આવી નિસ્વાર્થ પરપ્રીતિ અને સ્નેહ હોઈ શકે છે, એવું જોઈ અનાયિનીને ઘણું આશ્ચર્ય લાગ્યું. દીવાનીએ સંકોચનો ત્યાગ કરીને કહ્યું:—“માતાજી, જેમણે આજે દયા ભાવે આ દુઃખિનીને આશ્રય આપ્યો છે તેઓ જેવા દેવતા છે તેવાં તમે તેમનાં યોગ્ય દેવીપત્ની છો. મહારા સુખમય જીવનમાં પણ પૂર્વે મહેં કદાપિ કોઈ સ્થળે આવી નિસ્વાર્થ પ્રીતિ તેમ જ સ્નેહનું દર્શન કર્યું નથી.”

ઉમરાવપત્નીએ કહ્યું:—“બહેન! હમણાં એ સઘળી નિરુપયોગી વાત કરવાની કાંઈ જરૂર નથી. પ્રથમ તું સ્નાન કરી લઈ કાંઈક ખા ત્હારું મ્હોં સુકાઈ ગયું છે.”

બાંદીને બોલાવ્યા સિવાય અમિના અનાયિનીને સ્નાનાગારમાં લઈ ગઈ. આગ્રાના પ્રત્યેક ઉમરાવના મકાનમાં હમામ કિંવા સ્નાનાગાર છે. એ હમામમાં ગરમ, સામાન્ય ગરમ, શીતળ, સામાન્ય શીતળ, અત્યંત શીતળ સર્વ પ્રકારનું સ્નાનોપયોગી જળ ભરી

રાખેલું હોય છે. અમિનાએ પોતાના હાથે જ અનાથિની રમણીને સ્નાન કરાવ્યું. પછી ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારની સુગંધિ વસ્તુઓથી તેના દેહને સ્વચ્છ તથા સૌગંધયુક્ત કરી, વસ્ત્રાગારમાં લઇ જઇ તેને મનોહર મૂલ્યવાન પોષાક પહેરાવ્યો. અનાથિનીનું મલિન સૌન્દર્ય હવે સ્વચ્છ, સુગંધિમય થયું તથા તે એક રાજરાણીના જેવી રૂપસુંદરી બની ગઇ. અમિનાને પણ એક લુવનમોહિની પુત્રી હતી; પરંતુ આ અનાથિનીનું વિશુદ્ધ જળથી સ્વચ્છ થયેલું સુવિભાજ સૌન્દર્ય જોઇ તે પોતાના મનમાં ને મનમાં વિચારવા લાગી:—“ મહારી પુત્રીને સર્વ અદ્વિતીય સુંદરી કહે છે; પરંતુ આ નવયુવતીની તુલનામાં મહારી પુત્રીનું રૂપગૌરવ સહજ શિથિલ થઇ જતું હોય એવો મહેને ભાસ થાય છે. ”

ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારના રોચક તથા સ્વાદિષ્ટ ખાદ્ય પદાર્થોના થાળ પીરસી અમિનાએ અનાથિનીને જમવા બેસાડીને કહ્યું:—“ બેટા ! મહારા પતિદેવતાની એવી આજ્ઞા છે કે, હમ્મેશાં એક અતિથિને ભોજન કરાવ્યા સિવાય અમારે ભોજન કરવું નહિ. તું અમારા અતિથિરૂપ છે એટલું જ નહિ પણ પુત્રી તુલ્ય છે. કોઈ પણ પ્રકારનો સંકોચ રાખ્યા સિવાય તું નિશ્ચિતતાથી ભોજન કર. ”

સ્નેહથી, સદય વ્યવહારથી વનનાં પ્રમત્ત પશુ શાન્ત થાય છે તો પછી મનુષ્યનું પૂછવું જ શું ? એ અનાથિનીએ ઇચ્છાનુસાર ભોજન કરી પરમ પરિતૃપ્તિ મેળવી. પછી અમિનાએ પૂછ્યું:—“ બેટા ! ત્હારું નામ શું છે ? ”

અનાથિનીએ સંકોચ સિવાય ઉત્તર આપ્યો:—“ મા ! મ્હારું નામ સલિમા છે. ”

અમિના અને સલિમા વચ્ચે વાતચિત ચાલતી હતી એવામાં

એક ભુવનમોહિની સુંદરી એ સ્થળે આવી પહોંચી. તેના આગમ-
નથી એ ગૃહમાં જાણે કે અવરુદ્ધ ચંદ્રકર રેખાની સાથે વિજળીની
ઉજવળ જ્યોતિનું મિલન થયું.

અનાથિનીએ આવેલી સુંદરીનું રૂપ જોઈ મોહિત બની જઈ
સ્વગત-વિચાર્યું:—“ વાહ ! જેવા જેવું રૂપ છે ! હું આ હોવા છતાં
આ રૂપને બે કલાક સુધી જેવાની મ્હને પણ ઇચ્છા થાય છે. ”

હાસ્યપ્રકુક્ષ્ણ મુખે એ ભુવનમોહિનીએ તેની માતાને સંબોધીને
કહ્યું:—“ મા ! આ કોણ છે ? ”

માતાએ ઉત્તર આપ્યો:—“ અષ્ટપકાળ પૂર્વે તે અતિથિ હતી અને
હવે મ્હારી મ્હોટી કન્યા છે. મેહેર ! મ્હારા આવો ઉત્તર સાંભળી તું
રીસાઈશ નહિ ! જે જોઈએ, એનું રૂપ કેવું સુંદર છે ? ”

મેહેરે વિસ્મયસહ જોયું કે એ સ્વચ્છ રૂપજ્યોતિ અતૃપ્ત નેત્રાથી
જેવા જેવી હતી. વિશાળ લોચનયુગલ, સુવિસ્તૃત કેશકલાપ, સરળ
હાસ્યમયક ગુલાબી ઓળાધર વગેરે સર્વ જેવા જેવું હતું.

બીજી તરફથી સલિમા સ્વગત વિચારતી હતી કે, “ જે વિધા-
તાએ એકાન્તમાં બેસીને કોઈ રમણીની ભૂતિ નિર્માણ કરી હોય તો
તે આ મેહેરકિસા જ છે. આ અદિતીય રૂપવતી છે. આ સુંદરતા,
આ રૂપ અવર્ણનીય છે. ”

મેહેરની માતાએ કહ્યું:—“ તું ત્હારી નવીન બહેન સાથે વાત-
ચિત કર. હું ધરતું કામકાજ આટોપવા જાઉં છું. ” આમ કહી મેહેરની
માતાએ એ સ્થાનનો ત્યાગ કર્યો.

મેહેર આવી સલિમાની પાસે બેઠી. જાણે કે જવાળામયી વિજળી
ભૂતિ ધારણ કરી ઉજવળ વાસંતિ પૂર્ણિમાની સુવિમળ જ્યોત્સ્ના
સાથે મળી ગઈ. જાણે કે સુવાસિત માત્રતી, સેદાલિ, અમેલી, ચંપક,

નામકેશ્વર, ગંધરાજ વગેરેની મિશ્રપરિમળ આવીને પારિજાતની સુવાસમાં મળી ગઇ.

પાઠક મહાશય ! અમારી દુર્બળ લેખિની આ રૂપનું યથાર્થ ચિત્ર અંકિત કરી શકે તેમ નથી.

મેહેરે સ્નેહમય સ્વરે કહ્યું:—“ બહેન ! તું જ પેલી મસ્જીદના ઓટલાપર બેઠી હતી કે ? ”

સલિમાએ મૃદુહાસ્યસંહુ હિતર આપ્યો:—“ હા, હું જ ત્યાં બેઠી હતી અને તેથી જ તમારું દર્શન કરવાને હું બાઝ્યશાળી થઇ છું.”

મેહેરે કહ્યું:—“ બારીમાંથી હું સમજું જોતી હતી; પણ તારા રૂપને લીધે જ ત્યાં લોકોનું ટોળું એકઠું થયું હતું કે ? ”

સલિમાએ સહજ વિરક્તમુચક સ્વરે કહ્યું:—“ ના, ના, એવું કાંઇ નહોતું. એક અમીરનો મહેલ હાથ જોયલો હોવાથી મહારી આસપાસ લોકોનું ટોળું ફરી વળ્યું હતું.”

મેહેરે આશ્ચર્ય પામીને પૂછ્યું:—“ તને હાથ જોતાં આવડે છે કે ? ”

સલિમા:—હા. થોડું ધણું આવડે છે. એક વનવાસી સાધુ મહાત્મા પાસેથી જ્યોતિષ વિદ્યાનું સામાન્ય જ્ઞાન મહેલે મેળવ્યું છે.

મેહેર:—બહેન ! તારો દેશ કયો છે ?

સલિમા:—એ જાણવાથી તમને કાંઇ લાભ નથી.

મેહેર:—જો તને તે કહેવામાં દુઃખ થતું હોય તો હું સાંભળવા કિંવા જાણવા ઇચ્છતી નથી. તારાં માગાપ નથી કે ?

સલિમા:—ના, તેઓ સ્વર્ગવાસી થયાં છે

મેહેર:—સ્વામી નથી કે ?

સલિમા:—હું કુમારિકા છું.

મેહેર:—ત્યારે તો બહુ સારું. હું તારા જેવી એક સહચરીની

શોધ કર્યા કરતી હતી. મહારા સદ્ભાગ્યે હું સહચરીને બદલે તારા જેવી ભગિની મેળવી શકી છું. બહેન ! તને જ્યારે હાથ જોતાં આવડે છે ત્યારે પછી તું એક વખત મહારા હાથ કેમ જોતી નથી ?

સલિમા:-બહેન ! એ માટે મહને ક્ષમા આપો.

મેહેર:-કેમ ?

સલિમા:-તમારા આટલા બધા સ્નેહ, પ્રેમ તથા કૃતજ્ઞતાનું ઋણ હું વાળી શકું તેમ નથી.

મેહેર:-હાથ જોવામાં કૃતજ્ઞતાના ઋણનો શો સંબંધ છે ?

સલિમા:-હાથ જોઇને કેટલીક વખતે અપ્રિય સત્ય કહેવું પડે છે. એ સત્ય અનેક હૃદયમાં એક પ્રકારનું નવીન કષ્ટ ઉત્પન્ન કરે છે.

મેહેર:-તેથી શી અડચણ છે ! સત્ય કથા કહેવામાં કાંઈ દોષ નથી. તારે મહારા હાથ જોવો જ પડશે.

મેહેરે પોતાના આગ્રહનો ત્યાગ ન જ કર્યો. સલિમા બીજો કોઈ ઉપાય નહિ હોવાથી તેનો અત્યંત કોમળ મેંદીથી રંગેલો હાથ પોતાના હાથમાં લઇ આમ તેમ ફેરવીને જોવા લાગી. થોડા વખત પછી સહાચર્યમુખે તેણે કહ્યું:-“ બહેન ! તમે રાજરાજેશ્વરી થશો ! ”

મેહેર બોલી ઉઠી:-“ તું મહને પ્રસન્ન કરવાને આમ કહે છે. મહારા નસીબમાં એવું સૌભાગ્ય નિર્માણ થયેલું નથી ! ”

સલિમા આ શબ્દો સાંભળી સહજ વિરક્ત બની ગઈ. કિંચિત્ અભિમાનસૂચક સ્વરે તેણે કહ્યું:-“ શું તમે મહારી વાત ઉપર વિશ્વાસ નથી મૂકી શકતાં ? ”

મેહેર:-કેવી રીતે વિશ્વાસ મૂકી શકું ? રાજ કહે કિંવા સમ્રાટ કહે-આ હિંદુસ્તાનના અધીશ્વર અકબરશાહ છે. જો હું તેમની જોગેડ પુનઃવચ્ચ થઇ શકું તો જ રાજરાજેશ્વરી થયેલી ગણાઇ શકું.

સલિમા:-જો ખુદાની એવી જ ઇચ્છા હોય તો એમ ન બને કે ? હું ઉચ્ચકુળમાં જન્મેલી હોવા છતાં મ્હારી સ્થિતિ આજકાલ એક અનાથિની જેવી છે તે પ્રમાણે તમારા બાગ્યની ગતિ મ્હારા બાગ્યની ગતિથી વિપરીત હોય તો તમે રાજરાણી ન થઇ શકો કે ? બાગ્યચક્રની ગતિ જ નિરંતર એવી અદૃશ્યનીય હોય છે.

મેહેર:-સત્ય છે; પરંતુ અકબરશાહ પોતાની આટલી મ્હોટી ઉમ્મરે પુનઃ નવીન મહિયોનો સ્વીકાર કરે એ અસંભવ છે. જો મ્હારે કદાચ રાજરાજેશ્વરી જ થવાનું હોય તો સામ્રાજ્યના ઉત્તરાધિકારીની સાથે મ્હારો વિવાહ થવો જોઈએ; કિન્તુ એ માર્ગમાં અનેક કંટક છે અને તેથી જ ત્હારી વાત સાંભળી મ્હને હસવું આવ્યું છે.

સલિમા:-કેમ, એ માર્ગમાં શા કંટક છે ?

મેહેર:-શાહજહાં સલિમ વિવાહિત છે. મ્હારા જેવી એક સામાન્ય ઉમરાવકન્યા સાથે દિલ્લીશ્વરના પુત્રનો-હિન્દુસ્તાનના ભાવિ શહેનશાહનો વિવાહ થઇ શકે તેમ નથી.

સલિમા-ખુદાની ઇચ્છા હોય છે તો અસંભવ પણ સંભવ થાય છે. સમ્રાટને ઉત્પન્ન કરનાર ખુદા છે તેવી રીતે તમને ઉત્પન્ન કરનાર પણ તે જ છે.

મેહેર:-ના ના ખ્હેન ! જે અસંભવ છે તેને કેવી રીતે સંભવ કરી શકાય. તું બરાબર ધ્યાનથી મ્હારો હાથ જો.

સલિમાને સહજ કંટાળો ઉપજ્યો; પોતાની ગણનાનું ગર્વાભિમાન જાણે કે સહ જ આવનત થઇ ગયું; છતાં તેણે મેહેરનો કુસુમ સમાન કોમળ હાથ પુનઃ પોતાના હાથમાં લઇ કેટલાક વખત સૂઝી વિશેષ ધ્યાનથી જોયા પછી કહ્યું:-“ખ્હેન ! હું તમને કહી ચુકી છું કે તમે પ્રથમ દર્શને જ મ્હારો પ્રેમ મેળવી શક્યાં છો.

ભાગ્યગણના સંબંધી આગ્રહ પ્રકાશિત કરી તમે ધણો અન્યાય કર્યો છે. હવે તમારે અપ્રિય વાત સાંભળવી પડશે. મહારા મનમાં પ્રથમથી જ ભય હતો તે છેવટે આગળ આવ્યો છે.”

મેહેરે આશ્ચર્ય પામીને કહ્યું:—“ કેમ-કેમ ? તું આમ કેમ કહે છે ? ”

સલિમાએ કહ્યું:—“ જો સત્ગુરુ પાસેથી મહેં આ જ્ઞાત્રનું સામાન્ય પણ જ્ઞાન મેળવ્યું હોય, જો હિન્દુ જ્યોતિષ શાસ્ત્ર સત્ય હોય તો મહેં જો જોયું છે તે ઉપરથી હું કહી શકું છું કે, તમે રાજરાજેશ્વરી થાઓ તે પૂર્વે જ તમારું ધણું અશુભ થશે.”

મેહેર:—શું અશુભ થશે ?

સલિમા:—તમે અકાળે વિધવા થશો !

મેહેર:—ત્હારું કહેવું હું સમજી શકતી નથી. તું જ કહે છે કે હું રાજરાજેશ્વરી થઈશ. હવે ત્હારી વાતને અનુસરીને જ હું તને એવો પ્રશ્ન પૂછું છું કે, એક દીન હીન વિધવા દિલ્લીના તખ્તપર ફેવી રીતે બેસી શકશે ?

સલિમા:—ભાગ્યલિપિનું ખંડન કોઈથી થઈ શકે તેમ નથી. પ્રથમ તમારા ભાગ્યમાં અપાર દુઃખ, શોક અને અંતાપ છે પછીથી મહા સુખ છે.

મેહેર:—ત્હારું ગણનાશાસ્ત્ર જહનમમાં જાયો. ત્હારી જ્યોતિષ વિદ્યા યમુનાના અગાધ જળમાં નિમજ્જિત થઈ જાયો ! હું કોઈ પણ પ્રકારે ત્હારી આ ભવિષ્યવાણિ પર વિશ્વાસ મૂકી શકું તેમ નથી.

સલિમા:—ભલે, હમણાં મહારી ભવિષ્યવાણિ ઉપર વિશ્વાસ ન મૂકશો. હું એવી અભાગિની છું કે, મ્હારું મૃત્યું સત્વર થાય તેમ નથી; પરંતુ ખ્હેન ! કદાચ ભાગ્યદોષથી મહા દુઃખ ભોગવવનો પ્રસંગ આવે તો એક વખત મ્હારું સ્મરણ કરજો. હું ગમે ત્યાં

હોઠશ ત્યાંથી તમને આતી મળીશ.

મેહેરઉન્નિસાએ વિષણુમુખે કહ્યું:—“ ઠીક, તેમ જ થશે; પરંતુ તું માતાજીને આ સંબંધી કાંઈ દહીશ નહિ. આ સધળી વાત શુદ્ધ રાખવાના ખુદાનું નામ લખને તું કસમ ખા.”

સલિમા:—કસમ ખાવાની શી જરૂર છે બહેન ? બહેન ! મ્હારો જન્મ કાંઈ નીચ કુળમાં થયો નથી. જે વાતનો તમે નિષેધ કરો છો એ વાત વિશ્વસંસારનું અન્ય કોઈ માણસ જાણી શકશે નહિ.

મેહેર એ સ્થાનનો ત્યાગ કરી વિષણુ મને સલિમા પાસેથી ચાલી ગઇ. સલિમાએ એક મર્મભેદક ગાઢ નિશ્વાસ મૂકી પોતાનો મૂલ્યવાન પોષાક કાઢી નાખી મલિન વેશ ધારણ કર્યા પછી લેખન-સામગ્રી લઇ નીચે પ્રમાણે એક પત્ર લખ્યો:—

“ સ્નેહમયી માતા ! ખુદાએ આ સુખના સંસારમાં મ્હારા ભાગ્યમાં પુષ્કળ દુઃખ લખેલું છે. એ દુઃખને હું મ્હારું કર્મફળ સમજું છું. તેમાંથી મ્હારો ઉદ્ધાર કરવાની શક્તિ કેવળ ખુદા સિવાય ખીજા કોઈનામાં નથી. માતાજી ! તમારા સ્નેહમય આશ્રયમાં હું રહી શકું તેમ નથી. તમે મ્હને અકૃતજ સમજશો નહિ. વિદાય થતી વખતે હું તમારી મુલાકાત કરી શકતી નહિ હોવાથી મ્હને મહા પાપ લાગશે. જે કદાચ કોઈ પણ પ્રસંગે હું તમને થોડી ઘણી પણ ઉપ-યોગી થઇ પડીશ તો મ્હારા જીવનની સાર્યકતા થઈ સમજશ.

—સલિમા.”

પત્ર સહેલાઈથી નજરે પડે એવી રીતે ચચ્યાપર મૂકીને તથા અમિનાએ આપેલો પોષાક પણ ચચ્યાપર ગોઠવી અભાગિની સાલ-માએ ચુપકીદીથી એ સ્થાનનો ત્યાગ કર્યો.

અમિનાએ સાંસારિક કાર્યથી નિવૃત્ત થયા પછી આવીને જોયું

તો જે ઓરડામાં સલિમા હતી એ ઓરડો ખાલી હતો ! ત્યાં મેહેર નહોતી તેમજ સલિમા પણ નહોતી. એવામાં એકાએક સલિમાના પેલા પત્ર ઉપર તેની નજર પડી. પત્ર વાંચી જોઈ તે બનેલો બનાવ સમજી શકી. તેણે સલિમા સંબંધી મેહેરને અનેક પ્રશ્ન પૂછ્યા; પરંતુ તે પોતાના એકે પત્રનો સદુત્તર મેળવી શકી નહિ.

પ્રકરણ ૬ હું

બીજરોપણ.

એ વખતમાં બાદશાહના રંગમહેલના સુવિસ્તૃત ઓઠમાં 'મિના બાજર' નામના એક આનન્દમય મહોત્સવનું અનુષ્ઠાન અને આયોજન થતું હતું. આજકાલ આપણે જેને અંગ્રેજીમાં 'ફેન્સી ફેર' કહીએ છીએ તેનો જ એ પૂર્વ આદર્શ હતો. પ્રભેદ માત્ર એટલો જ છે કે આજકાલના બાજરમાં વિક્રેતા અને વિક્રયિત્રી આપણા રાજની જાતિ કિંવા તેમની અપભ્રંશ જાતિ છે ત્યારે પ્રાચીન કાળના ઉપર્યુક્ત બાજરમાં કેતા કેવળ દિલ્લીશ્વર અને તેનો જ્યેષ્ઠ પુત્ર હતા. એ કાળમાં વિક્રયિત્રી આગ્રાના અમીર ઉમરાવોની ગૃહિણીઓ અને સમગ્ર રંગમહેલી રૂપવતી અધિવાસિનીઓ હતી.

બાદશાહની બેગમથી માંડીને સામાન્ય બાંદી પણ એ મિના-બાજરમાં દુકાન માંડીને બેસતી હતી. વાંચકઅંધુઓ ! એટલી વાત આ સ્થળે બરાબર સ્મરણમાં રાખજો કે, એ રૂપના શોખનું બાજર

હતું. રાણી હોય કિંવા બાંદી હોય પરંતુ જેને રૂપ ન હોય તેને માટે આ બાજરમાં સ્થાન નહોતું. એ બાજર ખુશરોજ અગર નવરોજના જેવું નહોતું. એ બાજર રંગ મહાલયના ચાંકમાં ભરાતું હોય જના-
નાની સ્ત્રી પ્રહરિણીઓ એમાં પહેરેા ભરતી હતી.

આગલાં પ્રકરણોમાં અમે જે બનાવેલું પ્થાન કરી ચુક્યા છીએ તેનાથી એક અઢવાડીઆ પછી આ મિનાબાજરનું અનુગ્રાન થયું છે. એ બાજરમાં મધ્યાનહકાળથી સંધ્યાકાળ સુધી કય વિક્રયનો વ્યવસાય ચાલે છે.

રૂપવતી રમણીઓ રૂપ લઇને તથા પોતાના હાથે બનાવેલા શિલ્પકળાના સુંદર નમુનાઓ લઇને એ રૂપના બાજરમાં શોભાનું બાજર ખુલ્લું કરી બેઠી છે. મિન્ન મિન્ન પ્રકારનાં કિમતી આસનો ઉપર તેમણે પોતાના બનાવેલા નમુનાઓ યથાર્થિત ગોઠવી રાખ્યા છે. એ બાજરના શોભાસૌન્દર્યનું યથાર્થ વર્ણન અમારાથી થઇ શકે તેમ નહિ હોવા છતાં આ પ્રસંગે અમે યથાશક્તિ તેનું વર્ણન કરવું ઉચિત ધારીએ છીએ.

લાલ રંગના પત્થરોનો બહુ સાંકડો નહિ તેમ જ બહુ પહોળો નહિ એવો માર્ગ ચાંકની ચોતરફ ફેલાયલો છે. એ માર્ગની બન્ને બાજુએ લીલી હરિયાળી ઉગેલી છે. એના ઉપર સુંદરીઓનો મેજો ભરાયો છે ! એ સમસ્ત ક્ષેત્રના મધ્ય ભાગમાં સુંદર સુકોમળ મખ-મલ બિહાત્રવામાં આવી છે. એ પાદવસ્ત્ર કેવળ બાદશાહ, શાહ-જાદા, બાદશાહ બેગમ અને રાજકુળની મહિલાઓના વિચરણ માટે છે. એ લીલી હરિયાળીના ક્ષેત્રની આસપાસ આરસ પત્થરની દિવાલ આવેલી છે. કોઇ કોઈ સ્થળે આરસ પત્થરનાં આસનો ગેઢવેલાં છે. ચારે દિશાઓમાં એકેક કુબ્જારો આવેલો હોઈ તેમાંથી સુમધિત

ગુલાબજળની ધારાઓ ઉડ્યા કરે છે. દ્રાક્ષ લતાઓથી એ સ્થાન પરિપૂર્ણ છે. જાંઘ, જીંઘ, મોગરો, ચંપક, ચમેલી, ગુલાબ, પારિજાત, નાગકેશર, ગંધરાજ, પુષ્પસાર આદિ સુગંધપરિપૂર્ણ પુષ્પ વૃક્ષ લતા આવેલાં હોઈ એની મિશ્ર સુવાસનો સર્વત્ર વિસ્તાર થયેલો છે. સોના કિંવા રૂપાનાં પિંજરોમાં પૂરાયલાં પંખીઓના ઠર્ણપ્રિય અવાજ મંભળાય છે. આ સ્થાનને બાગે બિહસ્ત કિંવા સ્વર્ગની ઉપમા આપવામાં આવે તો એમાં કંઈ પ્રત્યવાય જોવું નથી.

મિનાબાળરમાં સ્થાને સ્થાને આરસ પત્થરના ગોળાકાર ક્ષુદ્ર ચક્રવર પર રેશમના સુંદર પટમંડપ આવેલા છે. સુવર્ણ અને રાધ્યમય દંડ સમૂહ દ્વારા-એ મંડપો પરિઘૂત થયેલા છે. મંડપાચ્છાદનીની ચોતરફ મુક્તાની ઝાલર જૂલી રહી છે. એ ઝાલર કુસુમ સુગંધ મિશ્રિત વાયુના જોરથી જૂલતી નજરે પડે છે.

હવે સૂર્યનાં કિરણોમાં પ્રખરતા નથી. નીલ સલિલા શ્યામાંગી યમુનાના હૃદયમાં એનો રક્ત રાગમય દેહ નિમજ્જિત થવાને હજી ધણો વિલંબ હતો. સૂર્યનાં કિરણોની પ્રખરતા જાણે કે એ મીનાબાળરમાં વિચરણ કરતી સુંદરીઓના ગંડસ્થળને લાલચોળ બનાવી દઈ કમથઃ કમી થઈ જતી હતી.

તારાઓના મધ્યમાં સોળકળાપૂર્ણ ચંદ્ર મંડળની માફક સમુજ્વળ રૂપશાલિની, રત્નાભરણૂષિતા, સુસ્મિતા સમ્રાટ મહિષી જોધબાઈ હસમુખી સહચરીઓથી ઘેરાઈને એક સુવર્ણદંડમય લીલા મખમલના તંબૂમાં બેઠી છે. સલિમની માતા-અકબરશાહની પટરાણી બારતેશરી જોધબાઈ પ્રસન્નમુખથી તેની સહચરીઓ સાથે વાર્તાવિનોદ કરે છે અને કવચિત્ સતૃષ્ણ નયને રંગમહેલના દાર તરફ દૃષ્ટિપાત્ કરે છે.

એકાએક એક સુંદર બાંધના સૌમ્યમૂર્તિ પુરુષે રંગમહેલના માર્ગપર દૃશ્ય દીધું. જે સ્થળે જોધબાઇ બેઠી હતી ત્યાંથી એ પુરુષ કાંઈ વિશેષ દૂર નહોતો. એ પુરુષ નજરે પડતાં જ જોધબાઇની સહ-ચરીઓ એ સ્થળેથી ચાલી ગઈ. પુરુષ મૃદુમંદ ગતિથી મહારાણીના તંબૂ તરફ આવવા લાગ્યો. તેની ગતિમાં જાણે કે આવેગ, ઉત્કંઠા અને આસંગલિપ્સાનો ભાવ સ્પષ્ટતાથી પ્રકાશિતો હતો. જોધબાઇએ આનન્દિત મુખે અગ્રેસર ચર્ચ બન્ને હાથે કુરનિસ કરીને કહ્યું:-“ સહેનસાહનો જય થાઓ ! ”

એ સૌમ્યમૂર્તિ પુરુષ અન્ય કોઈ નહિ પણ સ્વયં દિગ્વીશ્વર અકબરશાહ છે. અકબરે હાસ્યમુખે કહ્યું:-“ વાહ ! રૂપસુંદરિ ! આજે તહે જીવનમોહિનીનું રૂપ ધારણ કરી મિનાબાબરની સઘળી સુંદરીઓની સૌન્દર્યબ્યોતિને મલિન કરી નાખી છે. ”

જોધબાઇએ અકબરનો હાથ પકડી તેને સુવર્ણના એક સિંહાસનપર બેસાડી સહાસ્ય મુખે કહ્યું:-“ આ રૂપની બ્યોતિ મલિન થતાં કદાચ આપના મનમાંથી આપ મહેને દૂર કરી નાખે એવો મહેને ભય લાગે છે; એથી જ આટલી ઉમ્મરે પણ મહારે મહારા રૂપને ઉજવણ કરી રાખવાનો પ્રયત્ન કરવો પડે છે. ”

આ શબ્દો સાંભળી મૃદુ હાસ્ય કરીને અકબરશાહે કહ્યું:-“ સત્રાજિ ! તમે મહારા માટે જ એ શબ્દો ઉચ્ચાર્યા છે. હું ધીમે ધીમે જીવનને માર્ગે અગ્રેસર ચાઉં છું. રૂપ, યોવન ગૂમાવું છું. આમ હોવાથી રાજરાણી જોધબાઇ કોઈ દિવસે મહેને રંગમહેલમાંથી બહાર કાઢી મૂકશે એવો મહારા મનમાં જ ભય રહે છે ! ”

અકબર જોધબાઇની સાથે આવો રહસ્યાલાપ કરતો હતો એવામાં રાણીના સંકેતથી તેની એક પરિચારિકાએ સુમંચિત સુશીતળ

શરખત લાવી એક મખમલમંડિત આસનપર મૂક્યું. જોધખાઇએ પોતાના હાથે જ સુવર્ણપાત્રમાં શરખત રેડી એ પાત્ર બાદશાહ પાસે ધર્યું. અકબરશાહે એ પાત્રને ન્યાય આપીને કહ્યું:-“ મહિષિ ! આજે તારો સલિમ ક્યાં છે ? એ આ મિનાબાજરમાં નહિ આવે કે ? ”

સ્નેહમયી માતાના હૃદયમાં સ્નેહનો પ્રવાહ પ્રવાહિત થવા લાગ્યો. તેણે કહ્યું:-“ એ અવશ્ય આવશે. મહારા સલિમના સુમંદોબસ્તથી જ આ વખતનું મિનાબાજર આટલું બધું સુંદર બન્યું છે. ”

બીજી સુન્દરીઓ સંકોચ સિવાય સર્વત્ર હરી ફરી શકે અને વાર્તાવિનોદ કરી શકે એટલા માટે જ સમ્રાજીએ આ દૂર આવેલા સ્થળે પોતાનું અવસ્થાન ક્ષેત્ર નક્કી કર્યું હતું. અનેક પ્રતિષ્ઠિતા મહિલાઓ આમ તેમ ફરતી ફરતી એ બાદશાહી તંખ પાસે આવી અદ્યતી કુરનિસ બળવી ચુપકીદીથી એ સ્થાનનો ત્યાગ કરી અન્યત્ર ચાલી જતી હતી.

એક પછી એક અનેક રૂપસુન્દરીઓ મહારાણીના તંખ પાસેથી ચાલી જતા લાગી. સમ્રાટ અને સમ્રાજીને જોવાની ઇચ્છા ડોને ન થાય ? થોડા વખત પછી બીજી બે સુન્દરીઓ એ બાદશાહી તંખ પાસે આવી. એ બે સુન્દરીઓમાંની એકનું મ્હોં પુરખામાં છુપાયેલું હતું ત્યારે બીજીનું મ્હોં ખુલ્લું હતું. તેઓમાં એક પ્રૌઢા અને બીજી કિશોરી હતી. એ કિશોરીનું મુખ જ ખુલ્લું હતું. પ્રચલિત પ્રથાને અનુસરી તેમણે બન્નેએ બાદશાહ નજીક આવી કુરનિસ બળવી. એ કિશોરીનું દર્શન કરી અકબરશાહે તેના તરફ એક તીવ્ર કટાક્ષ ફેંક્યો. એ કિશોરીના જેવી ભુવનમોહિની રૂપબોધિતિ આજ સંસારમાં તેના જોવામાં આવી નહોતી.

બાદશાહ એકાગ્રદષ્ટિથી પોતાનું દર્શન કરે છે એવું જાણતાં જ એ કિશોરીનું વદનમંડળ લજ્જતી લાલચોળ બની ગયું. અસાર સ્ત્રી તેનું મુખ ખુલ્લું હતું; પરંતુ હવે લજ્જતિશયથી તેણે પોતાના મુખમંડળને તત્કાળ ઓડનામાં છુપાવી દીધું અને પ્રાદાનો હાથ પકડી તે બીજી તરફ ચાલી ગઈ.

રાજરાણી જોધબાઈએ અકબરશાહના મનનો ભાવ સમજી જઈને પૂછ્યું:—“જહાંપનાહે એ યુવતીને પહેલાં કદાપિ જોધ નથી કે શું?”

અકબર:—જોધ હોય એમ લાગતું નથી!

જોધબાઈ:—એ ગિયાસબેગની દન્યા છે. એનું નામ મેહેર ઉન્નિસા છે.

અકબર:—અરાબર, મહેં એના રૂપની પ્રશંસા સાંભળી છે; પરંતુ ખુદાએ તેને આટલું બધું રૂપ આપ્યું હશે એમ હું જાણતો નહોતો.

જોધબાઈ:—એ કિશોરીનું રૂપ જોવામાં આવ્યા પછી મહારા મનમાં એક પ્રકારની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થઈ છે.

આ વાક્ય સાંભળી અકબરશાહે કહ્યું:—“એને પુત્રવધૂ બનાવવાની ઇચ્છા તારા અંતરમાં ઉત્પન્ન થઈ છે કે?”

જોધબાઈ:—જહાંપનાહ પાસે મહેં કોઈ પણ વાત કદાપિ છુપાવી નથી. તેમ જ આજે છુપાવીશ નહિ. આપે કહ્યું એવી જ મહારી ઇચ્છા છે. મહેં પણ આવી સૌન્દર્યમયી બીજી કોઈ સ્ત્રી જોધ નથી.

અકબર:—જોધબાઈ! તું તારી આ ઇચ્છાનો ત્યાગ કર. તારી વાસનાના અંકુરનો તું મૂળમાંથી જ નાશ કર.

જોધબાઈ:—તેમ કરવાનું શું કારણ છે, જહાંપનાહ? આપ મહને આવી આજ્ઞા કેમ કરી છો?

અકબર:—એ રૂપ બાદશાહના રંગમહેલની શોભા વધારે તેમ

છે; પરંતુ એ રૂપજ્યોતિથી દિલીના સિંહાસનને ક્ષંકનો સ્પર્શ થાય તેમ છે. રૂપના મૂલ્યથી હિન્દુસ્તાનનું સિંહાસન વેચી શકાય તેમ નથી.

જોધઆઘ:-જહાંપનાહ ! શા દોષથી મેહેર હિન્દુસ્તાનના સિંહાસન માટે અયોગ્ય છે એ હું સમજી શકતી નથી.

અકબર:-રાજકન્યા સિવાય બીજી કોઈ સુંદરી દિલીના શહેનશાહની પટરાણી થઈ શકે તેમ નથી એ વાત તું ભૂલી ગઈ છે કે ? મહારે પણ ધરાની, તુરાની, યાહૂદી, ક્રિશ્ચિયન વગેરે ભિન્ન ભિન્ન જાતિની ધણી બેગમે છે; પરંતુ જોધપુર રાજકુમારી જોધઆઘ સિવાય શહેનશાહની પાસે બેસવાનો અધિકાર કોઈને છે કે ?

જોધઆઘ:-શહેનશાહની આ દાસી ઉપર કૃપા છે તથા એ માટે આ દાસી આપની પાસે ચિરકૃતદન છે.

અકબર:-જોધઆઘ ! એ કૃપા નહિ પણ કર્તવ્ય છે. મહેર શારાપર કૃપા કરી નથી પણ ખરી રીતે જોવા જતાં ત્હેં જ મહારાપર કૃપા કરી છે. જે ગિયાસબેગનું કૃણ અપરિચિત છે તેની પુત્રી સાથે મહારા સિંહાસનના અધિકારી-જ્યેષ્ઠ પુત્રનો વિવાહ થઈ શકે તેમ નથી.

અકબરનાં આ વાક્યોની દૃઢતા જોઈ જોધઆઘ ચુપ થઈ ગઈ. તે અકબરના સ્વભાવને સારી રીતે ઓળખી શકી હતી. વખત વિચારી ચાલતા પ્રસંગનો ત્યાગ કરી તેણે અકબરની સાથે અન્ય વિષયની વાતચિત કરવા માંડી.

બીજી તરફથી અકબર પણ જોધઆઘને ઉત્તમ પ્રકારે ઓળખતો હતો. એ મહિમામયી રજપૂત કન્યાનો ગર્વ, તેજ, અભિમાન વગેરે સર્વ તેનાથી પરિચિત હતું. તેને એમ માલુમ પડ્યું કે, પોતાનાં વાક્યો સાંભળી જોધઆઘએ વિમર્ષ બની જઈ બીજી વાતચિત કાઢી છે ત્યારે તેણે પણ એ પ્રસંગનો ત્યાગ કરી બીજી વાતચિતમાં લક્ષ્ય આપ્યું.

આમ છતાં ભવિષ્યના ગર્ભમાં છુપાઈ રહેલા કર્મનું બીજ તેઓ બંને જાણી શકે નહિ તેવી રીતે આ શુભ કિંવા અશુભ મુદ્દતે રોપાયું. એ બીજે અંકુરિત થઈને દિલ્હીના મંસારમાં એક દિવસે મહાપ્રલય ઉપસ્થિત થયો હતો.

પ્રકરણ ૭ મું.

પ્રથમ દર્શન.

“ Come, gentle God of soft desire
Come and possess my happy breast. ”

—J. Thomson.

“કોઈ મ્હને પેલું સુંદર કમળ પુષ્પ નહિ લાવી આપે કે ?”

ગયા પ્રકરણમાં વર્ણવેલા મિનામાગરની એક બાબૂએ એક કૃત્રિમ સરોવર આવેલું હતું. એ સરોવરમાં કેટલાંક લાલ કમળ પ્રસ્ફુટિત થયાં હતાં. એ કમળ પુષ્પો વાયુના જોરથી ધીમે ધીમે કંપતાં હતાં. એ મૃદુ કંપનના પ્રત્યેક ઉચ્છ્વાસથી એ કૃત્રિમ સરોવરના વક્ષ પર એક પ્રકારની અવર્ણનીય શોભાનો વિસ્તાર થતો હતો. ઉદ્યાનની શોભા માટે જ એ સ્થળે એ સરોવરની સૃષ્ટિ થઈ હતી.

એ સરોવરના તીર ઉપર ઉભી રહી એક ત્રિશુવનમોહિની સુંદરી એકાગ્રદષ્ટિથી એ મૃદુ વાયુથી હાલતાં મુલાઓ તેમ જ તેના ઉપર સૌન્દર્યમર્વથી ડોલતાં પદ્મ પુષ્પો તરફ જોઈ રહી એકાએક

અંતરના આવેગથી અત્યંત મધુર સ્વરે બોલી ઉઠીઃ—“કેમ મહને પેલું સુન્દર કમળ પુષ્પ નહિ લાવી આપે કે ?”

બરાબર એ જ ક્ષણે કોમળે એ સુન્દરીની પાછળથી કોમળ કંઠે, સ્નેહમય ભાષાથી આશ્વસ્ત સ્વરે કહ્યુંઃ—“સુન્દરિ! જો તમને હરકત ન હોય તો હું જ તમારી આ સામાન્ય ઇચ્છા પૂર્ણ કરું ?”

આ કંઠસ્વર પુરુષનો હતો. રંગમહેલની આ રમણીઓના મેળામાં અન્ય પુરુષથી આવી શકાય તેમ નહોતું. ખુદ બાદશાહ અને તેના જ્યેષ્ઠ પુત્ર સલિમ સિવાય બીજા કોઈ પુરુષ આ સ્થળે આવી શકે એવો બિહુલ સંભવ નહોતો. બયબીતા બની ગયેલી હરિણીની માફક ઉપરોક્ત સુન્દરીએ પાછળ લજ્જયુક્ત દૃષ્ટિ કરી પોતાના મુખનો અર્ધભાગ ઓડનામાં છુપાવી દીધો. તેનો ગંડદેશ લજ્જાની વિશેષતાથી અધિક લાલચોળ બની ગયો; પરંતુ તેનું મુખમંડળ આસમાની ઓડનામાં અર્દ્ધાવૃત્ત હોવાથી એ લજ્જામયી લલનાતું મધુર સૌન્દર્ય કોઈ જોઈ શક્યું નહિ. સુન્દરીએ સલજ્જ મુખે સંકોચસહિત કહ્યુંઃ—“શાહનદા! મહને ક્ષમા આપો. આપ મહારી પાસે હશે એમ હું જાણતી નહોતી !”

એ પુરુષ બીજા કોઈ નહિ. પરંતુ શાહનદા સલિમ હતો. પોતાના આકર્ષક દર્શનથી એ સુરસુન્દરી ધણી શર્માઈ જઈ બયબીતા બની ગઈ છે એમ તે તત્કાળ સમજી શક્યો તથા તેણે તેની શર્મ તેમ જ બય દૂર કરવાનો સંકલ્પ કર્યો. તેણે સદાસ્ય મુખે કહ્યુંઃ—“ધ્યારી-બન ! તમે કયા સ્વર્ગનાં—બિહસ્તનાં રહેવાસી છો એ હું જાણતો નથી; પરંતુ એક સુન્દરી રમણીની સામાન્ય ઇચ્છા પૂર્ણ ન કરી શકે એવા સંકુચિત હૃદયનો શાહનદા સલિમ નથી એવી તમે ખાતરી રાખજો. તમે મહારું આ આસમાની કબૂતર થોડા વખત માટે પકડી

રાખો. તેની આ ઝીણી સાંકળી પકડી રાખશો તો તે છડી જશે નહિ. તમારું ઇચ્છિત કમળ પુષ્પ હું તમને હાથમાં જ લાવી આપું છું. એ કંટકમય મૃચ્છાલની નલિનીનું સૌન્દર્ય તમારા આ સુંદર મુખની ચોખ્ખા સમક્ષ પરાજિત થાય છે કે નહિ એ જોવાની મ્હારી ઇચ્છા છે.”

ખીજું કાંઈ જોત્યા સિવાય તથા ઉત્તરની રાહ જોયા સિવાય સલિમે પોતાનો જમણો હાથ આગળ લંબાવ્યો. એ હાથમાં ધણી પાતળી સોનાની સાંકળી સાથે બંધાયેલું એક આસમાની ક્યુતર હતું. એ ક્યુતરનો રંગ જાણે કે સરતના આસમાની આકાશ જેવો હતો. ધણે દૂર આવેલા પારસસ્થાનથી સલિમ ધણી સોનામહોરો આપીને આ ક્યુતર ખરીદ કરી લાવ્યો હતો. એ ક્યુતર તેની અત્યંત પ્રિય વસ્તુ બરાબર હતું. સલિમે હાથ લંબાવ્યો એટલે પેલી સુંદરીએ કાંઈ જોત્યા સિવાય સ્મરતાં સ્મરતાં એ આસમાની ક્યુતરને પોતાના હાથમાં લીધું. ક્યુતરે પણ અપરિચિતા વ્યક્તિના હાથમાં જઈ પ્રથમ સહજ અંચળ ભાવ દર્શાવ્યો; પરંતુ પછીથી તે સ્થિર થઈને બેઠું. ક્યુતર પણ જાણે કે એકાગ્રદષ્ટિથી એ સુરસુંદરીની કમનીય કાન્તિનું દર્શન કરવા લાગ્યું.

સલિમ ઝડપથી સરોવરના તીર ઉપર ઉપસ્થિત થયો. સરોવરની અંદર જવા માટે એક ન્હાનો સેતુ હતો. એ સેતુ ઉપરથી સલિમ અનાયાસે જ બે કમળ પુષ્પ મેળવી શક્યો. અમૂલ્ય રત્નની માફક એ બન્ને કમળને સાવધાનતાથી મૃણાલુથી છૂટાં કરી, ધીમે પગલે, પ્રસન્ન હૃદયે તે પાછો સુંદરી પાસે આવ્યો. આવતાંની સાથે તેણે જોયું કે, પેલું આસમાની ક્યુતર આ વખતે એ સુંદરીના હાથમાં નહોતું. સલિમે બન્ને કમળ એ કામળાંગીના હાથમાં આપી સહજ વિરક્ત ભાવથી કહ્યું:—“મ્હારું આસમાની ક્યુતર ક્યાં છે ?”

એ રૂપસુન્દરીએ ઉત્તર આપ્યો:—“ મહેં તેને ઉઠાવી દીધું છે ! ”

“ સુન્દરિ ! તમે આવું અન્યાયી કાર્ય કેમ કર્યું ? ”

“ જે જીવ મુક્ત મગનમાં વિચરણુ કરવાને માટે નિર્માણ થયો હોય તેને કેદ કરી રાખવો એ મહાપાપ કરવા બરાબર છે, શાહનદા ! ”

“ જો તમારા હૃદયમાં આટલી બધી દયા હોય તો—”

“ તો શું ? આજા કરો, શાહનદા ! ”

“ તો તમે મહારા ઉપર દયા કરો. તમે તમારા આ ચંપક જેવી આંગળીઓથી સુન્દર જણાતા કુસુમ કોમળ હાથનો મહેને એક વખત સ્પર્શ કરવા દો. ”

“ ના-ના, આવા શબ્દો દિલ્હીધરના શાહનદાના મુખમાં શોભતા નથી ! આ શબ્દોથી ભારતના બવિધ્યના શહેનશાહનું ગૌરવ વધતું નથી ! ! ”

“ સુન્દરિ ! તમે ધણું નિહુર છો. વિજળીમાં બાળી મૂકવાની શક્તિ અર્થાત્ જ્વાળા છે, પુષ્પમાં ફીટ છે. તમારા પ્રાણમાં પણ તેવી રીતે ધણી નિહુરતા છે. જગતમાં જે કંઈ સુન્દર છે તેમાં ગમે તે એક ક્ષંક છે જ. તમે ધણું નિર્દય છો. ”

“ શાહનદા ! નિર્દય હું છું કે આપ ? જે પાપાણુ જેવો કઠોર પ્રાણુ કરી આવા સુન્દર પંખીની સ્વાધીનતાનો નાશ કરી શકે છે, સામાન્ય સુખ અથવા શોખને માટે તેને બંધનમાં બાંધી શકે છે એ વિશેષ નિહુર કે હું ? ”

આ વખતે સહિમ હાર્યો. વાતને દબાવી દેવાના વિચારથી તેણે કહ્યું:—“ સુન્દરિ ! તમારી સાથે આટલી વાતચિત થવા છતાં હજી સુધી મહેને તમારો પરિચય મળ્યો નહિ. ”

“ આ બાંદીનું નામ મેહેરઉનિસા છે. ”

“આદર્શોલ્લાની કન્યા કે ?”

“જનાબનું અનુમાન બરાબર છે.”

“મેહેર! મેહેર! તું આટલી બધી સુંદર છે! મહેં જે વાત સાંભળી હતી તેનું આજે પ્રત્યક્ષ દર્શન કર્યું.”

“જનાબ! બાદશાહના રંગમહેલમાં સુંદરીઓની કાંઇ ખેાટ નથી. હું તો કદાચ તેમની બાંદી બરાબર પણ નહિ હોઉં!”

“મેહેર! તું જે બાંદી હોય તો પછી રાજરાજેશ્વરી કોણ? મેહેર! તારું સૌન્દર્ય અતુલનીય છે. સુખવિલાસમાં મરત રહેતા મહારા પ્રેમહીન પાપાય હૃદયમાં હજી સુધી કોઇ દાગ લગાડી શક્યું નથી; પરંતુ આજે ત્હેં એ કાર્ય કર્યું છે. મેહેર! ત્હેં આવી નિષ્કૃ-રતા કેમ કરી?”

“જનાબ! આજે હું આપના ગૌરવશાળી પિતાના આમંત્ર-લ્યથી અત્રે આવી છું—અતિથિ છું! મહારી સાથે આપ આવી રીતે શિષ્ટાચાર વિરુદ્ધ વાત કરતા હોવાથી શાહનશાનું ઉન્નત નામ કદાચ કલંકિત થાય તેમ છે.”

આમ કહી એ સુંદરીશિરોમણિ મેહેરકનિસા સલિમના હૃદયને વીધી નાખી વિજળીના જેવી અતિથિ ઉદ્યાનના અન્ય ભાગ તરફ ચાલી ગઇ. સલિમ ઉદ્બ્રાન્ત બની જઇ પલકકીન દૃષ્ટિથી તેના તરફ જોઇ રહ્યો. એ રૂપજ્યોતિ તેનાં નેત્રોમાં ઝાંખ પાડી ચાલી ગઇ. સલિમ એક પ્રકારની મધુર બચા અનુભવવા લાગ્યો. તેણે નિરાશ બની જઇ અંતરના ઉડાણમાંથી એક નિઃશ્વાસ મૂક્યો. તે એ સુંદ-રીના રૂપદર્શનથી વિમુગ્ધ બની જઇ આત્મચાન ગૂમારી બેઠો હતો. મેહેર અદક્ષ થઇ તોપણ જે તરફ તે ગઇ હતી તે તરફ જ સલિમની દૃષ્ટિ સ્થિર હતી. સલિમ સારી રીતે સમજી શક્યો કે, એ જુવન-

મેહિની સૌન્દર્ય પ્રતિમા તેના પ્રેમશય્ય હૃદયને બાણે કે પ્રેમપૂર્ણ કરી ગઇ. પોતાના હૃદયમાં અંતઃક્રિયા કરીને જોતાં સલિમને એમ લાગ્યું કે, તેના હૃદયના ગંભીર પ્રદેશમાં પણ એ બનમેહિનીનું ચિત્ર ઉત્તરણ ભાવથી આધિપત્ય કરે છે. તેનું અંધકારમય હૃદય બાણે કે પૂર્ણિમાના ઉત્તરણ પ્રકાશથી પ્રકાશિત બની ગયું છે. અહા ! કેવું સુંદર મુખ ! કેવાં આકર્ષક લોચન ! કેવો કામદેવની આયુષ્ય જેવો કૃષ્ણ કેશકલાપ !! સમગ્રું અલૌકિક અને અપૂર્વ !

સલિમ મેહેરના રૂપથી મુગ્ધ બની ગયો—તેનું ચિત્ત વ્યાકુળ બની ગયું. જામાટે તેની આવી સ્થિતિ થઇ ! અંતરના આવેગથી તે ઉચ્ચ સ્વરે બોલી ઉઠ્યો:—“ મહારી આશા પૂર્ણ નહિ થાય કે ? ”

શાહનદાએ ઉચ્ચારેલા શબ્દો વાયુપ્રવાહમાં બળી જાય તે પૂર્વે જ પાછળથી કોઇ બોલી ઉઠ્યું:—“ આદાબ શાહનદા ! આપની આશા અપૂર્ણ રહેશે નહિ. પણ—પણ !—”

પ્રકરણ ૮ મું.

સલિમ અને સલિમા.

સલિમે તત્કાળ પાછી દૃષ્ટિ ફેરવી તો તેણે એક યુવતીને ત્યાં જોઈ રહેલી જોઈ. એ યુવતીએ આસ-માની રંગનું વસ્ત્ર પહેર્યું હતું. શાહનદાની દૃષ્ટિ સાથે પોતાની દૃષ્ટિનું મિલન થતાં જ યુવતીએ અદ્યથી કુરનિસ બબલી. સલિમે જોયું કે, એ યુવતી પણ રૂપથી પ્રભામયી હતી; છતાં એ રૂપની પ્રભા

નંજી કે બસ્મમાં ઢંકાવવા અગ્નિ જેવી હતી. વળી એના અને મેહે-
રના સૌન્દર્યમાં ધણે પ્રભેદ હતો. બન્નેના સૌન્દર્યમાં જો કે ઉન્મા-
દિની શક્તિ હતી; પરંતુ તેમાંના એકની શક્તિથી સામાન્ય વટો-
ળાઆની સૃષ્ટિ થતી હતી અને ખીજની શક્તિથી મહા ભયંકર
પ્રલય થવાની સંપૂર્ણ સંભાવના હતી. શાહનશાએ આ યુવતીના
તરફ જોયું એટલે લજ્જાતિશયથી તે અધોવદની થઈ ગઈ.

સહિમે ઉત્સુકતાથી મનમાં ને મનમાં કહ્યું:—“ તું કોણ છે ?
તું તો મેહેર નથી; છતાં તારો કંઠસ્વર તેના જેવો જ મધુર છે—તારી
મતિ તેના જેવી જ સંયત છે. તારી દષ્ટિ તેના જેવી જ ચકિત છે.”

સહિમે પુનઃ વિચાર્યું:—“ કદાચ આ કોઈ સામાન્ય સ્થિતિના
હમરાવની કન્યા હશે.” તેના વસ્ત્રાલંકારો સામાન્ય હોવા છતાં શોભા-
મય હતા. મણિમાણિક્ય અને હીરા વગેરેના અલંકારોથી તેના
અંગસૌન્દર્યની વૃદ્ધિ નહિ થયેલી હોવા છતાં તેના આસમાની વસ્ત્ર-
માંથી જાણે કે સ્વર્ગનું સૌન્દર્ય ખૂબ તરી આવતું હતું. સહિમે
ઉત્સુકતાથી પૂછ્યું:—“ સુરસુન્દરિ ! તું કોણ છે ? ”

એ સુન્દરીએ સ્થિતહાસ્ય કરીને કહ્યું:—“ શાહનશા ! મહારી
ઓળખાણની આપને જરૂર હોય એમ હું ધારતી નથી. જો કદાચ
આ મિનાખાનરમાં એકત્રિતા થયેલી સુરસુન્દરીઓની આપ ઓળખાણ
લેવા જાઓ તો તેથી આપનો ધણો સમય ચાલ્યો જાય તેમ છે ! ”

શાહનશા સહિમ આ ઉત્તરથી વિશેષ સંતુષ્ટ થયો નહિ.
તેણે સહજ વિરક્તિસમયકે સ્વરે કહ્યું:—“ સુન્દરિ ! ત્હેં જે કહ્યું
તેનું તારતમ્ય શું છે ? તું જાણે છે કે, હમણાં મહારા ચિત્તની સ્થિતિ
સારી નથી ! ”

એ રમણીએ કહ્યું:—“ શાહનશા સાહેબ ! આપના ચિત્તની

અસ્થિરતા મહારાથી અનુભવી નથી. જો અભય આપો તો હું મહેં પ્રારંભમાં જે વાક્ય ઉચ્ચાર્યું છે તેની સઘળી સવિસ્તર હકીકત આપને નિવેદન કરું ? ”

“ બેલાશક કર. ”

“ જે મેહેરના વિચારથી આપ વ્યાકુળ અને ઉદ્વિગ્ન બની ગયા છો એ રૂપસુંદરી આપની યશો; પણ—”

“ વળી પાછું પણ.....ના—ના, હું હવે ધીરજ ધારણ કરી શકતો નથી. તું ત્હારી હકીકત મ્હને સત્વર કહી સંભળાવ. ”

“ જનાબ ! આ બાંદીની બેઅદબી માટે માફી આપો. ખરી વાત કહેતાં મહારી જીભ ઉપડતી નથી. કદાચ એ વાત સાંભળી આપ મહારાપર ક્રોધે ભરાશો. ”

“ ના, ત્હારે ભય રાખવાનું કારણ નથી ! તું નિશ્ચિંતતાથી એ હકીકત મ્હને કહી સંભળાવ અને મહારા અંતરની અધીરતાનો અંત લાવ. ”

“ શાહજહા સાહેબ ! જે સુંદરીના જેવી ભુવનમોહિની આ આ હિન્દુસ્તાનમાં બીજી એક પણ નથી તે સુરસુંદરી અવસ્થા આપની સહધર્મીણી યશો; પરંતુ તેમાં ધણી કદનો સમાવેશ થયેલો છે ! નિરાશા, નિરાનન્દ, મનઃકલ્પ, રક્તપાત, અનાદર, તિરસ્કાર વગેરેના વિનિમયથી જ આપ એ સુંદરીને મેળવી શકશો. ”

“ તું ઉન્માદિની હોય એમ લાગે છે—ત્હારા આ શબ્દોનું કાંઈ મૂલ્ય નથી. ”

“ ના, શાહજહા ! હું જે કાંઈ કહું છું તે સંપૂર્ણ સત્ય છે. આપને હિન્દુઓના જ્યોતિષપર વિશ્વાસ છે કે ? ”

“ રાજપૂત મહિષીના ઉદરથી મહારો જન્મ થયો છે. હિન્દુ

જ્યોતિષીએ મહારી જન્મપત્રિકા તૈયાર કરી છે, અને હિન્દુ જ્યોતિષ ઉપર મહને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે; છતાં જ્યોતિષ સાથે ત્હારા શબ્દોનો શો સંબંધ છે ? ”

“ સંબંધ ન હોત તો હું એ વાત શા માટે કાઢત, જનામ ? ”

“ તું મહને ત્હારી ઓળખાણ આપ. ”

“ હું મહારી શી ઓળખાણ આપું ? હું અનાયિની છું. ”

“ પરંતુ ત્હારો વેશ જોતાં તું અનાયિની હોય એમ લાગતું નથી. ”

“ આજે ઘટનાચક્રથી દરિદ્રતા વેશનો ત્યાગ કરી મહારે અન્યની પાસેથી સારો પોષાક માગીને પહેરવો પડ્યો છે. ”

“ એમ કરવાનું કાંઈ કારણ ? ”

“ મિનાબાજરનું દર્શન કરવાની ઇચ્છા. ”

“ જો ત્હારે આશ્રયનું સ્થાન ન હોય તો તું મહારી પાસે રહે. હું તને મહારી ખાસ બાંદી કરીશ. ત્હારા જેવી સુંદર ચહેરાની એક બાંદીને હું શોધ્યા કરતો હતો. ”

“ અકબરશાહના પુત્ર કિંવા બારતના બવિષ્યના શહેનશાહની ઇચ્છા વિરુદ્ધ વર્તવાની મહારામાં શક્તિ નથી. આજથી જ હું આપની ગુલામી કબૂલ કરું છું. ”

“ તું મહારી સાથે આવ. ”

“ મિનાબાજરમાંથી કાંઈ ખરીદ નહિ કરો ? ”

“ ના, આજે કાંઈ ખરીદ કરવા જેટલું મહારું ચિત્ત સ્થિર નથી. આજના આ રૂપના બાજરમાં મહેં એક જાણુને મહારો આત્મા વેચી દીધો છે. ”

“ એ આત્માને ખરીદ કરનાર મેહેરઉનિસા છે, કેમ ? ”

“ હા. ”

“ ખરીદવા અને વેચવામાં હારજીત હોય છે. કોઈ હારે છે કોઈ જીતે છે; પરંતુ કોઈ એક સાથે હારી તેમ જ જીતી શકતું નથી. આજે આપને માટે એમ જ બન્યું છે. ”

“ શા ઉપરથી તું આમ કહે છે ? ”

“ મહારા સામાન્ય જ્યોતિષ જ્ઞાન ઉપરથી. ”

“ ત્યારું જ્યોતિષ જહન્નમમાં જાયો ! હવે તું મહેને દુઃખ દષ્ટ નહિ. ત્યારા સ્પષ્ટ કથનથી, બુદ્ધિમત્તાથી અને સાહસથી હું અત્યંત સંતુષ્ટ થયો છું. તું મહારી સાથે ચાલ. ”

“ જોવો હુકમ, જહાંપનાહ ! ” આમ કહી એ રમણી સલિમની સાથે જવા લાગી. મિનાબાબરનો ત્યાગ કરી થોડા વખત પછી સલિમ રંગમહેલના એક એકાન્ત સ્થળે ઉપરિચિત થયો. એ રંગમહેલમાં પ્રવેશ કરવાનું ગુપ્તદ્વાર હતું. બે બળવાન તાતારી સ્ત્રીઓ હાથમાં નાગી તસ્વાર લઈ એ સ્થળે પહેરો બરતી હતી. તેમણે શાહબદાને જોઈ પોતાના મસ્તક નમાવ્યાં. શાહબદાને એક અપરિચિતા યુવતીની સાથે તેના એકાન્ત વિશ્રામગૃહમાં જતો જોવા છતાં તેમને સહજ પશુ આશ્ચર્ય લાગ્યું નહિ.

સલિમ કાંઈ ખોટા સિવાય એ રમણીને સાથે લઈ પોતાના વિશ્રામજીવનમાં ગયો. તાતારીઓને શાહબદા સલિમના ગમે તે પ્રકારના વ્યવહારના દર્શનથી આશ્ચર્ય લાગતું નહિ, તેથી જ આવા સંધ્યા સમયે એક અબજી સુન્દરીને સલિમની સાથે જતી જોઈને તેમને બિહકુલ આશ્ચર્ય લાગ્યું નહિ; છતાં બન્નેએ એક અર્થપૂર્ણ દષ્ટિ વિનિમય કર્યો.

સંધ્યાનો સમય થયો હતો. રંગમહેલમાં સર્વત્ર સુગંધિત દીપકો

સળગી ઉઠ્યા હતા. અગુર, ભોખાન, અંદન, પુષ્પ વગેરેની સુવાસનો સર્વત્ર વિસ્તાર થયેલો હતો. દરેક ઓરડાનું સૌભાષાન્દ્ય અવર્ણનીય હતું. સલિમે પોતાના ખાસ વિશ્રામભુવનમાં પ્રવેશ કરી દારની નજીક સુવર્ણની સાંકળ સાથે લટકતો ધંટ વગાડ્યો. એ અવાજ થતાંની સાથે જ એક ખોળાએ આવી સલિમને તરસીમ કરી.

સલિમે ગંભીરવદને કહ્યું:—“ ખંદા ! સાવધાન. આ તરફ કોઈ આવે નહિ ! મ્હને ઘણી તૃષ્ણા લાગી છે. મ્હને તું ઠડો શિરાજી લાવી આપ તથા આ ખીખીને માટે કાંઈ ખાઈ લઈ આવ. ”

ખોળાનું નામ અખત્યારખાન હતું. વચ્ચે વચ્ચે તેની સાથે આપણી મુલાકાત થવાનો સંભવ હોવાથી એ નામ રમરમમાં રાખવાની વાંચકઅંધુએને વિનંતિ કરવામાં આવે છે. ”

અખત્યાર ‘ જોવો હુકમ ’ કહી ચાલ્યો ગયો. ઘણા થોડા સમયમાં તે સુવર્ણપાત્ર ભરીને સુવાસિત શિરાજી, પીસ્તાં અને સુમિષ્ટ રૂજ લઈ આવ્યો. પાસેના એક ચાંદીના પાત્રમાં પીસ્તાં રાખી તેણે સુવાસિત સિંગધ શિરાજી સુવર્ણપાત્રમાં રેડી ચાહનદાના હાથમાં આપ્યો. એ વખતે સલિમના પ્રાણમાં પ્રચંડ જ્વાળામયી દાઢેલુ તૃષ્ણા હતી ! એ શાની તૃષ્ણા હતી તે કોણ કહી શકે ? રૂપતૃષ્ણા જો માનસિક વ્યાધિ હોય તો તેની સાથે દૈહિક તૃષ્ણાનો કાંઈ સંબંધ છે કે ? જેમણે એ વ્યાધિ ભોગવ્યો હોય તેઓ જ આ સમસ્યાની મીમાંસા કરી શકે તેમ છે.

સલિમ એક નિઃશ્વાસથી એ સુગંધિત તથા સુચીતળ શિરાજી પી ગયો. પછી ખીખ ઓરડામાં જવા તૈયાર થઈને તેણે પેલી યુવતીને ઉદ્દેશી કહ્યું:—“ સુન્દરિ ! તું યાદી ગયેલો જણાય છે. ચાહનદો તને આતિથ્ય સ્વીકારવાનો અનુરોધ કરે છે. ”

એ રમણીએ કહ્યું:—“ ગરીબપરવર ! મ્હને ક્ષમા આપો. હું આપની બાંદી થયેલી હોવાથી હમ્મેશાં મ્હારે આપનું જ અન્ન ખાવાનું છે. ”

સલિમ પાસે પડેલા એક આસનપર બેઠો. મૃદુમંદ હાસ્યસહ તેણે કહ્યું:—“ હવે તને ત્હારો ઝોળખાણ આપવામાં શી અડચણ છે ? કહે કે તું કોણ છે ? ”

“ હવે હું શાહનવાની બાંદી છું. ”

“ પરંતુ ત્હારો પૂર્વપરિચય કાંઈ હશેને ? ”

“ એ જાણવાથી શાહનવાનો શો ઉદ્દેશ સફળ થાય તેમ છે ? વળી હમણાં અમુક અગત્યના કારણને લીધે હું મ્હારો પૂર્વપરિચય કોઈને આપી શકું તેમ નથી. શાહનવા ! મ્હારો ગુસ્તાખી માફ કરો. ”

“ ઠીક, હવે એ સંબંધી હું તને એક પણ પ્રશ્ન પૂછીશ નહિ. પરંતુ ત્હેં જે કાંઈ કહ્યું છે તે સત્ય છે કે ? ”

“ જો હિન્દુજાતિનું જ્યોતિષશાસ્ત્ર સત્ય હોય તો મ્હારા શબ્દો કદાપિ અસત્ય થશે નહિ. ”

“ તું રમણી હોવા છતાં પાપાણી-પિશાચી-રાક્ષસી છે ! ”

“ ઠીક, દુનિયાનો ઇન્સાફ જ આવો વિચિત્ર છે ! જેણે આપના શાન્તિમય હૃદયમાં અશાન્તિના તરંગો ઉત્પન્ન કર્યા, કાંઈ કહ્યા કર્યા સિવાય જેણે આપના મનને ચોરી લીધું એ દેવી અને હું એ ચોરી પકડી આપનાર રાક્ષસી ! ”

આ રહસ્યમય સાહસપૂર્ણ ઉત્તર સાંભળી સલિમ સમજી શક્યો કે એ યુવતી ધણી બુદ્ધિમતી છે. મનની વાત તે ખુલ્લી રીતે બોલી શકે છે. સલિમની ખાસ બાંદીઓમાંની કોઈ એના જેટલી બુદ્ધિમતી નથી. સલિમે સ્નેહમય સ્વરે કહ્યું:—“ તને બાંદી કહેવાની ઇચ્છા થતી

નથી. આ શન્ય પ્રાણમાં, આ વિશ્વાળ વિલાસથી પુષ્ટ થયેલા પ્રાણમાં જ્વાળામય આશા લઈને હવે હું જીવન બાર વેઠી શકતો નથી. બાદ-શાહના ઘરમાં ઉછરી હું આવું કષ્ટ સહન કરી શકતો નથી, મહારે સ્નેહમયી પત્ની છે, ભવિષ્યની સમ્રાજી છે, તેની મહારા તરફ ભક્તિ તથા સ્નેહ છે, છતાં હું ધણો દુઃખી છું. એના જેટલું રૂપ કોઈને નથી; છતાં હું એ રૂપનો બરાબર વિચાર કરી શકતો નથી. એના જેટલો પ્રેમ કોઈનો નથી; છતાં હું એ પ્રેમની ગંભીરતા સમજી શકતો નથી. એના જેવી સ્નેહમયી, પતિપ્રેમપરાયણા સુન્દરી બીજી એક પણ નથી; છતાં મહને એમ લાગે છે કે, એ પાપાણી છે-કઠોર છે. હું સમજી શકતો નથી કે શામાટે મહારી મતિ ભ્રમિત થઈ છે! હું જાણી શકતો નથી કે, કયા કર્મફળથી, કયા બુદ્ધિદોષથી હું મહારા સર્વસ્વના વિનાશ માટે નિત્ય નવી જ્વાળા ઉત્પન્ન કરું છું! ”

આમ કહી થોડા સમય સૂંચી સલિમે સ્થિરતાથી કંઈ વિચાર કર્યો. ત્યાર પછી એક શિરાજીપાત્ર પી જઈ પ્રાણમાં સળગતી જ્વાળા તેણે શાન્ત કરી. આ વખતે માદકતાની પૂર્ણતાથી તેનો પ્રાણ ઉદાર, હૃદય અત્યંત સરળ અને ચિત્ત સંકોચહીન હતું. પ્રકૃષ્ટિત પ્રાણથી એ રમણી તરફ જોઈને તેણે કહ્યું:—“ બાંદી ! ”

રમણીએ ઉઠી ઉભી થઈ અદ્ભુતથી કહ્યું:—“ જનાન ! ”

સલિમ બોલી ઉઠ્યો:—“ ના-ના, તને બાંદી કહીને બોલાવવાનું સાહસ હું કરી શકતો નથી. તારું નામ શું છે? હું તને શું કહીને બોલાવું? ”

એ બાંદીએ કહ્યું:—“ મહારું નામ સલિમા છે. હું આપની બાંદીની પણ બાંદી છું. ”

આમ કહી મનમાં ને મનમાં તે બોલી:—“ નિષ્કુર! હૃદયહીન

પાપાણુ ! જેવી રીતે ત્હેં મહારાં નેત્રામાંથી અશ્રુજળની વૃષ્ટિ વર્ષાવી છે તેવી વૃષ્ટિ જે કદાચ હું ત્હારાં નેત્રામાંથી વર્ષાવી શકીશ તો વૈર સેવાની મહારી ધમ્જાને હું સજ્જ થયેલી સમજીશ. મહારી આશાનો એક અંશ આજે પૂર્ણ થયો છે. ”

આ વખતે સલિમ મદિરાના મોહથી ઉન્મત બની ગયો હતો. તેનો જ્વાળામય પ્રાણ સંપૂર્ણ સંક્રાંચશન્ય હતો. તેણે પ્રેમથી આ-વેગથી નવી બાંદી સલિમાનો હાથ પકડી તેના ઉપર ચુંબન કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો. સલિમાએ તેનો બાવ સમજી જઈ પોતાનો હાથ ખેંચી લીધો.

પ્રકરણ ૯ મું.

સંસારમાં સ્વર્ગ.

વિશ્વસંસારમાં કોઈ કોઈના દુઃખને સમજતું નથી. યુગયુગાં-તરથી આ હૃદયહીનતાનો અભિનવ વ્યાપાર ચાલ્યો આવે છે. જે પુત્રવતી હોય છે તે વંધ્યાના દુઃખને સમજતી નથી, જે નેત્રવાન હોય છે તે અંધનું દુઃખ જાણતું નથી. જે હમ્મેશાં સુખી હોય છે તે દુઃખીના દુઃખને જાણતું નથી. વિવેક-હીનતા અને સ્વાર્થના પ્રભાવથી જ એવી સમવેદનાનો અભાવ સર્વત્ર જોવામાં આવે છે; પરંતુ વિશ્વસંસારમાં સ્વાર્થ જ હમ્મેશાં બળવાન છે. દ્રાવનો ધ્વંસ, કુસ્થેત્રનું યુદ્ધ, રસિયા જાપાનનું યુદ્ધ, સત્ત્વનું એ સ્વાર્થ માટે જ છે.

સંધ્યાનો અંધકાર યમુનાના કાળા વક્ષ પર છવાઈ ગયો છે. આગ્રાના રાજમહાલયનો અંદરનો ભાગ દીપકોના પ્રકાશથી પ્રકાશિત થયેલો હોવા છતાં તેની ઉંચી દિવાલ પર કોઈ કોઈ સ્થળે અંધકારનું આધિપત્ય જોવામાં આવે છે.

રાત્રિના પ્રથમ પ્રહરની નહતત વાગી ગઈ. બીજો પ્રહર પણ પસાર થઈ જવા આવ્યો. એ વિશ્વાળ રાજમહાલયમાં પહોંચીનેના સંકેતશબ્દ સિવાય બીજો કોઈ પણ પ્રકારનો અવાજ સાંભળવામાં આવતો નથી. કવચિત્ કોઈ નિશાચર પક્ષીનો ધ્વનિ સંભળાય છે. વાયુદેવ પણ ‘સન-સન’ અવાજ કરી, તરશાખાઓ અને વૃક્ષપત્રોને હલાવી રાત્રિની ગંભીર નિસ્તબ્ધતાનો ભંગ કરે છે.

એ ગંભીર રાત્રે રંગમહાલયની આરસપથરની અગાશીમાં ઉભી રહી એક સર્વાંગસુંદરી આકાશ તરફ અનિમિષ દૃષ્ટિથી જોઈ રહી છે. બહારનો અંધકાર જાણે કે તેના પ્રાણના અંધકારમાં ભળી ગયો છે. તે આકાશ તરફ જોઈ રહી અંતરના ઉડાણમાંથી વારંવાર ગાદ નિશ્વાસ ખૂંકે છે. એ મર્મભેદક શ્વાસથી કોઈને દુઃખ થાય છે કે કેમ એ અમે જાણતા નથી; પરંતુ એ શાન્ત રાત્રિ જાણે કે એ મર્મભેદક કૃષ્ણ નિશ્વાસોની ગંભીરતા સમજીને વિશેષ ક્ષમા વસ્ત્રથી પોતાના દેહને ઢાંકી દે છે.

આકાશમાં અસંખ્ય તારા પ્રકાશી રહ્યા છે. સકળ દિશાઓમાં ફેલાયેલા આસમાની આકાશની વ્યાપ્તિ કેવી અસીમ છે? એ અનન્ત વ્યાપ્તિના અસીમ સાગરમાં પડીને તારાઓ ક્રમશઃ કિરણો ફેલાવી શ્રમિત થઈ જાય છે.

એ સુંદરીશિરોમણિ ધણી વખત પછી નિરાશચિત્તે એ સ્થાનનો ત્યાગ કરી પોતાના વિશ્રામગૃહમાં ચાલી ગઈ. એ ગૃહમાં

મુગંધિત ઉજ્જવળ દીપકોનો પ્રકાશ ફેલાયલો હતો. ગૃહમાં પ્રવેશ કરતાંની સાથે જ એ દીપકોનો ઉજ્જવળ પ્રકાશ સુન્દરીના રતનાલંકાર-વિભુષિત દેહ ઉપર પડ્યો. સ્હામેના એક કલંકહીન આયનામાં એ જીવનમોહિનીની છાયા પડી ! એ રૂપની ઉજ્જવળતાના સ્પર્શથી આયનો નાજી કે વિશેષ કલંકહીન બન્યો.

એ સુન્દરીએ આયનામાં પોતાનું સુન્દર પ્રતિબિંબ જોઇને સહજ હાસ્ય કર્યું. પછી ધીમે ધીમે એક સૌંદર્ય ઉપર બેસીને મૃદુસ્વરે તેણે કહ્યું:—“ બાંદી ! ”

તત્કાળ બાંદીએ હાજર થઇ કુરનિસ બળવી પોતાના બન્ને હાથ જોડીને કહ્યું:—“ મા ! શી આજ્ઞા છે ? ”

ઉત્કંઠાથી વ્યાકુળ બની ગયેલા હૃદયે એ સુન્દરીએ કહ્યું:—
“ હજી સંધી તેઓ આવતા કેમ નથી ? ”

“ એ સંબંધી હું શું જાણું, મા ? ”

“ એક વખત તું તેમની પાસે જા—”

“ જો કદાચ તેઓ મહેલમાં ન હોય તો ? ”

“ એમ હોવું અશક્ય છે. આજે તેઓ ધણા થાકેલા છે. તથા—”

“ તથા શું ? ”

“ તું બાંદી છે. ત્હારે સધળી હકીકત સાંભળવાની જરૂર નથી.”

“ હીક, આપની આજ્ઞા પાળવા હમણાં જ જાઉં છું.”

“ જો તેમની મુલાકાત થાય તો કહેજે કે, તેમની ધણી જરૂર હોવાથી અંબરી બેગમે આમંત્રણ કર્યું છે.”

“ જો કદાચ મુલાકાત ન થાય તો ? ”

“ તો પાછી ચાલી આવજે.”

“તેમને આ આમંત્રણના સમાચાર મળે એવી વ્યવસ્થા ન કરું કે ?”

“ના, અંબરની રાજકુમારી, પરમ પ્રતાપી માનસિંહની બગિની પોતાની મર્યાદાનો કદાપિ ત્યાગ કરે તેમ નથી એ ત્હારે સ્મરણમાં રાખવાની જરૂર છે.”

“કદાચ મુલાકાત થવા છતાં તેઓ ન આવે તો?”

“મ્હારું નામ દ્યને તું તેમને કહેજે કે, જે તેઓ નહિ આવે તો તેમનું ધણું નુકશાન થશે. તેમના હિતાર્થે જ મ્હેં તેમને બોલાવ્યા છે.”

રાજકુમારીના મુખમાંથી આ વાક્યનો ઉચ્ચાર થયો ન થયો એટલામાં તો એક કાન્તિવાન યુવકે એ વિશ્રામગૃહમાં પ્રવેશ કરી, એ રૂપસુંદરીના બન્ને હાથ પોતાના હાથમાં લઇને કહ્યું:—“અંબર-કુમારિ! સ્થિર સમુદ્રમાં આજે આટલા બધા તરંગો કેમ ઉત્પન્ન થયા છે?”

એ અભિમાનિની-રાજપૂત કુમારીએ કાન્તિવાન યુવકને જોઇ જાણે કે રોષ, અભિમાન હૃદયજ્વલાળા વગેરે સર્વ ભૂલી ગઇ. તેણે ધ્રુંટણીએ પડી યુવકના વસ્ત્રપ્રાન્તને ચુમ્બન કરી કહ્યું:—“શાહજાદા! અંતરના આવેગથી જે મ્હારાથી કાંઇ અનુચિત બોલી જવાયું હોય તો મ્હને ક્ષમા આપો.”

આવનાર યુવક શાહજાદો સલિમ છે અને એ અતુલનીય રૂપ-સુંદરી અંબર રાજકુમારી જોધાબાઇ-શાહજાદાની સહધર્મિણી છે.

સલિમે જોધાબાઇને સ્નેહાલિંગન કરી સૌંદર્યપર બેસાડી. પછી મર્મભેદક વિદુષપૂર્ણ સ્વરે તેણે કહ્યું:—“અંબરકુમારિ! મ્હારા પિતા મ્હારી વિરુદ્ધ છે-માતાજીની પણ જોઇએ એટલી સહાનુભૂતિ નથી. તું મ્હારી ધર્મપત્ની છે-હિન્દુસ્તાનની ભવિષ્યની રાજરાણી-છે તું પણ મ્હારા ઉપર વિરક્ત છે! જોધાબાઇ! મ્હને કહે કે આ જગતમાં

સલિમના જ્વાળામય પ્રાણને શાન્તિ મળે એવું સ્થાન ક્યાં છે ? ”

આવાં હૃદયવિદારક વચનોથી અંબરકુમારીનું અભિમાન અસ્પ-
કાળમાં જ દૂર થઇ ગયું. ન્હાની ગિરિનદીના પ્રવાહમુખમાં મ્હોટી
પાષાણુશિલા પડી જેવી રીતે તેના પ્રજ્વળ તરંગોને થોડા વખત
માટે બંધ કરે તેવી જ સ્થિતિ અભિમાન-સંબંધ પતિના પ્રેમ
પ્રવાહની થઇ હતી. સલિમનાં છેવટનાં વચનોથી પાષાણુ ખસી ગયો
અને પ્રજ્વળ વેગથી પાછો એ પ્રેમપ્રવાહ પ્રવાહિત થવા લાગ્યો.

જોધાબાઇએ પતિના ચરણોમાં બેસી સજ્જનનયને કહ્યું:-“ કહો
કહો પ્રાણાધિક ! કેવી રીતે હું તમારે યોગ્ય થઇ શકું તેમ છું ? હું
રાજકુત કન્યા-હિન્દુ કન્યા છું. તમે મહારા સ્વામી છો. મહારું આલોક
અને પરલોકનું સર્વસ્વ છો. કહો-કહો, શાહજાદા ! શું કરવાથી આ
દાસીની પણ દાસી તમારા ચિત્તને સંતુષ્ટ કરી શકે તેમ છે ? ”

એ મનહર નયનમાંથી નીકળતાં અશ્રુજિંદુઓ સલિમના હાથપર
પડ્યાં સલિમે સ્નેહથી પ્રિયતમા પત્નીને પોતાના બોળામાં બેસાડી
તેના મુખપર ચુંચન કર્યું. પછી સ્નેહમય સ્વરે તથા પ્રણયબ્યાકુળ
હૃદયે તેણે કહ્યું:-“ જોધાબાઇ ! તહે શું નથી કર્યું ? હું કલંકી છું;
અકબરશાહના પુત્રના નામને અયોગ્ય છું ! વિલાસ, આત્મસુખ,
આત્મસંતોષ, વ્યસન વગેરેમાં જ મહારું જીવન પસાર થાય છે.
ખુદાએ દયા કરીને ત્હારા જેવું અમૃત્ય રત્ન મ્હને અર્પણ કરેલું હોવા
છતાં એ રત્નનું મૂલ્ય સમજ્યા સિવાય હું તેનો ઉપેક્ષા કરું છું. આ
રાજ્ય, ઐશ્વર્ય, બારતસમ્રાટ્ અકબરશાહનું પુત્રત્વ વગેરે સર્વ ત્હારા
નિષ્કલંક પવિત્ર પ્રેમ પાસે તુચ્છ છે. હું બુદ્ધિહીન હોવાથી જ ત્હારા
દેવી પ્રેમનું પ્રતિદાન તને આપી શકતો નથી-ત્હારા પ્રેમનાં ગંભી-
રતા સમજી શકતો નથી.”

આ વાક્યો સાંભળી સલિમના કંઠમાં વળગી પડીને જોધાબાઈએ કહ્યું—“સ્વામિન! હૃદયેશ્વર! આ અભાગિનીના કંઠહાર! હમણાં જે સમજ્યા છો તે જો હમ્મેશાં લક્ષ્યમાં રાખીને ચાલી શકો તો વિશ્વમાં તમારા જેવું સુખી કોણુ છે? જે અપાર પ્રેમ તમારે માટે આ હૃદયમાં ભરી રાખ્યો છે તેના તરફ તમે નજર સુધ્ધાં શામાટે નથી કરતા? અભિમાનિની રજપૂત લલના સકળ કષ્ટ સહન કરી શકે છે; પણ તે પતિના તિરસ્કારને સહન કરી શકતી નથી. શાહજાદા! જો તમે ભારતેશ્વર અકબરશાહના પુત્ર થવાને બદલે દરિદ્ર બિશુક થયા હોત તો પણ આ અભાગિની આવો હૃદયપૂર્ણ સ્નેહ, પ્રેમ વગેરેથી આવી રીતે જ આત્મસમર્પણ કરત. તમે જે કાંઈ કર્યું છે તે ભૂલી જાઓ! તમે એક વખત ભવિષ્ય તરફ નજર કરી જુઓ!”

શાહજાદો સલિમ પત્નીના આ તિરસ્કારથી વિચળિત બની ગયો. તેના ચિત્તનો પ્રયત્ન મોહ, જાણે કે કાંઈક અંશે દૂર થઈ ગયો; પરંતુ કયા અનુચિત કર્મ માટે તેને અપમાનિત થવું પડ્યું એ સમજી નહિ શકાયાથી વિસ્મયવિમુગ્ધ ચિત્તે તેણે કહ્યું:—“જોધાબાઈ! મ્હેં એવું તે શું કર્યું છે કે જેથી તું મ્હારો આવો કડોર તિરસ્કાર કરે છે?”

“તમે તમારા મનમાં જ વિચારી જુઓ કે તમે શું કર્યું છે?”

“હું તો કાંઈ સમજી કિંવા વિચારી શકતો નથી.”

આ વખતે જોધાબાઈ ત્વરિતગતિથી એ રત્નમંડિત ગૃહના ખીજ ખાગમાં ચાલી ગઈ. ક્ષણ કાળમાં જ એક પિંજરમાં પૂરાયલા કબૂતરને સલિમ પાસે લઈ આવીને તેણે કહ્યું:—“આ કબૂતર કોનું છે, શાહજાદા?”

“મ્હારું”

“ તમે કોના હાથમાં આ કબૂતર આપ્યું હતું ? ”

“ કેમ, તું આવો પ્રશ્ન કેમ પૂછે છે ? મહેં આ કબૂતર મેહે-
રના હાથમાં—ગિયાસ બેગમી કન્યાના હાથમાં આપ્યું હતું. ”

“ તમે તેના ઉપર મોહિત થયા છો, કેમ ? ”

“ ના— ”

“ સારે ? ”

“ હું સત્ય કહું છું કે, હું કેવળ તેના રૂપ ઉપર જ મુગ્ધ થયો છું. ”

“ એ અકબરશાહના પુત્રને શોભે એવું કાર્ય થયું નથી ! ”

“ અને આવા સામાન્ય પ્રકારથી સ્વામીનો આવી રીતે તિરસ્કાર કરવો એ કાર્ય પણ અકબરશાહની પુત્રવધૂને યોગ્ય થતું નથી. ”

“ હું જે કાંઈ કહું છું તે કેવળ તમારા કલ્યાણની કામનાથી જ કહું છું. આ રૂપનૃણ્યથી ભવિષ્યમાં તમારા સર્વસ્વનો વિનાશ થશે. ”

“ એવું કાંઈ કારણ ? ”

“ તમે મેહેરને મેળવી શકશો નહિ. ”

“ કેમ નહિ મેળવી શકું ? શાહજહાની ઇચ્છા વિરુદ્ધ કોણ વર્તી શકે તેમ છે ? ”

“ એ હું જાણતી નથી; પણ હું તમારી સતી સાધવી પત્ની છું. મહારુ' મન એમ કહે છે કે, આ પ્રકારથી બાદશાહ તમારા ઉપર ઘણા નારાજ થશે—તમારું ધણું અનિદ થશે. ”

“ તું આ સવળું કેવી રીતે સમજી શકી ? ”

“ રમણી આવા પ્રકારને ઘણી સહેલાઈથી સમજી શકે છે. તમે એ સુંદરી રમણીના રૂપથી ઉન્મત્ત બની ગયા છો—તમે ડૂબ્યા છો પણ મેહેર ડૂબી નથી. ”

“તું મેહેર સંબંધી આમ શા ઉપરથી કહે છે ?”

“આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવાની મ્હારી ઇચ્છા નથી.”

“ત્યારે તું એમ કહેતા માગે છે કે, પિતાજી મ્હારા ઉપર નારાજ થયા છે ? આજનો બનાવ એમના બચવામાં આવ્યો છે કે ?”

“બચવામાં આવ્યો નથી; પરંતુ હું જ તેમને બચાવીશ.”

“તું પતિવ્રતા હોવા છતાં પતિનું અનિષ્ટ કરીશ ?”

“પતિના પદસ્થાનથી મ્હારા સર્વસ્વનો નાશ થાય તેમ છે. તમારું રક્ષણ કરવું એ મ્હારું પ્રથમ કર્તવ્ય છે.

“સમ્રાટને ઘણી રાણીઓ હોવા છતાં જોધપુરકુમારી-મ્હારાં ગર્ભધારિણીનું તેમના ઉપર આટલું બધું આધિપત્ય કેમ છે ?”

“જોધપુરકુમારીમાં જે શક્તિ છે તે કદાચ મ્હારામાં નહિ હોય તથા અકબરશાહ જેવી રીતે પોતાનું કર્તવ્ય સમજે છે તેવી રીતે તેમના પુત્ર પોતાનું કર્તવ્ય નહિ સમજતા હોય !”

“જોધાબાઈ ! પ્રાણાધિકે ! બસ કર, બહુ થયું. હું આવો તીવ્ર તિરસ્કાર સહન કરવાને ત્હારી પાસે આવ્યો નથી. અંતરમાં સળગી ઉઠેલા અગ્નિને શાન્ત કરવાની ઇચ્છાથી હું અત્રે આવ્યો છું.”

“જીવનસર્વસ્વ ! જે તમે કહો છો તેમ જ હોય તો આવો આ હૃદયમાં આવો. હવે હું તમને કાંઈ કહીશ નહિ. તમે એટલું નિરંતર રમરણમાં રાખજો કે, સતી સર્વ પ્રકારનું કષ્ટ સહન કરી શકે છે; પરંતુ તે પતિને પરસ્પર આશંક થયેલો જોઈ શકતી નથી.”

સહિમે જોધાબાઈની પાસે બેસી તેના બંને હાથ પોતાના હાથમાં લઈ સ્નેહમય સ્વરે કહ્યું:—“મ્હારે માટે આ અમૃતસાગર વિધાતાએ આટલા દિવસ સૂંધી ક્યાં છુપાવી રાખ્યો હતો એ હું પૂર્વે બચ્ચતો નહોતો. જગતના શ્રેષ્ઠ સમ્રાટની કામનાનું અમૂલ્ય ધન મ્હને મળ્યું

છે એમ હું સમજતો નહોતો. જોધાબાઈ ! ત્હારામાં કેટલી બધી શક્તિ છે ? તું મહાશક્તિરૂપે મ્હારા ક્ષીણ હૃદયમાં નિત્ય આવી રીતે બળતો સંચાર કર. મ્હને તું યથાર્થ મનુષ્ય બનાવ. મેહર તો અત્યંત તુચ્છ છે. હવે હું સારી રીતે સમજી શક્યો છું કે, સેંકડો મેહર ત્હારા ચર-ણોમાં બેસીને ત્હારી બાંદીગિરી કરવાની યોગ્યતા પણ ધરાવી શકે તેમ નથી. હું મૂર્ખતાથી આત્મ સુખમાં જ મગ્ન રહું છું. આટલા દિવસ સુધી હું કેવળ બાહ્ય સૌન્દર્યથી જ મુગ્ધ થયો છું. જોધાબાઈ ! અંતરનું સૌન્દર્ય જોવાનો અવસર આજ સુધીમાં મ્હને મળ્યો નથી.”

નિરાશા પછી આશા, અંધકાર પછી ઉજ્જવળ પ્રકાશ, વિરહ પછી મિત્રનની મધુરતા કેટલી બધી સુખદાયક હોય છે ? આ પ્રસંગે પણ એમ જ બન્યું.

રાજપૂતકુમારી જોધાબાઈએ શાહજાદા સલિમને આજે જે શિક્ષણ આપ્યું એ શિક્ષણ જે સલિમના સ્થળે અન્ય કોઈ પુરુષ હોત તો તેના અંતરમાંથી દૂર થાત નહિ. પદ્મરાગની પાસે રહેવાથી, શ્વેત-વર્ણનો ગમે તે પદાર્થ પદ્મરાગની લોહિત જ્યોતિથી અનુપ્રાણિત થઈને જેવી રીતે ઉજ્જવળ રૂપ ધારણ કરે તેવી જ રીતે શાહજાદો સલિમ જ્યાં સુધી જોધાબાઈની પાસે રહ્યો ત્યાં સુધી વિલાસથી મોહમય બની ગયેલા તેના ચિત્તમાં શયતાન કોઈ પણ રીતે પોતાના આધિપત્યની સ્થાપના કરી શક્યો નહિ. જોધાબાઈના કોમળ આલિંગનમાં અંધાધને સલિમ સમજ્યો કે, “મિલસ્ત બીજા કોઈ પણ સ્થળે નથી. પતિપ્રાણી સતીની સાથે પ્રેમપૂર્ણ હૃદયના પતિનું મિત્રન જ આ નરલોકમાં આ દુઃખમય પાપપૂર્ણ સંસારમાં સ્વર્ગ છે. એ મિત્રનથી જ સ્વર્ગની પુણ્યમય ઉજ્જવળ જ્યોતિ ઉત્પન્ન થાય છે.”

હું પરપ્રેમલોભુષ, રૂપોન્માદ્યસ્ત, આત્મસુખપરાયણ વિકૃતહૃદયના

મુગ્ધ પ્રેમિક ! ત્હારા પોતાના હૃદયપર હાથ મૂકીને કહે જોઈએ કે પતિપ્રાણા સતી સાધવીને વિશુદ્ધ સ્નેહ આ જ્વાળામય મૃત્યુલોકમાં સ્વર્ગની સ્નિગ્ધ અને પવિત્ર છાયાનો વિકાસ છે કે નહિ ?

પ્રકરણ ૧૦ મું.

વિરુદ્ધ પ્રતિજ્ઞા.

વાંચકબંધુ ! આલો, હવે આપણે બાદશાહના અંતઃપુરનો ત્યાગ કરી એક વખત અમીર-કિલ્લ-કિમરાવ ગિયાસબેગના પ્રાસાદમાં પ્રવેશ કરીએ તથા ત્યાં પતિ પત્ની વચ્ચે આલ્પતા વાતચિત છુપી રીતે સાંભળી કેટલીક જરૂરી હકીકત બાણી લઈએ.

મિનાબાજરના દિવસ પછી બીજા બે દિવસ ત્રીતિ ગયા છે. ભગવાનના આ વિશાળ જગતમાં બીજાં કાંઈ પરિવર્તન થયું નથી; પરંતુ આગ્રાના રંગમહાલયમાં તથા ગિયાસબેગના અંતઃપુરમાં એક પ્રલયના તોફાનની પૂર્વસૂચનાએ દર્શન દીધું છે.

ખુદી અગાશીમાં બેસી પતિપત્ની સાંસારિક વાતચિત કરે છે. એ વાતચિત સાથે આપણી આ નવલકથાનો ઘણો સંબંધ છે. ગિયાસબેગની પત્ની અમિનાબીબીએ પતિના હાથમાં શરબતથી બરેલો એક પ્યાલો આપીને કહ્યું:—“ સાહેબ ! ઠંડા થઈને મ્હારી વાત સાંભળશો કે ? ”

ગિયાસબેગે પ્રસન્નમુખે કહ્યું:—“ અમિના ! મ્હેં તારી વાત સાંભળવાની કોઈ પણ પ્રસંગે ના પાડી છે કે ? તું મ્હારું બાબ તથા

લક્ષ્મી છે. મહારા ભાગ્યોદયનું મૂળ તું જ છે. આ દુર્ભાગી, નિરાધાર, આશ્રયહીન, મરવિહારી મુસાફર આજે ભારતસત્રાટ્ અકબર-શાહનો મુખ્ય વજીર છે—અમીર-ઉલ્-મુલ્ક છે. કહે કહે, અમિના ! ત્યારે જે કાંઈ કહેવું હોય તે સહજ પણ સંકેત રાખ્યા સવાય કહે ?”

અમિનાબીબીએ કહ્યું:—“ પેલી જે મનોહારિણી બાળિકા મ્હને સોંપી હતી એ ક્યાં ચાલી ગઈ તેની તમે કાંઈ તપાસ કરી નહિ. એના ઉપર મહારો ધણો સ્નેહ થયો હતો. ક્ષણ માત્રના મિલનથી તેણે મહારા હૃદયમાં સ્થાન મેળવ્યું છે. તેનું રૂપ જેવું સુંદર હતું તેવાં જ તેનાં વચનો મધુર હતાં. તેનું નામ પણ ધણું મધુર હતું. સ્વામિન ! તમે આટલા મોટા સામ્રાજ્યના વજીર છો; તમે ધારો તો શું ન કરી શકો ? ”

“ ત્યારી વાસના પૂર્ણ કરવા માટે પ્રત્યેક સ્થળે મ્હેં એ બાળિકાની શોધ કરી છે; છતાં એકાએક એ ક્યાં અદૃશ્ય થઈ ગઈ તે હું હજી સૂઝી જાણી શક્યો નથી. ” ગિયાસખેગે ઉત્તર આપ્યો.

“ સાહેબ ! જે યથાર્થ સ્વાર્થશૂન્ય સ્નેહનું સહજ પણ આકર્ષણ હશે તો ગમે તે એક દિવસે તે મહારી પાસે અવશ્ય આવશે ! હમણાં સંજિમાની વાત જવા દો. એ કરતાં એક બીજી વિશેષ મહત્વની વાત મહારે તમને કહેવાની છે. ” અમિનાએ કહ્યું.

“ બેલાશક કહે. હિન્દુઓ કહે છે કે, ‘ સ્ત્રીના ભાગ્યનું ધન છે. ’ હું પણ એ વચનપર વિશ્વાસ મૂકું છું. જે ત્યારા ભાગ્યે મહારા દુર્ભાગ્યની શક્તિનો નાશ ન કર્યો હોત તો આજે હું હિન્દુસ્તાનના શહેનશાહનો ‘ આત્માદઉદ્દીલા ’ થઈ શકત નહિ. કહે કહે, પ્રિય-તમે ! ત્યારે જે કહેવું હોય તે બેલાશક કહે ? ” ગિયાસખેગે પ્રેમ-પૂર્ણ કહે કહ્યું.

“મેહેર દિવસે દિવસે મ્હોટી થતી જાય છે તેના સંબંધી તમે કાંઈ વિચારો છો કે ?” અમિનાએ પૂછ્યું.

“મ્હારા જેવો સામાન્ય માણસ શો વિચાર કરે ? જે ખુદ મેહેરને મર્યાદામાંથી અત્રે લઈ આવ્યા છે, જેની કૃપાથી આજે એ આત્માદર્શીલાની કન્યા છે તે જ મેહેરનો વિચાર કરશે.” ગિયાસ-મેગે ધૈર્ય પ્રત્યેની પોતાની અચળ આસ્થાનો પરિચય કરાવતાં કહ્યું.

“હું પણ તમારી માફક ખુદની અસીમ શક્તિ પર વિશ્વાસ રાખું છું. હું તમારી સ્ત્રી છું. ખુદની શક્તિ ઉપર મ્હેં કદાપિ અવિશ્વાસ રાખ્યો નથી ! છતાં કેટલીક વખત મ્હારા મનમાં એવો વિચાર ઉપજે છે કે, ખુદાએ મનુષ્યને બુદ્ધિ-વૃત્તિ અને કાર્ય કરવાની શક્તિ આપી છે. તેઓ પોતે કાંઈ સર્વને માટે પ્રત્યક્ષ રીતે કાંઈ કરતા નથી.” અમિનાએ કહ્યું.

ગિયાસમેગે પત્નીનાં આ ઉચિત વાક્યો તરફ સંમતિસૂચક મસ્તક હલાવીને કહ્યું:—“ખરું છે. તું જે કહે છે તે ખરું છે ! તું એમ ન સમજતી કે મ્હારો પુત્રીના વિવાહ સંબંધીનો હું કાંઈ વિચાર જ કરતો નથી. મ્હારા મન સાથે મ્હેં એ સંબંધીનો નિશ્ચય કરી રાખ્યો છે.”

અમીનાએ આશાથી પ્રકુલ બની ગયેલા ચિત્તે કહ્યું:—“એ હું પણ જાણું છું. મ્હારી મેહેર વિના વિલંબે રાજરાણી થશે.”

આ શબ્દો સાંભળી ગિયાસમેગ સહજ ચંચળ બની ગયેલ ચિંતાતુર ચિત્તે તેણે કહ્યું:—“પ્રિયતમે ! તું શું કહે છે ? ત્હારા આ શબ્દોતું તારતમ્ય હું સમજી શકતો નથી. મેહેર રાજરાણી થશે એ શબ્દોનો શો અર્થ છે ?”

ગિયાસપત્ની અમિનાએ હાસ્યમુખે કહ્યું:—“તમે આ સુવિચાર

મોગલ સામ્રાજ્યના એક પ્રતિષ્ઠિત વજીર છે; છતાં મહારા આ સ્પષ્ટ શબ્દોનો અર્થ નથી સમજી શકતા? હું એમ કહું છું કે, સુલતાન સલિમ મેહેરનું દર્શન કરી મોહિત થયો છે.”

“તું શું કહે છે? એ ઘણો માડો બનાવ બન્યો છે!”

“એમાં શું માહું છે? એ તો ઉલટો આનન્દ પામવા જેવો બનાવ બન્યો છે.”

“ના-ના, અમિના! તું ભૂલે છે. કહે જોઇએ કે સલિમે મેહેરને ક્યાં જોઇ છે?”

“કેમ, તે દિવસે મેહેર મહારી સાથે રંગમહાલયમાં મિના-બાગરમાં આવી હતી એ તમે જાણતા નથી કે?”

“હાં, સમજ્યો. હતભાગિની! તહે સ્વેચ્છાથી ત્હારા સર્વ-સ્વનો નાશ કર્યો છે તથા મહારા સર્વસ્વનો પણ નાશ કર્યો છે. વળી હવે મેહેરના સર્વસ્વનો નાશ કરવાનો તું પ્રયત્ન કરે છે!”

“જગતમાં નારી માટે જે સર્વોત્તમ આશીર્વાદ છે, આલોકમાં જે સર્વથી વિશેષ સ્પૃહનીય છે તે મેહેરને પ્રાપ્ત થશે. એમાં શું અનિષ્ટ થવા જેવું છે એ હું સમજી શકતી નથી.”

“સલિમની સાથે મેહેરનો શાસ્ત્રાકત વિવાહ થાય એ સંરથા અશક્ય છે.”

“કારણ?”

“રાજવંશી કન્યા સિવાય કોઇ દિલ્લીના બવિખના બાદશાહની પત્ની થઇ શકે છે કે?”

“મેહેર રાજકન્યા નથી તો બલે પણ તેનું રૂપ તો રાજકન્યા જેવું છે ને?”

“તું અકબરશાહના સ્વભાવને ઓળખતી નથી તેથી જ આમ કહે છે.”

“ ત્યારે અકબરશાહ આ વિવાહના વિરોધી છે કે ? ”

“ સેંકડો વખત. ”

“ કારણ ? ”

“ કારણ એજ કે મેહેર મહારા જેવા એક દુર્દેવીની પુત્રી છે ! ”

“ પણ હવે તમે અમીરઉદ્દૌલા છે. ”

“ વર્તમાનકાળની વાત બાબુએ રાખી તું ભૂતકાળની આપણી પરિસ્થિતિનો એક વખત વિચાર કરી જો. મહારા વંશ તથા કુળ-ગૌરવની શ્રેષ્ઠતાનું પ્રમાણ ક્યાં છે ? ”

“ તમારે સંદેહ કરવો હોય તો કરો; પરંતુ હું દિવ્યદષ્ટિથી જોઈ શકું છું કે, મેહેર દિલ્લીના સિંહાસનપર અવશ્ય એસશે. ”

“ અમિના ! આવી દિવ્યદષ્ટિ તને ક્યાંથી પ્રાપ્ત થઈ ? ”

“ ખુદાએ આપી છે. ખુદા કહે છે કે, ‘ તારી મેહેર રાજ-રાણી થશે ! ’ અકબરશાહની પટરાણી, સલ્તનતની ગર્ભધારિણી કહે છે કે, મેહેર મહારી પુત્રવધૂ થશે. ”

“ તું આટલે સૂઝી આગળ વધી છે ! અમિના ! તું ચોક્કસ યાદ રાખજો કે, અકબરશાહ જીવતા હશે ત્યાં સૂઝી આ વિવાહ થશે નહિ. ”

“ કારણ ? ”

“ એ હમણાં બરાબર સમજાવી શકતો નથી. ”

“ ઠીક, ધારો કે સલ્તનત સાથે મેહેરનો વિવાહ નહિ થાય; પણ કહો જોઈએ કે તમે તમારા મનમાં શો નિશ્ચય કરી રાખ્યો છે ? તમે ક્યા પુરુષને પસંદ કર્યો છે ? ”

“ અલીકુલીખાં..... ”

“ અલીકુલીખાં ? એક સામાન્ય કોટિના નિજી પદાણને તમે

પસંદ કર્યો છે ? એ મહારી સુવર્ણપ્રતિમા મેહેરને લઈ જશે ? ”

“ અમિના ! તું પઠાણુજાતિનો તિરસ્કાર ન કર. ત્હારે સ્મરણમાં રાખવું જોઈએ કે એક દિવસે એ પઠાણો જ મોગલોની માફક હિન્દુસ્તાનના અધીશ્વર હતા. ”

“ તમારા પઠાણુ જહાનમમાં જાઓ, હું હજી પણ કહું છું કે, મહારી પુત્રી રાજરાણી થશે. ”

“ હું કહું છું કે, ત્હારી મેહેર પઠાણુ અલીકુલીખાંની પત્ની થશે. સધળું બવિષ્ય ! બાવિને ફેરવવાનું સામર્થ્ય મહારામાં કે ત્હારામાં નથી. વૃથા તર્ક કરવાની શી જરૂર છે ? ”

“ સ્વામિન્ ! કોઈ પણ પ્રકારે મેહેરને દિલ્લીશ્વરી કરવાની મહારી પ્રતિજ્ઞા છે. ”

“ અમિના ! મેહેરને અલીકુલીખાંની પત્ની કરવાની મહારી પણ પ્રતિજ્ઞા છે. ”

આમ કહી ગિયાસખેગે વિરક્તભાવથી એ સ્થાનનો ત્યાગ કર્યો. અમિના પોતાના વિચારોમાં તન્મય થઈ રહી હતી તેથી તે પતિને પોતાની પાસેથી જતા અટકાવી શકી નહિ.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

ભાઈ ભગિની,

મહારાજ માનસિંહ કાંધ જરૂરી કારણને લીધે અંજર જનાર છે એવી હકીકત સાંભળવામાં આવતાં શ્રાહજદાની પત્ની જોધાબાઈએ તેને પોતાની પાસે બોલાવ્યો. મહારાજ

માનસિંહ બગિની પાસે ઉપસ્થિત થયો. આગ્રા, દિલ્લી, ફતેહપુર, સિક્રી આદિ સર્વ સ્થળે બેગમોના મહેલ સ્વતંત્ર હતા. મોગલોના રંગ-મહેલમાં અન્ય સ્થળોએ માનસિંહ જઈ શકતો નહોતો; પણ પોતાની બગિનીને મળવાને જરૂર જણાતાં તે અનાયાસે તેના મહેલમાં જઈ શકતો હતો. આમ છતાં ત્યાં જતાં પૂર્વે પણ તેને બાદશાહની રજા લેવી પડતી હતી.

માનસિંહ ચિંતાતુર ચિત્તે એક મખમલ મંડિત સુખાસનપર બેઠો છે. તેની પાસે જોધાબાઈ ઉભી રહી છે. બન્ને જણાં ચુપ છે. થોડા સમય સૂધી ચુપ રહ્યા પછી માનસિંહે કહ્યું:—“ત્યારે હવે શો ઉપાય કરવો?”

જોધાબાઈએ પણ વિષણુવદને કહ્યું:—“ઉપાય ભગવાનના હાથમાં છે.”

માનસિંહે ગંભીર મુખે કહ્યું:—“હું એમ કહું છું કે, થોડા દિવસ માટે તું આગ્રાનો ત્યાગ કર. હું અંબર જઈ છું-તું મ્હારી સાથે ચાલ.”

જોધાબાઈએ અભિમાનથી કહ્યું:—“અંબરરાજ! સ્વામીની અનુ-મતિ સિવાય હું આગ્રાનો ત્યાગ કરી અન્ય સ્થળે જઈ શકું તેમ નથી એ વાત આપ કેમ જૂઠી જાઓ છો?”

માનસિંહ:—જો તું કહે તો હું એ સંબંધીની અનુમતિ સત્રાટ પાસેથી મેળવું ?

સલિમની સહધર્મિણી-ભારતની ભવિષ્યની સત્રાણીએ બુકુટી ચઢાવી દાંત સાથે ઓઠાધર દબાવ્યા. પછી તેણે અદ્વકાળ સૂધી સ્વ-ગત કાંઈ વિચાર કર્યો. અને દૃઢ સ્વરે કહ્યું:—“ના, હમણાં હું આ-ગ્રાનો ત્યાગ કરી અન્ય કોઈ પણ સ્થળે આવી શકીશ નહિ.”

માનસિંહે ગંભીર મુખે કહ્યું:—“ શા માટે ત્હેં આવો દૃઢ સંકલ્પ કર્યો છે ? ”

જોધાબાઈએ ઉત્તર આપતાં કહ્યું:—“ હું હિન્દુકન્યા છું. મહારા સ્વામીનું હમણાં અધ:પતન થાય એવો સંભવ છે. જો હું અહીં ન હોઉં તો તેમના અધ:પાતને કોણ અટકાવી શકે ? ”

માનસિંહે કઠોર સ્વરે કહ્યું:—“ તું જ આ માનસિંહની ભગિની છે કે ? અન્યાસક્ત સ્વામી તરફથી અપમાન સહન કરવાનો જ ત્હારો વિચાર છે કે ? ”

જોધાબાઈએ તિરસ્કારપૂર્ણ સ્વરે કહ્યું:—“ બાપ ! રાજપૂત કન્યા સુખમાં દુ:ખમાં, સ્નેહમાં અપમાનમાં સ્વામીની હિતાકાંક્ષિણી હોય છે એ આપ ભૂલી ગયા છો કે ? શાહજાદા સલિમ મહારા સ્વામી છે. હું તેમની સહધર્મિણી છું. વળી આ અપૂર્વ દાંપત્ય બંધન આપના જ પ્રયત્નનું પરિણામ છે. ”

માનસિંહે પણ તિરસ્કારપૂર્ણ સ્વરે કહ્યું:—“ મહેં તથા મહારા પિતાએ પૂર્ણ વિચાર કર્યા સિવાય સર્વસ્વનો નાશ કર્યો છે. ગમે તેમ હો; પણ તું મહારી સાથે અંતર આવીશ કે નહિ એ હું પ્રથમ જાણવાને ઇચ્છું છું ! ”

જોધાબાઈએ પ્રથમના જેવા દૃઢ સ્વરે કહ્યું:—“ ના. ”

“ કારણ ? ”

“ હજી મહેને શાહજાદા તરફથી રજા મળી નથી. ”

“ હું ત્હારી પતિભક્તિની પ્રશંસા કરું છું; પણ—”

“ પત્નીના કર્તવ્યમાર્ગમાં ‘ પણ ’ શબ્દને સ્થાન જ હોતું નથી. આપ બેલાશક અંતર જાઓ. ”

“ત્યારે હું જાઉં છું.” આમ કહી માનસિંહ આસનનો ત્યાગ કરી ઉઠી ઉભો થયો.

જોધાબાઈએ કહ્યું:—“ભાઈ! ઉતાવળ ન કરો. સ્થિરતાથી એક વખત બરાબર વિચાર કરી જુઓ. આપ જ એક વખત શાહજાદાને પૂછી જુઓ. જો તેઓ રજા આપશે તો.....”

માનસિંહે વિસ્મયસહ કહ્યું:—“હું ક્ષત્રિય કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલો અંબરરાજ માનસિંહ છું—અકબરશાહનો જન્મણો હાથ છું—મેગલ સામ્રાજ્યનો મુખ્ય રથબંધ છું. હું શા માટે હીનતા સ્વીકારી તને અંબર લાઈ જવાની શાહજાદા પાસે રજા માગું?”

જોધાબાઈએ કહ્યું:—“મહારાજ! એક વખતે જ્યારે ઉપધાયક થઈ શાહજાદાને પોતાની ભગિનીનું દાન કરી ચુક્યા હો ત્યારે પછી હવે આવું અભિમાન શા માટે રાખવું જોઈએ? મ્હારો વિકલ્પ કરી બાદશાહના સંબંધી થવાની આપની વાસના આપે પૂર્ણ કરી છે ત્યારે હવે ઉચ્ચ થવાથી કેવી રીતે ચાલી શકશે? હું સમજી શકી છું કે, મ્હારું ભાગ્ય કુટુંબ છે! જો તેમ ન હોય તો પતિ અન્યાસકત શા માટે થાય? ભાઈ અભિમાની શા માટે થાય?”

આ વાક્યોનો કાંઈ ઉત્તર આપ્યા સિવાય માનસિંહ એ ઓરડાની બહાર નીકળ્યો. ભગિનીને સંબોધી રુંધાઈ ગયેલા કંઠે તેણે કહ્યું: “જોધાબાઈ! શાહજાદાની પત્ની, માનસિંહ ત્હારો સહોદર છે એ વાત તું બૂલી જા. એટલું બધું અપમાન—એટલી બધી હીનતા હવે આ માનસિંહ સહન કરી શકે તેમ નથી.”

માનસિંહે ભગિનીના વાક્યપ્રહારથી બચિત ચિત્તે એ મહેલનો ત્યાગ કર્યો. તેના અંતરમાં આકાશ પાતાળના પ્રિયાર ઉપજવા લાગ્યા. વિચારોમાં ને વિચારોમાં તે અંતઃપુરની બહાર જતો હતો એવામાં કોઈ

એ પાછળથી તેને ઉદ્દેશીને કહ્યું:-“ મહારાજ માનસિંહ ! ”

માનસિંહે સ્થિરતાથી એ સ્થળે ઉભા રહી પાછળ દૃષ્ટિ ફેરવીને કહ્યું:-“ તું કોણ છે ? ”

એ ભૂત્તિએ દઢ સ્વરે કહ્યું:-“ મહારાજ ! મ્હને ઓળખી શકતા નથી કે ? ”

દૂર એક દીપકસ્થંભ હતો. માનસિંહે કહ્યું:-“ ના-ના, હું તને યરાયર ઓળખી શકતો નથી; પણ ત્હારો કંઠસ્વર કોઈ સ્થળે સાંભળ્યો હોય એમ મ્હને લાગે છે. તું મ્હારી સાથે આ દીપક સ્થંભ પાસે આવ. ”

એ અપરિચિતા ભૂત્તિ એક સ્ત્રીની હતી. માનસિંહ વિષમ સમસ્યામાં પડ્યો. ભિન્ન ભિન્ન વિચારો કરતો તે એ દીપકસ્થંભ પાસે ગયો તથા તેણે તીક્ષ્ણ દૃષ્ટિથી ઉપરોક્ત રમણી તરફ જોયું.

એ રમણીનું મુખ હમણાં ખુલ્લું હતું. એ યુવતી અત્યંત રૂપવતી હતી. માનસિંહ દર્શન કરતાંની સાથે જ તેને ઓળખી શક્યો. તથા વિસ્મિત બની જઈ તે બોલ્યો:-“ તું ? તું અહીં ? ! ”

“ હા, મહારાજ ! હું અહીં આવી છું ! આપે મ્હને આશ્રય આપ્યો નહિ-આપની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરી નહિ; પરંતુ મ્હેં મ્હારી ઇચ્છા પૂર્ણ કરી છે. ”

માનસિંહે અર્થસૂચક સ્વરે પૂછ્યું:-“ તું મોગલ આદિશાહના રંગમહેલમાં તું કેવી રીતે આવી શકી ? ”

એ રમણીએ સ્મિતહાસ્યસહ કહ્યું:-“ સકળ કાર્યોના નિયંતા ખુદ છે. મહારાજ ! ખુદના વિધાનથી હું રંગમહેલમાં આવી છું. ”

“ એ તો હું જાણું છું; પરંતુ તું કોના મહેલમાં છે ? ”

“ શાહજહા સલિમના. ”

“ ના, -તું ખોટું બોલે છે. ”

“ પદાણુકન્યાને અસત્ય બોલવાનો અભ્યાસ હોતો નથી એ મહારા કાર્યપરથી આપ જાણી શકો તેમ છે. મહેં મહારી પ્રતિજ્ઞા કેવી રીતે પૂર્ણ કરી છે એ આપ જોઈ શકો છો. ”

માનસિંહે એ સ્થળે ઉભા રહી થોડા વખત સૂંચી સ્વગત કાંઈ વિચાર કરીને કહ્યું: -“ ત્હેં મહને કેમ બોલાવ્યો હતો ? ”

“ એક વખત મુલાકાત કરવા માટે. ”

“ આ મુલાકાતનો ઉદ્દેશ શો છે ? ”

“ ઉદ્દેશ છે જ. આપ જોધાખાઈના મહેલમાંથી આવો છો, કેમ ? ”

“ હા. ”

“ ત્યાં આપ શા માટે ગયા હતા ? ”

“ એ વાત સાંભળવાનો તને અધિકાર નથી. ”

“ તો પણ મહેં એ વાત સાંભળી છે ! ”

“ કેવી રીતે સાંભળી ? ”

“ શાહજહાં સલિમે એક પત્ર આપી મહને તેમનાં મહિષી પાસે મોકલી હતી. એ પત્ર આપવા જઈને મહેં જોયું કે આપ આપનાં ભગિની સાથે ક્રોધપૂર્ણ ભારથી વાતચિત કરતા હતા. ઉત્સુકતાનું દમન નહિ કરી શકવાથી છુપી રીતે મહેં આપની એ ચાર વાતો સાંભળી છે. ”

માનસિંહ આ વાતો સાંભળી સહજ વિચળિત બની ગયો. થોડા સમય સૂંચી તેણે સ્વગત કાંઈ વિચાર કર્યો. પછી ગંભીર મુખે તેણે કહ્યું: -“ અમારી કોઈ પણ વાત કોઈને નહિ કહેવાની તું સારવાનતા રાખજે. ત્હેં જોધાખાઈને શાહજહાંનો પત્ર આપ્યો છે કે ? ”

“ ના. ”

“ એ પત્ર ક્યાં છે ? ”

“ હજી મહારી પાસે જ છે. ”

“ ત્હેં એ પત્ર જોધાખાધને નહિ આપતાં ત્હારી પાસે કેમ રાખ્યો છે ? ”

“ પત્ર આપવા જેવો વખત મળે હજી સૂત્રી મળ્યો નથી. આપ એમના મહેલમાં હતા અને પત્ર ખાનગી હતો. ”

“ એ પત્ર ક્યાં છે ? મળે અતાવવામાં કંઈ હરકત છે કે ? ”

“ ના-અતાવવા માટે તો મ્હેં આપને જોડાવ્યા હતા. ”

આમ કહી એ રમણીએ ચાંદીના પાત્રમાં રાખેલો એક પત્ર મહારાજ માનસિંહના હાથમાં આપ્યો. માનસિંહે દીપકસ્થંભના પ્રકાશમાં એ પત્ર વાંચી જોયો. પત્રની હકીકત વાંચવામાં આવતાં તેનું ચિંતાતુર મુખ વિશેષ ચિંતાતુર બની ગયું.

પેલી રમણીએ કહ્યું:-“ મહારાજ ! પત્ર વાંચી રહ્યા કે ? હવે મળે પત્ર પાછો આપો. ”

“ ના, આ પત્ર હું તને પાછો નહિ આપું. ”

“ કારણ ? ”

“ મહારી ભગિની જોધાખાધ આ પત્ર ન વાંચે એમ જ હું ઇચ્છું છું. ”

આમ કહી માનસિંહે એ પત્ર ફાડી નાખી તેના કડકા ફેંકી દીધા અને પછી તે એ સ્થાનનો ત્યાગ કરી ત્વરિત ગતિથી ચાલ્યો ગયો.

વાંચક ! આ અદ્ભુત રહસ્યમયી રમણીને જોળખી કે ? એ અભાગિની સલિમા છે. સલિમા મહા સમસ્યામાં પડી જઈ ઉન્માદિનીની માફક બોલી ઉઠી:-“ અરેરે ! મ્હેં આ શું કર્યું ? ! ”

પ્રકરણ ૧૨ મું.

મેહેર અને અલીકુલીખાન.

આ સંસારમાં સુખી કોણ છે? કોઈ નરિ. જો સર્વના મનની વાત જાણી શકાય તો એવો અનુભવ અવશ્ય થાય કે સંસારમાં કોઈ સુખી નથી. ગમે તે પ્રકારનું એક દુઃખ સુખની પાછળ લાગેલું જ હોય છે. સંસારમાં અવિશ્રાન્ત સુખ નથી તેમ જ દુઃખ પણ નથી. જો હોત તો બન્નેમાંથી એક પણ સારું લાગત નહિ.

અંધકારના અસ્તિત્વ સિવાય પ્રકાશનું સૌન્દર્ય અનુભવી શકાતું નથી. વિરાગ તિવાય અનુરાગની ગભીરતા સમજી શકાતી નથી, નિરાશા ન હોય તો શાન્તિમય ચિત્તની સુખમય ગિચ્છિતના સુવિમળ હાર્યનું કાંઈ મૂલ્ય નથી. આ જગતમાં સંસ્કૃતિની ઉત્પત્તિ થઈ ત્યારથી જ આ નિયમ ચાલ્યો આવે છે તથા ધ્વંસ સૂઝી ચાલશે. સુખ કિંવા દુઃખમાંથી ગમે તે એકને બાદ કરી સ્વતંત્ર બાવથી કાંઈ મેળવી શકશે નહિ. અવિશ્રાન્ત દુઃખ ભગવાનની સૃષ્ટિસીમામાં રહી શકતું જ નથી.

તમે કોઈને તમારા અંતઃકરણપૂર્વક વ્હાઓ છો. એ જાણે કે તમારા બ્રાન્તિમય શ્રાન્ત જીવનનું ઉજવણ સ્મૃતિમય સુખસ્વપ્ન છે. તમે તમારું સર્વસ્વ તેને આપ્યું છે; પણ સમુદ્રના જેટલો સ્નેહ આપવા છતાં તમને તેની પાસેથી એક ટિંડુ જેટલું પ્રતિદાન મળતું નથી. તમે વિચારો છો કે જગત કેવું સ્વાર્થી છે ! સ્નેહ કેવો અંધ

છે ! પણ આમ સમજવામાં જ તમારો ભ્રમ છે એ તમારાથી સમજી શકાતું નથી. આ વિરાટ વિશ્વમાં આ મહા પ્રહેલિકાના રહસ્યનો ભેદ કરવાનું કાર્ય અત્યંત ઠંઠન છે. વિશ્વની સઘળી પવિત્ર વસ્તુઓમાં જાણે કે વિષમુખ કોટનું સાંધાતિક દંશન છે તથા એ દંશન મુખ્યત્વે કરીને પ્રણયમાં વિશેષ છે.

આત્માદકૌલો ગિયાસબેગના અંતઃપુરના વિચિત્ર ઉદ્યાનમાં એક આરસ પથરના વિરામાસનપર એક અદ્વિતીય સુન્દરી ચિંતાતુર ચિત્તે બેઠી છે. આશા નિરાશાથી તેનું અંતર વ્યાકુળ બની ગયેલું હોય એવો સ્પષ્ટ ભાસ થાય છે. સમુદ્રમાં જેવી રીતે એક પછી એક તરંગ ઉત્પન્ન થાય છે અને એ તરંગ પુનઃ વિશાળ હૃદયમાં વિલીન થઈ જાય છે એવી રીતે આ સુન્દરીના કોમળ હૃદયમાં પણ અસંખ્ય ચિંતાતરંગ ઉત્પન્ન થાય છે. એ મનમોહિની શી ચિંતા કરે છે એ કેવળ તે જ જાણે છે; છતાં તેના સુકોમળ હૃદયને વ્યથિત કરી, વચ્ચે વચ્ચે ગંભીર દીર્ઘ નિશ્વાસ બહાર નીકળે છે. જો કોઈ કદાચ એ દીર્ઘ નિશ્વાસની બાપા સમજી શકે તો તેને માલૂમ પડે કે, એ સુન્દરી અવશ્ય કોઈ દારુણ દુઃશ્રિતામાં નિમગ્ન છે. તેનું પુષ્પ સમાન કોમળ હૃદય ચિંતારૂપી પાપાણુના બારથી દમાઈ જાય છે.

સુન્દરી વિચારે છે કે, “કેવું સુંદર રૂપ છે ? કેવી સ્વર્ગીય સરળતા છે ! કેટલી બધી નમ્રતા છે ! અપાર શક્તિ અને સત્તાના અધિકારી હોવા છતાં કેવો શિષ્ટાચાર છે ! અરેરે ! મ્હેં શા માટે અનિમિષ દૃષ્ટિથી એ રૂપનું દર્શન કરી મ્હારા સર્વસ્વનો વિનાશ કર્યો ? મ્હેં સ્વહસ્તે સુકોમળ આશ્વાસતાનો અંગચ્છેદ શા માટે કર્યો ? ના-ના, આ ચિંતાને આશ્રય આપવાથી મ્હારા સર્વસ્વનો નાશ થશે. જે

થવાનું હતું તે થઈ ગયું છે; હવે હું એ સધળું ભૂલી જવાને ઇચ્છું છું ! ખુદા ! મહારા મનમાં બગ આપો. હું દુર્બળ હૃદયની રમણી છું. હું આ મહા સંકટમાં ચિત્તમય કરી શકું એવી શક્તિ મહેને આપો.”

આ અંતરિષ્ટવની શક્તિએ એ રમણીના પ્રાર્થને અતિ વ્યથિત કર્યો. તેનાં નયનમાંથી એચાર સુકતાક્ષણ જેવાં અશ્રુમિદુ જમીનપર સરી પડ્યાં. એ હીરાની જ્યોતિ જેવા અશ્રુકણ્ણથી એ કલંકહીન સુન્દર મુખમાંડળનું સૌન્દર્ય વધ્યું કિન્તુ એ અનુપમ સૌન્દર્ય કોઈએ જોયું નહિ-કિંવા તે સ્વ-છ આયનામાં પ્રતિબિંબિત થયું નહિ. જમ-તમાં કેટલી બધી સૌન્દર્યપૂર્ણ વસ્તુઓ અન્યની લોહુપદષ્ટિનું આકર્ષણ કર્યાં સિવાય ઝરી પડે છે તેની તપાસ કોણ રાખે છે ? આ પ્રશ્નને પણ તેમ જ થયું.

પાઠક ! આ સુન્દરીને ઓળખી શક્યા છો કે ? એ ગિયાસખેમની અતુલનીય રૂપવતી કન્યા મેહેરનિસા છે. તેનું ખરૂં નામ મેહેર-ઉલ્-નિસા હોય સર્વ તેને મેહેરનિસા કહીને બોલાવે છે.

મેહેરે ઓઠનાથી જવાળામય ગરમ અશ્રુમિદુ લુંછી નાખી પુનઃ મનમાં ને મનમાં કહ્યું :—“ ના-ના, તમે ધણા નિજુર છો-ધણા નીચ છો ! તમારા હૃદયમાં સહજ પણ મહત્વ નથી. તમારું હૃદય જાળના-પૂર્ણ છે. તમે શા માટે આવું રનેહમય રૂપ લઈ મહારી પાસે આવી ઉભા રહ્યા છો ? તમે મહારા સર્વસ્વનો નાશ કરવાનો પ્રયત્ન કરો છો કે ? તમે જ દિલીશ્વર અકબરશાહના પુત્ર છો કે ? આટલી બધી જાળના તથા આટલી બધી કપટતા તમારા હૃદયમાં છે કે ? તમારે જો હૃદયને પૂર્વે તમે એક વ્યક્તિને વેચી ચુક્યા છો એ હૃદયપર બીજા કોઈનો કાંઈ અધિકાર નથી. હું કોણ-આ વિરાટ સંસારમાર્ગનું

શુદ્ધ રજકણ ! અનંત સમુદ્રનો બિંદુમય જળાયુદ્ધ. ધરાનના માપાણુ-
 હોત્રમાંથી મહારા પિતા આ હિન્દુસ્તાનમાં ભાગ્યપરીક્ષા કરવા
 આવ્યા છે. તમારા પિતાની દયાથી એમની એ ભાગ્યપરીક્ષા સફળ
 થઈ છે. તમે રાજરાજેશ્વર છો. તમારી તુલનામાં હું અત્યંત તુચ્છ
 છું. હું તમારી બાંદી થવાને પણ યોગ્ય નથી. આમ છતાં તમે આટલો
 બધો રનેહ દર્શાવી શા માટે મ્હને મોહમુગ્ધ કરો છે ? ના-ના, એ તમારો
 આંતરિક પ્રશ્ન નથી-પ્રશ્નોત્તર છે. શું તમે એમ ધાર્યું છે કે, વિશાળ
 સામ્રાજ્ય, મૂલ્યવાન રત્નમંડાર, મણિરત્નજડિત રાજસિંહાસન એ
 સર્વ દુર્લભ પ્રશ્નોત્તરના મોહમાં પડી આ હતભાગિની મેહેર તમને
 આત્મચિકિત્સા કરશે ? પવિત્ર દાંપત્ય પ્રેમને બદલે તમે તેને તમારી
 રમતની પુનઃ કરવાનો પ્રયત્ન કરો છો કે ? ના-ના, આ મેહેરને
 તમે તુચ્છ અબળા સમજશો નહિ. ”

અદ્યપદાળ પગી મેહેર પુનઃ સ્વગત કહેવા લાગીઃ-“ તમારી
 શક્તિ અપાર છે. અકમરશાહનાં નેત્રો મીંચાનાં આ રત્નશ્રૃંગારી
 વિશાળ હિન્દુસ્તાન તમારું છે; તમારી અપાર શક્તિની વિરુદ્ધતા
 આ હિન્દુસ્તાનમાં કોઈ કરી શકે તેમ નથી. તેથી જ મહારા મનમાં
 એવો મંત્રાય રહે છે કે, મહારા પિતા દુર્ભાગ્યે જો તમારા કોપામિત્રો
 ભોગ થઈ પડશે તો તેમના સર્વસ્વનો નાશ થયા સિવાય રહેશે નહિ.
 એમ થશે તો અમારે પણ બિહુલ થવું પડશે-જે કાંઈ મળ્યું છે તે
 આ હિન્દુસ્તાનમાં રાખીને અમારે દીનવેશથી પુનઃ ધરાન ચાલ્યા જવું
 પડશે ! અરેરે ! એ સદાગા વિચારો ઉપજતાં જ પ્રાણકંપી કંડે છે.
 હૃદય જોશથી ધબકે છે. અરેરે ! આ અભાગિની પુત્રા જ તેના
 પિતાના અધઃપતનનું કારણ થશે કે ? હે મંગલમય પુત્ર ! અમારું
 શું થયે ? ”

આ સમયે કોઠાએ પાછળથી આવીને કહ્યું:—“યવાનું શું હતું મેહેરુકનિસા?”

મેહેરે પાછળ દૃષ્ટિ ફેરવી તો એક બળવાન હૃદયપુષ્ટ તેજસ્વી પુરુષ તેની નજરે પડ્યો. જોતાંની સાથે જ મેહેર એ પુરુષને પિછાની શકી. લજ્જાનુકૂળ ભાવથી અવગુંઠનને સહજ આગળ ખેંચી હાસ્ત મુખે તેણે કહ્યું:—“તમે? તમે એકાએક અહીં કેમ આવ્યા છો, સાહેબ?”

એ બહાદુર પુરુષે કહ્યું:—“શા માટે આવ્યો છું? એક વખત ત્હારું દર્શન કરવાની ઇચ્છાથી આવ્યો છું. વળી ત્હારા પિતાશ્રીની રજા લીધા પછી જ હું અત્રે આવ્યો છું. આત્મપ્રભાવ દર્શાવવા જેવું મ્હારી પાસે કંઈ નથી. ત્હારા સહૃદય પિતાએ કૃપા કરી ત્હારી સાથે મુલાકાત કરવાની મ્હને રજા આપેલી હોવાથી હું આવ્યો છું. જો મ્હારો કંઈ અપરાધ થયેલો જણાતો હોય તો તું મ્હને ક્ષમા આપ. સુન્દર! તું ક્યાં નથી જાણતી કે, સ્નેહથી થયેલો અપરાધ ક્ષમાયોગ્ય છે!”

આ વાક્યો સાંભળી ભુવનમોહિની મેહેરે પોતાના અવગુંઠનને વિશેષ આગળ ખેંચ્યો. લજ્જાને લીધે તેણે આમ કર્યું નહોતું; પણ આવનાર પુરુષનાં તેજસ્વી વચનો સાંભળવામાં આવતાં તેનાં નયનમંદ્ર અશ્રુબિંદુ બગાઈ આવ્યાં હતાં. ખુશ્તી આકાશમાં ચંદ્રદેવ હસતા હતા તથા એ સુવિભાગ સ્વિકૃત ચંદ્રકિરણોમાં અશ્રુબિંદુઓ એ પુરુષનાં જોવામાં આવે એવો સંભવ હોવાથી ભયથી ચકિત બની ગયેલી મેહેરે અવગુંઠન વિશેષ આગળ ખેંચ્યો.

એ આવનાર પુરુષ બીજો કોઈ નહિ પણ અલીકુલીખાન હતો.

ભવિષ્યમાં એ જ પુરુષ શેર અધ્યાનના નામથી ઇતિહાસમાં પ્રસિદ્ધ થયો હતો.

અલીકુલીખાને મેહેરની નજીક બેસી સ્નેહમય સ્વરે કહ્યું:—“મેહેર! તું કોમળ હૃદયની રમણી હોવા છતાં આટલી બધી નિષ્કુર કેમ છે? હું આ ગગનવિહારી ઉજ્જવળ ચંદ્રના દર્પને સહન કરી શકતો નથી! મેહેરઉન્નિસા! તું તારા મુખપરનો અવગુંદન કાઢી નાખ. હું આજે જોવાને ઇચ્છું છું કે, એ સોળકળાપૂર્ણ ચંદ્રમંડળ તારા આ અતુલનીય વદનમંડળની અપાર શોભા પાસે પરઃજિત થાય છે કે નહિ?”

આ શબ્દો સાંભળી મેહેરના મનમાં ક્ષંકાનો મંચાર થયો. જો તે અવગુંદન કાઢી નાખે તો તેનું અશ્રુજળ અલીકુલીખાનના જોવામાં આવે તેમ હતું. ચંદ્રના ઉજ્જવળ પ્રકાશમાં એ અવિશુદ્ધ અગ્નિમંદુ વિશેષ ઉજ્જવળ થાય તેમ હતું. મેહેરને નિશ્ચય જોમ અલીકુલીએ પોતાના હાથે જ તેનો અવગુંદન ખસેડી નાખ્યો. અહાહા! કેવી અલૌકિક સુન્દરતા! મેહેર સ્વર્ગની અપ્સરા અગર ગિહસ્તની હુરી છે કે શું? અહા! શું ગગનવક્ષવિહારી નિશાનાથની રજતોજ્જવળ સ્તિગ્ધ પ્રભા તેના મુખના સ્વર્ગીય સૌન્દર્ય પાસે પણ મલિન છે કે?!

અલીકુલીખાને મેહેરની પાસે બેસી સ્નેહવિમુગ્ધ સ્વરે કહ્યું:—“મેહેર! કોના સર્વસ્વનો નાશ થશે? કોનું અધઃપતન થશે? કયો દારુણ ચિંતાથી તારું આ પુષ્પના જેવું કોમળ હૃદય બ્યથિત થતું હતું?”

મેહેર આ વાંચ્યોતો શો ઉત્તર આપે? ખરો ઉત્તર આપતાં સર્વસ્વનો નાશ થવાનો મંપૂર્ણ સંભવ હોવાથી સ્વગત દાંષ્ટ વિચારીને તેણે કહ્યું:—“સાહેબ! તમે જ એ અધઃપતનનું કિંવા સર્વસ્વના નાશનું મૂળ છો!”

“ મેહેર ! તું શું કહે છે ? ”

“ આપે મ્હારી સઘળી હકીકત સાંભળી નથી કે ? ”

“ થોડી સાંભળી છે. મ્હેં સાંભળ્યું છે કે સુસ્તાન સલિમ ત્હારા રૂપનું દર્શન કરી મોહિત થયો છે. અકબરશાહનો પુત્ર થઇને, હિન્દુ-સ્તાનનો બરિષ્યનો શહેનશાહ થઇને એ હુમ્માઇથી ત્હારા જેવી એક સરળ યુવતીના સર્વસ્વનો નાશ કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે. તે બાદશાહ-પુત્ર છે. અસંખ્ય અનુચરો તેની આજ્ઞા પાળવા તત્પર રહે છે; છતાં તેણે પોતે કદ સહન કરીને ત્હારી કૃપાદષ્ટિ મેળવવાની આશાથી તને એ કમળ પુષ્પ લારી આપ્યાં છે તથા ત્હેં ઇચ્છાપૂર્વક તેના આસ-માની કબૂતરને મુક્ત ગગનમાં ઉડાવી દીધું છે—તેને ધણું નુકસાન કર્યું હોવા છતાં તેણે ત્હારો બિલ્કુલ તિરસ્કાર કર્યો નથી. જે કાર્ય બીજા કોઇએ કર્યું હોત તો કારાગૃહવાસી થવું પડત એ કાર્ય કરીને ત્હેં જ ઉલટા તેને કારાગૃહવાસી કર્યો છે.”

આ તિરસ્કારમિશ્રિત ઉત્તર સાંભળી મેહેર કંપી ઉઠી. તે તેના પ્રાણમાં અસહનીય વ્યથા અનુભવવા લાગી. આશા, આનન્દ અને ઉત્સાહપૂર્ણ એ પુષ્પ સમાન કોમળ હૃદયમાં દારુણ દાવાનળની જ્વાળા ઉપસ્થિત થઇ. મેહેરે પોતાના મનમાં વિચાર્યું:—“ રંગમહેલમાં બનેલી આ સઘળી ગુપ્ત કથા અલીકુલીના જાણવામાં કેવી રીતે આવી ? બાદશાહના રંગમહેલના એકાન્ત સ્થળે જે બનાવ બન્યો છે, જે બનાવ કેવળ સર્વદર્શી ખુદા સિવાય બીજા કોઇ જાણી શકે એવો સંભવ નથી એ બનાવ અલીકુલી કેવી રીતે જાણી શક્યો ? ! ”

મેહેરને ચુપ રહેલી જોઇ અલીકુલીએ હાસ્ય મુખે કહ્યું:—
“ મેહેર ! મ્હારાં વચ્ચેના સાંભળવાથી ત્હારું ચિત્ત સહજ પણ વ્યથિત

થયું હોય તો તું મ્હને ક્ષમા આપ. જે હું મ્હારા ખરા અંતઃકરણથી તને ન મ્હાનો હોત તો કદાચ આ બનાવથી સંશયાધીન થઈ હું ત્હારા ઉપર વિરક્ત થયો હોત; પણ પ્રાણેશ્વરિ! ત્હારા હૃદયને હું સારી રીતે જાણું છું. ખુદાએ ત્હારી પ્રકૃતિને કેવી બનાવી છે એ જાણવાનો મ્હારા જેટલો પ્રયત્ન બીજા કોઈએ કર્યો નથી. રૂપરતી રમણીને પ્રત્યેક પગલે સંકટ હોય છે; છતાં મેહેર! જે કાંઈ બન્યું છે એ સમજું બૂલી જા. તું એટલું ચોક્કસ માનજે કે, ત્હારી પત્ની રૂપે પ્રાપ્તિ થતાં આ અલોકુલીબાન આ હિન્દુસ્તાનના સિંહાસનને પણ અત્યંત ટુચ્છ સમજશે.”

આમ કહી અલોકુલીબાન એ સ્થળેથી ચાલ્યો ગયો. મેહેરને પણ કાંઈ ખોલવાનો અવકાશ મળ્યો નહિ. શિકારીના બાણથી વીધા-મલી હરિણીના જેવી અસહ્ય વેદના તે અનુભવવા લાગી. કુલીબાનનાં વચનો સહજ તિરસ્કારપૂર્ણ હતાં એમ વિચારી તે ઘણી દુઃખી થઈ. તેના શાન્તિમય પ્રાણમાં વિરાટ જ્વાળા ઉત્પન્ન થઈ. તેની નસે નસમાં વિદ્યુતનો પ્રવાહ પ્રવાહિત થવા લાગ્યો. મેહેર અંતરના આવે-મથી ઉચ્ચ કંઠે બોલી ઉઠી:—“અરેરે! આ સમજી હકીકત એ કેવી રીતે જાણી શક્યા? મ્હારું ભાગ્ય અંધકારપૂર્ણ થતું હોય એમ જ મ્હને લાગે છે. એ અંધકાર અંતે મ્હારા ભાગ્યમાં મહાપ્રલય ઉપ-સ્થિત કરશે એવો મ્હને બય રહે છે. અરેરે! કોઈ મ્હારો આ બીધણું સંકટમાંથી ઉદ્ધાર નહિ કરે કે?”

એકાએક કોઈએ મેહેરનો પાછળથી કોમળ કંઠે કહ્યું:—“બહેન! ખુદાને ખોલાવો. કેવળ ખુદા જ આ જગતમાં મહા વિપદમાં મુક્તિદાતા છે!”

પ્રકરણ ૧૩ મું.

રમણી કે રાક્ષસી ?

મેહેરે ચકિતા હરિણીની માફક તેની મરાલ ગ્રીવા પાછળ ફેરવી
તો તેણે પોતાની નજીક એક યુવતીને
ઉભી રહેલી જોઈ. એ યુવતી સુંદરી હોઈ તેના મુખપર સોજ કળા-
પૂર્ણ ચંદ્રનાં ઉજ્જવળ કિરણો પડવાથી તે વિશેષ મનમોહિની લાગતી
હતી. એ યુવતીના કમનીય મુખમંડળની પ્રભા પાસે જ્યોત્સ્નાની
જ્યોતિ પણ મલિન લાગતી હતી. ચંદ્રપ્રકાશમાં એ યુવતીનું દર્શન
કરતાંની સાથે જ મેહેર તેને ઓળખી શકી. ઓળખતાની સાથે તેણે
પૂછ્યું:—“ આ શું ? ! આટલા દિવસ સૂધી તું ક્યાં હતી ? ”

આવનાર યુવતીએ કહ્યું:—“ હું તમારી નજીકમાં જ હતી,
ખેન ! વળી હું તમારા દાવાનગની જવાળાથી સળગી જતા પ્રાણને
શાન્ત કરવા માટે હમણાં અત્રે આવી છું. ”

મેહેરે કહ્યું:—“ મહેને કોઈ પણ પ્રકારની અશાન્તિ નથી ! ”

યુવતીએ હસીને કહ્યું:—“ અશાન્તિ અવશ્ય છે. આ ચિંતાતુર
મ્હોં, આ વિશીર્ણ ગંડ, આ ઉદાસ દષ્ટિ, આ શુષ્કકંપિન ઓઘાધર
શત્રુતા કરી તમારા મનોભાવને સ્પષ્ટતાથી પ્રકાશિત કરે છે. ”

“ સહિમા ! સહિમા ! હમણાં તું ક્યાંથી મહેને દુઃખી
કરવા આવી ? ! ”

“ દુઃખી કરવા નથી આવી, ખેન ! તમારા પ્રાણને શાન્ત
કરવા આવી છું. અલીકુલી સાહેબે તમને જે ઠાંધ કહ્યું છે એ પણ
મ્હેં સાંભળ્યું છે. ”

“હું તને ખુદાના કસમ દધને કહું છું કે એ હકીકત તું કેાઠને કહીશ નહિ. આપણો કેવળ એક દિવસનો સહવાસ હોવા છતાં હું તને ખૂબેન બરાબર સમજું છું. આ હતભાગિનીના સર્વસ્વનો નાશ ન થાય એટલું ધ્યાનમાં રાખજો.” મેહેરે દીનતાયુક્ત દૃષ્ટિથી સલિમા તરફ જોઈને કહ્યું.

“ખૂબેન ! તમે મહારાં વચનોપર વિશ્વાસ રાખો. મહેં પણ તમારી સાથે બગિનીના સંબંધની સ્થાપના કરી છે. તમારા સ્નેહનું પ્રતિદાન આપવામાં પાછી પહાની કરું એવી નીચ હું નથી. તમે મહેને તમારી હિતાકાંક્ષિણી જ સમજજો.”

“ખૂબેન ! તમારાં વચનોપર હું અવિશ્વાસ રાખતી નથી; પરંતુ ખૂબેન ! હું એક મહા સમસ્યામાં પડી છું. આ સર્વ પ્રકારથી મહારા સર્વસ્વનો નાશ થશે એમ જ મહેને લાગે છે.”

“ના—ના, તમે આમ ન બોલો. ખૂબેન ! હું તમને એક વાત કહું કે ? હજી તમે પાછાં ફરવાનો પ્રયત્ન કરો. હજી પાછાં ફરવાનો માર્ગ છે.”

“ક્યાંથી પાછી ફરું ? ”

“પ્રલોભનના મુખ પાસેથી.”

“શાનું પ્રલોભન ? ”

“રાજ્ય, ઐશ્વર્ય, જીવનામય બાપા અને કપટી પ્રેમનું.”

“કોના કપટી પ્રેમનું ? ”

“સુલતાન સલિમના.”

“ખૂબેન ! મહારી બેઅબ્વી માટે મહેને ક્ષમા આપ; તું પણ શાહજહાને મ્હામ છે કે શું ? ”

“ના, હું તો અંતઃકરણથી તેમનો તિરસ્કાર કરું છું.”

“ત્યારે તું અમારા આ પ્રકારમાં આહુતું બધું માથું કેમ મારે છે ?”

“કેવળ તમારા કષ્ટ્યાણ માટે.”

“મહારા કષ્ટ્યાણ માટે ? !”

“હા, કેમ કે હું તમને બહેન કહી ચુકી છું.”

“ત્યારે ઉદ્દેશ શો છે ?”

“તમને ખરો માર્ગ બતાવવાનો. બહેન ! તમે સલિમને આશ્રય આપશો નહિ.”

“કારણ ?”

“તેથી તમારા સર્વસ્વનો વિનાશ થશે. તમને છળનાથી બૂલાવી શાહબદો સલિમ તમારા સર્વસ્વનો નાશ કરશે. રંગમહેત્રના સેંકડો પ્રકારના ઐશ્વર્યના વિનિમયથી સતીતું સતીત્વ વેચી શકાતું નથી.”

“હું ધરાની છું. વિશ્વાસઘાતકતાનું બયંકર વૈર કેવી રીતે વસુલ કરવું એ હું સારી રીતે બાળું છું.”

“ધરાની રમણી કરતાં પઠાણ રમણીનું લોહી વિશેષ ગરમ હોય છે; છતાં ધરાની રમણી દેવી અને પઠાણ રમણી રાક્ષસી છે. હું પઠાણ કન્યા છું; છતાં હજી સૂધી હું વૈરની વસુલાત લઈ શકી નથી.”

“શાનું વૈર ?”

“મહારા પિતાની હત્યાનું.”

“તું કોણ છે ?”

“હું એક માળાપ વિનાની પઠાણકન્યા છું. એથી વિશેષ મારો કાંઈ પરિચય નથી.”

“ત્યારે આ પરિચય સંપૂર્ણ નથી.”

“ યોગ્ય સમયે મ્હારો સંપૂર્ણ પરિચય તમને મળશે.”

“ હમણાં તું ક્યાં રહે છે ? ”

“ રંગમહેલમાં—આદ્યશાહના જ્ઞાનપાનામાં.”

“ રંગમહેલમાં તો ઘણાં માણસો છે; તું કોના મહેલમાં રહે છે ? ”

“ શાહજાદા સલિમના મહેલમાં.”

“ સલિમના મહેલમાં ? તેના વિલાસની સામગ્રીએ ? ”

“ ના—ના, ખરેખર ! આ શબ્દો ઉચ્ચારવા ઉચિત નથી. પદાચૂકન્યા એટલી બધી નીચ પ્રવૃત્તિની હોતી નથી. તમે પુનઃ કદાચ આવા શબ્દો ઉચ્ચારશો નહિ.”

“ ત્યારે આવું સુંદર રૂપ લઈ, આવું પૂર્ણયોગ્ય લઈ તું ભોગ-વિલાસમાં મત્ત રહેનાર શાહજાદા સલિમ પાસે કેમ રહે છે ? આ પ્રકારથી લોક શું વિચારશે ? ”

“ લોકનિન્દાની મ્હને બિંદુલ ચિંતા નથી.”

“ પણ ભોગમહેલ હોવા છતાં શાહજાદાના મહેલમાં રહેવાનું કાંઈ પ્રયોજન ? ”

“ શાહજાદાના સર્વસ્વનો નાશ કરવાનો મ્હારો દૃઢ સંકલ્પ છે. હું ઇચ્છાપૂર્વક તેની બાંદી થઈ છું.”

“ કેટલા દિવસથી તને આ નોકરી મળી છે ? ”

“ જે દિવસથી તમારો ત્યાગ કર્યો છે તે દિવસથી.”

“ એ તો એક માસ ઉપરનો પ્રકાર છે. આટલો બધો વખત મળવા છતાં તમે હજી ત્હારા વૈરની વસુલાત કેમ લીધી નથી ? સલિમ ! શાહજાદાનું ખૂન કરવાનો ત્હારો વિચાર છે કે ? ”

“ પ્રથમ એનો જ વિચાર હોતો; પરંતુ પૂરતો વિચાર કર્યા પછી મહેં મહારા એ સંકલ્પનો ત્યાગ કર્યો છે. ”

“ કારણ ? ”

“ સલિમનું સુન્દર મુખ જોતાં માયા ઉપજે છે. ઘણી વખત મહેં મદિરાથી જ્ઞાનશૂન્ય બનેલા નિદ્રિત સલિમની શય્યા પાસે જઈ વૈર લેવાની ઈચ્છાથી મહારી છટાર ખઠાર કાઢેલી હોવા છતાં હું તેનું ખૂન કરી શકી નથી. તેના હૃદયમાં ખંજર ખોસવા જતાં હાથ કંપી ઉઠે છે. તેના ખોરાક અને પાણી સાથે ઝેર ભેળવવા જતાં હાથ અવશ થઈ જાય છે. ”

“ એમ થવાનું શું કારણ છે ? ”

“ તમારા આ પ્રશ્નનો ચોક્કસ ઉત્તર હું આપી શકતી નથી. ”

“ સલિમા ! રમણીના રૂપમાં તું રાક્ષસી છે. જે આટલા બધા સુન્દર છે તેમનું તું ખૂન કરીશ ? ના, હું તને તેમ કરવા દષ્ટિ નહિ. હું આ સઘળી હકીકત શાહજાદાને કહી દષ્ટિ. ”

“ કહી દેજો. ખહેન ! તમે ચોક્કસ સમજજો કે, જો ખૂન કરવાનો જ મહારો વિચાર હોત તો રંગમહેલમાં રહેવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત ન થયો હોત તો પણ મહારો વિચાર હું પાર પાડી શકત. વળી મહેને એમ જણાશે કે તમારે લીધે જ મહારો વૈર લેવાનો સંકલ્પ નિષ્ફળ થયો છે તો હું અલીકુલી સંબંધીની સઘળી હકીકત શાહજાદાને જણાવી દષ્ટિ. તે સાથે તમારા પિતાએ પસંદ કરેલા તમારા રવામી અલીકુલીને પણ રૂપરૂ સમજાવી દષ્ટિ કે તમે તમારા મનથી સલિમને મહાગ્રો છો. વિચાર કરી જુઓ કે, એમ થશે તો તમારી કેવી રીતિ થશે ? ! ”

આ સલિમાને વાંચક જોગબે છે તેથી વારંવાર તેની જોગ-

ખાણુ આપવાની જરૂર નથી. સલિમાએ ઉપરોક્ત વચનો ઉચ્ચારી ત્વરાથી એ સ્થાનનો ત્યાગ કર્યો. મેહેર વ્યાકુળતાથી ઉચ્ચ કંઠે બોલી ઉઠી:-“ સલિમા-સલિમા ! તું મહારી એક વાત સાંભળ. ”

સલિમા ચાલી ગઈ હતી. એ સર્વનાથકારિણી જાણે કે મેહેરના કોમળ પ્રાણને વિશેષ વ્યથિત કરવા આવી હતી. બયંકર અગ્નિ સળગાવી એ પિથાચિનીની માફક ચાલી ગઈ.

મેહેર ચંદ્રતારકાપૂર્ણ આસમાની આકાશ તરફ જોઈ ગદગદ કંઠે કહેવા લાગી:-“ હે ખુદા ! હે મહિમામય ! આ વિશાળ દીન અને દુનિયાના ખનાવનાર ! આ હતભાગિનીને તહમે આવી બયંકર પરીક્ષામાં કેમ મૂકી છે ? જાણી જોઈને મહેં તમારા ચરણોમાં કાંઈ અપરાધ કર્યો નથી; છતાં શા માટે તમે મહને આવા જવાળામય નરક-કુંડમાં નાખી છે ? નિર્જન, સહાયશૂન્ય, આશ્રયશૂન્ય, બયંકર મર-ક્ષેત્રના મમતાહીન હૃદયપર તમે જ્યારે આ હતભાગિનીને પૃથ્વીનો પ્રકાશ દેખાડ્યો ત્યારે તેનો વિનાશ કેમ ન કર્યો, પ્રભુ ? ”

એ સ્થળે બેસી રહીને અંતરના આવેગથી અને હૃદયની વ્યથાથી મેહેરે ધણા સમય સૂંધી રહેત કર્યું. અંતરના ઉડાણમાંથી તેણે અનેક ગાઠ નિશ્વાસ મૂક્યા. ત્યાર પછી ધીમે ધીમે સંજળનયને તે ઉઠી ઉભી થઈ. તેનાં એ નયનકમળમાંથી નીકળતી તેજસ્વી અશ્રુધારા હીરાની માફક ચંદ્રપ્રકાશમાં ચમકવા લાગી.

આવા હૃદયવિદારક સમયે તેની પાછળથી સ્નેહમય કંઠે કોઈએ કહ્યું:-“ મેહેર ! બહેન ! આ સ્થળે આટલી રાત સૂંધી એકલી બેસી રહીને શું કરતી હતી ? બોરાક કંઠે થઈ જવા આવ્યો છે તથા ત્હારા પિતા ત્હારી રાહ જાએ છે. ”

મેહેરે તત્કાળ પોતાતો મનોમાવ ધ્રુપાવીને કહ્યું:-“ મા ! તું

જાણે છે કે, મધ્યરાત્રે પ્રકૃતિનું સ્થિર ગંભીર વિમળ સૌન્દર્ય જોવું મહેને બહુ ગમે છે; તેથી જ હું અહીં બેસી રહી હતી.”

“કેટલી રાત્રિ થઈ છે એ જાણે છે?”

“ના.”

“મધ્યરાત્રિ વીતી ગઈ છે. હમણાં જ મધ્યરાત્રિની નહાત બંધ પડી છે. ત્હારા આગ્રા સિવાય ત્હારા પિતા કોઈ પણ પ્રકારે જમે તેમ નથી. મ્હારી સાથે ચાલ.”

માતાની આગ્રાથી મંત્રમુગ્ધની માફક મેહેર તેની પાછળ પાછળ ચુપકીટીથી જવા લાગી.

અને સલિમા! હમણાં આપણે એની ખબર લેવાની ક્ષણ જરૂર નથી યથા સમયે તે પોતાની મેળે દેખા દેશે.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

અમિત હૃદય.

શાહજાદા સલિમે રંગમહાલમાં આવેલા એક ઓરડાના દાર પાસે ઉપસ્થિત થઈ દારપર હાથની થાપ મારી; કિન્તુ ઓરડામાંની વ્યક્તિ એક વિષાદ સંગીત ગાતી હોવાથી તેણે એ થાપનો અવાજ સાંભળ્યો નહિ. સલિમ પણ મંત્રમુગ્ધ બની જઈ એ વિષાદ સંગીત સાંભળવા લાગ્યો. જે વ્યક્તિ સંગીત ગાતી હતી તેનો કંઠસ્વર સલિમથી પરિચિત હતો.

સલિમે પુનઃ વિશેષ જોરથી દારપર થાપ મારી. એ આઘાત પ્રભુત્વસૂચક હતો. દિલ્લીશરના પુત્ર સિવાય તેમની પુત્રવધૂના વિશ્રામ-

જીવનના દારૂંપર થાપ મારવાનું સાહસ કોણ કરી શકે ?

તત્કાળ દારૂં ઉધડ્યું. તે સાથે જ એક સુંદર કાન્તિમયી મનો-
હારિણી રમણી સલિમની નજરે પડી. સલિમે ઝડપથી ઓરડામાં
પ્રવેશ કરી દારૂંને અંદરથી ખેંચ કરી દીધું. ત્યાર પછી અપરાધીની
માફક રૂપસુંદરી જોધાબાઈનો હાથ પકડી તે એક વિરામાસનપર બેઠો.
ઉત્તેજિત હૃદયથી તથા પ્રેમપૂર્ણ કંઠથી તેણે કહ્યું:—“ પ્રિયતમે ! તું
જે શોકસંગીત હમણાં ગાતી હતી એમાં વિષપાન કરવાની વાત હતી.
ત્યારે શા માટે વિષપાન કરવું જોઈએ ? ”

માનસિહની ભગિની—તેજસ્વિની જોધાબાઈ સમગ્ર ગદ્ય કે ને
પદકાંઠ ગદ્ય છે; આમ છતાં એ વાતને ઉડાવી દેવાના નિશ્ચયથી તેણે
કહ્યું:—“ સંગીતમાં જે શબ્દો હતા તેનો ઉચ્ચાર મહેં કર્યો હતો.
મ્હારે શા દુઃખે વિષપાન કરવું પડે, શાહજાદા ? અકબરશાહની પુત્ર-
વધૂ થઈને—ભવિષ્યનો બારનેશ્વરી થઈને જે મ્હારે વિષપાન કરવું પડે
તો એ મ્હારું મહદ્ દુર્ભાગ્ય જ ગણાય. ”

સલિમ આવો તેજસ્વી ઉત્તર સાંભળી ચમકી ઉઠ્યો. તેણે વિચાર્યું
હતું કે, પોતાના ઘણા વખતના વિયોગની વ્યથાથી વ્યથિતા થઈને
જોધાબાઈ એવું શોકસંગીત ગાતી હશે; પરંતુ હવે તે પોતાનો ભ્રમ
સમગ્ર શક્યો. રાજપૂત હલના સહજમાં પકડાતી નથી એવો તેને
ઘણો અનુભવ થયો હતો. મહા પ્રતાપશાળી અકબરશાહે ચિતોડપર
વિજય મેળવી સેંકડો રૂપવતી રાજપૂતાણીઓને પોતાના રંગમહેલમાં
લાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો; તેનો એ પ્રયત્ન સફળ થયો હતો કે ?

શાહજાદો એ રતનજડિત ઓરડામાં રતનજડિત આસનપર
બેસી કોપેશબ્રૂષિત એ સુપરિચિત દેવીમૂર્તિ તરફ ઘણા સમય સૂંચી જોઈ
રહ્યો. એ રૂપનું તે નિર્નિમેષ દૃષ્ટિથી દર્શન કરવા લાગ્યો.

“પ્રિયતમે ! તું જે શોકસંગીત હમણાં ગાતી હતી એમાં વિષપાન કરવાનો વાત હતી. ત્હારે શા માટે વિષપાન કરવું જોઈએ ?”

—પૃષ્ઠ ૯૬.

જોધાબાઈએ સલિમના ચરણ પાસે બેસી હાસ્યમુખે કહ્યું:-
“ શાહનશા! એકાગ્રદષ્ટિથી શું જુઓ છો? ”

“ હું તારાં આ કૃષ્ણ તારકામય વિશાળ નેત્રમાં પવિત્ર પ્રેમની કેટલી બધી ઉજ્જવળ જ્યોતિ છે એ જોઉં છું; તારા સ્વાભાવિક રક્ત-રાગમય પ્રકૃત્ત્વ અધરોજ પર કેટલો સ્નેહ, કેટલો પ્રેમ તથા કેટલો નિઃસ્વાર્થ અનુરાગ છે એ જોઉં છું; તારી આ રત્નખચિત મનોહર વેણી કેવી સુંદર દેખાય છે એ જોઉં છું; મેંદીના રંગથી રંગાયેલી તારી આ અંધકારગુહિના સૌન્દર્યની મનોહરતા હું જોઉં છું. અરેરે! ખુદાએ મહને સેંકડો આંખો કેમ આપી નથી! તેણે તેની પવિત્ર જ્યોતિની છાયાથી મહારા ચિત્તને પૂર્ણ પ્રેમમય કેમ કર્યું નથી! જોધાબાઈ! કર્મના પ્રવાહમાં તૂટીને ભાગ્ય તણાઈને હું ક્યાં જાઉં છું એ સમજી શકતો નથી! જીવનાધિકારિણી! એ પ્રચંડ પ્રવાહની ગતિને તારા સિવાય બીજું કોઈ ફેરવી શકે તેમ નથી. ”

પદ્મવ્રત પતિના આવા સ્નેહમય શબ્દો સાંભળવામાં આવતાં જોધાબાઈ પરમ તૃપ્તિ અનુભવી શકી. આટલો બધો આનન્દ પોતાના જીવનમાં તે પૂર્વે કદાપિ ગેળરી શકી નહોતી. આવાં સ્નેહમય વચનો પૂર્વે તેણે કદાપિ પતિને મુખે સાંભળ્યાં નહોતાં. અહા! કેવી તૃપ્તિ! કેવો આનન્દ!!

જોધાબાઈએ સજ્જાનયને કહ્યું:-“ તમે મહારા સર્વસ્વ છો! કેવળ મહારા એકલીનું જ તમે સર્વસ્વ છો એટલું જ નહિ પરંતુ તમારા પિતાનું પણ તમે સર્વસ્વ છો. તમારાં માતાજી તમારા સિવાય બીજું કંઈ જાણે કે જાણતાં જ નથી; આમ છતાં વગર વિચારે તમે જે કાર્ય કર્યું છે તેનાથી બીજા અગ્નિ સગળી ઉઠ્યો છે. આ સુખ તથા ઐશ્વર્યપૂર્ણ સંસારની સકળ શાન્તિનો નાશ થવા લાગ્યો છે. શહેન-

શાહ રાજરાજેશ્વરી જ્ઞેધાયાધપર વિરકત થયા છે તથા તમારા ઉપર પણ તેઓ નારાજ થયા છે ! ?”

સલિમે અતિ આગ્રહથી કહ્યું:—“ મહારા ઉપર નારાજ થવાનું કાંઈ કારણ ? મહેં તેઓ નારાજ થાય એવું શું અનુચિત કાર્ય કર્યું છે ? આપણા સુખમય સંસારમાં આવો અશાન્તિનો અગ્નિ ફાણે સળગાવ્યો ? ”

“ મેહેરને લીધે જ આમ થયું છે. તે દિવસે સમ્રાટ અને સમ્રાટી એકાન્તમાં બેસી જે વાતચિત કરતાં હતાં તે મહેં સાંભળી છે. મહારાણીની ધ્રુવ્છા હોવા છતાં મેહેરની સાથે તમારું મિલન કરવામાં મહારાજ સર્વથા નારાજ છે. તમે કદાપિ મેહેરને પત્ની તરીકે મેળવી શકશો નહિ. ”

શાહજાદા સલિમે આ હૃદયવિદારક વચનો સાંભળી એક ગાઢ નિશ્વાસ મૂક્યો. એ નિશ્વાસનું રહસ્ય સમજી જઈ જ્ઞેધાયાધએ કહ્યું:— “ જુઓ, સમ્રાટ વૃદ્ધ થયા છે. તમે જ આ વિશાળ હિન્દુસ્તાનના બવિધ્યના સમ્રાટ છો. તમને કયી વસ્તુની ખોટ છે ? તમને શાનું દુઃખ છે ? સામાન્ય રૂપતૃષ્ણાને લીધે મોહમાં પડી તમે જીવનની શાન્તિ શા માટે ગૂમાવો છો ? ”

આ શબ્દોથી સ્વસ્થ થઈને શાહજાદાએ કહ્યું:—“ હવેથી હું મહારા ચિત્તનું દમન કરવાનો પ્રયત્ન કરીશ. ઠીક, અત્યાર પૂર્વે મહેં તને એક પત્ર મોકલ્યો હતો તે મળ્યો છે કે ? ”

જ્ઞેધાયાધ:—ના મહને એકંકે પત્ર મળ્યો નથી.

આ સમયે એ સ્થળે એકાએક એક વ્યક્તિએ ઉપસ્થિત થઈ કુરનિસ બબ્બવીને કહ્યું:—“ શાહજાદા બેગમ ! હવે તમને એ પત્ર મળી શકે તેમ નથી ! ”

આવનાર વ્યક્તિને ઓળખી જઈ ક્રોધસૂચક સ્વરે સલિમે કહ્યું:-“ સલિમા ! ત્હેં એ પત્ર ક્યાં નાખી દીધો ? ”

સલિમાએ નિર્ભયતાથી ઉત્તર આપ્યો:-“ મહારી પાસેથી મહારાજ માનસિંહે એ પત્ર લઈ વાંચીને ફાડી નાખ્યો.”

આ વાક્ય સાંભળી તત્કાળ સલિમે એ ઓરડાનો ત્યાગ કર્યો.

પ્રકરણ ૧૫ મું.

અપમાન અને સ્નેહ.

અમિત્રી બળેલા માણસની માફક જવાબામય દેહ તથા પ્રાણુ સહજે લઈને શાહજાદા સલિમે પોતાના ઓરડામાં પ્રવેશ કર્યો. તેની નજરે સમસ્ત વિશ્વ જાણે કે અમિત્રી જવાબામય પરિપૂર્ણ જણાવા લાગ્યું. એ જવાબામી સાથે શાની તુલના થઈ શકે તેમ હતી એ પ્રશ્નનો ઉત્તર શાહજાદો પણ આપી શકે તેમ નહોતો.

રાત્રિનો દ્વિતીય પ્રહર પસાર થઈ ગયો હતો. શિરાળનું પાન કરી પ્રકૃષ્ઠ પ્રાણુથી, સહજ સુખ મેળવવાની આશાથી, જવાબામય પ્રાણુને સહજ શીતળ કરવા માટે સલિમ પત્ની પાસે ગયો હતો પરંતુ ત્યાંથી શાન્તિ મેળવવાને બદલે બચકર પ્રબળ જવાબા લઈને પુનઃ તે પોતાના ઓરડામાં આવ્યો. તેણે ઓરડામાં પ્રવેશ કરી સંકેતધ્વનિ કર્યો. બહાર છબ્બમાં ત્રણ બગવાન ખોળા અર્ધનિદ્રિત સ્થિતિમાં ઝોકા ખાતા હતા. સંકેતધ્વનિ સ્વરૂપ ઘન્ટનો અવાજ થતાં એ ત્રણે જણા અમકી ઉઠ્યા અને શાહજાદાના ઓરડામાં દોડ્યા.

સર્વથી પ્રથમ જે ખોળએ શાહનશાહના ઓરડામાં પ્રવેશ કર્યો તેનું નામ ઉસમાન હતું. તેને ખાલી હાથે ઓરડામાં આવતો નેહ સલિમે પોતાનો રત્નજડિત જોડો ખઠાર કાઢી તેના તરફ ફેંક્યો. પછી ક્રોધાતિશયથી તેણે કહ્યું:—“હરામનશાહ! મહે સાકીને બોલાવેલી હોવા છતાં તું કેમ આવ્યો?”

શુવનો ભય દરેકને હોય છે. દીન દુનિયાના માલિક, અકબર-શાહના પુત્ર, હિન્દુસ્તાનના ભવિષ્યના શહેનશાહ સલિમના રત્નજડિત જોડાનો પ્રહાર તો પુષ્પના સ્પર્શ કરતાં પણ વિશેષ કોમળ હતો! ખોળ ઉસમાને એ જોડો પુનઃ સલિમના પગમાં પહેરાવી દીધો.

સલિમે સહજ શાન્ત ભાવ ધારણ કરીને કહ્યું:—“સાવધાન! હવેથી કદાપિ આવી ભૂલ કરીશ નહિ. જા, હમણાં જ જઈને સલિમા ખાંદીને ખબર આપ કે તે ઘણો ઠંડો શિરાળ લઈ આવે.”

આ પ્રસંગે પોતાને અકાળ મૃત્યુની સજા થઈ નહિ અગર તો કૂતરાના મુખમાં પડવાનો વળત આવ્યો નહિ એથી ખુદાને ધન્યવાદ આપતો આપતો ઉસમાન સલિમની આજ્ઞા પાળી આવ્યો ગયો.

સલિમ એક હાથીદાંતના, મખમલ જડેલા રત્નજડિત તેજસ્વી આસનપર બેસી અસંખ્ય વિચારો કરવા લાગ્યો. છેવટે તેના સંઘર્ષો ક્રોધ માનાસિંહપર જઈ પડ્યો. પોતાની ધર્મપત્નીનો ખાનગી પત્ર વાંચવાને માનસિંહને શેઠા અધિકાર હતો? વળી એણે એ પત્ર વાંચ્યો પણ તે કાઢી નાખવાનો અધિકાર એને કોણે આપ્યો? સલિમે દૃઢ પ્રતિજ્ઞાસ્વરૂપ અસ્પષ્ટ સ્વરે કહ્યું:—“માનસિંહ! એક દિવસે ત્હારે ત્હારી આ વૃષ્ટતાનું ક્ષણ અવશ્ય ભોગવવું પડશે.”

એકાએક સલિમને આટલો બધો ક્રોધ કેમ ઉપજ્યો તે અત્રે જણાવવાની જરૂર છે. શાહનશાહી જોધાખાત્રએ અંખર જવાની રમ

મેળવવા માટે શાહજાદાને એક પત્ર લખી મોકલ્યો હતો. એ પત્રનો શાહજાદાએ જે ઉત્તર આપ્યો હતો તે જ માનસિંહે શાહી નાખ્યો હતો.

એ પ્રત્યુત્તરમાં સલિમે જોધાખાઠ તરફ પુષ્કળ સ્નેહ દર્શાવી તેને અંગર જવાની ના લખી જણાવી હતી. તે ઉપરાંત તેમાં તેણે માનસિંહની ઘણી નિન્દા પણ કરી હતી.

ચિત્તોડપર વિજય મળ્યા પછી સલિમ અને માનસિંહ વચ્ચે અસંતોષનું ખીજ રોપાયું હતું. મહારાણા પ્રતાપસિંહનો અભિશાપ જાણે કે શુભ્યો. રાજપૂત યદ્યપે રાજપૂતની સ્વાધીનતાનો નાશ કરીને માનસિંહે જે મહાપાપ કર્યું હતું તેના પ્રાયશ્ચિત્તનો આરંભ થયો.

આ અસંતોષનું મુખ્ય કારણ યુદ્ધવિજયનો પુરસ્કાર હતું. અકબરશાહનો એવો વિશ્વાસ હતો કે, માનસિંહને લીધે જ ચિત્તોડપર વિજય મળ્યો છે અને પ્રતાપસિંહનું અધઃપતન કરી શકાયું છે. સલિમે એમ વિચાર્યું હતું કે, પોતે સેનાપતિ થઇને ગયેલો હોવાથી જ યુદ્ધમાં વિજય મળ્યો છે; પરંતુ આ મનોવાદનો વિચાર કરનાર અકબરશાહ પોતે જ હતા.

જે દિવસે દિલ્લીશ્વર અકબરશાહે દરબારે આમ (જાહિર દરબાર)માં સર્વથી પ્રથમ માનસિંહને ચિત્તોડવિજયના પુરસ્કાર રૂપે એક અહુમત્વ રત્નહારદ્વારા સંમાનિત કર્યો તે દિવસથી જ સલિમના મનમાં માનસિંહ તરફ દારુણ વિરાગ ઉત્પન્ન થયો. ત્યાર પછીના સલિમના વ્યવહારપરથી માનસિંહ સમગ્ર શક્યો કે, પોતાને સંમાન મળવાથી શાહજાદાના અંતરમાં ઇર્ષ્યાસિ સળગી ઉઠ્યો છે; આમ છતાં તે સલિમનો ઘણો નિકટનો સગો-સાજો હતો. તેના પિતાએ અકબરશાહની સાથે વેવાઇનો સંબંધ સાંધી જે ગંભીર ભૂત્ર કરી હતી એ ભૂલ સુધારવાનો હવે એકે ઉપાય નહોતો. તે સ્નેહમયી ભગિની જોધાખાઠ તથા તેના

કેવળ એક પુત્ર પુશરુના મ્હોં તરફ જોઇને સલિમની ઉપેક્ષા અને અનાદરને સહન કરતો હતો. અંતરનો ભાવ દર્શાવી રાખીને તે ઘટના-પ્રવાહમાં તણાવા લાગ્યો હતો.

સલિમ ભારતની બલિષ્ઠની સમ્રાટ્ટી જોધાબાઈને અંતરથી મ્હાતો હોવા છતાં માનસિંહ સમક્ષ તેણે એવો ભાવ દર્શાવ્યો કે, જાણે જોધાબાઈનો તે તિરસ્કાર કરે છે; કારણ કે, બાદશાહના રંગમહેલમાં સુન્દરીઓનો અભાવ નહોતો. સમ્રાટ્ટનો પુત્ર, બલિષ્ઠનો સમાટ્ર એ સુન્દરીઓમાંથી જોને મ્હાય, જોને સ્નેહથી સિંહાસનપર બેસાડે એ જ તેની મહિષી થાય તેમ હતું.

સલિમે જોધાબાઈના પત્રના ઉત્તરમાં જે કાંઈ લખ્યું હતું તેમાં તેણે જોધાબાઈ તરફ પુષ્કળ પ્રેમ દર્શાવ્યો હતો; પરંતુ એ પત્રમાં માનસિંહની તેણે ઘણી નિન્દા કરેલી હોઇ પત્નીને એવું સમજાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો કે, અંજર જઈને તેના મુખ્ય શત્રુ માનસિંહના આશ્રયમાં રહેવું એ સમ્રાટ્ટ પુત્રવધૂ જોધાબાઈને માટે ઉચિત કર્તવ્ય નથી.

એ સાંઘાતિક પત્ર માનસિંહના હાથમાં દૈવયોગે જઈ આવ્યો હતો. સલિમ અત્યાર સુધી અકબરશાહના બચને લીધે કિંવા બીજા કોઈ કારણને લીધે બાદશાહના જમણા હાથ સ્વરૂપ માનસિંહની કોઈ પણ વખતે જાહિર રીતે નિન્દા કરતો નહોતો; પરંતુ જોધાબાઈને તેણે જે પત્ર લખ્યો હતો તેમાં તેણે પોતાના અંતરનો ભાવ ખુલ્લી રીતે દર્શાવ્યો હતો. પતિનો મનોભાવ ગમે તેવો હોય પણ તે સતી સાધ્વી પત્ની પાસે પ્રકટ કરવામાં કોઈ જાતની શંકા રહેતી નથી. વળી માનસિંહે વિના કારણ કૌતુહલને વશ થઇ, એ શુભ પ્રેમપત્ર વાંચી એક ભયંકર અપરાધ કર્યો હતો. એના એ અપરાધથી બલિષ્ઠમાં ઘણો અનર્થ થયો.

જે આ પ્રસંગે સલિમે ક્રોધાતિશયથી ઉત્તેજિત નહિ બની જતાં શાન્તિ ધારણ કરીને કામ લીધું હોત તો આ પ્રકાર ગંભીર રૂપ ધારણ કરત નહિ. માનસિંહને કાંઈ કરી નહિ શકવાથી તેનું અંતર ઘણું વ્યથિત થયું; કિન્તુ તેના સઘળા ક્રોધ છેવટે માનસિંહપરથી જોધા-બાહ પર જઈ પડ્યો. તેણે મનમાં ને મનમાં એવી પ્રતિજ્ઞા કરી કે, 'પુનઃ કદાપિ હું જોધાબાહનું મ્હેં જોધય નહિ ! આ સમયે મેહેરના વિષયે તેના ચિત્ત ઉપર પુનઃ પોતાના અધિકારની સ્થાપના કરી. ધર્મ-પત્ની ઉપર વિના કારણ ક્રોધ કરી સલિમે ઘણી ગંભીર બૂલ કરી. અરેરે ! બુદ્ધિહીન સલિમ ! ત્હેં આ શું કર્યું ? શાન્તિસરોવરનો ત્યાગ કરી ત્હેં સ્વેચ્છાથી જ્વાળામય મરૂભૂમિમાં કેમ પ્રવેશ કર્યો ?

સલિમના પશ્ચાત્તાપથી સળગતા અને નિરાશાથી ભરેલા હૃદયમાં એ સમયે જીવનમોહિની મેહેરનિસાની રૂપજ્યોતિ સર્વાંશે પ્રકાશી નીકળી. તેણે કલ્પનાને વશ થઈ મનમાં ને મનમાં વિચાર્યું કે, તે જાણે સળ-ગતો પ્રાણ લઈને એક શાન્ત સરોવરના તટપર આવીને ઉભો છે. એ સરોવરના મૃદુ તરંગોમાં કેવળ એક માત્ર રૂપગૌરવમયી પ્રજુષ્ણ નલિની વિકસિત થયેલી છે. મૃદુ વાયુથી કંપતી, તરંગમય આસમાની જળના મૃદુ આંદોલનથી એ અપૂર્વ રૂપગૌરવમયી પ્રજુષ્ણ નલિની ધીમે ધીમે કંપે છે. સલિમનાં કલ્પનાચક્ષુ એક પ્રકારના કોઈ મોહમય સંજીવની મંત્રના બળથી મંત્રમુગ્ધ બની ગયાં. સલિમ એ જળમાં કંપતી નલિ-નીમાં મેહેરના ત્રિજીવનને પણ મુગ્ધ બનાવી દે એવા મુખની જ્યોતિ જોઈ શક્યો. કેવું આશ્ચર્ય ! સરોવરના વક્ષસ્થળપરની એ નલિનીના અવયવનું પ્રત્યેક સૌન્દર્ય જાણે કે મેહેરનિસાની ઉન્નવળ જ્યોતિની હાથા હતું.

એનાં વિકસિત ફળ જાણે કે મેહેરનાં નેત્રોની હાથા હતાં એના

અંચળ રૂપમાં જાણે કે મેહેરના હાસ્યની જ્યોતિ હતી. એ મૃદુ વાયુ કંપતા મૃદુ આદાલતમાં જાણે કે મેહેરની અંચળ ગતિ પરિસ્કૃત થ હતી. એ નલિનીનાં અડધાં મીંચાયલાં તથા અડધાં ખુલાં દળસમૂહ મેહેરના સુખનો લજ્જમયુક્ત ભાવ હતો ! એ જળવક્ષપર શોભ પશ્ચિની સુન્દરી ભાષાનો આશ્રય સ્વીકારીને જાણે કે કહેવા લાગીઃ “ શાહજાદા ! મ્હારું આ અપાર તેમ જ અસામાન્ય સૌન્દર્ય અ જળમાં જ કાળક્રમે વિલીન થઈ જશે કે ? મ્હારું આ સુન્દર નિર્જનમાં પ્રકાશી નિર્જનમાં જ અદૃશ્ય થઈ જશે કે ? આ જગતઃ આ રૂપને કોઈ ન્યાય નહિ આપે કે ? આ મંસારમાં પ્રેમનો બદાં નથી કે ? સ્નેહનું આત્મસમર્પણ નથી કે ? અત્રે સર્વ નિષ્કુર, તથા હ્રદ હીન છે કે ? બહે સઘળાં સાધારણ માણસો નિષ્કુર હોય, પણ તં બાદશાહના વંશમાં જન્મ્યા છો; તમને કાંઈ વિચાર નથી કે ? ત પર્ણ સર્વના જેવા નિષ્કુર છો કે ? ”

ઉત્તેજિત ચિત્તથી, ભાવી સુખની ઉન્માદિની શક્તિથી, હ્રદયની જ્વળાનું અવસાન થતાં સલિમ જ્યારે કદપનામય સુખસ્વપ્નમાં વિભો બની ગયો હતો હતો એ સમયે સલિમ સુવર્ણના પાત્રમાં સુશીત સુગંધિત શિરાજી લઈ દાર નજીક આવી ઉભી રહી. પછી એક સલા કરી મધુર કંઠે તેણે કહ્યુંઃ-“ બંદગી શાહજાદા ! ”

ચિંતામાં નિમગ્ન બની ગયેલા શાહજાદાએ ચમકી ઉઠીને કહ્યુંઃ “ કાણુ છે ? મેહેર ? ”

સલિમએ મૃદુહાસ્ય કરી કહ્યુંઃ-“ ના જનાબ ! એટલું બ સૌભાગ્ય મ્હારા કપાળમાં નથી. હું શાહજાદાની બાંદીની પણ બાં સલિમ છું. ”

સલિમે મલિન મુખે કહ્યું:—“ મહારા પ્રાણમાં દાવાનળ સળગે છે—હૃદય વજની તીવ્ર જ્યોતિથી બળી જાય છે. ”

સલિમાએ પુનઃ મૃદુ હાસ્ય કરીને કહ્યું:—“ જનાબ ! આપની જ્વાળા શાન્ત થઈ જશે. આ શિરાજી આપના અંતરની સઘળી વ્યથા દૂર કરશે ! જનાબની આગ્રાનુસાર આ બાંદી સુશીતળ સુગંધિત શિરાજી લઈ આવી છે. ”

સલિમ એ સુગંધિત શિરાજીપૂર્ણ સુવર્ણપાત્ર હાથમાં લઈ ઓઝાધર પાસે લઈ ગયો. એ શિરાજીની સુગંધ જાણે કે ઘણી સુંદર હતી ! બરફના મિશ્રણથી એનો સ્પર્શ ઘણો શીતળ હતો. સલિમનો પ્રાણ બચાવેર ચિંતામિત્રી સળગી જતો હતો. તે એક ક્ષણનો પણ વિલંબ નહિ કરતાં એ શિરાજી પી ગયો. પછી તેણે કહ્યું:—“ સલિમા ! સલિમા ! ફરી લાવ—ફરી લાવ. ”

સલિમાએ સહજ અગ્રેસર થઈ સુવર્ણપાત્ર પુનઃ શિરાજીથી ભરી, મધુર હાસ્ય કરી, અંચળ નયનોથી કટાક્ષ ફેંડી એ પાત્ર શાહજહાનના હાથમાં આપ્યું. શાહજહાં સલિમ કાંઈ પણ બોલ્યા સિવાય એ શિરાજી પી ગયો. સલિમાએ સહાસ્ય મુખે પૂછ્યું:—“ જનાબ ! ફરી આપું કે ? ”

સલિમનું ચિત્ત શિરાજી પીવામાં આવ્યાથી ઘણું ઉદાર તેમ જ પ્રસન્ન બની ગયું હતું. તેના અંતરની જ્વાળા મંત્રબળથી જાણે કે દૂર થઈ ગઈ. મરજૂમિના જેવો તેનો નીરસ પ્રાણ જાણે કે એક અવ્યક્ત અગ્નાત માયાથી સજીવ બની ગયો. તેણે આનન્દથી ઉત્તેજિત બની જઈને કહ્યું:—“ સલિમા ? ”

સલિમાએ હાસ્યમુખે કહ્યું:—“ શા હુકમ છે શાહજહાં ? ”

સલિમ:—સઘળી રમણીઓ નિષ્કુર જ હોય છે કે શું ?

સલિમાએ ચંકાશીલ બની જઈ પૂછ્યું:—“આપ આમ કેમ બોલો છો?”

સલિમ:—તું દૂર કેમ ઉભી રહી છે? મહારી પાસે આવ!

સલિમા:—હું તો શાહજહાની સામાન્ય બાંદી છું.

સલિમ:—ના-ના, તું એમ ન બોલીશ; હું તને મહારી હૃદયે-શ્વરી બનાવીશ!

સલિમા:—આટલી ઝડપથી આપ આટલી બધી કૃપા દર્શાવશો નહિ.

સલિમ:—હું હિન્દુસ્તાનના શહેનશાહ અકબરશાહનો પુત્ર છું; મહારી ઇચ્છા હોય તે કરવા હું શક્તિવાન છું.

સલિમા:—એ તો હું પણ જાણું છું જનામ! હું કેવળ દુઃખિની બાંદી છું. બાદશાહના પુત્ર અને બાંદી વચ્ચે ઘણો તફાવત છે. મહને ઘણો ભય લાગે છે કે—

સલિમ:—શાનો ભય લાગે છે?

સલિમા:—એ જ કે, કદાચ આપની આવી કૃપાથી મહને જે અત્તપાણી મળે છે તે પણ બંધ થઈ જશે. આપનાં સહધર્મિણી-પટરાણીને મહને ઘણો ભય લાગે છે!

સલિમ:—એતું નસીબ ફુટ્યું છે.

સલિમા:—અને મેહેરનિસા?

સલિમ:—એ મહારું સુખસ્વપ્ન છે! સલિમા! સ્વપ્ન સત્ય નથી થતું કે? મહેં એમ સાંભળ્યું છે કે, સ્વપ્ન સત્ય થાય છે. મહારું સ્વપ્ન પણ અવશ્ય સફળ થશે.

સલિમા:—આપનાં બીજાં સહજાં સ્વપ્ન સફળ થઈ શકે તેમ છે; પરંતુ આપનું આ સ્વપ્ન સફળ થવું અશક્ય છે.

સલિમ:-કારણ ?

સલિમા:-કારણ હું જાણતી નથી.

સલિમ:-હવે હું સહન કરી શકતો નથી. ત્હારું રૂપ રાજ-
કન્યાના જેવું છે ! સલિમા ! સલિમા ! બાંદી થવાને તું બિહુલ
થોગ્ય નથી.

સલિમા:-જો શાહજાદા આમ જ કહે છે તો મ્હારે પણ કહેવું
જોઈએ કે હું શાહજાદા સિવાય કોઈની બાંદી નથી.

સલિમ:-સલિમા !

સલિમા:-કેમ, જનાબ ?

સલિમ:-થોડા દિવસ પછી આ સ્વર્ગીય હિન્દુસ્તાન મ્હારું
થશે ! મ્હારી આગ્રાથી આ વિશાળ સામ્રાજ્ય રસાતળમાં જાય તેમ
છે; અગર—

સલિમા:-હું સમજું જાણું છું ! પરંતુ આપ આ બાંદીને શી
આગ્રા કરો છો ?

સલિમ:-સુરસુન્દરિ ! તું મ્હારી પાસે આવ ! આ રતનજડિત
સુવર્ણના આસનને શોભાવી તું મ્હને આલિંગન આપ.

સલિમા:-ના-ના, શાહજાદા ! આપ આમ ન બોલો. જો કદાચ
આપના આ શબ્દો મેહેરના સાંભળવામાં આવે તો તે શું ધારે ?

સલિમ:-મેહેર ? એને જો ધારવું હોય તે ધારે. તું મ્હારી પાસે
આવ. અહીં મક્ષિકાને પ્રવેશ સુધ્ધાં થઈ શકે તેમ નથી. આપણા
પ્રણયવિનોદને કોઈ સાંભળી શકશે તથા રતિકેલિના વ્યવસાયને કોઈ
જોઈ શકશે નહિ.

સલિમા:-જોધાગ્રાહ ?

સલિમ:-જોધાગ્રાહ જહનમમાં જાઓ !

આ સમયે એ ઓરડાનું દ્વાર ઉઘાડી એક સુરસુન્દરીએ ઓરડામાં પ્રવેશ કર્યો તથા તેણે કહ્યું:—“ શાહનશાહ! જોધાબાઈ જહન્નમમાં શા માટે જાય? તે જ્યારે સ્વહસ્તે સ્વર્ગસૃષ્ટિ કરી શકે છે ત્યારે જહન્નમમાં શા માટે જવું જોઈએ, સુલતાન?”

સલિમાએ વિરમિત બની જઈને જોયું કે, તેની સહામે એક રૂપગૌરવમયી સુવર્ણપ્રતિમા આવીને ઉભી રહી છે! તેનાં નેત્રામાં જાણે કે વિજયી અમકે છે. એ નયનમાં, એ હાસ્યમાં જાણે કે તિરસ્કારનો સમાવેશ થયેલો છે.

એ તેજસ્વિની સુવર્ણપ્રતિમાએ રોષ તથા ક્રોધથી સલિમા તરફ જોઈને કહ્યું:—“ બાંદી, તું અહીં બેસીને શું કરતી હતી?”

બાંદી સલિમાએ કુરનિસ બગીચાને કહ્યું:—“ શાહનશાહ સાહેબા! મહારો જન્મ નીચ વંશમાં થયેલો નથી. ભાગ્યદોષથી જ મહારે બાંદી થવું પડ્યું છે. હું શું કરતી હતી એ સમજી આપે જોયું તેમ જ સાંભળ્યું છે.”

જોધાબાઈએ પ્રસન્ન મુખે કહ્યું:—“ હા, મહેં સમજી જોયું છે તેમ જ સાંભળ્યું પણ છે! જો મહેં કોઈ અનુચિત પ્રકાર જોયો હોત તો હમણાં જ તમારે કારાગૃહવાસી થવું પડત; પરંતુ ભવિષ્યમાં સંપૂર્ણ સાવધાનતાથી ચાલજો!”

સલિમા:—આપ આમ શા માટે કહો છો?

જોધાબાઈ:—તમારા રૂપની જ્યોતિષ વાણી પ્રખર હોવાથી જ હું આમ કહું છું.

સલિમા:—તેથી આપને શો ભય છે?

જોધાબાઈ:—પુરુષનું મન આયના જેવું હોય છે. એ આયનામાં ક્યારે કોનું પ્રતિબિંબ પડે છે એનો કાંઈ નિશ્ચય નથી.

સલિમા:-આપનું કહેવું ખરું છે; પરંતુ જે મન આપનું છે, જે હૃદયપર આપના જેવાં શક્તિમયીનો અધિકાર છે તેમાં ખીજ કોઈ વ્યક્તિ પોતાનું પંક્લિલ પ્રતિબિંબ પાડી શકે તેમ નથી.

જોધાબાઈ:-સલિમા ! સર્વે સ્થળે ત્હારાં આ વાક્યો સત્ય ઠરી શકે તેમ નથી.

સલિમા:-શા ઉપરથી આપ આમ કહો છો ?

જોધાબાઈ:-તું કાંઈ જાણતી નથી કે ?

સલિમા:-હું સારી રીતે જાણું છું કે, સર્વનાશકારિણી મેહેર-નિસા આવી શાહજહાના હૃદયમાંથી આપના જેવાં સતી સાધીની પ્રતિમા દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે.

જોધાબાઈ:-તેના એ પ્રયત્નમાં તેને સફળતા મળશે કે ?

સલિમા:-સ્ત્રીજાતિ સધળું કરી શકે છે.

આમ કહી સલિમા શાહજહા બેગમને એક કુરનિસ બખ્તી મૃદુ ગતિથી એ સ્થળનો ત્યાગ કરી ચાલી ગઈ.

સલિમ અત્યાર સુધી ચુપકાઈ ધારણ કરી ઉપરોક્ત વાતચિત સાંભળતો હતો. હવે ચુપ નહિ રહી શકાવાથી તેણે કહ્યું:-“ જોધા-બાઈ ! મ્હને ક્ષમા આપ. હું ખરું કહું છું કે, મ્હારી બુદ્ધિ શુદ્ધિ ઠેકાણે નથી. ”

જોધાબાઈએ એ સુવર્ણના આસનપર શાહજહાની પાસે બેસી સ્વામીના કંઠમાં પોતાના બન્ને હાથ નાખીને કહ્યું:-“ જેમ થવાનું હોય તેમ બસે થાય. હવે મ્હને કોઈ પણ પ્રકારનો ભય નથી. સ્વા-મિન ! આપના સિવાય મ્હારું કોણ છે ? હું સુવર્ણના સિંહાસનપર બેઠેલી હોવા છતાં આપના તિરસ્કારથી દિવસે દિવસે ત્રિપ્પારિણી થતી જાઉં છું. પ્રિયતમ ! તમારા તિરસ્કારનું કષ્ટ હું સહન કરી

શકતી નથી. પ્રિયતમ! શાહનદા! ચાલો, આપણે બન્ને જણાં આ પાપમયી રાજપુરીનો ભાગ કરી અન્યત્ર ચાલ્યાં જઈએ. બે દિવસ માટે પણ આપના એકાન્ત સમાગમથી આ કલુષિત મૃત્યુલોકમાં હું સ્વર્ગની સ્થાપના કરીશ. ”

“ જોધાબાઈ! આપણે ક્યાં જઈશું ? આ પૃથિવીમાં ચારે તરફ જવાગા છે ! મનુષ્ય માત્ર મનુષ્યનાં શત્રુ છે ! ”

“ ભલે રહ્યાં ! તેથી તમને શો ભય છે ? એ એકાન્ત સ્થળે માત્ર આપણે બે જણાં જ રહીશું ! તમારા આ મરમય હૃદયમાં, પ્રેમપ્રવાહ ઉત્પન્ન કરી, યથાર્થ પ્રેમ જાગ્રત કરી હું એક જ્યોતિર્ભય નવીન સ્વર્ગની સૃષ્ટિ કરીશ. મહારા હૃદયના પ્રત્યેક રક્તકણની સાથે જ પ્રેમ ઓતપ્રોત થઈ ગયેલો છે એની મોહિની શક્તિથી હું તમને હૃદયમાં અધીર બનાવી રાખીશ. પત્નીના પ્રવિત્ર પ્રેમ, સતીના સ્નેહ, અને પતિવ્રતાની સેવાથી પથર જેવું કઠિન હૃદય પણ દ્રવે છે કે કેમ તેનો અનુભવ હું તમને કરાવીશ. ”

“ તું નવીન સ્વર્ગની સૃષ્ટિ કરી શકીશ કે ? ”

“ હા, અવશ્ય કરી શકીશ. ”

“ ચારે ચાલ. તું જ્યાં જઈશ ત્યાં હું તારી સાથે આવીશ. ”

“ ચાલો—”

સલિમ આસનપરથી ઉઠી ઉભો થયો. તેનો વિશાળ દેહ શિરાજીની પ્રબળ શક્તિથી વાયુથી કંપતા પાંદડાની માફક કંપતો હતો. તેણે આવેગથી જોધાબાઈને કંઠાલિંગન કરી કહ્યું:—“ પ્રાણેશ્વરિ ! આપણે ક્યાં જઈશું ? ”

“ મહારા વિશ્રામગૃહમાં; પણ ત્યાં જતાં પહેલાં તમારે એક પ્રતિજ્ઞા કરવી પડશે. ”

“ શ્રી પ્રતિમા ? ”

“ એજ કે હવે તમે કદાપિ મેહેરના વિચારોને તમારા મનમાં સ્થાન આપશો નહિ. ”

સલિમ ઉચ્ચ સ્વરે બોલી ઉઠ્યો:-“ જોધાબાઈ ! હું એમ ધારતો હતો કે, તું નિસ્વાર્થી દેવીભૂતિ છે; પરંતુ મહારી એ ધારણા ખોટી ઠરી છે. તું દેવીપ્રતિમા નહિ પણ પિશાચિની છે. હું સત્રાણું છોડી શકું તેમ છું. આ રાજ્યની આશા, રાજસિંહાસન વગેરે સર્વને ત્યાગ કરી શકું તેમ છું; પરંતુ મારા ચિત્તની સ્વાધીનતા વેચી શકું તેમ નથી. જે વિચારોમાં મહને સુખ છે એ વિચારોનો ત્યાગ હું કરી શકું તેમ નથી. ”

જોધાબાઈએ પથરની પુતળી માફક સ્થિર ઉભી રહીને પતિનાં આ હૃદયવિદારક વચનો સાંભળ્યાં. તે સમજી શકી કે ભાગ્યદેવીના વિધાનને કોઈ ફેરવી શકતું નથી. કર્મસૂત્ર જ્યારે મનુષ્યને ઉપે માંગે ચલાવે છે ત્યારે તેની સધળી ખુદ્દિ ગૂંમ થઈ જાય છે. જોધાબાઈએ વિચાર્યું કે, ધણે દૂર આવેલા ધરાનથી એ મેહેરે રાહુરુપે આવી તેના સુખસૂર્યને ચિરકાળ માટે ગ્રાસ કરવા માંડ્યો છે.

સલિમ પણ ચિંતામગ્ન હતો. આજે અંતરની કિત્તેજનાને વશ થઈ તે તેની ધર્મપત્ની સમક્ષ મહાપાપની વાત બોલ્યો હતો. જે તેના જીવનને સુખી કરવાને મહિષીના અધિકારનો ત્યાગ કરવા તૈયાર છે, સ્ત્રીજીવનના સકળ સુખનો ત્યાગ કરવા તૈયાર છે, જે હમ્મેશાં તિરસ્કાર પામતી હોવા છતાં કોપશન્ય છે તેને આવાં હૃદયવિદારક વચનો સાંભળાવ્યાં એ તેણે ડીક કર્યું કે ?

જોધાબાઈ ચિંતાતુર મુખે ખુલ્લી આરી તરફ જોઈ રહી હતી. તેણે જોયું કે, એ ગંભીર રાત્રે આસમાની આકાશમાં પ્રકાશી રહેલા

તારાઓની જ્યોતિને મલિન કરી નાખી ચંદ્રદેવ સમસ્ત પ્રકૃતિને રૂપેરી સાડી પહેરાવે છે. લાલ પત્થરાથી બનેલા દુર્ગના ઉંચા મિનારાઓપર ચંદ્રકિરણો પ્રકાશી રહ્યાં છે. તરંગમયી યમુનાના હૃદયમાં એ નિષ્કલંક ચંદ્રકિરણો પડી ધણું સુંદર દેખાય છે. જોધાબાઇએ વિચાર્યું—ભગવાનના રાજ્યમાં આ શાન્ત, ઉજ્જવળ રાત્રે સર્વ હસે છે; કેવળ બે જણાં જ એ રત્નજડિત રંગમહેલમાં પોતાની જાતે ઉત્પન્ન કરેલા નરકના અંધકારમાં ડૂબીને અંતરની વ્યથાથી અધીર બની ગયાં છે.

સલિમ એક રત્નજડિત આરસ પત્થરના સ્થંભને અઢેલી મહા અપરાધીની માફક કાંધ વિચાર્યા કરે છે. એકાએક જોધાબાઇએ મૌનનો ભંગ કરીને કહ્યું:—“ શાહજાદા! મ્હારે તમને એક પ્રાર્થના કરવી છે. ”

આ શબ્દો સાંભળવામાં આવતાં શાહજાદો પણ શુદ્ધિમાં આવ્યો. તેણે કંપતા કંઠે પૂછ્યું:—“ ત્હારે શી પ્રાર્થના કરવી છે, જોધાબાઇ? ”

જોધાબાઇ:—એ જ કે કાલે પ્રભાતકાળે મ્હને અંબર જવાની રજા આપો.

સલિમ:—તું માનસિંહના આશ્રયમાં અંબર જવા ઇચ્છે છે કેમ ?

જોધાબાઇ:—એક મિયાનમાં બે સમશેરનો સમાવેશ થઇ શકતો નથી. એક હૃદયમાં બે વ્યક્તિઓને સ્થાન મળી શકતું નથી. આમ હોવાથી જ હું અંબર જવાને ઇચ્છું છું.

સલિમ:—તું ભૂલે છે. બાદશાહને ધણી પ્રિયતાઓ હોય છે.

જોધાબાઇ:—ધણી પ્રિયતાઓ હોવા છતાં અધીશ્વરી એક જ હોય છે.

સલિમ:—આ વિષયમાં તું મ્હારી રજા શા માટે માગે છે. અકબરશાહનો ત્હારા ઉપર ધણો પ્રેમ છે, તું તેમની પાસે જા.

પિતા હોય ત્યાં સુધી મ્હને કોઈ પણ પ્રકારની સ્વતંત્રતા નથી. તું બાદશાહની પાસે જા.

જોધાબાઈ:-પણ હું આપની પત્ની છું. જ્યાં સુધી આપની રજા નહિ મળી શકે ત્યાં સુધી હું આગ્રાનો ત્યાગ કરી શકીશ નહિ.

સલિમે ઉદ્વેગપૂર્ણ ચિત્તે, સ્નેહમય બાવથી, પ્રેમપૂર્ણ સ્વરે કહ્યું:-“ના-ના, જોધાબાઈ! હું તને રજા આપીશ નહિ. તું મહારાજ ઉજવળ સ્વર્ગ છે. નરકની અપાર જ્વાળાથી જ્યારે આ જીવ બળી પાક થાય છે ત્યારે શાન્તિ મેળવવાની આશાથી હું ત્હારી પાસે દોડી આવું છું. જ્યારે આ નિષ્ઠુર જગતમાં સર્વના તરફથી મહારાજ તિરસ્કાર થાય છે ત્યારે તું મહારાજ તરફ પ્રેમ દર્શાવે છે. પ્રાણેશ્વરિ ! આ દુર્ભાગીનો નિષ્ઠુરતાથી ત્યાગ કરી તું ક્યાં જઈશ ?”

આ વચનો સાંભળી જોધાબાઈ સમ્રાજો ક્રોધ ભૂલી ગઇ. તેનું ચિંતાતુર મુખ પુનઃ પ્રસન્ન બની ગયું. તેણે સલિમના ચરણોમાં બેસી જઇ તેના વસ્ત્રના છેડાપર ચુમ્બન કરી દૃઢતાસૂચક સ્વરે કહ્યું:-“તમે જ્યારે નારાજ છો ત્યારે હું અંતર જઇશ નહિ; પણ જો મહારાજ અહીં રહેવું પડશે તો હું રાજેશ્વરીની માફક રહીશ. મેહેરને હું આ મહેલમાં પ્રવેશ કરવા દઇશ નહિ. તમને હું મહારાજ હૃદયમાં છુપાવી રાખીશ.”

આમ કહી જોધાબાઈ વિજળીના જેવી ગતિથી ક્ષણ માત્રમાં જ એ સ્થાનનો ત્યાગ કરી ચાલી ગઇ.

સલિમે આશ્ચર્ય પામી ઉપરોક્ત વચનો સાંભળ્યાં. તે પ્રેમપૂર્ણ કંઠે બોલી ઉઠ્યો:-“જોધાબાઈ! જીવનાધિકારિણિ! મહારાજ પાસે આવ.”

જોધાબાઈ પાછી આવી નહિ; શાહજહાં કેવળ પોતાના શબ્દોનો પ્રતિધ્વનિ સાંભળી શક્યો.

મકરણ ૧૬ મું.

મેહર અને અલીકુલીખાન.

મેહર મેહર દારૂનિકો, નવલકથાકારો, કદપનાકુશળ લેખકો
 ધણી યુગથી તર્ક કિવા વિચાર કરીને
 જગતમાં શું સુખ છે અને શું દુઃખ છે એનો કાંઈ નિર્ણય કરી
 શક્યા નથી.

આકાશમાં ચંદ્રનો હૃદય થતાં ગગન ધણું શોભામય બની જાય
 છે. ચંદ્રનો ઉજવળ પ્રકાશ પૃથ્વીપર, સરિતાના હૃદયપર પડીને
 સ્વાભાવિક સૌન્દર્યને ધણું વધારી દે છે. એ સૌન્દર્યનું દર્શન કરી
 થશુ પક્ષી પથુ આનન્દમગ્ન બની જાય છે તથા તરલતાનું સૌન્દર્ય
 વધી જાય છે. જે ચંદ્રના સુધારાશીનું પાન કરી ચક્રોર સંપૂર્ણ સુખ
 અનુભવે છે, પ્રેમિક પ્રેમિકા પરસ્પરના કંઠમાં આલિંગન કરી સ્વર્ગીય
 સુખનો ઉપભોગ ભોગવે છે એ પ્રસંગે ચાતક ધણું દુઃખી જણાય
 છે. આકાશમાં મેઘ જોવામાં નહિ આવવાથી તેની સુવિભળ મેઘજળ
 પીવાની આશા દૂર થઈ જાય છે તથા તે મનમાં ને મનમાં ચંદ્રે-
 વને અભિશાપ આપે છે.

વસ્તુસ્થિતિ આવી હોવાથી જ એમ કહેવું પડે છે કે, જેથી
 એક જથ્થાને સુખ થાય છે તેથી બીજાને દુઃખ થાય છે. આ જગતમાં
 કોઈ કોઈને રહાવીને સુખી થાય છે ત્યારે કોઈ રડીને દુઃખી થાય છે.
 કોઈ જુદામ શુભરીને આનન્દિત થાય છે ત્યારે કોઈ જુદામ વેડીને
 દુઃખી થાય છે.

આપણી આ નવલકથાની નાયિકા મેહેરનિસા પણ આવા પ્રકારના સુખ દુઃખની સમસ્યામાં પડી, બાકુગ ચિત્તે પોતાનો વખત ફરી કરે છે. રાજ્યના મુખ્ય ઉમરાવ અમીર-ઉલ્લ-ઉમરા ગિયાસ-ખેગની કન્યાને શી વસ્તુનો અભાવ હતો ? પિતા માતાના સ્નેહથી, આત્મીય સ્વજનોના પ્રેમથી તથા એક વીર હૃદયના દેવી અનુરાગથી મેહેર ધણી સુખી હોવા છતાં તેના એ સુખમાં પણ દારૂણ દુઃખનો સમાવેશ થયેલો હતો.

જે પ્રતિકૂળ પ્રવાહના સુખમાં પડીને એક સામાન્ય તુલુની જેવી દુર્દશા થાય-એ તુલુ જેવી રીતે એક વખતે એક તરફ અને બીજી વખતે બીજી તરફ આદિલિત અને સંચાલિત થાય એવી જ સ્થિતિ સલિમના હૃદયની થઇ ગઇ છે. એક તરફ ચુલુવતી, પ્રતિભાચાલિની, રૂપગૌરવમયી, પ્રતિપ્રેમમયી, જીવનસહચારી મુખ્ય મહિષી જોધાખાઇ છે અને બીજી તરફ નિર્જનમાં વિકસિત થયેલી, સુગંધિત વનકુસુમની શોભાસંપદમય રૂપ પ્રભામયી મેહેરનિસા છે. જોધાખાઇ રૂપવતી હોવા છતાં મેહેરની તુલનામાં તેનું રૂપ સહજ ઓછી જ્યોતિર્વાળું છે. જોધાખાઇ જીવનની સાધનાની વસ્તુ છે, દેવીરૂપે પૂજની વસ્તુ છે ત્યારે મેહેર ઉપભોગની વસ્તુ છે.

બીજી તરફથી મેહેરની સ્થિતિ પણ એવી જ છે. તે પણ પ્રેમના વિરુદ્ધ માર્ગે જતા પ્રવાહોમાં પડી દૂભકીઓ ખાય છે. એક તરફથી એક અગાધ સ્નેહપૂર્ણ પ્રેમમય પ્રાણ તેને આરાધ્ય દેવી તરીકે ઘડાય છે-તેની પ્રતિમાને હૃદયસિંહાસનપર બેસાડી પૂજા કરે છે. એને દંભ નથી, સામાજિક ગર્વ નથી તથા એશ્વર્ય નથી. એ અસિ-પ્રતધારી છે. એ વ્રત જ તેના જીવનનું અવલંબન છે. એ વ્રતમાં જ તેનો યશ, પ્રતિષ્ઠા અને માન છે; પરંતુ તેના નિષ્કુર વીર હૃદયમાં

કેટલો બધો પ્રેમ છે ! મેહેર સિવાય એ બધું કે અન્ય કોઈને બળ્યતો જ નથી.

મેહેર પણ તેને દેવતા સમજી તેની પૂજા કરે છે. તેનું દર્શન થતાં મેહેરને અતુલનીય આનન્દ થાય છે. તેની સાથે પ્રણયવિનોદ કરી મેહેર સ્વર્ગસુખ અનુભવે છે.

ખીજી તરફ સમગ્ર હિન્દુસ્તાનના અધિકારી, પ્રમુખ પ્રતાપી અકબરશાહનો જ્યેષ્ઠ પુત્ર શાહજહાં સલિમ છે. સલિમ પણ મેહેરને ઝહાય છે. તેના પ્રેમમાં કેટલી ગંભીરતા છે તે એ બળ્યતો નહિ હોવા છતાં એ પ્રેમમાં ઉન્મત્તતા છે જ એ માટે લેશ પણ સંદેહ નથી. રૂપોન્મત્ત સુલતાનના હૃદયપર અધિકાર મેળવવાને જેટલા શક્તિ જોધએ એટલી શક્તિ મેહેરમાં હતી. મેહેર પોતે પોતાની શક્તિમાં વિશ્વાસ રાખતી હતી. જે શેર અફઘાને અપાર સાહસથી જીવતા વાઘની સાથે લડીને તેના મસ્તકને વીંધી નાખ્યું હતું એ શેર અફઘાન જ્યારે તેના સંકેતાનુસાર રમતના પુતળા પ્રમાણે ચાલતો હતો ત્યારે પછી દુર્ગળ હૃદયના સલિમનો તેની પાસે શો હિસાબ ?!

મેહેર એકલી એક સુસજ્જિત ઔરડામાં એક મૂલ્યવાન સુકોમળ આસનપર બેઠી બેઠી આકાશ પાતાળના વિચારો કર્યા કરતી હતી. હવે રાત્રિ દિવસ તે પોતાના સુખદુઃખની તથા વર્તમાન તેમ જ ભવિષ્યની ચિંતા કરતી હતી.

એક તરફ અપાર ઐશ્વર્ય છે, ભવિષ્યના શહેનશાહનું પત્નીપદ, હિન્દુસ્તાનનું આધિપત્ય છે ત્યારે ખીજી તરફ દરિદ્રતા, કષ્ટ અને જીવન પર્યંતનું દુઃખ છે. અલીકુલીનો પતિ તરીકે સ્વીકાર કરવાથી પોતાને શાહજહાં સલિમના કોઈનો ભોગ થવું પડે તેમ છે એમ તે બળ્યું છે. અકબરશાહ હવે આ દુનિયામાં કેટલા દિવસ માટે છે ?

સલિમ નિરાશ થશે તો પોતાના તથા અલીકુલીખાનના દુઃખનો પાર રહેશે નહિ. એમ થાય તો તેને હિન્દુસ્તાનનો ત્યાગ કરી પુનઃ પોતાની જન્મભૂમિ ધરાનમાં જઈ દરિદ્રતામાં જીવન પસાર કરવું પડશે.

આ સઘળી ચિંતામાં મેહેર નિમગ્ન થઈ ગઈ છે. તેને બાંધવાનું રહ્યું નથી. એવામાં કોઈએ બહારથી પ્રેમમુગ્ધ કંઠે કહ્યું:—“ મેહેર ! ”

મેહેર એ કંઠસ્વર ઓળખી શકી. તે સઘળું જૂલી ગઈ. દિલીની રત્નજડિત મસનદનું સુખમય સ્વપ્ન, સલિમનો પ્રણયાનુ-રાગ વગેરે સર્વ તેના મનમાંથી ક્ષણ માત્રમાં જ અદસ્ય થઈ ગયું. તેણે પોતાના મનમાં ને મનમાં વિચાર્યું કે, સલિમના વિચારોને અંતરમાં સ્થાન આપી તેણે મહા પાપ કર્યું છે. એ પાપનું કઠોર પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાની જરૂર છે. ત્વરાથી આસન પરથી ઉઠી આવનાર વ્યક્તિના બળને ચરણોમાં નખી પડી સજ્જનનયને તેણે કહ્યું:—“ પ્રિયતમ ! તમે પધાર્યા કે ? બહુ સારું થયું. હું નરકના પ્રચંડ અગ્નિમાં બળી જતી હતી; મ્હને બચાવો મહારા નાથ ! હવે હું સહન કરી શકતી નથી ! નરકના અંધકારે મહારા હૃદયના સુપવિત્ર ઉજ્જવળ દીપકને બુઝાવી નાખ્યો છે. એ દીપકને પુનઃ સળગાવો મહારા પ્રિયતમ ! ”

એ આવનાર વ્યક્તિ અન્ય કોઈ નહિ પણ વીરકેશરી અલી-કુલીખાન ઉર્દૂ શેર અફઘાન હતો. તેણે મેહેરને સ્નેહાલિંગન કરી કહ્યું:—“ તું મહારા હૃદયની આરાધ્ય દેવી છે. તારું સ્થાન મહારા ચરણોમાં નહિ પણ હૃદયમાં છે. આવ-આ દુઃખી હૃદયને આલિંગન કરી મહારી સઘળી બચા દૂર કર. ”

મેહેરે અલીકુલીખાનના કંઠમાં વળગી પડીને કહ્યું:—“ હજી કેટલા સૂધી આવું દુઃખ વેઠવું પડશે પ્રિયતમ ? ”

શેર અફઘાને અધીરતાથી પૂછ્યું:—“ શાનું દુઃખ મેહેર ? ”

“શાનું હુઃખ તે હું બરાબર કહી શકતી નથી; પરંતુ એ હુઃખથી હું જાણે કે તુષાનળના અગ્નિમાં બળી ખાક થઈ જાઉં છું.”

“તું સલિમના વિચાર કર્યા કરતી હતી કે?”

“હા, હું અસત્ય નહિ બોલું. પ્રિયતમ! શું થશે?”

“કોનું શું થશે?”

“તમારું ને મ્હારું?”

“મ્હારું તો જે થવાનું હતું તે થઈ ગયું છે. મ્હારા હૃદયમાં ત્હારા સિવાય બીજું કોઈ નથી.”

“અને તમે પણ મ્હારા હૃદયમાં પ્રેમનો પ્રકાશ કર્યો છે; પરંતુ સલિમની ચિંતા કોઈ કોઈ વખતે એ પ્રકાશને દૂર કરી દે છે!”

“હું તને એક વાત પૂછું કે?”

“બેલાશક પૂછો.”

“હું તને ખુલ્લા કસમ આપું છું. જગતમાં ખુદાજ શ્રેષ્ઠ છે. સાચું કહે જોઈએ સલિમને તું મ્હાય છે કે?”

“જો કદાચ હું એમ કહું કે, મ્હાઉં છું—”

“તો હું ત્હારા માર્ગમાં કંટક થઈશ નહિ. ત્હારા પ્રાર્થના સુખનો હું નાશ કરીશ નહિ. ત્હારા બિવિધને હું અંધકારમય કરીશ નહિ. તું ત્હારી ઈચ્છા હોય તો પટરાણી થઈ શકે તેમ છે. હિન્દુ-સ્તાનની અધીશ્વરી થઈ તું દિલ્લીની મસનદ પર બેસીશ એટલે એક પ્રજાજન તરીકે ત્હારી આત્મા ખાળીને હું કૃતાર્થ થઈશ.”

મેહેર હવે સ્થિરતા ધારણ કરી ચઢી નહિ. અશ્રુપૂર્ણ નયને તેણે કહ્યું:—તમે મનુષ્ય નહિ પણ દેવતા છો. તમારા અમૂલ્ય સ્નેહનું પ્રતિદાન આપી શકે એવી સૌભાગ્યવતી રમણી આ દુનિયામાં નથી. હું મહા ખપિષ્ઠા છું! તમારા અંતરનો ભાવ જાણવા માટે હું એક

અસત્ય વાત બોલી છું. પાપ ઉપર હું પાપ કરું છું. દેવતા ! મને ક્ષમા આપો. હું સમજી શકી છું કે તમે દેવતા છો અને સલિમ પિશ્ચાત્ત છે. તમે મહત્વની ઉન્નવળ પ્રતિમા છો અને સલિમ નીચતાની પ્રતિમૃત્તિ છે. તમે સ્વર્ગ છો સલિમ નરક છે. પ્રિયતમ ! સ્વર્ગનો ત્યાગ કરી નરકમાં જવાની ઇચ્છા કેને થાય ? મોગલ સામ્રાજ્ય અતલ જળમાં નિમગ્ન થાઓ, રત્નજડિત મસનદ રસાતળમાં જાઓ, મહારા ભિષ્પતું ઐશ્વર્ય જહાનમમાં જાઓ તેથી મને હરકત નથી. હું કેવળ તમને જ ઇચ્છું છું. તમે મહારું સર્વસ્વ છો. ચાલો, આપણે બન્ને આગ્રામાંથી પલાયન કરી જઈએ. જીર્ણ ગુંપડીમાં આપણે રનેહતું નવીન સામ્રાજ્ય સ્થાપીશું. ”

આ સમયે એક વ્યક્તિ દ્વારની પાછળ છુપાઈ રહી આ સર્વ પ્રકારનું દર્શન કરતી હતી. ઉપરોક્ત વાતચિત સાંભળવામાં આવતાં તેનું હૃદય આનન્દિત થયું. તેણે પોતાના મનમાં ને મનમાં કહ્યું :— “ મેહેર ! ત્હારી આ આશા પૂર્ણ થાઓ. ” સ્વગત આમ કહી એ વ્યક્તિ ત્યાંથી ચુપકીદીથી અન્ય સ્થળે ચાલી ગઈ.

પાઠક ! તમે એ વ્યક્તિને ઓળખી શક્યા છો કે ? એ ગિયાસજેગ હતો. આવી રીતે છુપાઈ રહી પુત્રીના અંતરનો ભાવ જાણી લઈ તે આનન્દિત થયો. પુત્રી તથા પોતાના ભાવિ જમાઈનો ગુપ્ત પ્રેમાલાપ સાંભળી તેણે જે અન્યાય કર્યો હતો એ માટે પોતાના ઓરડામાં જઈને ઇશ્વરની ક્ષમા માગી. તેણે અસ્પષ્ટ સ્વરે કહ્યું :— “ હે મહિમામય ખુદા ! મહારી કન્યા શેર અદ્દખાન જેવા બહાદુર નરને અંતઃકરણપૂર્વક મ્હાલ છે અને સલિમનો તિરસ્કાર કરે છે તેથી મહારા મનની ચિંતા કાંઈક અંશે દૂર થઈ છે. હું બની શકે તેટલી ઉતાવળથી તેમનું બન્નેનું લગ્ન કરી નાખીશ. એમ કરવાથી જો મહારે મિશ્ત્રક

થવું પડશે—આ હિન્દુસ્તાનનો ત્યાગ કરવો પડશે તો તેની પણ મ્હને ચિંતા નથી ! ”

ખીજી તરફથી મેહેરનો જીવ હવે ઘણો શાન્ત થયો હતો. તેણે એક વીણા લઈ મધુર કંઠથી સંગીત ગાવા માંડ્યું. સુર, રાગ અને મુર્ચ્છનાના સંમિશ્રિત, વસંતકોકિલના પૂર્ણ પંચમથી એ ઓરડો પરિપૂર્ણ થઈ ગયો. અલીકુલીખાન મેહેરના અતુલનીય રૂપસૌન્દર્યનું એકાગ્ર-દૃષ્ટિથી દર્શન કરવા લાગ્યો. એ રૂપનું દર્શન કરતાં તેને જાણ કે તૃપ્તિ થતી જ નહોતી. મેહેર જે સંગીત ગાતી હતી એ આશયનું ગુન્જર સંગીત અત્રે ઉતારવામાં આવે છે:—

“ બહાલમ સનેહની આ કળિઓ ખીલી ના કદિ સુકાય;

જીવનવાટિકાની સુગંધ આ ફેલાય.

બહાલમ૦

પ્રાણદાન આપી પિયુ, હૃદયતણું દાન દીધું;

ત્યાગીને મોહવૃત્તિ, સ્મરણ મધુર લીધું.

બહાલમ૦

પ્રીતિવાક્ય બોલી ખ્યારા, વર્ષાની સુધાધારા;

નયનના તારા તમે, થતા ન નાથ ન્યારા.

બહાલમ૦

દેહભોગ ભોગવી, મનુસૃષ્ટિ આ હરખાય;

ક્યમ કરી કહો નાથ પ્રભુ પ્રેમને પરખાય ?

બહાલમ૦

હૃદય મૂર્તિ સ્થાપી પિયુ, કેમ તે જીલાય ?

દાસીના આ દિવસ સકળ રટણ માંડી જાય.

બહાલમ૦

પ્રશ્નપત્ર.

આવનારનું નામ મિરળ મહમ્મદ હતું. મિરળ મહમ્મદ સુલ-
તાન સલ્તનતો વિશ્વાસપાત્ર અનુચર હતો. એને અનુચરને બક્ષે જે
સલ્તનતો બંધુ અર્થાત્ મિત્ર કહેવામાં આવે તો તેમાં પણ કાંઈ પ્રત્ય-
વાય જેવું નથી. યુવાવસ્થાનો આરંભ થયા પછી સુલતાન સલ્તનતે જે

સારાં ખેાટાં કાર્યો કર્યા હતાં તેમાં તેણે પોતાના આ જીવનન મિત્રની સલાહ લીધી હતી. હજી પણ તે પ્રત્યેક કાર્ય તેની સલાહ લઇને જ કરતો હતો. વસ્તુસ્થિતિ આવી હોવાથી મહમ્મદ મેહેર સંબંધીની સધળી હકીકત જાણતો હતો. સલિમ તેનાથી કેાઇ પણ વાત છુપાવતો નહિ. મિરજા મહમ્મદે આસનપર બેસી હાસ્યમુખે કહ્યું:- “જનાબ ! આ શો પ્રકાર છે ? આપ મેહેરઉન્નિસાને પ્રણયપત્ર લખો છો કે ?”

સલિમે પણ સહાસ્યમુખે ઉત્તરમાં કહ્યું:- “બરાબર છે; પરંતુ મહેં જે કાંઇ લખ્યું છે તેની અસર તેના મનપર થશે કે ? કવિતા-દ્વારા હું મહારા મનને બાવ બરાબર પ્રકાશિત કરી શકીશ કે ? તું આ પત્રમાંની કવિતા વાંચી જો જોઇએ.”

મહમ્મદે પત્ર હાથમાં લઇ એ કવિતા વાંચવા માંડી. અત્રે અમે એ સંગીતનો સકળ આશય દર્શાવે એવી એક શુર્જર કવિતા લખવી પ્રાસંગિક ધારીએ છીએ:-

“હું ધૃશ્ક આતશથી બળું દિલબર બન્યો છું બહાવરો;
શાન્તિ ગધ ને સુખ ગયું મહાવા તણો છે મહાવરો.
પોકારી પ્યારી કહું તને ક્યમ સ્નેહીને તું દુઃખી કરે ?
આ સ્નેહના છે વિષમ રસ્તા, સ્નેહીઓ અથડાઇ મરે.
સૌન્દર્ય તહારું દેવને દુર્લભ ગણું હું અંતરે;
બોક્તા વિનાની બોલ્ય વસ્તુ વ્યર્થ વિશ્વે છે કરે.
મનમોહિની માશુક ઓ, મીડી નજર તું કંઇક કરે;
દુઃખથી બનેલા બહાવરાપર, અંતરે તું રહમ ધર-
સુન્દર સુરત બતલાવીને સૌન્દર્યનો તું જામ બર-
આપી મહેને એ જામ ને બસ રોજ તું ઉન્મત્ત કરે.

સાન્દર્ભ જોવામાં સદા પ્યારી કહે શું પાપ છે ?
આ વિશ્વનાં સહુ માનવીની નજરમાં જીલ્લાપ છે.
સુંદર સુરજ ને ચંદ્ર તારાનું સહુ દર્શન કરે;
તું જ જીવનમોહન રૂપનું બસ ધ્યાન આ આશ્રક ધરે.
બોગી બ્રમર પીતા મધુ જમ પુષ્પ કળિયોતું પ્રિયા !
શાને હવે શર્માય છે આલિંગવા મુજને પ્રિયા ? ”

અસ્તુ. સલિમે લખેલી કવિતા વાંચી રહ્યા પછી તેની પુબ્ધજ પ્રશંસા કરીને મિરજા મહમ્મદે કહ્યું:—“ જનાબ ! આપે આ કાવ્યમાં ઉત્તમ પ્રકારની કવિવ્યક્તિનો પરિચય કરાવ્યો છે. હું ધારું છું કે, ગદ્યમાં આપ આપના અંતરના ભાવ આવી સરસ રીતે કદાચ ન દર્શાવી શકત. કવિતા રચનામાં આપ આવા સિદ્ધહસ્ત હશે એમ પૂર્વે હું જાણતો નહોતો. ”

યુવરાજ સલિમે મહમ્મદનાં આ વચનો સાંભળી સંતુષ્ટ થઈને કહ્યું:—“ મિરજા ! આ કવિતાથી મેહેરનું ચિત્ત પ્રસન્ન થશે કે ? ”

મિરજાએ કહ્યું:—“ જો આ કવિતાથી એનું ચિત્ત પ્રસન્ન ન થાય, આ પ્રેમપૂર્ણ પ્રાણીની કથાથી જો તેનો પ્રાણ નષ્ટ ન થઈ જાય તો હું એમ જ સમજીશ કે, એ રમણી થઈને વૃથા જન્મી છે. જનાબ ! વિલંબ કરવાની શી જરૂર છે ? પત્ર સત્તર મોકલી દો. ”

સલિમે સહજ ચિંતાતુર બની જઈને કહ્યું:—“ ઠીક, પછી શું કરવું ? ”

મિરજા સમજી શક્યો કે, શાહનહો ધણો અસ્થિર બની ગયો છે; તેથી તેણે પ્રસંગ વિચારીને કહ્યું:—“ જનાબ ! એક સારી ખબર હું લઈ આવ્યો છું. ”

સલિમ:—એવી તે શી ખબર તું લઈ આવ્યો છે ?

મિરજા:—આજે મહેં અમીરઉદ્દૌલાની મુલાકાત કરી હતી.

સલિમ:—વારું, તેમની સાથે ત્હારી કાંઇ વાતચિત થઇ હતી કે ?

મિરજા:—હા, વાતચિત કરવા માટે તો હું તેમને ત્યાં ગયો હતો ?

સલિમ:—ત્હેં મ્હારી સધળી હકીકત તેમને કહી દીધી કે ? એ ત્હેં સારું કર્યું નથી.

મિરજા:—જનાબ મ્હને એટલો બધો મૂર્ખ સમજે છે એ આશ્ચર્યનો વિષય છે. હુબૂર જ્યારે દિલ્લીના તખ્તપર બિરાજશે ત્યારે આ બંદાને વજીરી કરવાની છે ! બવિષ્યમાં થનાર વજીરને આપ મૂર્ખ સમજે છે કે ? મહેં આપની કાંઇ હકીકત કલા સિવાય અમીરઉદ્દૌલાના અંતરનો વિચાર જાણવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો.

સલિમ:—હીક, ગિયાસબેગે તને શું કહ્યું ?

મિરજા:—તેમને એ વિષયમાં કાંઇ હરકત નથી; છતાં તેમજે એમ કહ્યું કે, ‘કયો પિતા કન્યાને સુખી થયેલી જોવાની ઇચ્છા ન કરે ? પરંતુ બાદશાહની ઇચ્છા સિવાય—’

સલિમ:—બાદશાહ અવશ્ય ઇચ્છા દર્શાવશે. હું એમ ધારું છું કે, આ વિશાળ સામ્રાજ્યની પટરાણી, મ્હારાં ગર્ભધારિણી જોધબાઇ તેમને આ વિષયમાં સંમત કરશે. વળી જો દુઘાય દેવયોગે તેમ નહિ બને તો બીજા ગમે તે ઉપાયથી મેહેરને હું મ્હારી પ્રિયતમા બનાવીશ. મ્હને સિદાસન જોઇતું નથી.

મિરજા:—જનાબ ! એકદમ ઇશ્કના સાગરમાં આટલા બધા દુખી જવું જોઇએ નહિ. આપને કોનો ભય છે ? આપ મ્હારી વાત સાંભળો. મેહેર અવશ્ય આપની થશે. પેલા જંગલી અલીકુલીખાનને જોઇ હું બળી જાઉં છું. મેહેર કોમળ હૃદયની રમણી છે. મ્હને એમ

લાગે છે કે, અમીરઉદ્દૌલા તરફથી ઉત્તેજન મળતું હોવાથી જ એ જંગલી મેહેરને ત્યાં આવ જ કરે છે.

સલિમ:-ભલે આવ જ કરે; પણ મિરજા મહમ્મદ! તું એટલું ચોક્કસ યાદ રાખજે કે, એ અલીકુલીખાન મહારા સુખના માર્ગમાં અંતરાય રૂપ થશે તો ક્ષણ માત્રમાં જ તેના જીવનનો અંત આવી જશે.

આ વખતે દુર્ગના નહાતખાનામાં બીજા પ્રહરની નહાત વાગી. એ નહાતનો અવાજ સાંભળી સલિમે કહ્યું:-“ મિરજા ! આટલી બાધી રાત્રિ થવા છતાં આપણે કાંઈ જાણી શક્યા નહિ. ”

મિરજા મહમ્મદ ઉઠી ઉભો થયો તથા શાહજહાને સલામ કરી ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. હવે એ અસંખ્ય ઉજવળ દીપકોથી પ્રકાશી રહેલા, રતનજડિત, મખમલમંડિત તથા સુગંધિત ઓરડામાં એકલો યુવરાજ સલિમ રહ્યો. એવામાં એક યુવતીએ મૃદુગતિથી એ ઓરડામાં પ્રવેશ કરી શાહજહાને કુરનિસ બગીચીને કહ્યું:-“ જહાંપનાહ ! ખુદા આપનું કલ્યાણ કરે. ”

સલિમે તેને જોઈ સહજ શાન્ત થઈને કહ્યું:-“ સલિમા ! તું મહારાપર એક ઉપકાર કરીશ કે ? ”

સલિમા:-હું જનાબની બાંદી-હુકમની દાસી છું !

સલિમ:-આ પત્ર ધણી છુપી રીતે ગિયાસબેગને ત્યાં જઈ તેમની પુત્રી મેહેરના હાથમાં આપી આવવાનો છે.

સલિમા:-હમણાં જ કે ?

સલિમ:-હમણાં આપી આવે તો બહુ સારું. ત્હારી સાથે હું એક બળવાન જોળને મોકલું છું.

સલિમા:-પરંતુ આવી મધ્યરાત્રે અમીરઉદ્દૌલાના ઘરનાં માણસો જાગતાં હશે કે ?

સલિમા:-હીક, તું કાલે રાત્રે જાજે. પ્રથમ પ્રહર વીતિ જાય એટલે મહારી પાસે આવીને તું આ પત્ર લઈ જાજે. સંધ્યા સમયે ત્યાં જવું મહેને હીક લાગતું નથી.

સલિમા:-હું આપ કહો છો તેમ જ કરીશ. કોઈ પણ રીતે જનાખને ખુશી રાખવાની જ મહારી ઇચ્છા છે. હવે મહેને ખીજી કંઈ આગા છે ?

સલિમા:-ના, હમણાં હું ઘણો થાકી ગયેલો છું. કાલે સંધ્યાકાળે તું મહેને એક વખત મળી જાજે.

સલિમા કુરનિસ બાબતે અત્યંત મૃદુગતિથી એ સ્થળેથી આવી ગઈ. તેના ગુલેગુલાખી ઝોઝાધર પર હાસ્યે દર્શન દીધું. એ હાસ્યનો અર્થ તે પોતે જ જાણતી હતી.

પ્રકરણ ૧૮ મું.

સલિમા અને સમ્રાટ અકબર.

આગાના દુર્ગની દિવાલપર ચંદ્રનો પ્રકાશ ફેલાઈ રહેલો છે. દુર્ગના સઘળા દરવાજાઓ બંધ થઈ ગયા છે. મધ્યરાત્રિની નહાત બંધ પડી ગઈ છે. એ ગંભીર રાત્રે દુર્ગનાં બિન્ન બિન્ન સ્થળોએ બળવાન મોગલ અને રાજપૂત પહેરેગીરો નગન તલ્વાર હાથમાં રાખી પહેરો ભર્યા કરે છે. અકબરશાહ નેપોત્રિયન કરતાં પણ વિશેષ ચતુર અને કર્તવ્યપરાયણ હતા. પહેરેગીરો ઘણી જ સાવધાનતાથી પહેરો ભરતા હતા.

આત્રા દુર્ગમાં રાજમહાલયની પાસે જ મોતી મસ્જિદ આવેલી હતી. તેની સાથે કમાન્વયે દીવાને ખાસ, આમ દરબાર વગેરે મહેલો આવેલા હોય તેના ગગનસ્પર્શી મિનારાઓ એ ગંભીર રાત્રે ચંદ્રના પ્રકાશથી પ્રકાશિત બની જઈ સ્વર્ગિય સૌન્દર્યનો વિકાસ કરતા હતા.

ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારનાં સુગંધિત પુષ્પો પ્રસ્ફુટિત થયાં છે. એ પુષ્પોની સુગંધથી ચારે દિશાઓ સુગંધિત બની ગઈ છે. દુર્ગમાં આવેલા ખુશબાગે અલૌકિક સૌન્દર્ય ધારણ કર્યું છે. ખુશબાગ બાદશાહનું નન્દન કાનન છે. એ બાગમાં કોઈ પણ પ્રકારની સુગંધિતો અભાવ નથી. વેલા, મલ્લિકા, નાગફેસર, ચંપક, ગંધરાજ, ચમેલી, ગંધસાર વગેરે અનેક પ્રકારની પુષ્પવૃક્ષો તથા પુષ્પવૃક્ષો એ બાગમાં આવેલાં છે.

મલયનો ચોરી કરવાનો સ્વભાવ જ છે. પુષ્પોની સુવાસ ચોરી લેવી એ તેનો સ્વાભાવિક ધર્મ છે. એ ચોરી લીધેલી સુવાસથી વિરહિણીની વ્યથાને વધારવી એ જાણે કે તેનું કર્તવ્ય છે, તે જ પ્રમાણે મિલનના સુખ સંભોગથી વિલાસના આનન્દમાં વિભોર બની ગયેલાં પ્રેમિક પ્રેમિકાના પ્રાણમાં વિમળ આનન્દ આપવો એ પણ તેનું કર્તવ્ય છે! ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારનાં પુષ્પોમાંથી ક્યાં પુષ્પોની સુગંધ શ્રેષ્ઠ છે એનો નિર્ણય નહિ થઈ શકવાથી સઘળી મિત્ર સુગંધિ હરી લઇને તે ધણી ચંચળતાથી ચારે તરફ વિહરે છે.

એ ખુશબાગમાં અનેક રશ્મિ કૃત્રિમ ધ્રુવ્યારાઓ આવેલા હોય તેમાંથી અહર્નિશ સુશીતળ સુગંધિત ગુલાબજગ ઉડ્યા કરે છે. ખુશબાગની એ ચિત્તરંજક અને મનમોહક શોભા અવર્ણનીય છે; પરંતુ રંગમહેલના અંદરના ભાગમાં એનો સંપૂર્ણ અભાવ જોવામાં આવે છે. અંદરના ભાગમાં આવેલી ન્હાની ન્હાની ગલી-

ઓમાં બળવાન તાતારી પ્રહરિણીઓ નગન હથિયાર હાથમાં રાખી સંપૂર્ણ સાવધાનતાથી પહેરેા ભયા કરે છે. એ સ્થાન એટલું બધું સુરક્ષિત છે કે ત્યાં મહિકા સુદ્ધાં જઈ શકે એવો સંભવ નથી. સમ્રાટ અકબર ગંભીર રાત્રે શુભ વેશમાં રંગમહેલની બહાર નીકળી પહેરેગીરો પોતાનું કર્તવ્ય બરાબર બજાવે છે કે નહિ એ વિષયની તપાસ રાખતો હોઈ પહેરેગીરો પણ એ વિષયથી પરિચિત હતા.

અકબરે પોતાની શક્તિ, આહુત્ય અને બુદ્ધિથી આ વિશાળ હિન્દુસ્તાનનું આધિપત્ય મેળવ્યું હતું. અમરકોટની મરજૂમિમાં તેના પિતાની જ્યારે ઘણી શોચનીય સ્થિતિ હતી ત્યારે તેના જન્મ થયો હતો. એ પ્રસંગે હુમાયુન બાદશાહ શત્રુઓના બચથી નાશી છૂટેલો હતો. એની સ્થિતિ એ વખતે એટલી બધી ખરાબ હતી કે, પુત્રના જન્મે સવની સ્મૃતિનું રક્ષણ કરવા માટે તેણે પોતાની પાસે જે મૃગનાભિ હતી તે પોતાના સંકટના સાથી, વિશ્વાસપાત્ર અમીર અને સેનાપતિઓને વહેંચી દીધી હતી. એ બાગ્યચક્રના પંજામાં ૪ સાર્થ પડેલા સમ્રાટની એ સમયે એવી હીન સ્થિતિ હતી કે, તેનો પ્રિય-તમા મહિષી-અકબરની જનની સુલતાના હમિદાબાતુ બેગમે પૂર્ણ ગર્ભાવસ્થામાં થોડા હરિણમાંસની માગણી કરેલી હોવા છતાં તે તેની એ સામાન્ય માગણી પણ પૂર્ણ કરી શક્યો નહોતો. એ બાગ્યવિતાડિત, સામ્રાજ્યવ્યુત, શત્રુઓના બચથી મરજૂમિમાં પલાયન કરી ગયેલા હુમાયુન બાદશાહનો મરજૂમિમાં જન્મેલો સુકુમાર પુત્ર હવે ‘દિલ્લીશ્વરો વા જગદીશ્વરો વા’ નામથી સમગ્ર ભારતમાં વિખ્યાત થયો છે.

પંદર વર્ષની ઉંમરે પિતૃહીન થઈને અકબર કેવી રીતે કુટિલ-કળાયાળ બહેરામખાનની આધીનતામાંથી વિમુક્ત થયો હતો તથા

શું કરીને તેણે રાજ્યભાર સ્વીકાર્યો હતો એ હકીકત ઇતિહાસપ્રિય પાઠકોથી અગ્નાત નથી, એ સઘળા ભૂતકાળની ઘટનાઓનો પુનરુદ્ધેષ આ સ્થળે અપ્રાસંગિક અને અનાવશ્યક છે.

આટલી હકીકત કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે, અકબર પોતાની બાહ્યાવસ્થાથી વૃદ્ધાવસ્થા સુધી રાજ્યનાં સકળ કાર્યોમાં પોતાની નજર રાખતો હતો. તે હિન્દુઓપર ધણો વિશ્વાસ રાખતો હતો. સ્વજાતિપર તેનો સહજ ઓછો વિશ્વાસ હતો. તેણે અનેક હિન્દુઓને સામ્રાજ્યનાં સર્વોચ્ચ પદ આપ્યાં હતાં. રાજસ્વસચિવ રાજ ટોડરમલ્લ અને મુખ્ય સેનાપતિ માનસિંહ અમારા આ કથનના ઉદાહરણરૂપ છે.

જેવી રીતે અકબરશાહ રાજ્યનાં સકળ કાર્યોમાં નજર રાખતો હતો તેવી જ રીતે અંતઃપુરમાં બનતા સઘળા બનાવો પણ તે જોઈ શકતો હતો. અંતઃપુરની અનેક સ્ત્રીઓ ગુમફત તરીકે રંગમહેલના સઘળા સમાચાર તેના કાને પહોંચાડતી હતી.

ઘણી વખતે સમ્રાટ ગુમ વેશમાં સાધારણ પોષાક પહેરી ગંભીર રાત્રે નિદ્રાસુખનો ત્યાગ કરી રંગમહેલની ચોતરફ ફર્યા કરતો હતો. ક્વચિત્ સામાન્ય મુસાફરના વેશમાં પ્રજાની ખરી સ્થિતિ જાણવા માટે તે પોતાના વિશ્વાસપાત્ર અમાત્ય ખીરબલને સાથે લઈ રાજધાનીનાં ઘણાં ખરાં સ્થળોએ ગુમ વેશમાં ફરતો હતો. ક્યા સમયે, ક્યા વેશમાં, ક્યા વિચારથી તે દામ કરતો હતો તેની કાંઈ સ્થિરતા નહોતી.

રાત્રિનો ખીજો પ્રહર પસાર થઈ ગયો છે. રંગમહેલમાં સળગતા દીપકો બુઝાઈ ગયા છે; માત્ર એ ત્રણ દીપકો જ સળગતા નજરે પડે છે. હજી પણ ઉદ્ધાસમયી રાત્રિમાં થાકી ગયેલાં વિલાસી જનોના આનન્દ ચિહ્ન સ્વરૂપ, એક બે આરડામાંથી સંગિત ધ્વનિ નીકળી વાયુને કંપાવી રાત્રિની નિસ્તબ્ધતાનો ભંગ કરે છે. કાંઈ રૂપસુંદરી

બાદશાહના આગમનની ધણી રાત્રિ થતાં સુધી અધીરચિત્તે રાહ જોઇ અંતે વિરહવ્યથાથી વ્યથિત થઇને નિરાશ પ્રાણુથી મૃદુ સ્વરે વિરહ સંગીત ગાતી હતી.

ખુશખાગની ઉત્તર તરફ બાદશાહનો રંગમહેલ આવેલો હતો. અને પૂર્વ દિશા તરફ શાહજહાનો રંગમહેલ આવેલો હતો. એ રંગમહેલોના શોભાસૌન્દર્યનું વર્ણન અમારી દુર્બળ લેખિનીથી થઇ શકે તેમ નથી.

એ ગંબીર રાત્રે અભાગિની સલિમાને નિદ્રા આવતી નહોતી. તે એક કાળા વસ્ત્રમાં પોતાનું સર્વોગ છુપાવી શાહજહાના મહેલ નજીક આવીને ઉભી રહી. તેનું હૃદય ભયથી કંપનું હતું. ચોતરફ નજર ફેરવી મૃદુગતિથી તે આગળ વધવા લાગી. યુવરાજ સલિમે આપેલો પ્રણયપત્ર પોતે પહેરેલા વસ્ત્રમાં છુપાવી રાખી તે આ ગંબીર રાત્રે તેની પ્રેમલીલાની ગુપ્તદૂતીનું કામ કરવા જતી હતી.

શાહજહાનો મહેલ વટાવી સલિમા બાદશાહી મહેલની સીમામાં જઇ પહોંચી. એવામાં પહેરેગીરે કઠોર કંઠે કહ્યું:-“કોણુ જાય છે ?”

“હું સલિમા બાંદી.”

“આટલી રાત્રે ક્યાં જાય છે ?”

“હું શાહજહાના જરૂરી કામે જઈ છું.”

“ત્હારી પાસે પંજો છે કે ?”

“હા—છે.”

આ પ્રશ્નો પૂછનાર એક તાતારી પ્રહરિણી હતી. તેણે તદ્દન પાસે આવી સલિમા પાસેનો પંજો ધણી જ ધ્યાનથી જોયો. પછી તેણે પૂછ્યું:-“તું પાછી ક્યારે આવીશ ?”

“એક કલાકમાં જ હું પાછી આવીશ.”

“તું એકલી રાજમાર્ગ પર કેવી રીતે જઇ શકીશ ?”

“ શાહજહાનો હુકમ હોવાથી દેવડીનો પહેરેગીર મ્હારી સાથે આવશે. ”

“ ઠીક, જી. ” આમ કહી એ બળસાલિની પ્રહરિણી ખીજ દિશા તરફ ચાલી ગઈ.

સલિમાએ શ્વાસ લીધો. શાહજહાની ખાંદી તરીકે રહ્યા પછી આજ સૂધીમાં કદાપિ તે આવી ગંભીર રાત્રે મહેલની ખહાર નીકળી નહોતી. વળી એ સ્થળે આટલો બધો કઠોર પહેરો હશે એમ પણ તે ભણતી નહોતી.

સલિમા ખુશખાગની પાસે આવેલો પત્થરાથી બનેલો માર્ગ વટાવી રંગ મહેલના ખહારના દરવાજા નજીક ગઈ; પરંતુ એ દરવાજા પાસે તે કોઈ પહેરેગીરને જોઈ શકી નહિ. તેણે એ સ્થળે પહેરેગીરને બદલે એક ખીજ વ્યક્તિને જોઈ જોઈ. એ વ્યક્તિના શરીરનો આંધો સુંદર હોઈ તેણે સફેદ વસ્ત્રો પહેર્યા હતાં, એની સ્થિતિ જોતાં તે કોઈના આગમનની રાહ જોતી હોય એમ લાગતું હતું.

ખાંદી સલિમા એ વ્યક્તિને જોઈ ભયથી બૂમ પાડી ઉઠી. એ વ્યક્તિએ ખાંદીની બૂમ સાંભળી સ્થિરતાથી ઉભા રહી રુદ્ધ કંઠે પ્રત્યુત્તર:—“ કોણ છે તું ? ”

પ્રકૃષ્ઠ આંદનીમાં સલિમા એ વ્યક્તિને તત્કાળ ઓળખી શકી. એ દિલ્લીશ્વર અકબર હતો. તેને શું કહેવું એ સલિમા વિચારી શકી નહિ. તેનું સર્વોગ ચરચર કંપી ઉઠ્યું. બાદશાહે ગંભીર સ્વરે કહ્યું:—“ તું કોણ છે ? આવી ગંભીર રાત્રે કાળા કપડામાં શરીર ધુપાવી તું ક્યાં જાય છે ? ”

સલિમાએ કંપતાં કંપતાં બાદશાહના ચરણોમાં બેસી પડી તેના વચ્ચના હેડાને ચુંબન કર્યું. ત્યાર પછી તેણે કહ્યું:—“ શહેનશાહ !

આ બાંદી હજરત શાહજહાની દાસી છે. ”

“ બાદશાહે પૂછ્યું:—“ તહારું નામ શું છે ? ”

“ સલિમા બાંદી. ”

“ આટલી રાત્રે આવા વેશમાં તું ક્યાં જાય છે ? ”

“ શહેરમાં જરૂરી કામ છે. ”

“ તું રંગમહેલથી અહીં સૂધી કેવી રીતે આવી શકી ? ”

“ શાહજહા સાહેબે મહેને પંજો આપ્યો છે. ”

“ એ પંજો ક્યાં છે ? ”

સલિમાએ શંકાશીલ હૃદયે, ધ્રુજતા હાથે એ પંજો બાદશાહના હાથમાં આપ્યો. બાદશાહે એ પંજો પાછો સલિમાને આપીને કહ્યું:—

“ આટલી રાત્રે તું શા કારણથી બહાર જાય છે ? ”

“ એ કારણ જણાવવાની મહેને રમ્મ મળેલી નથી. જહાંપનાહ ! હું કેવળ હુકમની બાંદી છું. ”

“ કોના હુકમની બાંદી છે ? ”

“ શાહજહાના—ભવિષ્યના ભારતસમ્રાટના—સુલતાન સલિમાના. ”

“ દીક છે; પણ જ્યાં સૂધી તું કારણ જણાવીશ નહિ ત્યાં સૂધી તને બહાર નહિ જવા દેવામાં આવે. ”

“ મહારાથી વિશ્વાસઘાતકતા થઈ શકે તેમ નથી. શહેનશાહ ! ગરીબપરવર ! આ બાંદીની બાંદીના અપરાધની આપ ઉદારતાથી ક્ષમા આપો. ”

આ સમયે બાદશાહે એક ન્હાની બંસી બહાર કાઢી એક પ્રકારનો સંકેતસૂચક અવાજ કર્યો. કાણુ કાળમાં જ ચાર હથિયારબંધ બળવતી તાતારી પ્રહરિણીઓ તેની પાસે આવી પહોંચી, કુરનિસ બળવી હુકમની રાહ જોતી ઉભી રહી. બાદશાહે મુખ્ય પ્રહરિણીને

સંબોધીને કહ્યું:—“ જીભિયા ! આ બાંદી ધણી એઅદબ છે. તેનામાં એટલું બધું સાહસ છે કે, એ મહારી આગ્રાને પણ અમાન્ય કરે છે ! તમે એને પેલા વૃક્ષની પાછળ લઇ જાઓ તથા તપાસ કરી તેની પાસેથી જે કોઇ પત્ર મળે તો જલ્દી એ પત્ર મહારી પાસે લઇ આવો.”

તાતારી પ્રહરિણીઓ તરત જ સલિમાનો હાથ પકડી તેને બાદ-શાહે બતાવેલા વૃક્ષ પાછળ લઈ ગઇ. તેમના કઠિન હાથોમાં પોતાનો હાથ દબાવાથી સલિમાને ઘણું દુઃખ થયું. તે સહેલાઈથી સમજી શકી કે, જે આ પ્રસંગે તે તેમના કાર્યમાં હરકત કરશે તો તેનું અકાળે મૃત્યુ નિપજશે. તેણે પોતાના મનમાં તે મનમાં કહ્યું:—“ અરેરે ! એ વખતે જ મ્હેં સઘળી હકીકત કેમ ન કહી દીધી ? ! આ પ્રહરિણીઓ મહારાં વત્તોમાં તપાસ કરી શાહજહાનો પત્ર જરૂર મેળવશે.”

પુનઃ અદ્વકાળ સૂધી તેણે પોતાના મન સાથે કાંઈ વિચાર કર્યો. તેના મનનો બાવ બદલાઇ ગયો. જે મ્હેં થોડા વખત પૂર્વે ચિંતાતુર જણાતું હતું તે હવે આનન્દથી પ્રકુલ બની ગયું.

સલિમા ઉન્માદિની છે કે ! પોતાના શિરપર સંકટ આવી પડેલું છે એમ તે સમજી શકતી નથી કે ! તેને ભવિષ્યનું કાંઈ જ્ઞાન નથી કે ? સલિમા સારી રીતે સમજી શકી છે કે, બાદશાહ પુષ્કળ કોષે ન બરાબા હોત તો તે કદાપિ આવી આગ્રા કરત નહિ. બાદશાહની આગ્રાનું ઉલ્લંઘન કરવાથી શું પરિણામ આવે છે એ પણ તે જાણે છે; છતાં હમણાં તેના મનમાં એક પ્રકારની નવીન કલ્પના ઉપજી છે. તેણે સલિમપર વૈર વાળવાના હેતુથી જ તેનું દાસત્વ સ્વીકાર્યું છે. આટલા દિવસ સૂધી એ વૈર વાળવાનો સુયોગ તેને મળ્યો નહોતો. આજે એક-એક એવો સુયોગ ઉપરિચિત થવાથી પ્રસન્ન ચિત્તે તે પેલી પ્રહરિણીઓ સાથે જવા લાગી.

સલિમાએ પહેરેલાં વસ્ત્રોમાં તપાસ કરી જીભિયાએ રેશમી વસ્ત્રમાં વીંટાળેલો એક પત્ર મેળવ્યો. પછી તેણે સલિમાને ઉદ્દેશીને કહ્યું:—“બાંદી, તને મૃત્યુનો બિલકુલ ભય નથી કે ? ત્હારી પાસે બીજું જે કાંઈ હોય તો મ્હને આપી દે.”

આ વખતે સલિમાએ પોતાની પાસેથી એક અપૂર્વ જ્યોતિર્મય ‘મુક્તાહાર બહાર કાઢ્યો. એ મુક્તાહારના હીરાઓ ચંદ્રના પ્રકાશમાં ધણા પ્રકાશવા લાગ્યા. તાતારી જીભિયાએ કંઈક કંઈ પૂછ્યું:—“બાંદી, હવે ત્હારી પાસે બીજું કાંઈ નથી કે ?”

સલિમા:—હું ખુદાના કસમ ખાધને કહું છું કે, હવે મ્હારી પાસે બીજું કાંઈ નથી. જો હવે મ્હારી પાસે કાંઈ હોય તો તે કેવળ મ્હારું આ તુચ્છ જીવન છે અને તેનો જહાંપનાહની આગ્રાથી અલ્પકાળમાં જ અંત આવશે.

જીભિયાના શરીરનો રંગ કાળા કાલસા જેવો હતો. તેના મુખ ઉપર પુષ્કળ નિષ્કૃરતા જણાતી હતી. તેનાં બન્ને નેત્રો વાધિણીનાં નેત્રો જેવાં ભયંકર ભાસતાં હતાં. એની બાષા એટલી બધી નીરસ હતી કે એમાં રમણીકંદની સહજ પણ મધુરતા નહોતી.

જીભિયાએ બાદશાહ પાસે જઈ કુરનિસ બબવીને કહ્યું:—“જહાંપનાહ ! એ બાંદી પાસેથી કેવળ આ એ વસ્તુઓ મળી છે.”

બાદશાહે ક્રોધમિશ્રિત સ્વરે સલિમાને સંબોધીને કહ્યું:—“એક સામાન્ય બાંદી થઈને મ્હારા સમક્ષ હોં જે અશિષ્ટતા દર્શાવી છે તેથી ત્હારો શિરચ્છેદ કરવો ઉચિત છે; પરંતુ મ્હેં એ સંકલ્પનો ત્યાગ કર્યો છે. જો તું મ્હારા પ્રશ્નોના સત્ય ઉત્તરો આપીશ તો હું ત્હારા અપરાધની તને ક્ષમા આપી શકીશ. કહે જોમ્મએ કે, આ પત્ર કોનો છે ?”

“ શાહજહાં સુલતાન સલિમનો. ”

“ શાહજહાંનો આ પત્ર લખ આટલી ગંભીર રાત્રે તું એકલી ક્યાં જતી હતી ? ”

“ હું આત્માદઉદ્દૌલા ગિયાસમેગને ત્યાં જતી હતી. ”

“ આટલી રાત્રે ત્હારે માટે તેઓ જગતાં એસી રથાં હશે કે ? ”

“ હા, એ વિષયની પ્રથમથી ખાત્રી કર્યા પછી જ હું ત્યાં જવા નીકળી હતી. ”

“ એવી ખાત્રી ત્હે કેવી રીતે કરી ? ”

“ મધ્યાહ્નકાળે એક બાંદીને મોકલી શાહજહાંએ એવી ખબર મેળવી હતી કે, તેમને ત્યાં આજે એક પ્રકારનો ઉત્સવ છે. ”

“ આ પત્ર કોણે લખ્યો છે ? ”

“ શાહજહાંએ. ”

“ આત્માદઉદ્દૌલાની કન્યા મેહેરુનિસાપર આ પત્ર લખવામાં આવ્યો હોય એમ લાગે છે ! ઠીક, આ મુક્તાહાર કોનો છે ? ”

“ શાહજહાંનો. ”

“ તું આ હાર ક્યાં લખ જતી હતી. ? ”

“ શાહજહાંએ આ હાર તથા પત્ર મેહેરુનિસાને.....”

“ શા સાહસથી તું આવું કાર્ય કરવા તૈયાર થઈ હતી ? ”

“ જહાંપનાહ ! જેઓ મ્હને અન્ન વસ્ત્ર પૂરાં પાડે છે, જેમના આશ્રયમાં હું ઉઠું છું તેમની આજ્ઞા હું કેવી રીતે અમાન્ય કરી શકું ? ”

“ હું સમજું સમજ્યો છું ! ત્હારા આ અપરાધનો વિચાર હું પછી કરીશ. આ વિષયમાં મ્હારો પુત્ર સુલતાન સલિમ પહેલો ગુન્હેગાર છે. જ્યાં સુધી તેણે કરેલા ગુન્હાની તપાસ પૂર્ણ થાય નહિ ત્યાં

સૂધી તને કાંઈ કરવામાં આવશે નહિ. છતાં ત્યાં સૂધી તું શાહજાદાના મહેલમાં જઈ શકીશ નહિ. હું તને એક અઠવાડીઆ માટે કેદ કરું છું. ”

સલિમાએ બાદશાહના ચરણોમાં બેસી અશ્રુપૂર્ણ નયને કહ્યું:-
“ શહેનશાહ ! આ વિષયમાં મહારો બિહુલ દોષ નથી. હું તો કેવળ હુકમની દાસી છું. જેનું નિમક ખાઉં છું તેનો હુકમ ન પાળું તો મહારી નોકરી જતી રહે. સમ્રાટ ! દીન દુનિયાના માલિક ! આપના સુવિચારનું ગૌરવ હમ્મેશાં જયયુક્ત થાઓ. ”

અકબરશાહે ગંભીર મુખે કહ્યું:-“ મહારો હુકમ ફરી શકે તેમ નથી. તારા દોષને લીધે નહિ પરંતુ અમુક ખીળ કારણને લીધે તું હમણાં સલિમ પાસે જઈ શકીશ નહિ. તારા ઉપર કોઈ પણ પ્રકારનો જુદમ ન થાય એવો બંદોબસ્ત હું જરૂર કરીશ. હમણાં હું જો તને સુલતાન સલિમના મહેલમાં જવા દઉં તો મહારો એક ગંભીર સંકલ્પ વિક્ષણ થાય તેમ છે. ”

આ વાક્યો સાંભળી સલિમા ધણી શાન્ત થઈ. તેણે બાદશાહના વચ્ચના છેડાને ચુંબન કરી કહ્યું:-“ શહેનશાહ ! ખુદાના પ્રતિનિધિ ! ખુદા હમ્મેશાં આપનું કલ્યાણ કરો. ”

અકબરશાહે તાતારી પ્રહરિણીઓને સંકેત કર્યો. તેમણે સલિમાને પોતાની સાથે લઈ જઈ એક અધિકારમય ઓરડામાં કેદ કરી. અકબરશાહ હાયામૂર્તિની માફક તત્કાળ એ સ્થળેથી ચાલ્યો ગયો.

સલિમા કેદમાં પડી. આજ સૂધીમાં ભાગ્યદેવીના કોપથી તેણે ધણું દુઃખ ભોગવ્યું છે. તેના જીવનમાં જે કદાપિ બન્યું નહોતું તે આજે બન્યું. એ રાજકન્યા હોવા છતાં એક સામાન્ય ગુન્હેગારની માફક આજે કેદમાં પડી છે. આ અપરાધનો અકબરશાહ કેવો ન્યાય

કરશે એ વિચારથી તે ધણી વ્યાકુળ બની ગઇ છે. તેણે પોતાના મનમાં ને મનમાં વિચાર્યું:—“હું એક અનાથિનીની માફક જ્યાં લાં બટકું છું. બાદ-શાહના જનાનખાનામાં બાંદીગિરી કરું છું—મહારી આવી દુર્દશા કેણે કરી છે ? ” એના મનમાંથી સત્વર એવો ઉત્તર નીકળ્યો કે, “ શાહ-જાહ સલિમે. ”

સલિમાએ વિચાર્યું, “ સલિમ ! તહેજ મહેને આવી બચકર દુર્દશાનું દર્શન કરાવ્યું છે. તહારા હૃદયના લોહીથી મહારા વૈરની વસુલાત લઇ શકાય તેમ નથી. હું તહારી ચોતરફ એવી બચકર જવાળા સળગાવીશ કે એ જવાળાથી સળગી જઇ તું તહારા અંતરની સઘળી શાન્તિ અને સુખ ગૂમાવીશ. ”

આમ સ્વગત કહી સલિમા રડી. તેણે કેટલાક ગાદ નિશ્વાસ મૂક્યા. પછી અસ્પષ્ટ સ્વરે તેણે કહ્યું:—“ હે મહારા મેહેરખાન ખુદા ! તમારા પ્રમાણિક ઇન્સાફ પાસે બાંદી તથા શાહજાહ વચ્ચે કાંઇ ભેદ નથી. સલિમના દારુણ અત્યાચારનો બદલો લેવા માટે સ્વેચ્છાથી દૂતીગિરી સ્વીકારી હું આવી ગંભીર રાત્રે પુરોની ખંડાર નીકળી હતી. મહેં જાણી જોઇને જ સહેલાઇથી તેનો પત્ર બાદશાહના હાથમાં જવા દીધો છે. ખુદા ! તમારી પાસે નહાના મહોટાનો ભેદ નથી. તહેમે મહારી વાસના પૂર્ણ કરો. મહારા પિતાને બિખારી કરીને, મહારી માતાને કંગાલિની બનાવી દઇને, રાજરાણીને બિખારિણી કરીને શાહજાહ સલિમે જે પાપ કર્યું છે તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત થવા દો, પ્રભુ ! ”

સલિમાના અંતરનાં આ અભિશાપ વચ્ચેનાં એ અંધકારમય ઓરડામાં ધણા મૃદુ સ્વરે પ્રતિધ્વનિત થતાં હતાં. વળી તેની કરુણ પ્રાર્થના સર્વાંતર્યામી ઇશ્વરના કાન સુધી પહોંચી હતી એમાં સંદેહ જેવું કાંઇ નહોતું. અમે શા માટે આમ લખીએ છીએ તેનો ઉલ્લેખ હવે પછીના પ્રકરણમાં કરવામાં આવશે.

પ્રકરણ ૧૯ મું.

તિજિયા મહોત્સવ.

૬ ગયા પ્રકરણમાં વર્ણવેલો બનાવ બન્યો તેને બીજે દિવસે,
૬ મધ્યાહ્નકાળ વીતિ ગયા પછી એક મખમલ-
મંડિત સુંદર પાલખી રંગમહેલના પ્રવેશદ્વાર નજીક આવી
પહોંચી. આ દ્વારની હકીકત વાંચકો જાણતા જ હશે એમ અમે
ધારીએ છીએ. ગઈ રાત્રે એ સ્થળે જ સલિમાનું અને બાદશાહનું
આકસ્મિક મિલન થયું હતું. આઠ વાહકો એ પાલખીને પ્રવેશદ્વાર
સુધી ઉંચકી લાવ્યા. તેમનો સર્વનો પોષાક લાલ રંગનો હતો. વાહ-
કોનાં મુખ પસીનાથી ભીંજાઈ ગયેલાં હોઈ તેઓ થાકી ગયેલા
જણાતા હતા. તેમની ગતિ રંગમહેલના પ્રવેશ દ્વાર પાસે જ બંધ
પડી ગઈ. રાજવ્યવસ્થા અનુસાર રંગમહેલના આ પ્રવેશ દ્વાર સુધી
જ પુરુષ વાહકથી આવી શકાતું હતું. અંદર જવાનો બંદોબસ્ત બિન્ન
પ્રકારનો હતો. વાહકો પાલખી ઉતારી દૂર ઉભા રહ્યા.

એ પ્રવેશદ્વાર નજીક પાલખી આવી પહોંચી એટલે કાણુ
માત્રમાં જ બાર તાતારી સ્ત્રીઓએ એ સ્થળે દર્શન દીધું. કાંઈ પણ
બોલ્યા સિવાય તેમણે એ પાલખી ઉંચકી લીધી. એ મજબૂત પ્રવેશ-
દ્વારની એક બાજુએ એક ગોળાકાર કાણું હતું. તાતારી રમણીએ અગ્રેસર
થઈ એ કાણા પાસે મુખ રાખી અસ્પષ્ટ સ્વરે કાંઈ કહ્યું. કાણુ માત્રમાં
એ લોખંડનું મજબૂત પ્રવેશ દ્વાર અવાજ સાથે ઉઘડ્યું.

તાતારી સ્ત્રીઓએ પાલખી ઉંચકી લઈ અંદર પ્રવેશ કર્યો કે
તરત જ એ દ્વાર પાછું પ્રથમની માફક બંધ થઈ ગયું. પુરુષ વાહકો

બહાર આત્મા ગયા. તાતારી રમણીઓ પાલખી ઉંચકી રંગમહેલ તરફ જવા લાગી. સહામે એક ઉંચું, લાંબું લાલ પત્થરોના સ્થંભથી શોભતું હવાખાતું આવેલું હતું. એ હવાખાનાની ચારે બાજુઓ ખુલી હતી. તેના પ્રત્યેક પાષાણસ્થંભપર સુકોમળ મખમલ જડી લીધેલી હતી. એ મખમલમાં જરીનું કામ કરવામાં આવેલું હોય સૂર્યકિરણોના પ્રકાશમાં એ જરી હીરાઓની માફક ચમકતી હતી. સ્થંભના મથાળે સુંદર પુષ્પમાળા હતી. એ પુષ્પમાળા પોતાની સ્નિગ્ધ સુવાસ ચારે તરફ ફેલાવતી હતી.

થોડા અંતરે આવેલા એક સ્થળેથી મધુર યંત્રસંગીતનો કોમળ પ્રતિધ્વનિ વાયુમાં ભળી જઇને ચોતરફ ફેલાઇ જતો હતો. કોઈ સ્થળે વીણા, કોઈ સ્થળે બંસી વગેરે વાદ્યયંત્રો યંત્રશિલ્પીની કૌશલમયી ક્રીડાથી મધુર ધ્વનિ ઉત્પન્ન કરતાં હતાં. કોઈ સ્થળે ત્રણ ચાર એસરાર અને સારંગ સુચતુર આંગળીઓની તાડનાથી અત્યંત મોહક સુરનો પ્રતિધ્વનિ કરતાં હતાં.

વીણા, બંસરી, સારંગ, એસરાર વગેરેની એકત્રિત સુરલહરીએ એ સ્થળને જાણે કે સંગીતસ્ત્રોતપૂર્ણ અપ્સરાકાનન બનાવી દીધું હતું તથા વચ્ચે વચ્ચે એ યંત્રસંગીતની સાથે સાથે રમણીકંઠનું સંગીત ભળી જઇ મધુરતામાં વૃદ્ધિ કરતું હતું.

રંગમહેલની ચોતરફ આવેા સંગીતવિનોદ શા માટે ચાલી રહ્યો હતો એ હવે અમે જણાવીશું. આજે ભારતની સમ્રાજી મહારાણી જોધબાઈનો સુપ્રસિદ્ધ ‘તિજિયા’ મહોત્સવ હતો. રાજપૂત કન્યાઓનો ‘તિજિયા’ ઉત્સવપર ઘણો પ્રેમ હતો. અકબરશાહની પટરાણી, સલ્તનની ગર્ભધારિણી જોધબાઈ આજે એ આનન્દમય તિજિયાનું અનુષ્ઠાન કરતી હતી. પ્રત્યેક વર્ષે અંતઃપુરની સીમામાં-તેના

પોતાના મહેલમાં જ એ ઉત્સવનું અનુષ્ઠાન થતું હતું. એ સ્થળે પુરુ-
પથી પ્રવેશ કરી શકાતો નહોતો. શાહજહાની વાત તો દૂર રહી
પરંતુ સ્વયં દિલ્લીશ્વર સુદ્ધાં આ ઉત્સવ ક્ષેત્રમાં આવી શકતા નહોતા.
એક રીતે જોવા જતાં એ નવયુવતી રૂપસુંદરીઓના રૂપનો મેળો
હતો—પ્રીતિમય આનન્દ સંમિલન હતું. એ મિલનમાં કેવળ પ્રેમના
તરંગ, સંગીતના ઉચ્છવાસ, સ્નેહનું આકર્ષણ અને વિરાગનું વિકર્ષણ
હતું. ચોતરફ આનન્દ, ઉત્સાહ, પ્રીતિ અને પ્રકુલતા વિરાગ રહી હતી.

ઇતિહાસપ્રિય પાઠકો કદાચ જાણતા જ હશે કે, અકબરશાહે
તેની હિન્દુ મહિષી જોધાબાઈનાં હિન્દુ અનુષ્ઠાનોમાં હરકત ન પહોંચે
એટલા માટે સત્રાપીના મહેલને તેની ઇચ્છા પ્રમાણે તૈયાર કરાવી
આપ્યો હતો. એ મહેલમાં અનેક હિન્દુ દેવદેવીઓની મૂર્તિઓની
પ્રતિષ્ઠા પણ થયેલી હતી. વળી વાંચકો એ જાણીને વિસ્મિત બની
જશે કે, અકબરશાહ પોતે પણ હિન્દુ મહિષીના સહવાસમાં રહી
ગંગાજળનું પાન કરતો હતો. પોતાના રાજ્યમાં તેણે જૌંવધનો નિષેધ
કર્યો હતો. રાજ્યમાંથી તેણે જજીઆ કર કાઢી નાખ્યો હતો. આ
વિષયનું વિશેષ જ્ઞાન મેળવવાની જેની ઇચ્છા હોય તેને અમે અત્યુલ્લ
કજ્જલનો રચેલો ‘આઇન-ઇ-અકબરી’ નામનો મહાગ્રંથ વાંચવાની
બલામણુ કરીએ છીએ.

એક વર્ષ પછી પાંચે તિજિયા ઉત્સવનો દિવસ આવેલો છે.
સત્રાપી જોધાબાઈ એ ઉત્સવની અધિષ્ઠાત્રી છે. જોધાબાઈની આગ્રાથી
અંતઃપુરની રૂપસુંદરીઓ ભિન્ન ભિન્ન સ્થળેથી ઉત્સવમાં આવતી
સુંદરીઓને યથોચિત આવકાર આપે છે. સમગ્ર રાજપ્રાસાદ અનેક
વિધ ચત્વર કિંવા ચક્રમાં વિભક્ત થયેલો છે. પ્રત્યેક ચત્વરમાં એકેક
કુબ્જારો આવેલો હોય તેના રૂપેરી મુખમાંથી સુશીતળ સુગંધિત શુદ્ધાબ-

જળની ધારાઓ ઉડ્યા કરે છે. દરેક ચત્વરમાં સુકોમળ મૂલ્યવાન ગાલિયા બિહાવેલા છે. તેના ઉપર રત્નમય પુષ્પમાળાઓ અને કલગીઓ યથાસ્થિત ગોઠવેલી છે. અત્તરની સુવાસથી એ સ્થાન સુવાસિત બની ગયું છે. વૃક્ષોની ડાળીઓ સાથે જૂલતાં સોનાનાં પાંજરામાંનાં જૂદી જૂદી જાતનાં પંખીઓ, એકઠી થયેલી સુન્દરીઓની ચંચળ ગતિ, મૃદુમધુર હાસ્ય વગેરેની ઉત્તેજિત શક્તિથી આત્મમાન જૂની જર્ઘ કવચિત્ કવચિત્ મધુર અવાજથી એ સ્થળને સ્વપ્રમય સંગીતથી પરિપૂર્ણ કરે છે.

ઉપર વર્ણવેલી પાલખીમાંથી એ સુન્દરીઓ યુરખામાં મુખ ઢાંકી એ સ્થળે નીચે ઉતરી. તત્કાળ સુન્દરીઓના એક મંડળે આવી તેમને આવકાર આપ્યો તથા તેઓ તેમની આગાની રાહ જોવા લાગી. આવેલી સુન્દરીઓએ પોતાના મુખપરના યુરખા ઉઘાડી નાખ્યા. એ બે સુન્દરીઓમાં એક પ્રૌઢા હોવા છતાં તેનું રૂપ ધણું ઉજ્જવળ હતું. તેની સાથે બીજી એક નવયૌવનમયી સોળ વર્ષની ભુવનમોહિની હતી. એ ભુવનમોહિનીના રૂપની પ્રભાથી ત્યાં એકઠી થયેલી સત્રંગી સુન્દરીઓના રૂપની જ્યોતિ જાણે કે મલિન બની ગઈ.

આવેલી બે સુન્દરીઓમાંની પ્રૌઢા માતા અને પોડશી કન્યા હતી. પ્રૌઢા ગિયાસબેગની બેગમ હતી. તે 'ગિયાસબેગમ' તરીકે જ દીક્ષીના રંગમહેલમાં ઓળખાતી હતી. બીજી ભુવનમોહિની રૂપસુન્દરી તેની પુત્રી મેહેરુનિસા હતી. બીજા ઉમરાવોનો પત્નીઓની માફક તેઓ બન્ને પણ તિજિયા ઉત્સવમાં નિમંત્રણ ચલાવી આવી હતી.

એક રૂપવતી બાંદીએ ગિયાસબેગમ અને મેહેરુનિસાના હાથમાં કલગીઓ આપી. બીજી એક બાંદીએ ઝડપથી તેમની પાસે અત્તરદાન કર્યું. ત્રીજી એક દાસીએ પાન, ધલામચી, સોપારી, લાવંગ, બચરણ,

નર્તિકી વગેરેથી ભરેલો એક સોનાનો થાળ તેમની પાસે ધર્યો. એથી એક દાસીએ અવસર વિચારી સોનાની પીચકારીની સહાયતાથી તેમના શરીરપર ગુલાબજળ છાંટ્યું.

આવા પ્રકારના આદર સત્કારથી અભિનામીબી ધણી સંતુષ્ટ થઈ. તે સમજી શકી કે અકબરની મહિષીનો ખંદોખસ્ત ભારતેશ્વરીના જેવો જ છે. આ સ્થળે ઉત્સવમાં ભાગ લેવા આવતી સમ્રાજી રૂપસુંદરીઓનો આદર સત્કાર આવી રીતે જ કરવામાં આવતો હતો. અખીલ ગુલાલથી મનોહર બનાવેલા રસ્તેથી મૃદુ ગતિથી અભિનામીબી અને તેની પુત્રી મેહેરુનિસા આગળ વધી તથા તેઓ બન્ને એક લીલી હરિયાળીથી શોભી રહેલા ચોરસ મયદાનમાં ઉપસ્થિત થઈ.

અભિનામીબીએ એક બાંદીને ઉદ્દેશીને કહ્યું:—“ બાદશાહનાં બેગમસાહેબા કયાં વિશ્રામ કરે છે ? ”

બાંદી કાંઈ બોલ્યા સિવાય તેમને પોતાની સાથે લઈ જવા લાગી. મયદાનની નજીક આરસ પથ્થરનો એક ચૌક હતો. એ ચૌક વટાવી તેની પેલી તરફ બીજી એક મનોહર મયદાન આવેલું હતું. એ મયદાનમાં એક કુંજ હોય તેની ચારે તરફ માલતી અને માધવી-લતા પથરાઈ ગયેલી હતી. એ કુંજમાં સુવર્ણના એક કિમતી આસન પર સમ્રાજી જોડબાઈ બેઠી હતી.

તારાઓ જેવી રીતે અંદરે ઘેરી રાખે તેવી જ રીતે બીજી બેગમેા મુખ્ય બેગમને ઘેરીને જૂદા જૂદા આસનપર બેઠેલી હતી. એ રૂપના બાજરમાં કેણુ કાનું રૂપ જુએ ? એ સ્થળે દિલ્લીશ્વરની, ધરાની, તુરાની, અને તુર્કી બેગમેા ઉપરાંત તેની કિશ્મિયત્ મહિષી મેરી પણ હતી. નવ-યુવતીઓના આનન્દ વિનોદમાં વિદ્ય નહિ કરવાના વિચારથી જ બાદ-શાહની પટરાણી જોડબાઈએ આ દૂર આવેલા કુંજબવનને પોતાના

વિશ્રામસ્થાન તરીકે પસંદ કર્યું હતું.

અમિનાબીબી અને મેહેરનિસાએ સામ્રાજ્યેશ્વરીની પાસે જઈ તેને કુરનિસ બળવી. જોધબાઈએ પણ આસનપરથી ઉઠી તેમને યથોચિત માન આપ્યું. સમ્રાજીની રનેહ દષ્ટિ મેહેર ઉપર પડી. મેહેરે લજ્જાવતી લતાની માફક સંકોચ અને શર્મથી પોતાનું મુખ નીચું નમાવ્યું.

જોધબાઈએ આનન્દિત મુખે, હાસ્ય વદને પ્રેમથી મેહેરના મસ્તક પર હાથ મૂકી અમિનાબીબી તરફ જોધને કહ્યું:—“ ગિયાસબેગમ ! તે દિવસે મિનાબાગરમાં મ્હેં તમારી આ કન્યા મેહેરને જોઈ હતી. મેહેરનું સૌન્દર્ય સોળકળાપૂર્ણ થઈ ગયેલું જણાય છે.

જોધબાઈના આ શબ્દો સાંભળી અકબરશાહની કિશ્મિયન મહિષી મેરીએ કહ્યું:—“ ખરું છે ! બાદશાહી બેગમ ! આ રૂપસૌન્દર્ય આપણા રંગમહેલને જ યોગ્ય છે.”

જોધબાઈએ મૃદુહાસ્ય કરીને કહ્યું:—“ મરિમય જ્હેન ! કેવળ રૂપથી ભૂલવું જોધએ નહિ. મેહેર કેવું સુંદર ગાઇ શકે છે એ જો તમે સાંભળ્યું હોત તો સમજી શકત કે, કેવળ રૂપમાં જ નહિ પણ ગુણમાં સુદ્ધાં કોઇ સુંદરી તેની પુલના કરી શકે તેમ નથી.”

પટરાણી જોધબાઈના આ શબ્દોથી સંધળી બેગમો વચ્ચે એક પ્રકારના અસ્પૃશ્ય આનન્દનો કોલાહલ ઉપસ્થિત થયો. આ વખતે જોધબાઈએ એક બાંદીને પોતાનું સીતાર લઈ આવવાની આજ્ઞા કરી. સંધળી બેગમો સીતારના આગમનની અધીરતાથી રાહ જોવા લાગી.

સમ્રાજી જોધબાઈની ઉંમર આગિશ્વ વર્ષ ઉપર હતી; આમ છતાં પણ જાણે કે તેના સમગ્ર દેહમાં અલૌકિક સૌન્દર્ય હતું. તેનાં

તીક્ષ્ણ, ઉજ્જવળ નયનો હજી પણ જાણે કે કટાક્ષો ફેંકીને અઠ્ઠઅરશા-
હના હૃદયને વિદીર્ણ કરી શકે તેમ હતાં. દિલ્લીશ્વર હમ્મેશાં જોધ-
બાઈના રૂપ શુણ્ણ ઉપર ઘણો મુગ્ધ હતો. જોધબાઈ તેના જીવનના
ધ્રુવતારા અને સંસારના શાન્તિનિકેતન સ્વરૂપ હતી. જો કદાચ અઠ્ઠ-
અરશાહ જોધબાઈના મુખને મલિન બની ગયેલું જોતો તો સમસ્ત
જગત તેને અંધકારમય લાગતું હતું.

અદ્ય કાળમાં જ બાંદી સીતાર લઈ આવી. જોધબાઈની આ-
જ્ઞાથી મેહેરે સીતાર હાથમાં લીધું તથા તે એક સુકોમળ આસનપર
બેઠી. પછી સીતાર સાથે સુર મેળવી વાયુને વિકાંપિત કરી તે અત્યંત
મધુર કંઠે સંગીત ગાવા લાગી.

હિન્દુ શાસ્ત્રો કહે છે કે, ‘ સુર-બ્રહ્મ ’ છે આ જગત બ્રહ્મમય
હોવાથી સુરમય છે. બ્રહ્મનો વિશ્લેષ નથી તેવી જ રીતે સુરનો પણ
વિશ્લેષ થતો નથી. બ્રહ્મ નિત્ય છે અને સુર પણ નિત્ય છે. સમગ્ર
જગતનાં નરનારી બ્રહ્મની રૂપભેદથી અને આકારભેદથી ઉપાસના
કરે છે. જ્યાં સુરરૂપી બ્રહ્મનો સમાદર ન હોય એવું સ્થાન કોઈ
આ જગતમાં બતાવી શકે તેમ છે કે ? બાદશાહ તથા અમીરથી
માંડીને અતિ દરિદ્ર બિખારી અને ફકીર સુદ્ધાં આ સુર-બ્રહ્મની
મોહિની માયાથી મુગ્ધ છે. સમગ્ર જનજગત એ સુરની સ્તંબન
શક્તિથી મોહમુગ્ધ બની ગયેલું છે. ઠકોર હૃદયનો શિકારી કેવળ
સુરલયમય બંસી વગાડીને સુરમાં મુગ્ધ બનેલી દરિણીને તીક્ષ્ણ
બાણથી વીંધી નાખે છે. સર્પજીવી તુમડીના મધુર અવાજથી ભયંકર
વિષધરને મંત્રમુગ્ધ બનાવી દષ્ટિ આધીન કરે છે. તાત્પર્ય કે સુરની
શક્તિ અપાર છે.

મેહેરના મધુર સુર અંધ પડ્યો. સુરનો મધુર ઝંકાર અટકી

ગયો. હૃદયસ્પર્શી મધુર કંપન બંધ થયું—રહ્યો કેવળ પ્રતિધ્વનિ રહી કેવળ અહમય સુરની શક્તિ એ સ્થળે બેઠેલી સમ્રાજી સુન્દરીઓ મંત્રમુગ્ધ બની ગઇ હતી. મેહેરે ગાન બંધ કરી હાથમાંનું સિતાર એક બાજુએ મૂકી દીધું હતું એ તરફ કોઇનું લક્ષ્ય નહોતું.

જોધબાઇએ સર્વથી પ્રથમ એ સુરના મોહમાંથી ચૈતન્ય મેળવીને કહ્યું:—“ ગિયાસ બેગમ! તમને ધન્ય છે! તમારી આ કન્યાને પણ ધન્ય છે!! રંગમહેત્રની ઘણી ગાયિકાઓના મુખે મહેં અનેક સુન્દર સંગીત અને કવિતા વગેરે સાંભળ્યું છે; પરંતુ તમારી કન્યાના સુરમાં જેટલી ઉન્માદિની શક્તિ છે તેટલી બીજા કોઇના સુરમાં નથી.

બાદશાહની પટરાણીને મુખે અમિના બીબીએ પોતાની પુત્રીની આટલી બધી પ્રશંસા સાંભળી અપાર આનન્દ અનુભવ્યો. બાદશાહની પટરાણીના વિચારને સંમત થઇ ત્યાં બેઠેલી બીજી બેગમોએ પણ કહ્યું:— “ ભારતેશ્વરિ! આપનું કહેવું યથાર્થ છે. આવું મનોમુગ્ધકર તથા ચિત્તને ઉત્તેજિત બનાવી દે એવું સંગીત અમે પણ પૂર્વે કદાપિ સાંભળ્યું નથી.”

અત્યંત પ્રશંસા થવાથી રામાઇ જઇને મેહેરુન્નિસા એ સ્થળેથી ઉડી મૂકી ગતિથી પાસે આવેલા એક ઝોરડામાં ચાલી ગઇ.

ભવિષ્યની ગતિને કોણ અટકાવી શકે? જે થવાનું નક્કી થયેલું હોય છે તે અવશ્ય થાય છે. મેહેરે અંતરની ઉત્તેજનાને વશ થઇ, આત્મપ્રશંસાથી લાન્જિત બની જઇ જે ઝોરડામાં પ્રવેશ કર્યો તે ઝોરડામાં જ તેના સર્વસ્વના નાશની સૂચના થઇ. એ સૂચના કેવી રીતે થઇ તેનું વર્ણન અમે હવે પછીના પ્રકરણમાં કરીએ છીએ.

પ્રકરણ ૨૦ મું.

પ્રલયકાણ્ડની સૂચના.

૩૩૩૩૩૩૩૩૩૩૩૩૩૩૩૩—
 ૩૩૩૩૩૩૩૩૩૩૩૩૩૩૩૩—
 લગ્નની વિશેષતાથી મેહેરે જે ઓરડામાં પ્રવેશ કર્યો એ ઓરડાની સાજસજ્જા અનુપમ હતી. એ ઓરડો જાણે કે કોઈ મહા ઐશ્વર્યવાનનું વિશ્રામગૃહ હોય. એવો પ્રથમ દર્શને જ ભાસ થતો હતો. ચારે તરફ મખમલથી મઢી લીધેલાં સુખાસનો સુગંધવરિયત રીતે ગોઠવેલાં હતાં. આરસ પત્થરના સ્થંભો ઉપર બિન્ન બિન્ન પ્રકારનાં સુવાસિત પુષ્પોની માળાઓ ખૂલી રહી હતી અને તેથી આખા ઓરડામાં સ્વર્ગીય સુવાસનો ફેલાવો થયેલો હતો.

હજી પણ સૂર્ય ભગવાન અસ્તાચળમાં ઉતરી પડ્યા નહોતા. હજી સંધ્યાના રંગમેરંગી પ્રકાશથી યમુનાનું હૃદય પ્રકાશિત થયું નહોતું. હજી રંગમહેલના અનેક ઓરડાઓમાં ઉગ્રતાવિહીન ઉજવળ કિરણમાળા પ્રવેશ કરી અસ્તાચળમાં ઉતરતા સૂર્યના ગૌરવની ઘોષણા કરતી હતી.

મેહેરે જે ઓરડામાં પ્રવેશ કર્યો હતો તેનો એક ભાગ સૂર્ય-કિરણોના પ્રકાશથી પ્રકાશી રહેલો હતો. એ પ્રકાશની સહાયતાથી ઓરડામાંની પ્રત્યેક વસ્તુ સ્પષ્ટતાથી જોવામાં આવતી હતી. એ ઓરડાનું સૌન્દર્ય જોઈ મેહેર ઘણી સંતુષ્ટ થઈ. વિશ્રામ મેળવવાની ઇચ્છાથી એક સૌશપર ખેસી અસ્પષ્ટ સ્વરે તેણે કહ્યું:—“આહ ! કેવું સુંદર સ્થાન છે ! પ્રશંસાની ઉગ્રતામય જવાબો સહન નહિ થઈ

શકવાથી મહેં યોગ્ય સ્થળે આશ્રય લીધો છે. યમુનાના પ્રવાહની શીતળતા ચોરી લઇ સ્નિગ્ધ મલય કેવા પ્રકુલ ભાવથી આ ઓરડામાં પ્રવેશ કરે છે ! તે કેરી ચતુરાધથી પુષ્પોની મુગ્ધ ચોરી લઇ આ ઓરડામાં પ્રવેશ કરે છે !! અરેરે ! આવા સુંદર સ્થળે આવવા છતાં હું સંપૂર્ણ તૃપ્તિ કેમ મેળવી શકતી નથી ?!

“ આ પ્રાણીની શી ઇચ્છા છે એ હું જાણતી અથવા સમજતી નથી. અનુભવથી હું કેવળ એટલું સમજી શકું છું કે, એક પ્રકારના જાણે કે કોઇ મહાન અભાવે મહારા આ શૂન્ય હૃદયને વર્ષાઋતુના મેઘની માફક ચોતરફથી ઘેરી લીધું છે; પરંતુ એ અભાવ શો છે તે હું સ્પષ્ટતાથી સમજી શકતી નથી. કોઇ કહી નહિ શકે કે શા કારણથી મહારા આ સુખમય શાન્તિમય પ્રાણમાં આવી અગ્નાત જ્વાળા ઉત્પન્ન થઇ છે ? આ શાની જ્વાળા છે એ હું સમજી શકતી નથી. હું રાત્રિ દિવસ કેવળ નિરાશાનું હાહાકારમય સંગીત સાંભળ્યા કરું છું; આ અધીરા પ્રાણમાં શાન્ત થઈ શકે એવી બાકુળતા અનુભવું છું. ખુદા ! દીન દુનિયાના માલિક ! મહારા આ નિરાશાથી સળગી જતા પ્રાણને શું જોઇએ છીએ એ એક વખત દયા કરીને મહેને સમજવો. મહામાન્ય અમીરકોલા ગિયાસ બેગમી હું પુત્રી છું. મહેને કોઇ પણ પ્રકારનો અભાવ નથી. અન્ન, વસ્ત્ર, ધન, રત્ન, દાસી, બાંદી, ઐશ્વર્ય વગેરે સર્વ ખુદાએ મહેને આપ્યું છે. વળી જગતમાં જે મેળવીને નારીજાતિ સ્વર્ગીય સુખ અનુભવે છે તે પ્રેમનું પ્રતિદાન સુદ્ધાં મહેને મળ્યું છે. શેર અફઘાન પોતાના પ્રાણ કરતાં પણ મહેને વિશેષ મ્હાય છે. જે વીર હૃદયમાં નિષ્કુરતા, કઠોરતા સિવાય કાંઇ હોવું અશક્ય છે એ હૃદયમાં મહારે માટે અગાધ પ્રેમ ભરેલો છે. રમણીના જીવનનું જે સર્વોત્તમ સુખ છે તે મહેને મળ્યું છે;

આમ હોવા છતાં મહારા પ્રાણમાં આવી નિરાશાની જ્વાળા કેમ છે ? મહારા પ્રાણમાં આવી વ્યાકુળતાનો કરુણ હાહાકાર કેમ છે ? એનું કારણ મહેને કોણ કહેશે ? ”

એ ગૃહના દ્વાર સાથે લટકતા સુન્દર શિલ્પકળામય રેશમી પર્દા પાછળથી આ વખતે એકાએક કોમળ બોલી ઉઠ્યું:—“ જો રાજ આપો તો હું તમારા પ્રાણની જ્વાળાનું કારણ તમને કહું ? ! ”

આ શબ્દો સાંભળી ચમકીને મેહેરુનિસા સૌશપરથી ઉઠી ઉભી થઈ. ઉપરોક્ત શબ્દો કોણે ઉચ્ચાર્યા એ જાણવા માટે તે ચારે તરફ આશ્ચર્યચક્રિત દૃષ્ટિ ફેરવવા લાગી; પરંતુ કોઈ તેની નજરે પડ્યું નહિ. ભયભીત બની ગયેલી મેહેરે પોતાની સ્થિતિ સમજી જઈ ઉપરોક્ત દ્વારનો પર્દો ખસેડી બહાર જવાનો પ્રયત્ન કર્યો; પરંતુ ક્ષણ માત્રમાં જ એક વ્યક્તિએ ઓરડામાં પ્રવેશ કરી પોતાના બન્ને હાથ પહોળા કરી મેહેરના માર્ગને રોકીને કહ્યું:—“ આજે આ બંદાનો ઓરડો તમારા ચરણના સ્પર્શથી સુપવિત્ર થયો છે, દૈવયોગે આ ઓરડો તમારા સુવાસિત નિશ્વાસથી સુગંધમય બની ગયો છે; છતાં આ ઓરડાના અધિકારીની એટલી નમ્ર પ્રાર્થના છે કે, તમે બે કલાક માટે અત્રે રોકાઓ. ”

આવેલી વ્યક્તિને જ્ઞેતાંની સાથે જ મેહેર ઓળખી શકી. પર્દો સરી જતાંની સાથે જ એ ઓરડામાં ઉજ્જવળ જ્યોતિનો પ્રકાશ ફેલાઈ ગયો. બાંદીઓએ અત્યાર પૂર્વે આવીને સુપકીદીથી ઓરડામાંની બત્તીઓને સજગાવી દીધી હતી. આવનાર વ્યક્તિએ જે તરફથી એ ઓરડામાં પ્રવેશ કર્યો હતો તેની સહામેની બાજુએથી સુવર્ણમય દીપાધારમાં જે સુગંધિત દીપકો સજગતા હતા તેની સઘળી જ્યોતિ આવનારના મુખપર પડી હતી. આવનારની સુન્દર કાન્તિ એથી ધણી

ઉજવળ અને ગયેલી દેખાતી હતી. તેના રત્નજડિત પોષાકપર એ જ્યોતિ પકવાથી એ પોષાકનાં રત્નો ધણું ઝગહળી રહ્યાં હતાં.

એકાએક પોતાની સ્થામે બચાંકર ઢાળો નાગ જોવામાં આવતાં પથિક જેવી રીતે ચમકી ઉઠે, સરિતાના પ્રવાહમાં માર્ગ કાપતી નૌકાનું તળીડે શાદી અંદર જળ ભરાતું જોવામાં આવતાં નૌકામાં ખેસનાર જેવી રીતે ચમકી ઉઠે, પ્રકૃતિના પ્રચંડ તોફાનથી ડરી જઈ રાત્રે મુસાફરી કરનાર વૃક્ષની છાયા નીચે આશ્રય લીધા પછી એકા-એક વજ્રપાત થતો જોઈને જેવી રીતે ચમકી ઉઠે તેવી જ રીતે ઓરડામાં આવેલી વ્યક્તિને જોઈ મેહેરનિસા ચમકી ઉઠી. શું કરવું તે તેને સૂઝતું નહિ. તેનું પ્રકુલ્લ મુખમંડળ લજ્જની વિશેષતાથી વિશેષ લાલચોળ અને ગચું. તેનાં બન્ને નેત્રો જાણે કે ક્રોધથી સળગી ઉઠ્યાં. તેના કટાક્ષ જાણે કે વિશેષ તીક્ષ્ણ અને ગયા. તેનું હૃદય વિશેષ જોરથી ધમકવા લાગ્યું.

આમ જતાં તરત જ આત્મઅંતરણ કરી, શુષ્ક મુખે, કંપતા પ્રાણે મેહેરે સાહસ એકઠું કરીને કહ્યું:—“શાહજહા! હું આપની આંદીની પણ આંદી છું. મહારી વૃષ્ટતા માટે આપ મહને ક્ષમા આપો. મહને અહીંથી ચાલી જવા દો.”

એ ઓરડામાં આવેલી વ્યક્તિ બીજી કોઈ નહિ પણ શાહજહા સલિમ હતો. સલિમે હાસ્યમુખે કહ્યું:—“મેહેર! તહે શો અપરાધ કર્યો છે કે હું તને ક્ષમા આપું? હું જ તારો શુન્હેગાર છું. તું જ મહને ક્ષમા આપ. મેહેર! વિચારી જો કે, કેટલા દિવસ પૂર્વે મહે તને જોઈ હતી! એ દિવસથી મહારા દુઃખના દિવસોનો આરંભ થયો છે. શા માટે એમ થયું છે એ તું સાંભળીશ કે? પહેલાં હું એમ ધારતો હતો કે, મહારી પત્ની જોધાબાઈના જેવી રૂપસુંદરી આ હિન્દુ-

સ્તાનમાં બીજી નથી; પણ મેહેર ! જે દિવસથી મહેં તહારું દર્શન કર્યું છે તે દિવસથી જ જોધામાઇનું રૂપસૌન્દર્ય મહારી નજરમાં મલિન બની ગયું છે. તહારા રૂપની તુલનામાં જોધામાઇના રૂપનું કાંઈ જ મૂલ્ય નથી. તહારા રૂપની શક્તિ અપાર છે. આહાર વિહારપર હવે મહારી રૂચિ નથી, ઐશ્વર્ય અને આધિપત્ય મહને ગમતું નથી. આમોદ પ્રમોદ તથા શિકારક્રીડા મહને ગમતી નથી. કહે-કહે, મેહેર ! મહારી નજર આગળ આ શોભામયી પૃથિવી દિવસે દિવસે શોભાશૂન્ય કેમ બની જાય છે ? મહારા આ પ્રાણમાં રાત્રિ દિવસ દારણ દાવામિ કેમ સળગ્યા કરે છે ? વારંવાર અંતરના ઉંડાણમાંથી ગાઠ નિશ્વાસ મહાર કેમ નીકળી પડે છે ? મેહેરનિસા ! આ મહા વિપ્લવનું શું કારણ છે ? ”

મંત્રમુગ્ધ મેહેરે યુવરાજ સલિમનાં આ સવળાં ઉત્તેજનાપૂર્ણ વચનો સાંભળ્યાં ! પરંતુ તે એ વચનોથી છેતરાઈ નહિ. તે સમજી ગઈ કે તેની સ્ત્રીજાતિની મર્યાદા ઘણા મંકટમાં આવી પડી છે. તે એક તુચ્છમાં તુચ્છ રમણી છે; પરંતુ તેના કરતાં પુષ્કળ શક્તિમાન ભારત-સમ્રાટનો શાહજહાં સુલતાન સલિમ તેનું રૂપ જોઈ ઉન્મત્ત બની ગયો છે. દેવયોગે મેહેર આજે એ કામોન્મત્ત શાહજહાંના ઓરડામાં આવી ચઢી છે. રૂપના મોહથી સલિમ આત્મજ્ઞાન ભૂલી ગયો છે. તે ઇચ્છે તો આ એકાન્તનો લાભ લઈ સવળું કરી શકે તેમ છે. રૂપથી ઉન્મત્ત બની ગયેલા મનુષ્યને સારા નરસાનું જ્ઞાન હોતું નથી-પ્રતિ-જ્ઞાનું રક્ષણ કરવાની ચિંતા તેને હોતી નથી. મેહેરે વિચાર્યું કે, અજ-ણતાં સુલતાન સલિમના ઓરડામાં પ્રવેશ કરી તેણે ઘણી મૂર્ખતા કરી છે. અહીં તેનું રક્ષણ કરી શકે એવું કોઈ નથી. પાશવવૃત્તિની ઉત્તેજનાને વશ થઈ, ધર્મકર્મ અને પદમર્યાદા ભૂલી જઈ સુલતાન

સલિમ જો તેના ઉપર અત્યાચાર કરે અને એ વાત જ્ઞહાર નહિર થાય તો એ કલંક કદાપિ ધોવાશે નહિ એમ પણ તેને લાગ્યું.

આ મહા સંકટના સમયે એકાએક મેહેરના મનમાં એક વીર પુરુષની છાયામૂર્તિ જાગી ઉઠી. એ મૂર્તિ જાણે કે અગ્નિમય કટાક્ષ ફેંકી વજ્રના જેવા ગંભીર સ્વરે તેને કહેવા લાગી, ‘મેહેર! સાવધાન! નારીનું ગૌરવ કાય કરતાં પણ ક્ષણભંગુર છે! એક વખત ભાંગી ગયા પછી પુનઃ તેને સાંધી શકાતું નથી. તેને એક વખત જો કલંકનો સ્પર્શ થાય છે તો એ કલંક જીવનમાં કદાપિ દૂર થતું નથી! તું મહારી વાકૂફતા ધર્મપત્ની છે. ત્હારું આવું સુંદર મુખ જોઈને જ મહેર મહારી વીરતાને ઉચિત થઈ પડે એવું મહત્ત્વ ગૂમાવી પ્રેમપૂર્ણ પ્રાણુથી તને આત્મસમર્પણ કર્યું છે. હું મહારા હૃદયમાં ત્હારો સૌન્દર્ય પ્રતિમાની સ્થાપના કરીને દેવીરૂપે તેની પૂજા કરું છું. જો જો, આ ભકતની આંતરિક પૂજા વિક્ષણ ન થાય એ સંભાળજો! ”

આ વિવેકવાણી, આ અર્થમય સંકેત તદ્દન વિક્ષણ થયો નહિ. મેહેરના પ્રાણમાં એક પ્રકારની દૈવી શક્તિ આવી. એ શક્તિના વિદ્યુત્ સ્પર્શથી તેની પ્રત્યેક નસનું લોહી ગરમ બની ગયું. તેણે તિરસ્કાર-સૂચક સ્વરે કહ્યું:—“ શાહનશાહ! આપ શું કહો છો? ગૌરવશાળી અકબરશાહના પુત્રને આવો બેવહાર ઉચિત છે કે? આજે આપનાં માતાજીના નિમંત્રણથી અતિથિ તરીકે અમે અત્રે આગ્યા છીએ! બૂલથી—અજાણતાં હું આપના આ વિગ્રામગૃહમાં આવી ચઢી છું. પરંતુ તેથી આપ આપની યોગ્યતા બૂલી જઈને મહારી સાથે અશિષ્ટ બેવહાર કરશો કે? ”

મેહેરનો આવો ઉત્તેજિત ભાવ જોઈ શાહનશાહ સલિમ બિંદુલ વિચિત્રિત થયો નહિ. તેણે પોતાના મનમાં વિચાર્યું, પંખિણી પિંજ-

રમાં સપડાઇ છે. તેના તરફ દયા દર્શાવવી કે નહિ એ પ્રકાર સર્વાંશે તેની ઇચ્છાને આધીન છે. વળી આ પ્રસંગે દયા દર્શાવવા જતાં કિંવા ક્ષમા આપતાં તેને ધણા કષ્ટનો તથા નિરાશાનો અનુભવ થાય તેમ છે. હાથમાં આવું રૂપરત્ન આવ્યા પછી તેને સહેલાઇથી છોડી દે એવું મૂર્ખ આ જગતમાં કોણ છે ?

સુલતાન સલિમે હાસ્યમુખે કહ્યું:—“ રૂપની ઉપાસના જે પાપ હોય, સર્વ પ્રકારે આત્મસમર્પણ કરવું એ જે ગુન્હો હોય—મ્હાવાથી જે પાપ થતું હોય, પદોચિત સંમાન બૂલીને આત્મસમર્પણ કરવાથી જે પાપ થતું હોય તે ભુવનમોહિની મેહેર ! તું એમ ચોક્કસ સમજજે કે એવા પ્રકારના પાપાનુષ્ઠાનથી સુલતાન સલિમ કદાપિ વિરત થશે નહિ. મેહેરનિસા ! તું આવું અતુલનીય રૂપસૌન્દર્ય લઇ મહારી પાસે કેમ ઉપસ્થિત થઇ હતી ? અતુલનીય સૌન્દર્યમયી, પરમ સ્નેહ-મયી પત્ની, ભારતની ભવિષ્યની સમ્રાજી જેઠાબાઇના સદવાસમાં હું મહારા દિવસ ધણા સુખમાં પસાર કરતો હતો. તહે શા માટે આ રૂપની જ્યોતિથી મહને આંજી નાખી મહારા મનમાંથી જેઠાબાઇની છબી દૂર કરી નાખી ? ‘કોઇ મહને પેલું સુંદર કમળ પુષ્પ નહિ લાવી આપે કે ?’ એમ તહે મહને ઉદ્દેશીને શા માટે કહ્યું હતું ? જે આસમાની કમ્બુતર દશ હજાર સોનામહોર ખરચીને મહે ધણે દૂર આવેલા પારસ્તાનથી મંગાવ્યું હતું તથા જે કમ્બુતર મહે મહારા અપાર પ્રેમના ઉપહારરૂપે મહારી પ્રેમમયી પત્ની જેઠાબાઇને આપ્યું હતું એ કમ્બુતરને તહે જાણી જોઇને શા માટે સ્વાધીનતા આપી હતી ? કહે-કહે મેહેર ! ગુન્હો તારો છે કે મહારો ? ”

શાહનવાજાનાં આ અદ્ભુત વાગ્યોનો ઉત્તર આપી નહિ શકવાથી મેહેર મુઝવણમાં પડી. જે શાહનવાજાની જગ્યાએ બીજો કોઇ પુરુષ

હોત તો તે કદાચ તેનો તિરસ્કાર કરત અને બચ દર્શાવત, પણ હિન્દુ-સ્તાનના ભવિષ્યના શહેનશાહને-સમ્રાટ અકબરના શાહજહાને તે કાંઈ કહી શકી નહિ.

મેહેરનું સર્વોચ્ચ પસીનાથી ભીંજાઈ જવા લાગ્યું. બચથી તે કંપવા લાગી. તેનું હૃદય ઘણા જોશથી ધબકવા લાગ્યું. ઓઝાધર સહજ કંપવા લાગ્યા. તેણે કરુણાળનક કંઠે કહ્યું:—“શાહજહા! હું આપની બાંદીની પણ બાંદી છું. આપના ચિત્તને સંતુષ્ટ કરી શકે એવી મહારાથી પણ વિશેષ રૂપવતી રમણીઓ આપના રંગમહેલમાં અનેક છે. આપ કૃપા કરી મહેને અહીંથી જવા ધા. શાહજહા! હું કરગરીને કહું છું કે, મ્હારો માર્ગ ન રોડો.”

શાહજહાએ હાસ્યમુખે કહ્યું:—“એમ બની શકશે નહિ. જે રૂપનું ધ્યાન ધરી હું રાત્રિ દિવસ પસાર કરું છું, જે રૂપની ચિંતાથી હું કામકાજ, વિલાસ વ્યસન, આનંદ વિનોદ વગેરે સર્વ ભૂલી ગયો છું એ રૂપનું આજે આ એકાન્ત સ્થળે હું તૃપ્તિ ચતાં સૂઈ દશન કરીશ! મેહેર! ત્હારો કંઠ ઘણો મધુર છે! તું સંગીત ગાતી હતી, ત્હારા એ મોહમય સંગીતથી સર્વ વિમુગ્ધ અને સ્તબ્ધ બની ગયાં હતાં. તું શું એમ ધારે છે કે, મ્હેં એ સંગીત સુધાનું પાન કર્યું નથી? આ ઓરડામાં બેસી મ્હેં સઘળું સાંભળ્યું છે. હું ત્હારા રૂપ ગુણથી મુગ્ધ બની ગયો છું! હું ત્હારા સંગીતથી, મધુર કંઠથી અને હારમાવથી આત્મભાન ભૂતી ગયો છું! હું એમ જ સમજું છું કે, ખુદાએ મ્હારા સુખને માટે જ તને આ દુનિયામાં મોકલી છે. મેહેર! તું મ્હારી થા.”

મેહેરે જમીનપર બેસી, પોતાના બન્ને હાથ જોડી સજ્જનનયને કહ્યું:—“શાહજહા! હું અન્યની વાકુલતા પત્ની છું એ આપ સ્મરણમાં રાખજો. સ્ત્રી ચરિત્ર ધણું ક્ષણભંગુર છે. તેને એક વખત કંઈકની રે-

ખા સ્પર્શ કરે છે એટલે પછી એ કલંક કદાપિ સાફ થતું નથી. આપ આપના નામને કલંક લાગે એવું કાર્ય ન કરો. અકબરશાહના સુયોગ્ય પુત્રે એક નિમત્રિતા યુવતીને પોતાના એકાન્ત ઓરડામાં જોઈ તેના ઉપર કાપુરુષની માફક જીવન ગુજાર્યું એવું જ્યારે લોકો બોલશે ત્યારે આપને કેટલો બધો પશ્ચાત્તાપ થશે ? હજારો રાજ્યોના વિનિમયથી પણ એ કલંક દૂર થશે નહિ. બીજા કેટલાક એવા ઉપાય છે કે તેની સહાયતાથી આપ મહેને મેળવી શકો તેમ છો. આપ મહારા પિતાને મળી મહારી સાથે વિવાહ કરવાનો આપનો વિચાર તેમને જણાવો.”

મેહેરે આવી રીતે સલિમને ઘણું સમજાવ્યો, તેને તે ઘણું કરગરી; પરંતુ સલિમના મનનો વિચાર બદલાયો નહિ. તેણે દૃઢ સ્વરે કહ્યું:—“ ના-ના, મેહેર ! જનોજીગર ! મહારા અંતરની વ્યથા હું હવે વેઠી શકતો નથી. વિશાળ સરોવરપર ઉભો રહી હું તૃષ્ણાની દારુણ જ્વાળા વેઠીશ નહિ. આવ-આવ. મેહેર ! તું એક વખત મહારા આ જલતા જીગરને શાન્ત કર, મહેને આલિંગન કરી મહારા પ્રાણની વ્યથા દૂર કર.”

સલિમ બચંકર ઉત્તેજનાને વશ થઈ મેહેરનો હાથ પકડવા ગયો ! છંછેડાયલી સિંહણની માફક મેહેર તરત ઉઠી ઉભી થઈ તથા તે ઘણી ઝડપથી ઓરડાની બીજી બાજુએ ખસી ગઈ. પછી તિસ્કારપૂર્ણ સ્વરે તેણે કહ્યું:—“ શાહજહા ! હજી પણ હું આપને શાન્ત થવાની વિનંતિ કરું છું. આપ આપની નીચતાનો ત્યાગ કરો. દિલ્લીશ્વરના પુત્રને માટે આવો વ્યવહાર સર્વથા નિન્દનીય છે. આથી આપણને બંનેને કલંક લાગશે ! આપ મહારા સ્ત્રીજીવનના સવસ્તનો નાશ કરશો નહિ—મહેને અગાધ જળરાશીમાં ડૂબાવી દેશો નહિ.”

બરાબર આ સમયે ઓરડાના બીજા એક દારમાંથી એક પ્રૌઢા

રમણી અડધું મ્હોં યુરખામાં છુપાવી વિદ્યુત ગતિથી અંદર આવી તથા શાહજાદા તરફ જોષને રુષ્ટસ્વરે તેણે કહ્યું:—“ શાહજાદા ! આપના મનમાં આટલી બધી નીચતા છે કે ? દિલ્લીશ્વરના પુત્ર થઇ, અપાર શક્તિના અધિકારી થઇ એક સહાય વિનાની યુવતી ઉપર આપ આવી રીતે જુદમ યુગ્મરો હો કે ? ચાલ-ચાલ મેહેર ! આપણે હમણાં જ અત્રેથી ચાલ્યાં જઇએ છીએ. જે આ રાજ્યમાં ન્યાયનું અસ્તિત્વ હશે, આવા સમ્રાજા અનીતિપૂર્ણ અપરાધો દૂર કરવાની વ્યવસ્થા હશે તો આપણને પણ અવશ્ય ન્યાય મળશે. હું હમણાં જ આ વિષયની હકીકત બાદશાહનાં પટરાણીને કહીશ. નિમંત્રણ કરી બોલાવેલા અતિથિપર આવા પ્રકારનો અત્યાચાર થવાથી પટરાણીનું સંમાન કેટલું બધું કલંકિત થયું છે એ પણ તેમને સમજાવીશ.”

આમ કહી એ રમણી મેહેરનો હાથ પકડી વિજળીના જેવી ગતિથી એ ઝોરડાની ખહાર ચાલી ગઇ. સલિમ ક્રિકેટ્તવ્યવિમૂહ બની જઈ જ્યાં ઉભો હતો ત્યાં જ ઉભો રહ્યો. તેનાં નેત્રોમાંથી અંતઃકલ્પાની કૃષ્ટિ થવા લાગી. તેના પ્રાણમાં અપમાનનો ભીષણ અગ્નિ સળગી ઉઠ્યો. હમ્મેશાં તે એમ જ વિચારતો હતો કે, તેની શક્તિનો પાર નથી; એ શક્તિને કોઇ બાધા કરી શકે તેમ નથી; પરંતુ આજે એ સારી રીતે સમજી શક્યો કે, એક સામાન્ય રમણી પણ તેની શક્તિને બાધા કરી શકે તેમ છે.

ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણે જે પ્રૌઢા રમણી પ્રલયકાણ્ડની સૂચના કરી વિદ્યુત વેગથી, એ ઝોરડામાંથી મેહેરને સાથે લઇ ખહાર ચાલી ગઇ તે બીજી કોઇ નહિ પણ ગિયાસખેગમ-મેહેરની જન્મદાયિની હતી.

પ્રકરણ ૨૧ મું.

ભયંકર સ્વપ્ન.

જે રૂપની જ્યોતિથી એ નિર્જન ઓરડો અત્યાર સુધી ઉજવળ
 જ્યોતિમય બની ગયો હતો એ જ્યોતિ
 એકાએક અદૃશ્ય થવાથી ઓરડો જાણે કે અંધકારમય બની ગયો. એ
 સુસન્નિજત ઓરડામાં અર્ધપ્રગ્લ્હ દીપકો સળગતા હોવા છતાં તે જાણે કે
 ઘોર અંધકારમય બની ગયો હોય એવો ભાસ થવા લાગ્યો. હવે એ
 ઓરડામાં એકલો શાહજાદો સલિમ રહ્યો હતો. એના પ્રાણમાં દારુણ
 અંધકાર હતો. હૃદયમાં વિષની જ્વાળા હતી. મેહેરની આવી ધૃષ્ટતા-
 થી, નિષ્કુરતાથી અને તિરસ્કારથી સલિમ મનમાં ને મનમાં ધણા રોષે
 ભરણો. તે આ વિશાળ હિન્દુસ્તાનનો ભવિષ્યનો અધીશ્વર હતો, જે
 ધારે તે કાર્ય કરવાને શક્તિવાન હતો. જેની કૃપાના કટાક્ષથી એક
 સામાન્ય ભિખારી અમીર અને અમીર ભિખારો થાય તેમ હતો તેની
 રહામે એક સામાન્ય યુવતીએ આવો વ્યવહાર ચલાવ્યો ! સલિમ
 અસ્પષ્ટ સ્વરે કહેવા લાગ્યો:—“ આટલું અધું અભિમાન શાને માટે ?
 આવું અધિપત્ય શાને માટે ? બીજું કંઈ નહિ—૩૫ ! ૩૫ ! મેહેર
 દેવદુર્લભ સૌન્દર્ય લઈ આ દુનિયામાં આવી છે, એ રૂપને લીધે જ
 મેહેરનું મૂલ્ય છે. અરેરે ! એ ધણે દૂર આવેલી મરૂભૂમિમાં, પ્રચંડ
 જ્વાળા ? મુખમાં પડી એ રૂપસૌન્દર્ય બળીને ખાકસાર કેમ ન થઈ
 ગયું જો એમ થયું હોત તો આજે મહારે આવું દુઃખ, અપમાન
 અને તિરસ્કાર સહન કરવો પડત નહિ. જો હું ધારું તો આ અપ-

માનનો તથા તિરસ્કારનો ખરાખર બદલો લઈ શકું તેમ હું. જે ગિયાસબેગ મહારા પિતાની દયાદષ્ટિએ પડી, મહારા પિતાનો અદ્વિતીય દુઝાલા અથવા મુખ્ય વજીર થયો છે તેને હું પિતાને કહી પાછો રસ્તે રખડતો બિખારી કરી શકું તેમ હું; પણ તેથી મેહેરને શી શિક્ષા થશે? દરિદ્રતાના કઠિન દુઃખથી એના રૂપનો નાશ થાય તેમ નથી. મહેરને ધિક્કાર છે! મહારા રૂપોન્મત્તતાને ધિક્કાર છે! મેહેર! તું શા માટે મહારા સર્વસ્વનો નાશ કરવા આ આગ્રામાં આવી હતી?”

આવા વિચારોથી સલિમનો જ્વાળામય પ્રાણ બિલ્કુલ શાન્ત થયો નહિ. એથી તો ઉદ્વેગ એની જ્વાળામાં વધારો થયો. તેને એમ જ લાગતું હતું કે, એ દિવસે મેહેરે તેનો જેવો તિરસ્કાર કર્યો હતો એવો તિરસ્કાર પૂર્વે કદાપિ કોઈએ કર્યો નહોતો. વળી ખીજ એક વિશેષ બયાનક લજ્જાજનક વાત બની હતી. એથી મેહેરે જે અપમાન કર્યું હતું તેની ગંભીરતા વધી ગઈ હતી! ગિયાસબેગની પત્ની-મેહેરની જનની જે એ પ્રસંગે હાજર ન થઈ હોત તો સલિમનું આટલું બધું અપમાન થાત નહિ; પણ સલિમનું હૃદય કંઠાર નહોતું. તેણે એ દિવસના પોતાના વ્યવહારનો વિચાર કરી જોયો એટલે તેનો જ્વાળામય જીવ સહજ શાન્ત થયો. તેણે સ્વગત વિચાર્યું:—“ખરેખર! મહેં ઘણું ખોટું કાર્ય કર્યું છે. જેઓ મહારાં માતાજીનાં નિમંત્રિત અતિથિ હતાં તેમની સાથે મહેં અનુચિત વર્તન અદાવતું એ ઠીક કર્યું નથી. મહારાં સ્નેહમયી, દયામયી માતાજી મહેને આ અપરાધની ક્ષમા આપે એ બનવા જેવું છે; પરંતુ તેથી મહારા જીગરની જ્વાળા શાન્ત થશે કે? વિંછીના દંશ જેવી સ્મૃતિની વેદના શાન્ત થશે કે?”

સલિમ ચિંતાતુર ચિત્તે થોડા વખત સૂધી એ ઓરડામાં આમ તેમ ફરી છેવટે એક સૌંદર્યપર બેઠો. એક હાથી દાંતના બનેલા આસ-

નપર શિરાજીનું પાત્ર હતું. સોનાના પાત્રમાં શિરાજી રેડી સલિમ ક્ષણ માત્રમાં જ તેને પી ગયો. અરેરે ! શિરાજી પીવા છતાં પણ તેની હૃદયવિદારક વ્યથા દૂર થઈ નહિ. અભિમાની સુલતાને વિચાર્યું કે, એ ઓરડામાંની નિર્જીવ સાજસજ્જ સજીવ બની જઈ તેનો ઉપહાસ કરીને જાણે એમ કહે છે કે, ‘અરેરે ! કેવો તિરસ્કાર ! કેવું અપમાન ! તમે જ બાદશાહ પુત્ર તરીકે વૃથા ગઈ કરો છો કે ?’ એ ઓરડામાંના ઉજ્જવળ દીપકો વાયુથી કંપતા કંપતા જાણે એમ કહેવા લાગ્યા કે, ‘કેટલી બધી શર્મની વાત ! આ જ તમારા માનનું મૂલ્ય છે કે ?’

સલિમે વિચાર્યું કે, નિર્જીવ જડજગત જાણે સજીવ બની જઈ તેનો તિરસ્કાર કરે છે. પંખી પણ તેનું નિમક ખાઈ તેનો ઉપહાસ કરે છે ! અરેરે ! રૂપના મોહ ! અરેરે ! રમણીના રૂપ !

સલિમ બ્યારે આવી રીતે ચિંતાતુર બની ગયેલો હતો ત્યારે મૂલ્યવાન વસ્ત્રોથી વિભુષિતા થયેલી એક મહિમામયી રમણી તેની પાસે આવી ઉભી રહી. એ રમણીએ ઓરડામાં પ્રવેશ કરી ગંભીર સ્વરે કહ્યું:—“સલિમ !”

સલિમે આશ્ચર્ય પામી જોયું કે, તેની પાસે બદરતેશ્વરી—તેની જનની આવીને ઉભી રહી છે ! સલિમે આસનપરથી ઉઠી માતા પાસે જઈ તેના હાથપર ચુંબન કરીને કહ્યું:—“કેમ, શું છે મા ?”

“તું અત્રે એકલો બેસી રહીને શું વિચારે છે ?”

“કાંઈ નહિ.”

“માતા પાસે ત્હારે જૂઠું બોલવું જોઈએ નહિ. હું ભારત-સમ્રાણી છું એ તું જૂઠી જા. તું ભારતનો બવિખ્યનો સમ્રાટ છે એ પણ જૂઠી જા. તું એમ જ સમજ કે, હું ત્હારી દરિદ્ર માતા છું.

તથા તું આ દરિદ્ર માતાનો પુત્ર છે. રાજદરબારનો દંભ, ગર્વ વગેરે સર્વ બૂલી જઈ તું સરળતાથી હું જે પ્રશ્ન પૂછું તેના ઉત્તર આપ.”

માતાની વાતચિત કરવાની રીત જોઈને જ સલિમ સમજી શક્યો કે, તોશનનો આરંભ થયો છે, અગ્નિ સળગી ઉડ્યો છે, આ તોશનથી કલ્પના પણ ન કરી શકાય એવું પ્રલયકાણ્ડ થવાનો સંભવ છે.

સલિમે રૂંધાઈ ગયેલા કંઠે તથા કંપતા સ્વરે કહ્યું:—“ માતાજી! તમે કાંઈ કહો તે પૂર્વે જ હું તમારા અંતરની વાત સમજી શક્યો છું. જીવનમાં આજના જેવો ગુન્હો પૂર્વે કદાપિ મહેં કર્યો નહોતો. માતાજી! ઉદારતાથી મહને ક્ષમા આપો.”

જોધબાઈએ કઠોર સ્વરે કહ્યું:—“ વત્સ! તું રાજકુળમાં જન્મ્યો છે. તું ભારતસમ્રાટ અકબરશાહનો પુત્ર છે. મહારા જેવી રાજપૂત રાજકન્યાને પેટે તું જન્મ્યો છે; આમ છતાં તું આટલી અધી નીચતા ક્યાંથી શિખ્યો ? ”

આવા હૃદયભેદક તિરસ્કારથી સલિમે ધણું કષ્ટ અનુભવ્યું. તેણે સહજ રોષસ્રવક સ્વરે કહ્યું:—“ માતાજી! મહેં કાંઈ એવો કોઈ મહા ભયંકર ગુન્હો કર્યો નથી કે જેથી ભારતેશ્વરનું મહેં નીચું થાય. વળી મોગલ રંગમહેલમાં આવા પ્રકારનો બનાવ કાંઈ નવીન નથી. ”

અંતરની બીષણ ઉત્તેજનાને લીધે આ શબ્દો એકાએક સલિમના મુખમાંથી પ્હાર નીકળી પડ્યા. જોધબાઈનો રોષ આ શબ્દો સાંભળવામાં આવતાં વધી ગયો. પુત્રના પહેલા ગુન્હા માટે તે કદાચ તેને સહેલાઈથી માફી આપી શકત પરંતુ સલિમના છેવટના શબ્દોથી તેનો ગુન્હો વિશેષ ગંભીર બની ગયો. જોધબાઈએ કહ્યું:—“ સલિમ! સમ્રાટ તથા સમ્રાટના પુત્ર વચ્ચે ધણો તફાવત રહેલો છે. તહેં પોતે

જે ગંભીર ગુન્હો કર્યો છે એ સંબંધી તું શું કહેવા માગે છે ?”

સલિમે નમ્ર બની જઈને કહ્યું:—“ મા ! પ્રવૃત્તિ પ્રમાણે મનુષ્ય આલે છે. મનુષ્યમાં સારી તથા ખોટી પ્રવૃત્તિનો સમાવેશ થયેલો હોય છે. હું પણ મનુષ્ય છું. મ્હારો શો ગુન્હો છે ? ”

“ ઇશ્વરે મનુષ્યમાં વિવેક મૂકેલો છે. મનુષ્ય કાંઈ જડબુદ્ધિનું પશુ નથી. ”

“ માતાજી, રાજમહેલમાં જન્મ થતાં, ઘણા વિદ્વાસ વ્યસનને લીધે વિવેકની શક્તિ શિથિલ થઈ જાય છે. ”

“ એમ છતાં ગુન્હાની સજા છે—ઇન્સાફ છે. ”

“ બીજાં સર્વ મનુષ્યોની માફક હું પણ શહેનશાહની પ્રજા છું ! તેઓ ઇન્સાફ કરી મ્હારા ગુન્હાની મ્હને જે સજા કરશે તેને હું મસ્તક ઝુકાવી સ્વીકારીશ. ”

“ ત્હારા આ શબ્દો સાંભળી હું સંતુષ્ટ થાઉં છું; પરંતુ ત્હારો અપરાધ શો છે એ તું સમજી શક્યો છે કે ? એ ગુન્હાની ગંભીરતાની કલ્પના તું કરી શક્યો છે કે ? ”

“ એવો મ્હોટો મ્હેં શો ગુન્હો કર્યો છે, મા ? ”

“ ગિયાસબેગમ અને તેમની પુત્રી મ્હારું નિમંત્રણ સ્વીકારી અતિથિ તરીકે અત્રે આવ્યાં હતાં એ વાત તું જાણતો નહોતો કે ? જો બીજા કોઈએ કદાચ તેમના ઉપર આવો જુદમ કર્યો હોત તો તેને ઘણી કઠોર સજા કરવામાં આવત; પરંતુ તું મ્હારો પુત્ર હોવાથી તને વિચાર કરીને જ શિક્ષા કરવામાં આવશે. ”

“ માતાના સ્નેહને લીધે રાજ્યના ન્યાયને કદાપિ શિથિલ કરવો ઉચિત નથી. માતાજી, મ્હને જે કઠોર સજા કરવામાં આવશે તે હું મસ્તક નમાવી ભોગવીશ. ”

“તહારાથી એવી સળ ભોગતી શકશે?”

“હા. માતાની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન હું કદાપિ કરતો નથી.”

“ત્યારે હું એવી આજ્ઞા કરું છું કે, મેહેરને આ જીવનમાં તું હવે કદાપિ જોઈ શકીશ નહિ.”

“આપની આજ્ઞા હું શિરપર ચઢાવું છું.”

“મ્હેં ત્હારે લીધે જ ગિયાસબેગની કન્યાને દિલ્લી મોકલવાનો બંદોબસ્ત કર્યો છે.”

“આપે જે કાંઈ કર્યું છે તે સારું જ કર્યું છે.”

“હું તને બીજી એક વાત કહેવા માગું છું.”

“બેલાથક કહો.”

“ત્હારે મેહેરના વિચારોનો સુદ્ધાં ત્યાગ કરવો પડશે.”

“માતાજી, હું ખોટી પ્રતિજ્ઞા કરી શકીશ નહિ. તમારી પાસે હું જૂઠું બોલી શકીશ નહિ. જે શહેનશાહના શબ્દોની કાંઈ કિમ્મત હોય તો તેમના પુત્રના શબ્દોની પણ કાંઈ કિમ્મત હોવી જ જોઈએ. માતાજી, હું મેહેરના વિચારોનો ત્યાગ કરી શકીશ નહિ.”

આ વાક્યો સાંભળી સલિમની માતા જોધબાઈ ધણી ઉદ્વિગ્ન બની ગઈ. તે સારી રીતે સમજી શકી કે, સલિમના હૃદયમાં જીવન-મોહિની મેહેરની ઉજ્જવળ છાત્રી અંકિત થઈ ગયેલી છે. જોધબાઈએ કહ્યું:—“સલિમ ! મ્હેં ગિયાસબેગમની સાથે ગુપ્ત વાતચિત કરીને જ મેહેરને દિલ્લી મોકલી દેવાની વ્યવસ્થા કરી છે. ત્હારા ગુન્હાની વાત હજી સૂધી ગિયાસબેગમ, મેહેરનિસા તથા મ્હારા સિવાય બીજાં કોઈ જાણતું નથી; પરંતુ જે તું મેહેરના વિચારોનો ત્યાગ નહિ કરે તો મ્હારે ત્હારા પિતાની સહાયતા બેતી પડશે. એને પરિણામે કદાચ ગિયાસબેગમે આગ્રાની વજીરી છોડી પુનઃ પોતાની

મરૂભૂમિ ધરાનમાં પાછા ચાલ્યા જવું પડશે. હજી પણ તું સાવધાન થા. સ્થિરતાથી તું સધળો વિચાર કરી જો. ”

આમ કહી સમ્રાજી જોધયાષ ઉદ્દેગપૂર્ણ હૃદયે એ ઝોરકાનો ત્યાગ કરી ચાલી ગઇ.

શબ્દ જતો રહ્યો—સુર જતો રહ્યો—રહ્યો કેવળ ઝંકાર ! દેહ જતો રહ્યો, રૂપ જતું રહ્યું—રહી કેવળ છાયા. મેધ ગયો, વૃષ્ટિ મઇ, વજ્રા-ધાત ગયો—રહી કેવળ વૃષ્ટિધારા. સમ્રાજી જોધયાષ ચાલી ગઇ, તેની તીવ્ર તિરસ્કારવાણી વાયુમાં ભળી ગઇ, રહી કેવળ જવાળા-મય સ્મૃતિ !

અકબરશાહનો પુત્ર—શાહજહાં સલ્લિમ સ્મૃતિની વેદનાથી ધણો અધીર બની ગયો. મેહેરના તિરસ્કારની સ્મૃતિથી ભાગ્યચક્રની અંધ-કારમય સ્મૃતિથી તે અતિશય અધીર બની ગયો. અંતરની વ્યથા વેઠી નહિ શકવાથી તેણે પાછો પુષ્કળ શિરાજી પીધો. થોડા વખત સૂધી એ ઝોરકામાં આંટા મારી તે ધણો ક્લાન્ત બની ગયો. શ્રમ દૂર કરવા માટે તેણે એક મખમલથી મઠી લીધેલા સુકોમળ આસનનો આશ્રય લીધો. ઉદ્દેગ અને ઉત્તેજનાથી અવસાદ તથા અવસાદને પરિણામે તાંદ્રા આવી. તાંદ્રાના માયારાજ્યમાં તે વિચિત્ર સ્વપ્નનું દર્શન કરવા લાગ્યો !

સલ્લિમે સ્વપ્નમાં જોયું કે, તે એક અપૂર્વ સ્થળે ઉપસ્થિત થયો છે. એ સ્થળે કેવળ ઉજ્જવળ ચંદ્રનો પ્રકાશ ફેલાઇ રહેલો છે. એ સ્થળના આસમાની આકાશમાં મેઘનું ચિહ્ન સુઢાં નથી. એ અસીમ આકાશમાં એક પત્તુ તારો નથી. એ અત્યંત ઉજ્જવળ આકાશની નીચે એક મ્હોટું દુર્વાક્ષેત્ર આવેલું છે. એ દુર્વાક્ષેત્ર ઉપર કાષ્ઠએ જાણે કે, બિન્ન બિન્ન પ્રકારનાં પુષ્પો વેરેલાં છે. એ દુર્વા-

ક્ષેત્રમાં મલય જાણે કે ધણી કામળતાથી વિહરે છે તથા તે પુષ્પોની સુગંધ ચોરી લઈ ચારે તરફ સુગંધનો ફેલાવો કરે છે.

એ સુગંધિત દુર્વાક્ષેત્રમાં સલિમ જાણે કે એકલો એક આરસ પત્થરના પુષ્પમાળાઓથી સુશોભિત બની ગયેલા આસન પાસે ઉભો રહ્યો છે. સલિમ ત્રિમુગ્ધ ચિત્તથી એ આસનપર બેઠો. એવામાં એકાએક કોઈ સ્થળેથી તીવ્ર બંસીનો અવાજ થયેલો સંભળાયો. કોણે ક્યાંથી એ એકાન્ત સ્થળે બંસીનો અવાજ કર્યો એ સલિમ સમજી શક્યો નહિ. તે ઉપરાંત આસનપર બેસી રહી ઉત્સુકતાપૂર્ણ દૃષ્ટિથી ચો-તરફ જોવા લાગ્યો. તેણે જોયું કે, એ સ્થાને કોઈ જનમાનવ નથી; એ સ્થાન અત્યંત શાન્તિમય તેમજ નેતરંજક છે.

એકાએક જાણે કે માયાબળથી એ આસમાની આકાશમાં વિહરતા ઉજ્જવળ ચંદ્રદેવ અદૃશ્ય થઈ ગયા. ચંદ્રદેવનો મધુરતાપૂર્ણ પ્રકાશ દૂર થઈ ગયો અને પ્રલયના બીષણ અંધકારનો એ સ્થળે ફેલાવો થઈ ગયો. વળી એ પુષ્પોની સુવાસથી સુવાસિત બની ગયેલા દુર્વાક્ષેત્રમાં નરકની વિકટ દુર્ગંધનો ફેલાવો થયો. તે ઉપરાંત સલિમ જે આરસ પત્થરના આસનપર બેઠો હતો એ આસન જાણે કે ધીમે ધીમે જમીનને ભેદી નીચે ઉતરવા લાગ્યું તથા છેવટે એક સ્થળે એ આસન સ્થિર થઈ ગયું એ સ્થળે સહજ પણ પ્રકાશ નહોતો. એ સ્થળ દુઃખદાયક ભયંકર અંધકારથી પરિપૂર્ણ હતું. એવામાં એકાએક અગ્નિકુંડની પ્રચંડ શિખાઓના જેવો અગ્નિમય લાલ રંગનો ઉજ્જવળ પ્રકાશ એ સ્થળે સળગવાથી અંધકાર દૂર થયો. દાવાનળથી સળગી જતી વનભૂમિની માફક એ સ્થળે લાલ રંગનો દેખાવ ધારણ કર્યો.

સલિમ એ જ્વાળામય પ્રકાશથી ધણું દુઃખ પામવા લાગ્યો. આટલો બધો તીવ્ર લાલ પ્રકાશ જીવનમાં પૂર્વે તેણે કદાપિ જોયો નહોતો.

એ તીવ્ર પ્રકાશની પ્રખર શક્તિથી અધીર બની જઈ તેણે પોતાના બન્ને હાથ નેત્રોપર ઢાંકી દીધા. પછી મ્હોટા અવાજે ખૂબ મારી તે બોલી ઉઠ્યો:-“ આટલામાં કોણ છે કે ? જે હોય તે દયા કરી એક વખત મ્હારી પાસે આવો અને મ્હારું રક્ષણ કરો. આ તીવ્ર પ્રકાશથી મ્હારાં નેત્રોની દર્શનશક્તિ દૂર થઈ ગય છે. ”

એકાએક કોણએ જાણે કે મૃદુભાવથી પાછળથી આવીને તેનો હાથ પકડીને કહ્યું:-“ શાહનદા ! આવા સામાન્ય પ્રકાશથી આપ આટલા બધા અધીર કેમ બની ગયો છો ? ”

આ બીજણે અંધકારમાં કોણે પોતાને ઓળખી શક્યું એ શાહનદાથી સમજાયું નહિ. એ કંઈસ્વર શાહનદાથી ઓળખીતો હોવા છતાં એકાએક એ સ્વર કોનો છે તે એ સમજી શક્યો નહિ. સલિમે ઉદ્દેગમય ચિત્તે વ્યાકુળ સ્વરે કહ્યું:-“ તમે ! તમે કોણ છો ? તમારો અવાજ ઓળખીતો હોય એમ મ્હને લાગે છે ! ”

“ શાહનદા ! એક વખત બરાબર વિચાર કરી જુઓ એટલે આપ મ્હને ઓળખી શકશો. એક વખત મ્હારા તરફ નજર કરો એટલે આપનો સઘળો ભ્રમ દૂર થઈ જશે. ”

“ આ તીવ્ર લાલ પ્રકાશની જ્વાળા ઘણી વધારે છે. એ જ્વાળાને લીધે જ બન્ને હાથથી મ્હારે મ્હારી આંખો દબાવી દેવી પડી છે. તમે જે કદાચ ઝાકળની શીતળતા હો, ચંદ્રની સ્નિગ્ધ જ્યોતિ હો તો એક વખત મ્હારી પાસે આવો. ”

“ આપ કહો છો એમજ હું છું. એક વખત આંખો ઉઘાડીને જુઓ તો ખરા કે હું કોણ છું ? ”

આશ્ચર્ય પામી શાહનદાએ એક વખત પોતાની આંખો ઉઘાડી. જે કંઈસ્વર પોતાનો ઓળખીતો હોય એમ તેણે ધાર્યું હતું એ સ્વર

તેના ધણા ઝોળખીતા જીવનો હતો. આ વખતે શાહજહાંએ જેતું દર્શન કર્યું તે અન્ય કોઈ નહિ પણ જીવનમોહિની મેહેરુનિસા હતી. સલિમે કંપતા કંઠે કહ્યું:—“તું ! તું અહીં શા માટે આવી ? તું તો થોડા વખત ઉપર મહારા આ દુઃખી હૃદયને વિશેષ દુઃખી કરીને ચાલી ગઈ હતી ! ધૃણાથી, તિસ્કારથી, દંભથી અને રૂપના ગર્વથી તું મહારી એક સામાન્ય પ્રાર્થનાનો અસ્વીકાર કરી ચાલી ગઈ હતી ! એમ છતાં પુનઃ તું શા માટે મહારી પાસે આવી છે, મેહેરુનિસા ? હજી તું મહને વિશેષ દુઃખી કરવાને ઇચ્છે છે કે ? ”

સ્વપ્નમાં ઉપસ્થિત થયેલી એ મેહેરે કહ્યું:—“ આ લાલ રંગના પ્રકાશ કિંવા જ્યોતિનો અર્થ તમે સમજી શક્યા છો કે ? એ લોહીની ધારા છે ! જે આવી લોહીની ધારાથી બોળાઈ શકે તેમ હો, જે પોતાના હૃદયનું લોહી રેડીને પ્રેમનો ઉચ્ચ આદર્શ દર્શાવી શકે તેમ હો તો જ તમે મહને મેળવી શકશો—નહિ તો નહિ ! ”

“ લોહી રેડીને રૂપની ઉપાસના કરું ? પ્રાણનું બળિદાન આપી રૂપની સાધના કરું ? કરોશ—હું એમ પણ કરીશ. ત્હારા જેવી બીજી કોઈ સુંદરી મહારી નજરે પડી નથી અને મહારા જેવો શર્મ વગરનો રૂપોન્મત્ત પુરુષ પણ આ દુનિયામાં બીજો કોઈ ભાગ્યે જ હશે. જે હૃદયનું લોહી મળવાથી તારો આ પ્રેમયત્રપૂર્ણ થાય તેમ હોય તો હું મહારા હૃદયનું લોહી રેડતો આ પગે જ તૈયાર છું. આપ—તું મહને હથિયાર આપ. ”

એ સ્વપ્નમાં ઉપસ્થિત થયેલી મેહેરે તરત જ તીવ્ર ધારવાળી એક ઉજ્જવળ કટાર ખઠાર કાઢી શાહજહાંના હાથમાં આપી. એ સ્થળે હજી પણ પેલા લાલરંગના પ્રખર પ્રકાશથી પરિપૂર્ણ હતું. એ તીવ્ર ઉજ્જવળ લાલરંગના પ્રકાશમાં તેજસ્વી કટારની ધાર ચમકી ઉઠી.

શાહનદો હાથમાં એ કટાર લઈ પોતાનું હૃદય ભેદી શક્યો નહિ. કટાર હાથમાંથી દૂર ફેંકી દઈ તેણે કહ્યું:—“ ના—ના, આ જીવનમાં હજી ઘણી આકાંક્ષા છે. મહારા ગૃહમાં સ્વર્ગસુખ છે. મહારે સ્નેહ-મયી પત્ની જોધામાઈ છે. હું સ્વર્ગનો ત્યાગ કરી નરકમાં શા માટે મરું ? તું રાક્ષસી, શયતાની, પિશાચિની છે ! તારા પ્રાણમાં સહજ પણ મમતા નથી. જે દયાના મહત્વથી નારીનું હૃદય હમ્મેશાં ઉજ્જવળ રહે છે એ દયાનો તારા હૃદયમાં સહજ પણ અંશ નથી. દયા-મહત્વની દાસી છે. જે પ્રાણમાં મહત્વ નથી એ પ્રાણ મહને જોઈતો નથી ! ખરેખર, હું તને મહારા ખરા જીગરથી મ્હાતો હતો. મ્હેં તારા ચરણોમાં આત્મસમર્પણ કર્યું હતું. મ્હેં એમ વિચાર્યું હતું કે, તારી પ્રાપ્તિ થતાં મહારા જીવનની એક દુર્લભ આકાંક્ષા પૂર્ણ થશે. હવે હું બરાબર જોઈ તથા સમજી શકું છું કે એ મહારી ભૂલ હતી ! હું તારી આશાનો ત્યાગ કરું છું. મેહેર ! અહીંના આ ધુમાડાની વિકટ દુર્ગંધથી મ્હારું ગળું રુંધાઈ જાય છે. હું તારા ચરણો પકડી દીનતાથી તને પ્રાર્થના કરું છું કે, તું મ્હને આ જ્વાળામય નરકમાંથી બહાર નીકળવાનો રસ્તો બતાવ. ”

એ ભુવનમોહિની મેહેરે આ વચનો સાંભળી પિશાચિનીના જેવું વિકટ હાસ્ય કરીને કહ્યું:—“ શાહનદા ! તમે ક્યાં જશો ? હિન્દુ-સ્તાનના ભાતી શહેનશાહ ! તમે ક્યાં જશો ? મહારા આ ચરણો નીચે તમારે ગુલામી કરવી પડશે. તમે મહારા પવિત્ર જીવનનાં સુખ, શાન્તિ, આનન્દ આશા વગેરે સર્વનો વિનાશ કર્યો છે. એક દેવતાને હું મહારા મન, વચન અને કર્મથી મ્હાતી હતી. તેમના ચરણોમાં મ્હેં મહારો આત્મા અર્પણ કર્યો હતો. આ દુષ્કર્મ સંસારમાં મ્હેં ખરા સુખનો સ્વાદ મેળવ્યો હતો. ભવિષ્યના સુખસ્વપ્નમાં

વિભોર બની જઈ મહેં રમણી જીવનની ઇચ્છા પૂર્ણ કરવાની આશ્વા
રાખી હતી; પરંતુ તમે મહારી નજર આગળ તમારું ઉજ્જવળ રૂપ
લઈ આવીને મહારા એ સુખ, આશ્વા, આનન્દ અને ઉજ્જવળ ભવિ-
ષ્યનો નાશ કર્યો છે. મહારા એ ઇચ્છિત દેવતા અંતઃકરણપૂર્વક મહને
મહાતા હતા; પરંતુ એ દરિદ્ર બિખારી છે અને તમે અતુલ ધનેશ્વર-
રાજરાજેશ્વર છો ! તેમણે પોતાનો સરળ પ્રાણ માગવામાં આવતાં
અતિ વિશ્વાસથી મહારા હાથમાં અર્પણ કર્યો હતો; પરંતુ તમે તો
ગંભીર વિશ્વાસથી તમારો પ્રાણ મહારા હાથમાં અર્પણ કરી શક્યા
નથી. કેવળ હીરા મોતીની ઉજ્જવળતાથી મોહિત કરી તમે મહને બૂલા-
વવા આગ્યા છો ! શા માટે આવી રીતે તમે મહારા સર્વસ્વનો નાશ
કર્યો. તમારે લીધે હું સમ્રાજ્ય ગૂમાવી બેઠી છું. તમે કાપુરુષ તથા
પ્રવૃત્તિના ગુલામ છો તેથી જ પવિત્ર પ્રેમને માટે આત્મચાગ કરી
શક્યા નથી. આ લોકને જ સર્વસ્વ સમજીને તમે પરલોકના વિષયનો
બિંદુકુલ વિચાર કર્યો નથી. હું તમને કોઈ પણ રીતે ક્ષમા આપી શકું
તેમ નથી. સુખ ભોગવવા માટે જ ઈશ્વરે રમણીને ઉત્પન્ન કરી છે.
રમણી જીવનનું સુખ હું મેળવી શકી હતી; પરંતુ તમે જ નિહુરતાથી
મહારા સર્વસ્વનો નાશ કર્યો છે. તમારા આ અપરાધની તમને ક્ષમા
મળી શકે તેમ નથી. હું વૈર ધ્રુવું છું—હું આત્મબળિદાન ધ્રુવું
છું—હું તમારા હૃદયનું લોહી રેડવાને ધ્રુવું છું. હું મહારે હાથે આ
કટારની મદદથી તમારા હૃદયનું ગરમ લોહી રેડીશ.”

આટલું બોલ્યા પછી મેહેરનાં નેત્રો જાણે કે ધક ધક કરતાં
સળગી ઉઠ્યાં. તેણે બીજા બ્રહ્મી ચઢાવી, ઉન્માદિનીની માફક સલિ-
મના હાથમાંની કટાર બળપૂર્વક પોતાના હાથમાં લીધી તથા એ
કટારથી તે સલિમનું હૃદય વીધી નાખવા તૈયાર થઈ.

કુસુમ સમાન કોમળ રમણીની આવી નિષ્કુરતા જોઈ શાહ-
જાદો બચલીત બની મ્હોટેથી બોલી ઉઠ્યો:—“ આટલામાં કોઈ હોય
તો કૃપા કરી આ પિશાચિનીના પંઝામાંથી મ્હારું રક્ષણ કરે. ”

આ સમયે સલિમના સુન્દર દેહને ધીમેથી કોઈએ હલાવીને
કહ્યું:—“ બંધ શો છે? શાહજાદા! સ્વપ્ન જોઈને તમે બંધ પામ્યા
છો કે? પ્રાણાધિક! કહો જોઈએ કે કેવું બંધકર સ્વપ્ન જોઈને તમે
આટલા બધા ઉત્તેજિત બની ગયા છો? ”

સલિમની નિદ્રાનો ભંગ થયો. બીષણ સ્વપ્નની બંધકરતાનો
નાશ થયો. આખો ઉઘાડી જોતાં તે પેલું સ્વપ્નનું દુર્વાક્ષિત, પ્રખર
લાલ રંગનો પ્રકાશ કિંવા મેહેરુન્નિસા વગેરેમાંથી કાંઈ જોઈ શક્યો
નહિ. આ વખતે તે પોતાના રત્નજડિત શયનગૃહમાં એક સુકોમળ
મખમલના બહુમુદ્ય આસનપર સૂતેલો હોઈ તેની પાસે તેની પ્રાણા-
ધિકા પ્રેયસી જોધાબાઈ બેઠેલી હતી! સલિમે ઉત્સાહથી આશાપૂર્ણ
સ્વરે કહ્યું:—“ તું? જોધાબાઈ કે? હૃદયેશ્વરિ! તું મ્હારી પાસે હોવા
છતાં મ્હને આટલું બધું દુઃખ કેમ ભોગવવું પડ્યું? ”

જોધાબાઈએ પોતાના કપાળપર હાથ ટોટીને કહ્યું:—“ કેમ
ભોગવવું પડ્યું તેનો ઉત્તર હું કેવી રીતે આપી શકું? એ સઘળું
મ્હારું કર્મફળ છે! હું અત્યાર સુધી અહીં નહોતી. તમારી ખૂમ
સાંભળવામાં આવતાં હું અત્રે ચાલી આવી છું. ”

આમ કહી જોધાબાઈએ પતિના મસ્તકપર હાથ ફેરવતાં ફેર-
વતાં સ્નેહમય સ્વરે કહ્યું:—“ સ્વામિન! તમે કેવું સ્વપ્ન જોયું હતું?
એવો તે શો બંધકર દેખાવ જોવામાં આવ્યો હતો કે, જેથી તમે
ખૂમ પાડી ઉઠ્યા? ”

આ વખતે સલિમના હૃદયમાં સ્વપ્નની સઘળી યાદ તાજ થઈ.

કેવો ભયંકર દેખાવ ! કેવી હૃદયભેદક સ્મૃતિ ! સલિમ મનમાં ને મનમાં કંપી ઉઠ્યો. તેનું મ્હોં સુકાઈ ગયું, નેત્રો ચંચળ બની ગયાં તથા દષ્ટિ ઉદાસ થઈ ગઈ. તેનું હૃદય જ્વેશથી ધબકવા લાગ્યું, કંઈ સુકાઈ ગયો તથા પ્રાણ ઘણું કષ્ટ અનુભવવા લાગ્યો.

જેઘાખાઈ પતિની આ સ્થિતિ સમજી ગઈ. ઝડપથી ઉઠી સુવાસિત શીતળ શરમત લઈ આવી તેણે પતિના હાથમાં આપ્યું. પછી પોતાના હાથમાં પંખો લઈ તે તેને ધીમેથી વાયુ ઢોળવા લાગી.

સલિમે શરમત પી જઈ શાન્ત ભાવ ધારણ કરીને કહ્યું:-
“ હા...શ ! હવે શાન્તિ થઈ ! મ્હારો જીવ જાણે કે બળી જતો હતો. જેઘાખાઈ ! જીવિતેશ્વરિ ! એ પિશાચિની છે, રાક્ષસી છે. તું મ્હારી શાન્તિમયી દેવી છે ! તું યોગા વખત માટે પણ મ્હારો ત્યાગ કરી જઈશ નહિ, પ્રાણાધિકે ! ”

સલિમના શબ્દોનો અર્થ સમજી નહિ શકાવાથી જેઘાખાઈએ ગંભીર ભાવથી પૂછ્યું:-“ સ્વામિન ! તમે કોની વાત કરો છો ? તમે કોને રાક્ષસી કહો છો ? ”

“ હું મેહેરને રાક્ષસી કહું છું ! ”

“ એકાએક એ રાક્ષસી કેમ થઈ ? ”

“ એ નિહુર નારી કટાર લઈ સ્વપ્નમાં મ્હારું ખૂન કરવા તૈયાર થઈ હતી. ”

“ સ્વપ્ન કદાપિ સાચું નિવડે છે કે ? અમારાં હિન્દુ શાસ્ત્ર કહે છે કે, જેવું સ્વપ્ન જોવામાં આવે છે તેનાથી વિરુદ્ધ ક્ષણ નિપજે છે. ઇશ્વર તમારું સદૈવ રક્ષણ કરે. તમે રાજરાજેશ્વરના પુત્ર છો. તમારું ખૂન કરવાની શક્તિ કોનામાં છે ? તમે સ્વપ્નની ચિંતાનો ત્યાગ કરો. આ પ્રવૃત્તિનો ત્યાગ કરો. જાણી જોઈને તમે

કહ્યું કે, “ મેહેર ! આજે શાહનદાએ ત્હારી સાથે જે અયોગ્ય વર્તન ચલાવ્યું છે તે તું બૂલી જા. એ સંબંધી હું પટરાણીને અરજ કરી આવી છું. ત્હારું ભાગ્ય હમણાં ધણી સમસ્યામાં છે ! હું આ વાત ત્હારા પિતાને કહીશ નહિ. તેમનો સ્વભાવ એવો છે કે, જે તેઓ આ વાત સાંભળે તો સર્વસ્વનો નાશ થયા સિવાય રહે નહિ. બાદશાહનો પ્રતાપ પારાવાર છે. બાદશાહના પુત્રનું પણ તેમ જ છે. આપણા જેવાં સામાન્ય માણસો શાહનદાને શું કરી શકે તેમ છે ? વળી બહેન ! એટલું તું અવસ્ય યાદ રાખજે કે જે કોઈ પણ રીતે આ વાત અલીકુલીના જાણવામાં આવશે તો બચકર સર્વનાશ થશે. ”

પાલખીમાં માતાનો આવો ઉપદેશ મળવાથી મેહેરનું બ્યાકુળ તથા ચિંતાતુર ચિત્ત ધણા અંશે શાન્ત થયું. તેના હૃદયપરનો ભાર જાણે કે ધણો હલકો થઇ ગયો.

અલીકુલીએ માળવાના બંડને શમાવી આગ્રામાં આવી પહોંચી સર્વથી પ્રથમ બાદશાહ સાથે મુલાકાત કરી. અકબરશાહે પ્રસન્નમુખે કહ્યું :—“ અલીકુલી, ખુદાની કૃપાથી તમારાં શૌર્યવીર્યના સંમાનનું રક્ષણ થયું છે તેથી હું તમારા ઉપર ધણો સંતુષ્ટ થયો છું. શેર ! આ ગૌરવમય વિજયના પુરસ્કાર તરીકે હું તમને સારી જગીર અને નવી મન્સબ અર્પણ કરીશ. ”

શેર અફઘાને નીચા નમી બાદશાહના વસ્ત્રના છેડાને યુગ્મન કર્યા પછી નમ્ર ભાવે અને ધીર સ્વરે કહ્યું :—“ દીનદુનિયાના માલિક ! ગરીબ પરવર ! આ સામાન્ય વિદ્રોહમાં વિજય મળ્યો છે એમાં હું તો નિમિત્ત માત્ર છું. શહેનશાહના પ્રત્યજ પ્રતાપી મોગલ સૈન્યને જ એ વિજય મેળવવાનું સંપૂર્ણ માન ઘટે છે. વળી દુઃખનો વિષય એ છે કે, રાજવિદ્રોહીને હું જીવતો કેદ કરીને લાવી શક્યો નથી. ”

અકબરશાહે પ્રસન્નતાથી કહ્યું:—“તમારી આવી નમ્રતાથી હું ઘણો ખુશ થાઉં છું. પ્રતિનિધિને મુખે હું એવા સમાચાર જાણી શક્યો છું કે, એ નરાધમ રાજવિદ્રોહીએ બીરુ પુરુષની માફક આત્મહત્યા કરી છે. હીક, હમણાં એ વાત જવા દો. તમે ઘણા થાકી પાકી ગયેલા છે તેથી જઈને વિશ્રામ લ્યો.”

આમ કહી દિલ્લીશ્વરે પોતાના હાથમાંની એક બહુમૂલ્ય મુદ્રિકા ખંડાર ઠાઠી તે શેર અશ્વધાનના હાથમાં પહેરાવી દીધી.

બાદશાહ પાસેથી વિદાય લઈ શેર અશ્વધાન પોતાને ઘેર ગયો. સ્નાન, તથા આહાર કર્યા પછી વિશ્રામ લઈને તે સ્વસ્થ થયો. યુદ્ધશ્રમ અને પ્રવાસશ્રમ દૂર થતાં તેના મનમાં આત્મસુખના વિચારો ઉપજવા લાગ્યા. એ સામાન્ય વિદ્રોહ કે જે ધીમે ધીમે સમગ્ર માગવામાં અગ્નિ-શિખાની માફક ફેલાઈ ને મહાન્ સર્વનાશ ઉપસ્થિત કરત તેને શમાવીને અલીકુલીએ પોતાના વીરત્વગૌરવનું અને બાદશાહના સંમાનનું રક્ષણ કર્યું હતું અને તેથી જ સ્વાભાવિક રીતે તે ઘણો આનન્દિત થયો હતો.

સૂર્ય ભગવાન અસ્તાચ્ચમાં ઉતરી પડતા હતા આસમાની આકાશની પશ્ચિમ દિશાની ક્ષેત્ર મેઘમાળા સૂર્યદેવનાં રક્તમય કિરણોથી સમાચ્છન્ન થઈ ગઈ હતી. પક્ષીઓ આખો દિવસ રખડી રજળી થાકી જઈ પોતાના આવાસસ્થાન તરફ જતાં હતાં. તેમના કંઠમાંથી નીકળતા સંધ્યાસંગીતથી સર્વ દિશાઓ પ્રતિધ્વનિમય બની ગઈ હતી.

શેર અશ્વધાન દૈવતગંજ મહોદ્વાના જે મકાનમાં રહેતો હતો એ મકાન યમુના નદીના તીરપર આવેલું હતું. નદીના તીર તરફ એક અગાશી આવેલી હતી. પ્રભાતકાળે અને સંધ્યા સમયે પ્રકૃતિની શોભાના દર્શનથી ચિત્તને શાન્ત કરવા માટે શેર અશ્વધાન એ અગાશીમાં બેસી

લીલામયી યમુનાના તરંગ અને સંધ્યાના આકાશની વિચિત્ર શોભા જોતો હતો.

કલકલ અવાજ કરતી યમુના ત્વરિતગતિથી પ્રયાગમંગમ તરફ દોડી જતી હતી. એના પ્રવાહમાં પ્રત્યેક ક્ષણે અસંખ્ય તરંગ ઉત્પન્ન થતા હતા અને પાછા વિરામી જતા હતા. અનેક નૌકાઓ ભાર લઈને તેના વક્ષપર જતી આવતી જોવામાં આવતી હતી. સંસાર-કાર્યમાં નિપુણ નાગરિકાઓ માથાપર ગાગર લઈ, હાસ્યમુખે એક બીજીની સાથે વાર્તાવિનોદ કરતી કરતી યમુનાનું જળ ભરવા જતી હતી. આ સર્વ વિષય તરફ શેર અધ્ધાનની નજર નહોતી. તે એકાગ્ર-દૃષ્ટિથી તન્મય ચિત્તે પ્રાકૃતિક સૌન્દર્યનું દર્શન કરતો હતો અને મનમાં ને મનમાં કહેતો હતો કે, “ હે સ્નેહમયી પ્રકૃતિ માતા ! કેવી અલૌકિક શોભાનો ભંડાર લઈને તું અમારાં નેત્ર અને ચિત્તને રંજન કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે ! અમારો આ સંસાર દુઃખમય છે. સંસારની જવાળાથી સળગતા પ્રાણને તું ત્હારો સ્નેહમય વાયુ ઢોળી શાન્ત કરે છે ! જેણે તને આવું ભુવનમોહન રૂપ આપ્યું છે, જેણે તને આવી અતુલ શોભાથી શોભામયી કરી છે તેનું મહત્વ તો અમે ત્હારામાંથી સમજી શકતા નથી. તેણે તેની શ્રેષ્ઠ દયા અમને આપી છે; પરંતુ અમે એવા નરાધમ છીએ કે, માયામોહથી ભૂલી તેનું સ્મરણ સુધ્ધાં કરતા નથી. ”

સંધ્યાની પ્રથમ સ્થિતિ દૂર થઈ. પશ્ચિમ દિશાનો મનોહર ઉજ્જવળ શોભાને દૂર કરી રાત્રની ધીમે ધીમે વસુંધરાપર પોતાનો અધિકાર સ્થાપવા લાગી. શેર અધ્ધાન એ સ્થળે બેસી રહી એકાગ્રચિત્તે પ્રકૃતિની શોભા જોતો હતો તથા રાત્રની પ્રથમ પ્રહર વીતી જવાની અધીરતાથી રાહ જોતો હતો. તે દિવસે રાજસભામાં એ ગિયાસ-

એગને મલી શક્યો હતો; પરંતુ હજી સૂધી તે તેની હૃદયેશ્વરીનું દર્શન કરી શક્યો નહોતો. ગિયાસબેગે એ દિવસે રાત્રે તેને ભોજનનું નિમંત્રણ કર્યું હતું અને તેથી જ તે અધીરતાથી રાત્રિનો પ્રથમ પ્રહર વીતિ જવાની રાહ જોતો હતો.

અંધકારમય આસમાની આકાશમાં અનેક તારાઓ પ્રકાશી નીકળ્યા. કૃષ્ણપક્ષની ચતુર્થી હોવાથી ચંદ્રોદયને વિલંબ હતો. પૃથ્વીપર વિરલ અંધકાર ફેલાયો હતો.

રાત્રિનો પ્રથમ પ્રહર પસાર થઈ ગયા પછી એક વીરવરને શોભે એવો પોષાક પહેરી શેર અશ્વાન ગિયાસબેગના મહાલય તરફ જવા લાગ્યો. શેર અશ્વાનના ગુપ્ત શત્રુઓ ધણા હતા; તેથી હથિયાર લીધા સિવાય રાત્રે તે એકલો ક્યાંય જતો નહિ.

આજે શેર અશ્વાન નદીના તીરપર આવેલા રસ્તેથી જવા લાગ્યો. સંધ્યાકાળ પછી એ રસ્તો જનશૂન્ય બની જઈ નિર્જન ભાવ ધારણ કરતો હતો. શેર અશ્વાન વિચારમગ્ન ચિત્તે થોડે દૂર ગયો હશે એવામાં કોઈએ પાછળથી તેને ઉદ્દેશીને કહ્યું:—“શેરસાહેબ! જરા ઉભા રહો.”

વીરશ્રેષ્ઠ શેર અશ્વાન એ અવાજ સાંભળી સમજીશક્યો કે એ અવાજ રમણીના મુખનો છે. તે સ્થિર થઈ ઉભો રહ્યો. રહામે નજર કરી જોતાં તેણે એક છાયામૂર્તિને અંધકારમાં આગળ આવતી જોઈ, શેર અશ્વાને મનમાં ને મનમાં વિચાર્યું:—“આ કોણ છે? દેખાય છે તો કોઈ સ્ત્રી! એનો શો ઉદ્દેશ હશે? રાજમાર્ગે આવા રાત્રિના સમયે તેણે મહેને કેમ ખોલાવ્યો હશે?”

એવામાં એ છાયામૂર્તિએ તેની પાસે આવીને કહ્યું:—“શેરસાહેબ! આ બાંદીની સલામ સ્વીકારો.”

“ એક અભણી સ્ત્રીને આવી રીતે આત્મીયતા કરતી જોઈને શેર અશ્વને કહ્યું:—“ તું કોણ છે ? તું મને કેવી રીતે ઓળખી શકી ? ”

એ રમણીએ કહ્યું:—“ અદ્વિતીય વીર અગ્નીકુલીખાન ઉરે શેર અશ્વને સાહેબનું નામ કોણે ન સાંભળ્યું હોય ? આપને ન ઓળખી શકે એવું એક પણ મનુષ્ય આ શહેરમાં નથી.

શેર અશ્વને પ્રકુપ્ત ભાવથી કહ્યું:—“ તારી શી ઇચ્છા છે ? ”

એ રમણીએ ઉત્તરમાં કહ્યું:—“ હું આપની સાથે એ ચાર વાત કરવાને ઇચ્છું છું. ”

“ શી વાતો ? તારે જે કંઈ કહેવું હોય તે હમણાં આ સ્થળે જ કહે. ”

“ ના સાહેબ ! આપ આત્માદુદાલા ગિયાસમેગને ત્યાં જાઓ છો. આપનો પ્રાણ મિલનની આશાથી આનન્દિત બની ગયો છે તેથી હમણાં મહારી અતૃપ્તિ કરવાતો સાંભળવાની આપને જરૂર નથી. ”

“ ત્યારે એ વાતો તું ક્યારે કહીશ ? ”

“ આપ જ્યારે આ રસ્તેથી પાછા ફરશો ત્યારે. ”

“ પાછા ફરતાં કદાચ મધ્યરાત્રિ પસાર થઈ જશે. ”

“ ભલે થઈ જાય. હું ગંભીર રાત્રેજ પાછી તમને મળીશ. ”

“ હું તને ક્યાં જોઈ શકીશ ? ”

“ થોડે છેટે પેલી ન્હાની મસ્જિદ દેખાય છે તેની પાસે જ હું હોઈશ. ”

“ ઠીક. ”

“ છતાં એક વાત આપને હમણાં જ કહેવાની હું જરૂર ધારું છું. ”

“ ભલે કહે. ”

“ આજકાલ આપ ગંભીર રાત્રે એકલા જાગી નીકળશો નહિ. એક તાંબાનું અથવા એકકો લાઠીને જ આવવા જવાનું રાખજો; અથવા એક બે સશસ્ત્ર રક્ષકોને સાથે રાખજો. ”

“ તું શા માટે આમ કહે છે ? ”

“ આપના શત્રુ અનેક છે માટે. ”

“ એ તો હું પણ જાણું છું અને એટલા માટેજ સર્વદા હું મહારી પાસે હથિયાર રાખું છું ! કટિદેશમાં અસ્ત્ર હોય અને હાથમાં બાણો હોય તો કોઈ મહાત્મું અનિષ્ટ કરી શકે તેમ નથી. ”

“ પરંતુ ગુપ્ત ઘાતકોથી આપે સાવધાન રહેવાની જરૂર છે. ”

“ હું તેમનો ભય રાખતો નથી; તેઓ નાશ પામી જશે. ”

“ પરંતુ જનાનું ! આપના શત્રુઓનો પક્ષ ધણો પ્રબળ છે ! ”

“ તું મહારા શત્રુપક્ષને ઓળખે છે કે ? જો તું તેમાંથી કોઈનું નામ જાણતી હોય તો મને કહે ! ”

“ આપનો શત્રુ સુલતાન સલિમ છે ! ”

“ સુલતાન સલિમ ? સમ્રાટનો જ્યેષ્ઠ પુત્ર ? ”

“ હા. ”

“ મહેં તો તેનો કાંઈ ગુન્હો કયો નથી. ”

“ પરંતુ આ સંસારમાં જે સ્થળે બે જાણુનો સ્વાર્થ એક હોય છે એ સ્થળે કારણ સિવાય શત્રુતા થવાનો સંભવ છે, જનાનું ! ”

“ સમજ્યો. આટલા દિવસ સૂરી એક પ્રકારનો જે સંદેહ ધુંધવાતા અગ્નિની માફક મહારા મનમાં સળગતો હતો એ આજે સ્પષ્ટ થયો છે; પરંતુ તું કહે છે એ વાતની સત્યતાનું કાંઈ પ્રમાણ તારી પાસે છે કે ? ”

“ પ્રમાણુ આપના મનમાં તથા આપની બિવિધની પત્ની મેહે-
રની પાસે છે. ”

“ તહે ખરું કહ્યું છે. મન જ ઉત્તમ વિચારક છે. મનની વાત
જ પ્રમાણુ છે. પણ બીબી, કહે તો ખરી કે તું કાણુ છે ? મહારા
ઉપર તું આવી રીતે શા સ્વાર્થથી ઉપકાર કરે છે ? ”

“ હું રસ્તાની બિખારણુ છું. મહારો કાંઈ પરિચય નથી; છતાં
આપ એટલું ધ્યાનમાં રાખજો કે, હું આપના વીરત્વગૌરવને પસંદ
કરનાર છું. આપ પઠાણુ છો અને હું પણ પઠાણુની કન્યા છું. પઠા-
ણુના સંકટમાં પઠાણુના કન્યા નિઃસ્વાર્થ બાવથી સહાયતા કરવાને
ધર્મતઃ બંધાયેલી છે. ”

“ તને હું અસંખ્ય ધન્યવાદ આપું છું. આ અંધકારમાં તહારું
મુખ જોવામાં નહિ આવતું હોવા છતાં હું તહારા હૃદયના મર્મને
બરાબર જોઈ શક્યો છું. બીબી, તહારે થોડું ઈનામ લેવું પડશે. ”

“ એક નજીવા ઉપકારને આ રાજમાર્ગપર ઉભી રહીને હું
વેચું ? ! ના—ના, એવી વાત આપ ફરીથી ઉચ્ચારશો નહિ, સાહેબ ! ”

શેર અશ્વધાન આ શબ્દો સાંભળી એ અજાણી રમણીના
હૃદયના મહત્વથી મુગ્ધ બની ગયો. મનમાં ને મનમાં તેણે તેની
ધણી પ્રશંસા કરી. કાણુ કાળ સૂઝી વિચારમગ્ન રહ્યા પછી તેણે
જોયું કે, એ અજાણી રમણી મૂર્તિ ધણે ધીમેથી અંધકારમાં
છુપાઈ ગઈ છે. શેર અશ્વધાન મૃદુ ગતિથી પાછો ગિયાસમેગના મહા-
લય તરફ જવા લાગ્યો. જીવ બ્યારે કોઈ ખોટી ચિંતાથી અધીર બની
બય છે ત્યારે માર્ગની દીર્ઘતા આપોઆપ ઝોઝી થાય છે. શેર
અશ્વધાને જોયું કે, મિન્ન મિન્ન વિચારો કરતો કરતો તે સધળા
માર્ગ વઘાવી ગિયાસમેગના ઉચ્ચ પ્રાસાદ નજીક આવી પહોંચ્યો છે.

ગિયાસબેગના મહાલયના તોરણદ્વારના પહેરેગારે શેર અફઘાનને જોઈ કુરનિસ બગલવી. શેર અફઘાને અધીર ચિત્તે એ પ્રાસાદમાં પ્રવેશ કર્યો.

આટલા વખત પછી ખ્હાર જ્યોત્સ્ના પ્રકાશી નીકળી છે. મનોહર પ્રકૃતિ જ્યોત્સ્નાના પ્રકાશથી પ્રકાશમયી બની ગંધ છે-વસ્ત્રધરાપર આનન્દની જાણે કે વૃષ્ટિ થાય છે. પાસે આવેલા બગીચામાંનાં પુષ્પસમૂહની સુગંધિ વાયુના વિહરવાથી આરે તરફ ફેલાઈ ગયેલી છે.

શેર અફઘાને મહાલયમાં પ્રવેશ કરી પ્રથમ ગિયાસબેગ સાથે મુલાકાત કરી. ગિયાસબેગને પણ પોતાના ભવિષ્યમાં થનાર જમાખતો સત્કાર કર્યો. શેર અફઘાન એ દિવસે તેમનો નિમંત્રિત અતિથિ હતો. ખાનપાન થઈ ગયા પછી વાતચિત ચાલવા લાગી. શેર અફઘાને માળવાનો બળવાને શમાવેલો હોવાથી બાદશાહ તેનાપર સંતુષ્ટ થયો હતો તથા એ સંબંધી ગિયાસબેગ સમક્ષ તેણે પોતાના મનનો ભાવ પણ પ્રકટ કર્યો હતો. ગિયાસબેગે આનન્દિત ચિત્તે સર્વથી પ્રથમ એ હકીકત શેર અફઘાનને કહી સંભળાવી.

પાઠક ! આ સમયે હવે આપણે એક વખત મેહેરની સંભાળ લઈએ. શેર અફઘાન માળવાથી પાછો આવ્યો છે એવા સમાચાર અત્યાર પૂર્વે જ મેહેરના જાણવામાં આવ્યા હતા અને તેથી તેની વિરહની બધા કાંઈક અંશે ઝોછી થઈ હતી. મેહેરના ચિંતાતુર મુખ-મંડળે વાદળાંઓમાંથી ખ્હાર નીકળેલા ચંદ્રના જેવો ઉજ્જવળ ભાવ ધારણ કર્યો.

મેહેરની સ્થાને એક પુસ્તક ખુલ્લી સ્થિતિમાં પડી રહ્યું છે. મેહેર વચ્ચે વચ્ચે એ પુસ્તક વાંચે છે અને વળી પાછી સ્થિર દૃષ્ટિથી

મેહેર વચ્ચે વચ્ચે એ પુસ્તક વાંચે છે અને વળી પાછી સ્થિર
દૃષ્ટિથી અધીર ચિત્તે દ્વાર તરફ જોયા કરે છે. —૪૪ ૧૭૮.

મનોરંજન પ્રેસ, મુંબઈ.

અધીર ચિતે દ્વાર તરફ જોયા કરે છે. એની દૃષ્ટિ જોતાં એમ માલુમ પડે છે કે, જાણે તે કોઈના આવવાની રાહ જુએ છે. પાંદી-ઓના આમ તેમ જવા આવવાથી તેમના પગનો જે અવાજ થાય છે એ સાંભળી મેહેર આશ્ચર્યથી હૃદયે ચક્રિત દૃષ્ટિથી દ્વાર તરફ જુએ છે; પરંતુ પ્રિયતમ નજરે નહિ પડતાં તે પાછી પુસ્તકમાં નજર ફેરવે છે. આમ હોવા છતાં મન કાજમાં નહિ હોવાથી તે જે વાંચે છે તેના મર્મને સમજી શકતી નથી. તે જે પુસ્તક વાંચતી હતી તે એક કવિનો પ્રણયકાવ્યસંગ્રહ હતો. વાંચતાં વાંચતાં એક કવિતા પસંદ પડવાથી મેહેર મૃદુ મધુર સ્વરે તે ગાવા લાગી. એ કાવ્યનું અર્થસૂચક એક ગુજરાતી કાવ્ય અત્રે ઉતારવામાં આવે છે:-

“ પ્રિયતમ મોહન મૂર્તિ ધારે, રસિયો રમતો ત્રેમકિનારે;
મોહ થકી માયાવિની થઈને, જીવું પિયુ તું જ આધારે.
પ્રથમ દૃષ્ટિએ દર્શન દીધું, તન મન અર્પણ કીધું;
આ બાળાનું હૃદય ત્યારથી, પ્રિયતમ! ત્હેં હરી લીધું.
સ્નેહદૃષ્ટિથી સુધા સિંચીને, જીવન સુધારસ પાચે;
હૃદય સ્નેહસાંકળ સંધાયાં, અલગ કદિ ના થાયે.
લગની છે લાલણી લાગી, ચિંતા સધળી જગની ત્યાગી;
પ્રણય જ્યોત અંતરમાં જાગી, ત્હારી પિયુ અનુરાગી.
સર્વેશ્વર આ સેવિકાના, મનોરથ પૂરા કરશે;
લગ્નગ્રંથી સંધાતાં જીવન સ્નેહસરોવર તરશે. ”

કાવ્ય ગાઇ રહ્યા પછી મેહેર ખુસ્સી બારી પાસે જઈ ઉભી રહી. ચંદ્રના પ્રકાશથી પ્રકાશિત બની ગયેલી પ્રકૃતિનું સૌન્દર્ય જોઇ તેના પ્રાણ દ્રવીભૂત થયો. ચંદ્રની એ અમૃતમય રશ્મિધારાએ જાણે કે તેના અંધકારમય હૃદયમાં પ્રવેશ કર્યો; એથી તેનું અંધકારમય હૃદય

જાણે કે વિશેષ પ્રકાશિત થયું. પ્રકૃતિ સુંદરી ચિંતાતુર માનવ જીવનનું કષ્ટ સત્વર દૂર કરે છે. જેઓ અંતરની શાન્તિ ગૂમારી હાથ હાથ કરે છે તેઓ મનોહર ચંદ્ર પ્રકાશથી પ્રકાશી રહેલી પ્રકૃતિનું દર્શન કરી ધણી શાન્તિ મેળવી શકે છે.

મેહેર સ્વગત વિચારવા લાગી:—“હું આટલી બધી ચંચળ કેમ બની જાઉં છું? તેઓ આજે આવશે એ ચોક્કસ છે. કદાચ તેઓ અત્રે આવીને માતા પિતાની સાથે વાતચિત કરતા હશે. અરેરે! મહેં જોમનો ધણો મહાન અપરાધ કર્યો છે. તે દિવસે રંગમહેલમાં જે ભયંકર બનાવ બન્યો હતો. તેની સ્મૃતિને હું ભૂલી શકતી નથી. તેમનો પ્રાણ ધણો ઉદાર છે. તેમના સરળ મુખપર પુષ્કળ પ્રેમ તથા દયા દેખાય છે. આજ સૂઝીમાં મહેં કોઈ પણ વાત તેમનાથી છુપાવી નથી! મહારા સધળા અપરાધોની ઉદાર ચિત્તે તેમણે મહેને ક્ષમા આપી છે; આમ હોવા છતાં રંગમહેલમાં બનેલા બનાવની વાત મહારે તેમનાથી શા માટે છુપાવવી જોઈએ?”

વળી પાછી થોડા સમય સૂઝી વિચારમગ્ન રહી તે પોતાના મન સાથે કહેવા લાગી:—“ના-ના, એ વાત તેમને કહેવામાં કદ્યાણુ નથી. માતાજીએ જ્યારે એ વાત પિતાજીથી છુપાવી છે અને મહેને પણ એ વાત છુપાવી રાખવાની સૂચના કરી છે ત્યારે મહારે તેમની સૂચના વિરુદ્ધ વર્તવું જોઈએ નહિ. મહારા પ્રિયતમનો સ્વભાવ ધણો કોંઈ હોવાથી એ વાત જો તેમના જાણવામાં આવે તો તેઓ શાહજાદાનો ધણો તિરસ્કાર કર્યા સિવાય રહે નહિ. એ તિરસ્કારને પરિણામે મહાપ્રલય જ થાય તેમ છે—ચારે તરફ બીપણ દાવાનળ સળગી ઉઠે તેમ છે. કદાચ બન્ને પક્ષની શત્રુતા વધી જઈને કોઈના જીવનનો નાશ પણ થાય તેમ છે. હે ખુદા! મહારા પ્રાણમાં સ્થિત આપો

કે જેથી એ વાત હું શેરસાહેબથી છુપાવી શકું.”

એવામાં દાર નજીક કોઈનાં પગલાંનો અવાજ સંભળાયો. મેહેરે દાર તરફ જોયું તો જેની ચિંતાથી તે અધીર બની ગઇ હતી, જેના વિરહથી તેનો પ્રાણ બ્યાકુળ બની ગયો હતો એ વ્યક્તિ તેની નજરે પડી. તેનો પ્રિયતમ એ ઓરડામાં પ્રવેશ કરી પ્રિયતમાના કોમળ આલિંગનમાં બંધાવાની રાહ જોયા કરતો હતો.

મેહેર શેર અશ્વધાનને જોઇ ત્વરિત ગતિથી તેના તરફ અગ્રેસર થઈ તથા તેના ચરણોમાં બેસી જઈને તેણે કહ્યું:—“સ્વામિન! તમે આવ્યા કે? હવે હું વિશેષ વિચારી શકતી નથી તથા રુદન પણ કરી શકતી નથી! હજી પણ તમે શા માટે મ્હને દુઃખી કરો છો? હું તમારી વાકફતા પત્ની છું. તમે મ્હારા ઉપર આટલા બધા વિરકત થશો નહિ. આપણું હૃદય તથા પ્રાણનું મિલન તો ક્યારનુંય થઇ ગયું છે. વિવાહની દૌઢિક ક્રિયા સત્તર સંપન્ન થાય એવો તમે પ્રયત્ન કરો.”

શેર અશ્વધાને ધણી સ્નેહથી મેહેરના બન્ને હાથ પકડી તેને આલિંગન કર્યું. પછી તેના લાલચોળ અધરોઢપર ચુંબન કરી તેણે કહ્યું:—“મેહેર! પ્રાણેશ્વરિ! તને જોઈને કેમ હું સંધળું દુઃખ ભૂલી જઈ છું એ સમજી શકતો નથી. ત્હારા સ્પર્શથી મ્હારા જવાળામય જીવમાં એક પ્રકારની સ્વર્ગીય શાન્તિ હું અનુભવું છું. ત્હારી સાથેની વાતચિતથી મ્હારા પ્રાણમાં વસન્તના ઝંકાર જાગી ઊઠે છે. ત્હારી આ પ્રેમમય કરુણાપૂર્ણ દૃષ્ટિથી મ્હારા પ્રાણમાં એક કરુણ સંગીતનો મોહમય સુર, રાગ અને સુઝાના જાગ્રત થાય છે; પરંતુ મેહેર! ખુદા આપણા તરફ અનુકૂળ હોય એમ લાગતું નથી. હું ત્હારા જેવી અતુલનીય રૂપવતી, મહિમામયી રમણીનો ભાગ્યનિયંતા થઈને જન્મ્યો

નથી. મેહેર ! હું સ્પષ્ટતાથી-દિવ્ય દૃષ્ટિથી જોઈ શકું છું કે, આ હિન્દુ-સ્તાનમાં આપણું મિલન થાય એવો સંભવ નથી. ચાલ, હું તને સાથે લઈ અફઘાનિસ્તાનના પહાડી પ્રદેશમાં જાઉં અને ત્યાં આપણે બન્ને ઝુંપડીમાં રહી પ્રણયનું સ્વર્ગીય સુખ ભોગવીએ ! ”

શેર અફઘાન વિશેષ ખોલી શક્યો નહિ. આવેગને લીધે તેનો કંઈસ્વર ગંભીર થઈ ગયો. તેનાં નેત્રોમાં અશ્રુબિંદુનો આવિર્ભાવ થયો. ખીજી દિશા તરફ મ્હોં ફેરવી ચિત્તના વેગને દબાવીને કહ્યું:—“ હું સમજું છું કે, ખુદાની શક્તિથી જ આ જગતનાં સઠળ કાર્યો થાય છે. એ શક્તિનું ઉદ્દલંઘન કોઈ કરી શકતું નથી. મેહેર ! જો ખુદાની ઇચ્છા હશે તો આપણા મિલનને કોઈ અટકાવી શકશે નહિ.

પ્રકરણ ૨૩ મું.

મહાત્માની મુલાકાત.

ઈશ્વરનો સનાતન નિયમ જ એવો છે કે, સુખના દિવસો હમ્મેશાં ટકી રહેતા નથી. જો ટકી રહેતા હોત તો સુખ કોઈને સારું લાગત પથ નહિ તથા ભગવાનને પણ કોઈ યાદ કરત નહિ. તેથી જ સંસારમાં સુખની પાછળ દુઃખ આવે છે.

શેર અફઘાન મેહેર પાસેથી વિદાય લઈને ખહાર તો નીકળ્યો; પરંતુ તેના મનમાં મેહેરના જ વિચારો ચાલતા હતા. જેના સહ-વાસથી તે સ્વર્ગસુખ અનુભવતો હતો, જે સાહચર્યથી તે ભરતીનું

મધુર સંગીત સાંભળતો હતો, જે સ્નેહમય કથાથી તેનું કંઠિન વીર-હૃદય દ્રવી જતું હતું એ સઘળી સુખ સામગ્રીનો ત્યાગ કરી, નિર્જન રાજમાર્ગપર જઈ તે એ સુખસ્મૃતિનો ત્યાગ કરી શક્યો નહિ.

પ્રકૃતિ સ્થિર સૌન્દર્યમયી હતી—અનંત ગંભીરતાપૂર્ણ હતી. ચંદ્ર દેવ અસ્તાચળમાં ગયા હતા. સર્વત્ર વિરલ અંધકારનો વિસ્તાર થયો હતો. પંખીઓ વૃક્ષોની ગંભીર પલ્લવોવાળી શાખાઓપર નિદ્રાવીન થઈ ગયાં હતાં! કવચિત નિશાચિહારી એક એ જંતુના પગના મૃદુ અવાજથી પ્રકૃતિની નિસ્તબ્ધતાનો ભંગ થતો હતો.

આ જનહીન એકાન્ત રાજમાર્ગપરથી શેર અશ્વધાન એક પ્રકારના સુખસ્વપ્નમાં તલ્લીન બની જઈ ચાલ્યો જતો હતો. તે સ્વગત વિચારતો હતો કે, “ખુદાની આ સૃષ્ટિમાં અનેક સુંદરીઓ છે પરંતુ મેહેરના જેવી ભુવનમોહિની બીજી એક પણ નથી. ધરા-નની રેતાળ મરૂભૂમિમાં જે મેહેરનો અંત આવી જતો એ આજે સમસ્ત જગતની જ્યોતિ રૂપે આટલું બધું સૌન્દર્ય લઈ શા માટે પ્રકાશી નીકળી? ખહારના તથા અંતરના સૌન્દર્યથી તે સૌન્દર્યમયી છે. તેના પ્રાણ કેવો સરળ તથા પ્રેમપૂર્ણ છે! જે તે લજ્જનો સહજ ત્યાગ કરી સુલતાન સલ્લિમને એમ કહેત કે, ‘યુવરાજ! હું તમને મ્હાડું છું.’ તો આ હિન્દુસ્તાન તેના ચરણોમાં આવતા મ્હારા જેવા દરિદ્રના મ્હોં તરફ જોઈ એ શા માટે અંધકારમય ભાગ્યને રસ્તે અગ્રેસર થાય છે?”

શેર અશ્વધાન યમુનાના તીરપર આવેલા એ નિર્જન માર્ગેથી ઉપર પ્રમાણે વિચારો કરતો ચાલ્યો જતો હતો. તેના નિર્ભય હૃદયમાં સહજ પણ ભય નહોતો. કમરપર તલ્વાર લટકતી હોય ત્યાં સુધી તે કોઈનો બિંદુલ ભય રાખતો નહિ.

શેર અફધાન સહજ આગળ ગયો હશે એવામાં એક છાયા-
શ્રત્તિને તેણે પોતાની પાસેથી ખસી ગયેલી જોઈ.

કુદ્દ કોકો કારણ હોય કિંવા ન હોય તો પણ શત્રુતા કરે છે.
અસુયાથી કારણ વગરની શત્રુતા થાય છે. શેર અફધાન પોતાના
વીરત્વ અને સાહસને લીધે બાદશાહ પાસે સંમાનિત હતો. હમણાં
પણ માળવાનો બળવો શમાવી આવી તેણે પુષ્કળ યશ મેળવ્યો
હતો. તે ઉપરાંત મુખ્ય અમીર, બાદશાહના જમણા હાથ સ્વરૂપ
અમીરઉદ્દૌલા ગિયાસખેગની અત્યંત રૂપવતી કન્યા મેહેરુનિસાની
સાથે તેનો વિવાહ સંબંધ થતો હતો. આ સર્વ કારણથી પારકાનું
સુખ જોઈ ઈર્ષ્યાગ્નિથી બળી જતા માણસો શેર અફધાનની સાથે
વિના કારણ શત્રુતા કરે એ સ્વાભાવિક હતું. એ માણસો શેર અફ-
ધાનની ધણી નિન્દા કરવા લાગ્યા. રાજસભાના કેટલાક વિશિષ્ટ
સરદારોએ તેની વિરુદ્ધ બીષણ કારસ્થાન રચ્યું તથા તેઓ બાદશા-
હના કાન ભંભેરવા લાગ્યા; પરંતુ તીક્ષ્ણ બુદ્ધિવાળા ન્યાયપરાયણ
સમ્રાટ અકબરે એ તરફ સહજ પણ ધ્યાન આપ્યું નહિ જ્યો
શત્રુઓ નિરુપાય બની જઈ કોઈ પણ રીતે શેર અફધાનનો જીવ
બેવાનો સુયોગ શોધવા લાગ્યા.

શેર અફધાન ધણી સાહસિક પુરુષ હતો. તેની કમરપર તલ્વાર
હોય તો તે સેંકડો ધાતકોની શક્તિની ઉપેક્ષા કરતો હતો. હમણાં
તે ગિયાસખેગ તેમજ પોતાના કેટલાક બંધુઓની સલાહ અનુસાર
રાત્રિના સમયે એકસો કયાંય જતો નહિ અને અત્યંત જરૂરી કાર્ય જો
કદાચ જવું પડતું તો તે આત્મરક્ષણનો સંપૂર્ણ બંદોબસ્ત કરીને જ બહાર
નીકળતો હતો. તે દિવસે રાત્રે ગિયાસખેગને ત્યાં તે કેમ એકસો આવ્યો
હતો એનું કારણ ગયા પ્રકરણમાં જ વાંચકબંધુઓ જાણી શક્યા છે.

મેહેર તરફના સલિમના અનુરાગ સંબંધીની સઘળી હકીકત તેણે સાંભળી હતી. એ હકીકત જાણવાનો તેને કાંઈ પ્રયત્ન કરવો પડ્યો નહોતો; મેહેરે સ્વેચ્છાથી જ સઘળી હકીકત નિષ્કપટ હૃદયે તેને કહી હતી; છતાં મહાપ્રાણ શેર અશ્વધાનના હૃદયમાં તેથી મેહેરના ચરિત્રની શુદ્ધિ માટે બિલ્કુલ સંદેહ ઉપજ્યો નહોતો. ઉલટા તે તો વારંવાર પોતાના મનમાં એમ વિચારતો હતો કે, “અરેરે! શા માટે એક અનાદ્યાત, પ્રસ્તુતિત, રૂપ-રસ-ગંધ-સ્પર્શમય પુષ્પને મહારે પદલિત કરવું જોઈએ? મહેં હમ્મેશાં તત્વારની ઉપાસના કરી છે તેથી સુંદરી રમણીના રૂપનું-પ્રેમિકાના પ્રેમનું મૂલ્ય હું ક્યાંથી સમજું! છતાં મેહેરને હું મહારા જીગરથી મહાઉં છું. હું કેવળ તેના રૂપથી નહિ પરંતુ શુભૃથી સુધ્ધાં તેના ઉપર મુગ્ધ થયો છું. તેના પિતાના અતુલ ઔશ્વર્યનો મહેં કદાપિ સ્વાર્થદૃષ્ટિથી વિચાર કર્યો નથી. જે કદાચ તે દરિદ્રની કન્યા હોત તો પણ હું તેને આવી રીતે જ મહાત. આવા ભાવથી જ એકાગ્રતાથી હું તેની પૂજા કર્યાં કરત. હું મહારા સુખને ઇચ્છતો નથી. જોને હું મહાઉં છું એ સુખમાં રહે-એને બિલ્કુલ દુઃખ ન પડે એમ જ હું ઇચ્છું છું. હું જો તેના ભવિષ્યના સૌભાગ્યના માર્ગમાં ન આવ્યો હોત તો તે કદાચ રાજરાજેશ્વરી થઈ શકત; પણ એ સંભવિત છે કે? વિલાસથી પુષ્ટ થયેલા, પ્રમળ વાસનાને વશ થઈ તે પ્રમાણે વર્તનાર શાહજાદા સલિમના હૃદયમાં નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ ક્યાં છે? સુંદર કુલ જોવામાં આવતાં મધુલુબ્ધ બ્રમરની માફક તે તરફ દોડી જવાનો તેનો સ્વભાવ છે. મેહેર કરતાં કોઈ વિશેષ રૂપવતી સુંદરી તેની નજરે પડે તો તે મેહેરનો ત્યાગ કરી તેના તરફ દોડી જાય તેમ છે. હવે ખરી રીતે જોવા જતાં સત્તિમ કરતાં મહારી સ્થિતિ ભિન્ન પ્રકારની છે. મેહેર મહારા હૃદયની આરાધ્ય દેવી છે. મહારા હૃદયમાંના પવિત્ર

પ્રણયકુંજની તે સુવર્ણમયી ઉજ્જવળ પ્રતિમા છે. બાદશાહના પુત્રની વિલાસવાસનાની તૃપ્તિ માટે હું કદાપિ મેહેરનો ત્યાગ કરી શકીશ નહિ. એ વાતનો વિચાર કરવામાં પણ હું પાપ સમજું છું. ”

એકાન્તમાં શેર અફઘાનના વિચારોનો પ્રવાહ આવી રીતે પ્રવાહિત થતો હતો. તેના શુભ શત્રુઓ અનેક હોય તેઓમાં સર્વથી મુખ્ય સુન્દતાન સલ્તિમ હતો. તે શેર અફઘાનના બીજા શત્રુઓને પોતાના હાથમાં લઇ તેનું ખૂન કરાવવાની ખટપટ કરતો હતો. આ વાત શેર અફઘાન પણ જાણતો હતો.

ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણે પેલી છાયામૂર્તિને પોતાની પાસે થઇ ખસી ગયેલી જોઇ, કમરપર ખોશી રાખેલી કટાર ખઠાર ખેંચી કાઢીને શેર અફઘાન ઝડપથી આગળ જવા લાગ્યો. તેને વિશેષ દૂર જવું પડ્યું નહિ. એક મનુષ્યમૂર્તિને વિરલ અંધકારમાં દેહાચ્છન્ન કરી એક વૃક્ષના થડ પાસે ઉભી રહેલી તેણે જોઇ. શેર અફઘાને તેને જોઇ કર્કશ કંઠે પૂછ્યું:—“કોણ છે તું શયતાન ? મ્હારો જીવ લેવાની ઇચ્છા રાખે છે કે ? ”

આ રૂઢ પ્રશ્નનો અત્યંત મધુર ભાષામાં ઉત્તર મળ્યો કે:—
“સાહેબ ! હું શયતાન નહિ પણ શયતાની છું. હું આપનો જીવ લેવા નહિ પણ જીવ બચાવવાનો ઉપાય બતાવવા આવી છું. ”

શેર અફઘાને પોતાની કટારને પાછી મિયાનમાં ખોસી દીધી. થોડા કલાક પૂર્વે તેણે ગિયાસખેગમના મહાલય તરફ જતાં એક અજાણી સુન્દરીને જોઇ હતી તથા એ સુન્દરીએ પુનઃ સુયોગ મળતાં તેને ફરી મળવાની વાત કરી હતી. આ સુન્દરી એ જ હતી. શેર અફઘાને પૂછ્યું:—“બીબી, તું કોણ છે ? ”

એ બીબે ઉત્તર આપ્યો:—“સલ્તિમા. ”

“આ ઝોળખાણ પુરતી નથી.”

“આ કરતાં વિશેષ ઝોળખાણ હું આપી શકું તેમ નથી.”

“કારણ?”

“મ્હારી ખીજ કાંઈ ઝોળખાણ જ નથી.”

“મ્હારી સાથે ત્હારું શું પ્રયોજન છે? હું સ્ત્રીજાતિના સહ-વાસને પસંદ કરતો નથી.”

“વાહ! ત્યારે એટલા માટે જ અત્યાર સૂધી મેહેરના રૂપસુ-ધાતું પાન કરવા ચકોરની મારફત આપ ઉન્મત્ત બની ગયા હતા કે?!”

“સુન્દરિ! તું કોનો તિરસ્કાર કરે છે એ જાણે છે કે? ત્હારે યાદ રાખવાની જરૂર છે કે, અમિ લઘ રમત કરવામાં સાર નથી.”

“આપ ખરા વીર પુરુષ છો. આપની પાસે મ્હારે લેશ પણ બચ રાખવાની જરૂર નથી.”

“સ્પષ્ટ કહે કે ત્હારે શું જોઈએ છે?”

“જુઓ સાહેબ, હું આપનું શુભ ઇચ્છનાર એક સ્ત્રી છું. આપ જ્યોતિષપર વિશ્વાસ રાખો છો કે?”

“હું પુરુષ પ્રયત્નને મુખ્ય સમજું છું પણ ભાગ્યપર સુદ્ધાં અવિ-શ્વાસ રાખતો નથી.”

“આપની સાથે તુલનામાં મ્હારી કાંઈ ગણના નથી. હું ભાગ્યને મુખ્ય સમજું છું. મ્હારા જીવનમાં મ્હેં પ્રત્યેક પગલે ભાગ્યની પ્રત્યક્ષ ક્રિયાનું દર્શન કર્યું છે. આપના જીવનમાં પણ એમજ થશે! ભાગ્ય આપનાપર ઘણું વિરૂપ છે. આપનો પ્રયત્ન તેના વિરાગમાંથી આપનું રક્ષણ કરી શકશે નહિ.”

“ ભલે-એમ હો. તેથી મ્હને બિલકુલ ભય નથી; પરંતુ મ્હારા ભાગ્યમાં શું બનવાનું છે એ તું કેવી રીતે જાણી શકી ? ”

“ આ શહેરમાં એક મૌલવી છે. તેઓ આપને ઓળખે છે. તેમની ઉમ્મર લગભગ એંશી વર્ષની છે. તેમણે આપના પિતાને પોતાના શિષ્ય કર્યા હતા. તેમણે કહ્યું છે કે—”

“ તું શાશ્વ સુપ્રીની વાત કરે છે કે ? ”

“ હા. ”

“ તેઓ હજી હયાત છે કે ? ”

“ હા, તેઓ ભૂતભવિષ્યને જાણનાર છે. ”

“ તેઓ ક્યાં રહે છે એ તું જાણે છે ? ”

“ હા-જાણું છું. ”

“ તું મ્હને તેમની પાસે લઈ જઈ શકીશ ? ”

“ હા. ”

“ કાલે પ્રભાતકાળે આ સ્થળે જ તું મ્હારી રાહ જોજે. ”

“ દિવસે હું કોઈને મ્હારું મ્હોં બતાવતી નથી તેથી આજે રાત્રે જ હું આપને તેમની પાસે લઈ જઈશ. ”

“ આજે હું ઘણો થાકી ગયો છું. ”

“ સુરસુંદરી મેહેરુનિસાનો સહવાસ એટલો બધો કંટાળા બરેલો છે કે, સાહેબ ? ”

“ તું દુષ્ટ છે. ચાલ, હું હમણાં જ ત્હારી સાથે આવું છું. ”

“ ભલે ચાલો. ”

શેર અફઘાનના વીરહૃદયમાં ભયની આશંકા નહોતી. તે કોઈ પણ પ્રકારનો સંદેહ રાખ્યા સિવાય એ અજાણી રમણી સલિમાની સાથે જવા લાગ્યો તથા મનમાં ને મનમાં વિચારવા લાગ્યો:—“ આ

રમણી કોણ છે ? મ્હારી સાથે શા હેતુથી તે આવો. માયાળુ વ્યવહાર કરે છે ? વળી મ્હારા ગુપ્ત ભાગ્યની તપાસ કરવાની તે શા માટે ઇચ્છા રાખે છે ? મ્હારા સ્વાર્થની સાથે એનો કાંઈ સંબંધ દેખાતો નથી. સલિમા-સલિમા ! એ નામ તો મ્હેં કદાપિ સાંભળ્યું નથી. સ્મૃતિના સમુદ્રનું મંથન કરી જોતાં એ નામની કોઈ રમણીને કદાપિ જોઈ હોય એમ લાગતું નથી. ખુદા ! તમે વળી આ કયા નવીન રહસ્યને ઉત્પન્ન કર્યું છે ? ”

પુનઃ તે વિચારવા લાગ્યો:—“ આ આગ્રા શહેરમાં મ્હારા શત્રુઓ અનેક છે. તેઓ સર્વ મ્હારી ઉન્નતિ જોઈ ઇર્ષ્યાથી બળી જાય છે. દિલ્લીશ્વર પોતે મ્હારા તરફ સંમાન દર્શાવી પોતાની જમણી બાજુનું આસન મ્હને આપે છે. મ્હારા આવા સંમાનથી ધણાને દુઃખ થાય છે. આ રમણી તેમની કોઈ ગુપ્તદ્રુતી તો નહિ હોય ! ના-ના, વૃથા સંદેહ કરવાની જરૂર નથી. જોઓ નામદર્દ હોય છે, બીર હોય છે તેઓ જ સંદેહના દાસ બને છે. આ એક સામાન્ય ઓ મ્હારું શું અનિષ્ટ કરી શકે તેમ છે ? ”

એ નિસ્તબ્ધ રાત્રિના વિરાટ અંધકારને ભેદી વીરકેશરી અલી-કુલીખાન ઉર્ફે શેર અફઘાન એ રમણીની પાછળ પાછળ જવા લાગ્યો.

શેર અફઘાન નગરના એ સ્થળની સ્થિતિ જોઈ સમગ્ર શક્ત્યો કે, તે શહેરના ઉપાન્ત ભાગમાં ઉપસ્થિત થયો છે.

એ રમણી અદ્વકાળ સૂંદી કાંઈ વિચારી એકાએક એક ન્હાના મકાનના બારણા પાસે ઉભી રહી. પછી તેણે એ બારણાપર ધીમેથી પોતાનો હાથ ઠોક્યો. અંદરથી એ આઘાતનો પ્રત્યુત્તર આવ્યો તથા વિના વિલંબે એ બારણું ઉઘડ્યું.

સલિમાએ શેર અફઘાનને ઉદ્દેશીને કહ્યું:—“ જનાબ ! નિર્ભય-તાથી મ્હારી સાથે આવો. ”

એ સ્થળ અંધકારમય હતું. શેર અશ્વધાન એ સ્થળથી અનળપ્રયો હતો. તેથી સલિમાએ સુમધુર સ્વરે કહ્યું:—“ સાહેબ ! જો આપને અડચણ ન હોય તો આપ મ્હારો હાથ ઝાંસો. સુકી સાહેબ મેડા ઉપર રહે છે. આ મકાનમાં તેઓ તેમ જ એક નોકર સિવાય બીજું કોઈ રહેતું નથી. હું અહીં વારંવાર આવું છું. મકાનનું બારણું ઉઘાડાવવા માટે બારણા ઉપર મ્હેં જે સાંકેતિક આધાત કર્યો હતો તેથી એ નોકર પરિચિત છે; તેથી જ તેણે ઝડપથી બારણું ઉઘાડ્યું છે. અનેક અમીર ઉમરાવના જનનાઓ પોત પોતાનું ભાગ્યકળ જાણવા માટે રાત્રિ દિવસ સુકી સાહેબને હથરાન કરે છે ! આમ હોવાથી તેમની આજ્ઞાથી બારણું બંધ રહે છે. કેવળ મ્હને જ તેમણે ગમે તે વખતે અત્રે આવવાની રજા આપી છે. ”

શેર અશ્વધાને સલિમાનો હાથ ઝાંસ્યો. એ સ્પર્શ અત્યંત કામળ હતો. સલિમા એ અંધકારના રાશીનો ભેદ કરી એક ન્હાની સીડી પાસે ગઇ. પછી તે ઘણી સાવધાનતાથી એ સીડીપર ચઢવા લાગી.

ઉપર સીડીનો જે સ્થળે છેડો આવ્યો હતો ત્યાં એક ન્હાનો ઝોરડો હતો. એનું બારણું બંધ હતું. એ બારણાપર ધીમેથી હાથ ઠેકા બક્તિપૂર્ણ સ્વરે સલિમાએ કહ્યું:—“ પિતા ! હું આવી છું. ”

અંદરથી કોઇએ ગંભીર સ્વરે કહ્યું:—“ આટલો બધો વિલાંબ કેમ કર્યો, પ્હેન ? અંદર આવ. ”

સલિમાએ કહ્યું:—“ અલીકુલી સાહેબ મ્હારી સાથે આવ્યા છે. ”

અંદરથી જે વ્યક્તિ બોલતી હતી તેણે કહ્યું:—“ તેમને પણ ત્હારી સાથે લાવ. ”

સલિમાએ બારણું ઠેલી એ ઝોરડામાં પ્રવેશ કર્યો. એ ઝોરડો ધણો ન્હાનો હોઇ તેની જમીન પથ્થરની હતી. એ જમીનપર એક

વેદી હોય તેના ઉપર વ્યાધ્યયન બિઠાવેલું હતું. એ વેદીપર વ્યાધ્યય-
નના આસનપર ઉઠવળ કાન્તિવાળા એક વૃદ્ધ ફકીર બેઠા હતા.
તેમની દાઢી, મસ્તક, મુઠ વગેરેના સઘળા વાળ સફેદ થઈ ગયેલા
હતા. એ ફકીરનું મુખ એક પ્રકારની સ્વર્ગીય જ્યોતિથી ધણું ઉજવળ
જણાતું હતું. ધણું તેજ, પુષ્કળ પ્રતિભા તથા દિવ્ય કાન્તિનું એ
મુખપર સ્પષ્ટતાથી દર્શન થતું હતું.

શેર અફધાને ધણા દિવસ પૂર્વે આ શાહ સુરીનું દર્શન કર્યું
હતું. એ વખતે પણ તેમના મુખની સ્થિતિ આવી જ હતી. યોગ-
સિદ્ધ સંન્યાસીઓ જરાવ્યાધિપૂર્ણ દેહલેવને હમ્મેશાં આવી રીતે જ
રોગશૂન્ય કરી રાખે છે.

એ ઘરમાં કેવળ એક જ દીપક સળગતો હતો. એ દીપકનું
તેલ એટલું બધું સુવાસિત હતું કે તેની સુવાસનો ઓરડામાં વિસ્તાર
થયેલો હતો. શેર અફધાને જમીન સૂકી નીચા નમી સંન્યાસીને નમન
કર્યું. સંન્યાસીના પ્રશ્નાન્ત મુખમંડળપર દયાનો ભાવ પ્રકાશી નીકળ્યો.
તેમણે પ્રસન્નતાથી કહ્યું:—“વત્સ! આ આસનપર બેસો.”

શેર અફધાન આસનપર બેઠો. તેની દૃષ્ટિ નીચી નમી ગઈ
હતી. તે જાણે કે, સાહસ કરીને એ સંન્યાસીના ઉજવળ મુખમંડળ
તરફ જોઈ શકતો નહોતો.

સહિમા પણ પાસે જ બેઠી. દીપકના પ્રકાશમાં પોતાની જાતને
ખુપાવી શકાશે નહિ એમ વિચારી તેણે પોતાનું મ્હેં યુરખામાં ઢાંકી
દીધું હતું.

સુરી સાહેબે ગંભીર કંઠે કહ્યું:—“અલોકુલીખાન! તમે માળ-
વાનો બળવો શમાવી આવેલા હોવાથી બાદશાહે આનન્દિત બની

જાં તમને નવીન રાજસંમાનથી સંમાનિત કર્યા છે. તમારા પિતા મહારા પ્રિય શિષ્ય હતા. ભાઈ ! તમે એટલું યાદ રાખજો કે, હું સંસારના કોલાહલથી દૂર રહેતો હોવા છતાં આ સંસારમાં મહારા રહેહી જે વસ્તુઓ છે તેમની માયાને હું દૂર કરી શક્યો નથી. તમારું વર્તમાન જીવન ગૌરવમય હોવા છતાં ભવિષ્ય ધણું શોચનીય છે. ”

શેર અશ્વાને કહ્યું:—“ મહાનુભાવ ! આપ આમ કેમ કહો છો ? આપે મહારા ભાગ્યચક્રની ગણના કરી જોઈ છે કે ? ”

“ હા, તમારા હાથમાં જે કવચ છે તે મહેં જ લખેલું છે ! તમારા પિતાના આગ્રહથી જ મહેં એક કવચ તમને લખી આપ્યું હતું. તમારા મધ્યજીવનમાં એક ધણી મહાન ધાત છે. એ ધાતનું પરિણામ અપમૃત્યુ છે. એ અપમૃત્યુ કોઈ રમણીને લીધે જ થશે. એ વિષય જાણી મહેં તમારા પિતાને સાવધાન કરી દીધા હતા. તેઓ જ્યારે વ્યવસાય નિમિત્તે કાસગારથી કંદહાર આવ્યા ત્યારે તેઓ મહારા ઉપદેશ પ્રમાણે તમારી ધણી સંભાળ રાખવા લાગ્યા. તમારો વિવાહ ત્રિશ વર્ષ પૂર્વે નહિ કરવાની મહેં તેમને ખાસ બલામણુ કરી હતી. એટલા માટે જ તેઓ જેટલા દિવસ સૂધી જીવતા હતા ત્યાં સૂધી તેમણે તમારા વિવાહ સંબંધી કાંઈ પ્રયત્ન કર્યો નહોતો. કેમ, આ વાત ખરી છેને ? ”

અલીકુલીખાન સંન્યાસીનાં આ વચનો સાંભળી વિસ્મિત બની ગયો. બાહ્યાવસ્થાની તથા યુવાવસ્થાની સઘળી વાતો તેને યાદ આવી. તેની માતાનો ધણો આગ્રહ હોવા છતાં તેના પિતાએ તેનો વિવાહ કરવા તરફ કેમ કાંઈ ધ્યાન આપ્યું નહોતું એ તે હવે સારી રીતે સમજી શક્યો; પરંતુ કાળચક્રની ગતિ અનુસાર તેનાં માતા પિતા

અત્યાર પૂર્વે જ સ્વર્ગવાસી થઇ ગયાં હતાં. અલીકુલીખાને કહ્યું:-
“હું એમ ધારું છું કે એ સંકટનો સમય પસાર થઇ ગયો છે.”

સંન્યાસીએ ગંભીર ભાવથી કહ્યું:-“ના, હજી એ સમય પસાર થઇ ગયો નથી. સદ્ગુરુની કૃપાથી મહેં શાસ્ત્રનો થોડો ધણો અભ્યાસ કર્યો છે. વિશેષમાં જે હિન્દુ સંન્યાસીએ મહેને જ્યોતિષ શિખવાડ્યું હતું તેઓ એ વિષયમાં પારંગત હતા. તેમની કૃપાને લીધે જ હું જે ભવિષ્યની ગણના કરું છું એ નિષ્ફળ થતી નથી. તમે જાણતા હશે કે, પ્રત્યેક શુભ કાર્ય કરતાં પૂર્વે દિલ્લીશ્વર મહારી સહાયતા લે છે.”

અલીકુલીખાને એ વૃદ્ધનાં વચ્ચેના ધણા જ ધ્યાનથી સાંભળ્યાં. પછી ધીમે સ્વરે તેણે કહ્યું:-“હવે આપ મહેને શું કરવાની આજ્ઞા કરો છો ?”

“મહારી આજ્ઞા તમે પાળી શકશો કે ?”

“પ્રભુ ! જે અસંભવ નહિ હોય તો આપની આજ્ઞા પાળવા હું સદૈવ તૈયાર છું.”

“તમે ચિત્તજથી વીરપુરુષ છો એ વાતનો હું સ્વીકાર કરું છું. તમારા દેહમાં બળ પણુ વિશેષ છે; પણુ ભાઇ ! તમે ઉંઘે માર્ગે ચાલો છો.”

“આપ મહારા પિતૃગુરુ છો. હું સંસારથી અજ્ઞાની ભ્રમિત માનવ છું. આપ મહેને જે આજ્ઞા કરશો તે હું અવશ્ય પાળીશ.”

“તમે મહારી આજ્ઞા પાળી શકશો ?”

“પ્રથમ જ કહી ચુક્યો છું કે અસંભવ નહિ હોય તો પાળી શકીશ.”

“સંભવ અસંભવનો આધાર તમારા ચિત્તના બળ ઉપર છે.”

“ જ્યારે આપની ચરણરજ્જને સ્પર્શ કરી પવિત્ર થયો છું ત્યારે હવે મ્હારો જીવ નવજીવનથી બળવાન બન્યો છે. ”

“ તમારા આ શબ્દો સાંભળી હું આનન્દિત થાઉં છું. તમે મેહેરુનિસાનો પત્ની તરીકે સ્વીકાર કરી શકશો નહિ. ”

“ પ્રભુ ! આપ આવી કઠોર આજ્ઞા કેમ કરો છો ? ”

“ તમારા કહ્યાણુ માટે—તમારા જીવનનું રક્ષણ કરવા માટે. ”

“ મહાનુભાવ ! મેહેરુનિસાથી મ્હારું શું અનિષ્ટ થાય તેમ છે ? એ શું પતિનું ખૂન કરશે ? એ શું બાણી જોઇને વિધવા થશે ? ”

“ ના—ખરાબર એમ નથી; પણ તેના ચક્રમાં સ્વામીધાતક યોગ છે. એ કેવળ નિમિત્ત થઇ તમારા જીવનનો નાશ કરવામાં સહાયતા કરશે. ”

“ પણ ખૂન કોના હાથે થશે એ આપ બાણી શક્યા છો કે ? ”

“ અવશ્ય. ”

“ કોણ છે તે ? ”

“ શાહજહાં સલિમ. ”

“ પણ અકબરશાહ હજી જીવતા છે. ”

“ તેઓ કાંઇ હમ્મેશાં જીવતા રહેવાના નથી. વૃદ્ધાવસ્થાએ તેમના ઉપર આક્રમણ કર્યું છે. ”

અલીકુલીખાન અત્યંત અધીર બની ગયો. તેણે આસનપરથી ઉઠી ઉભા થઇને કહ્યું:—“ સુશી સાહેબ ! મ્હારા ગુન્હાની આપ ઉદ્ધારતાથી મ્હને ક્ષમા આપજો. હવે હું મેહેરુનિસાનો ત્યાગ કરી શકું તેમ નથી. તેને મેળવવા જતાં જીવનનો નાશ થાય તેમ હોય તો પણ તેની મ્હને ચિંતા નથી. ”

વિશેષ કાંધ બોલ્યા સિવાય અલીકુલીખાન તત્કાળ સુધી સાહે-
બના ઓરડામાંથી બહાર નીકળ્યો. આ વખતે પ્રભાતકાળ થયો હતો;
તેથી તે સહેલાઈથી એ મકાનની બહાર નીકળી પોતાના મહાલય
તરફ જવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૨૪ મું.

રનાનગૃહ.

ચિંતા અને ચિંતામાં ચિંતા જ વિશેષ દુઃખકર છે. ચિંતા નિર્જનને
બાળે છે પરંતુ ચિંતા પ્રાણમય, ઉદયમય,
શક્તિમય પુરુષને ધીમે ધીમે બાળ્યા કરે છે. અંતરમાં વિષમય જવાળા
લપ્ત અલીકુલીખાન શાહ સુધીના આશ્રમમાંથી બહાર નીકળ્યો તથા
થોડા વખતમાં જ તે પોતાના મહાલયના વિશ્રામગૃહમાં ઉપસ્થિત
થયો. હવે તે એ સુખશાન્તિમય વિશ્રામગૃહમાં જાણે કે દારૂ
દાવાનળની જવાળા અનુભવવા લાગ્યો.

મેઘ વગરનું આસમાની આકાશ બાલસૂર્યનાં કિરણોથી સમા-
ચ્છન્ન થયું હતું. એ ઉજ્જવળ કિરણો યમુનાના તરંગોપર પડતાં
હોવાથી યમુના ધણી તેજોમયી દેખાતી હતી. કદાચ બીજો કોઈ
દિવસ હોત તો આ સ્તિગ્ધ, મધુર સૌન્દર્ય જોઈ અલીકુલી સૃષ્ટિ-
કર્તાના સૃષ્ટિવૈચિત્ર્યની પુષ્કળ પ્રશંસા કરત, મુગ્ધ નેત્રોથી પ્રભા-
તના ઉજ્જવળ આકાશ તરફ તે એકાગ્ર દૃષ્ટિથી જોઈ રહેત; પરંતુ
આજે તેને કાંઈ ગમતું નહોતું.

પંખીઓ માળાને તથા વૃક્ષશાખાઓને ત્યાગ કરી આસ-
માની આકાશમાં ઉડતાં હતાં. પ્રભાતનો કોમળ વાયુ ન્હાના ન્હાના
મેઘની સાથે ક્રીડા કરતો હતો. ત્રિહંગો મધુર કંઠથી ફિરતારની
કરુણાનું કીર્તન કરતાં હતાં. એ સંગીતની ભાષા જાણે કે એવી હતી
કે, “ રાત્રે અમે મૃત્યુને આધીન હતાં. દિવસ ઉત્પન્ન કરીને હે પરમ-
કૃપાળુ પ્રભુ! તમે અમને મૃત્યુના મુખમાંથી બચાવી નવજીવન આપ્યું
છે.” બીજું કોઇ પક્ષીઓના આ પ્રભાતના કુજનનો ગમે એવો
અર્થ કરે તો પણ અલીકુલીખાન ઉપર દર્શાવેલો ભાવ પ્રદર્શિત કરી
સુખી થતો હતો. એ દિવસે એ આસમાની આકાશમાં અનેક
પંખીઓ ઉડતાં હતાં તથા ઉપરોક્ત ભાવથી મધુર કુજન કરતાં
હતાં પરંતુ અલીકુલીખાનનું એ તરફ બિંદુલ ધ્યાન નહોતું. શોભા-
સૌન્દર્યમયી પ્રકૃતિ આજે તેની નજરે જાણે કે પ્રખર જવાળામયી
બની ગઇ હતી. એ બાલસૂર્યની ક્ષીણ જ્યોતિ જાણે કે તેના તરફ
અગ્નિકણ ફેંકતી હતી.

હમ્મેશાં પ્રભાતકાળે આગ્રાના દુર્ગપરથી સુમધુર સ્વરે નહાત
વાગતી હતી. દિલ્લીશ્વરની નિદ્રાના ભંગ માટે જ સમસ્ત મધુમય
રાગ રાગિણીઓને આલાપ થતો હતો. એ દિવસે પણ નહાત
વાગતી હોવા છતાં એ મધુર નહાતનો સુર અલીકુલીખાનના મર્મ-
સંધિસ્થાનમાં મધુવૃષ્ટ કરતો નહોતો. આજે એ સુરથી તેની
વ્યથામાં જાણે કે વધારો થતો હતો.

શેર અશ્વધાન માનસિક ઉત્તેજના દૂર કરવા માટે થોડા વખત
સૂંકી વિશ્રામ લઈ સ્નાનાર્થે સાધારણ હમામ ઘરફ જવા લાગ્યો.
શીતળ, ઉપ્પલ, સમશીતોષ્ણ વગેરે બહુ પ્રકારની વારિધારાથી આવ-
નાર સાધારણ હમામ કિંવા સ્નાનાગારમાં સ્નાન કરતા હતા. જે

હમામનો રક્ષક અતિ સુંદર રીતે સ્નાન કરાવી શકતો, સ્નાન પૂર્વે અંગમર્દનાદિ કરી શકતો તેના સ્નાનાગારમાં જ વિશેષ માણસો સ્નાન કરવા જતા હતા. પ્રત્યેકને માટે જૂદાં જૂદાં સ્નાનગૃહ હતાં. પ્રત્યેક સ્નાનગૃહની સાથે જ બીજું એકેક ગૃહ હોઈ એમાં ઉત્કૃષ્ટ ચમેલી, બેલા, ખસખસ, હેના વગેરેનાં સુગંધિ તેલ, કાંસકી કાંસકા, ધરીર લુંછવાના મૃત્યવાન રૂમાલ, સુગંધિત અંગલેપ વગેરે સામગ્રી તૈયાર રાખવામાં આવતી હતી. જે માણસ જેની રકમ આપતો તેવી તેની સંરંભરા થતી હતી. દિલ્લી કરતાં આગ્રાનાં સ્નાનગૃહ વિશેષ પ્રસિદ્ધ હતાં.

અલીકુલીખાનને હમામખાનાંઓના રક્ષકો સારી રીતે ઝોળખતા હતા; કેમ કે એ સમયે એના જેવો બળવાન પુરુષ આગ્રામાં બીજો કોઈ નહોતો. હમામના નોકરો તેને સેવાથી અંતુષ્ટ કરીને સારી બક્ષિસ મેળવતા હતા.

શેર અફઘાનને ઉપસ્થિત થયેલો જોઈ હમામના રક્ષકે કમરમાંથી નખી પડી તેને એક સલામ કરીને કહ્યું:—“આઈએ! મેહેરખાન! કદરદાન! મિઝજે શરીફ?”

શેર અફઘાને ગંભીર ભાવથી કહ્યું:—“આજે મ્હારો મિઝજ ઘણો બગડી ગયો છે. મગજ પણ સ્થિર નથી. એમ હોવાથી જ આવા પ્રભાતકાળે હું તમારા હમામમાં આવ્યો છું.”

આમ કહી શેર અફઘાને હમામના રક્ષકના હાથમાં એક રૌખ-મુદ્રા આપી. હમામરક્ષકે અત્યંત પ્રસન્ન થઈ શેર અફઘાનને એક સ્વતંત્ર ગૃહમાં લઈ જઈને કહ્યું:—“આપ વારંવાર જે સ્નાનગૃહમાં સ્નાન કરી જાઓ છો તે ગૃહ આ નથી. આ ગૃહ ખાં ખાનમઅલી મહકુબ સાહેબ માટે નિયુક્ત કરી રાખ્યું છે; પરંતુ તેઓ હમઅયું

દિલ્લો છે. આજે આપ આ નવીન ગૃહમાં જ સ્નાન કરો.”

નોકરોની સેવાથી સંતુષ્ટ થઈ શેર અશ્ધાને પ્રથમ ગરમ જળથી સ્નાન કર્યું; ત્યાર પછી શરીર લુંછી તે ગરમ જળના કુબારા નીચે બેઠો. ગઈ કાલની આખી રાત્રિ તેણે જાગરણમાં જ પસાર કરી હતી તેથી તે ઘણો ક્ષાન્ત થઈ ગયો હતો. વળી તે ઉપરાંત ઉદ્વેગ, ચિંતા અને ભયંકર ભવિષ્યના વિચારથી તેનું ચિત્ત અત્યંત અસ્વસ્થ બની ગયું હતું. સ્નાન કર્યા પછી તેને જાણે કે કાંઈક સ્ફુર્તિ આવી.

પાસેના એક ઓરડામાં અમુક માણસ વાતચિત કરતા હતા. તેમની વાતચિતમાં પોતાનું નામ સાંભળવામાં આવતાં શેર અશ્ધાન એ વાતચિત સાંભળવાના વિચારથી દિવાલની પાસે જઈને બેઠો. એ રથજીથી પાસેના ઓરડામાં ચાલતી વાતચિત સ્પષ્ટતાથી સાંભળી શકતી હતી. જે માણસો એ ઓરડામાં વાતચિત કરતા હતા તેમને શેર અશ્ધાનની અહીંની હાજરી સંબંધીની ખબર હતી કે કેમ એ અમે જાણતા નથી; પરંતુ તેમની વાતચિતના ભાવપરથી એમ લાગ્યું કે, તેઓને શેર અશ્ધાનની સ્નાનગૃહમાંની હાજરીની ખબર હોવી જોઈએ નહિ.

એ માણસોમાંના એકે બીજાને ઉદ્દેશીને કહ્યું:—“ ચાર લતિફ ! આ શિરાજી પાત્રને હવે ઇન્સાફ આપી દે. ”

બીજા માણસે કહ્યું:—“ ભાઈ ! તું ઘણો અરસિક છે. ફિરદોસીની એક કવિતા સંભારી હું મનમાં ને મનમાં એક અઘૌઠિક રૂપનું ધ્યાન ધરતો હતો; પણ દોસ્ત ! મહારા એ સુખમય ધ્યાનનો તહે ભંગ કર્યો છે. યાકુબ ! તું ઘણો બદખખત છે. ”

યાકુબે કહ્યું:—“ જવા દે તહારા ફિરદોસીને. આજકાલ તો શહેરમાં અદ્વિતીય રૂપસુંદરી મેહેરુનિસાની જ વાત સર્વત્ર ચાલે છે. ”

યાર લતિકે કહ્યું:—“ ખરું છે, દોસ્ત ! તે દિવસે ત્હેં વાત અપૂર્ણ કેમ રાખી હતી ? એ વખતે હું પણ નશામાં હતો નહિ તો સંપૂર્ણ વાત જાણ્યા સિવાય તારો છુટકારો કરત નહિ. ”

યાકુબે કહ્યું:—“ ભાઈ ! રૂપવતી જીઓ ગરીબોને માટે ઉત્પન્ન થયેલી નથી. આપણા અલીકુલીખાન સાહેબ ધણી બહાદુર હોવા છતાં તેઓ લક્ષ્મીસંપન્ન નથી. ગિયાસમેગ હમણાં બાદશાહના આત્મા-દુદૌલા છે. તેમની પાસે અઢગક લક્ષ્મી છે. હવે તેમના દુઃખના દિવસો અદૃશ્ય થઈ ગયા છે. બાદશાહની પણ તેમના ઉપર ધણી કૃપા છે. મ્હેં એમ સાંભળ્યું છે કે, અલીકુલીખાન સાથે મેહેરનો સંબંધ થવાની જે વાત આમે છે તે સાચી નિવડવાની નથી. ”

યાર લતિકે ઉત્સુકતાથી પૂછ્યું:—“ એમ થવાનું કાંઈ કારણ ? ”

“ મ્હેં એમ સાંભળ્યું છે કે, શાહજહા સલિમ સાથે મેહેરનો વિવાહ થશે ! ”

“ આ તું શું કહે છે ? ”

“ કહેવાનું શું હતું ? એ સઘળી બાગ્યની ખૂબી છે. જેનો જન્મ મરૂભૂમિમાં થયો છે તે બાગ્યોદયના પ્રભાવથી આગ્રાના રાજ-સિંહાસનપર બેસશે. ”

“ પણ ભાઈ ! એ રૂપ સિંહાસનને જ યોગ્ય છે ! એક વખતે નિમંત્રણ આવેલું હોવાથી મ્હારી બીબી ગિયાસમેગને ત્યાં ગઈ હતી. તેના મુખે મ્હેં એમ સાંભળ્યું છે કે, મેહેરના રૂપની જ્યોતિ પાસે બિહસ્તની હુરીના રૂપની જ્યોતિ પણ ઝાંખી પડી જાય તેમ છે ! ”

“ દોસ્ત ! એ રૂપથી જ પુરુષો મરે છે. મ્હારી બીબીના શરીરનો રંગ કાળો હોવાથી તે એવી રૂપમુદરીઓને જોઈ બળી જાય છે. તે કહે છે કે, ખુદાએ રૂપવતી રમણીઓને એક પ્રકારનું અંજન

ખતાવેલું છે. એ અંજન પુરુષોનાં નેત્રોમાં ધસી સુન્દરીઓ તેમને પોતાની ઇચ્છાનુસાર નચાવે છે. સદ્ભાગ્યે મ્હારી બીબી કાળી હોવાથી જ હું કમરપર તદ્વાર લટકાવી મરજી પડે ત્યાં ફરી શકું છું.”

“ખરું છે; પણ જો શાહજાદાની સાથે મેહેરનો વિવાહ થશે તો બિચારા શેર અફઘાન સાહેબ નિરાશ બની જઈ આત્મ-હત્યા કરશે.”

“જો એમ બનશે તો હું એમ જ સમજીશ કે તેમના જેવો મૂર્ખ પુરુષ બીજો કોઈ નથી. એમના જેવો સાહસિક તથા બળવાન પુરુષ સમસ્ત આશ્રામાં કોઈ છે કે ? બાદશાહની તેમના ઉપર ઘણી પ્રીતિ છે તથા શેર અફઘાન સાહેબનો પ્રાણ અતિ મહત્વપૂર્ણ છે. એમના જેવો માણસ રૂપના મોહમાં ફસાઈ પડી મૂર્ખ પશુની માફક આત્મવિક્રય કરે—પોતાનું મનુષ્યત્વ બૂલી જાય—”

આ વખતે શેર સાહેબને પ્રેતની માફક પોતાની પાસે ઉપ-સ્થિત થયેલો જોઈ એ માણસ પોતાનું વાક્ય પૂર્ણ કરી શક્યો નહિ. તે ચમકી ઉઠ્યો. તેણે તત્કાળ આસનપરથી ઉઠી ઉભા થઈ ઘણા નમ્ર સ્વરે કહ્યું:—“પધારો સાહેબ ! હમણાં આપના વીરત્વની જ વાત ચાલતી હતી. આ શહેરમાં આપના જેવો વીરપુરુષ બીજો કોણ છે ? ”

શેર અફઘાને સ્મિત હાસ્ય કરી કહ્યું:—“ભાઈ ! હમણાં તમારી બંનેની વચ્ચે જે વાતચિત થઈ છે તેનો પ્રત્યેક શબ્દ મ્હેં સાંભળ્યો છે. સ્નાન કર્યા પછી પાસેના ગૃહમાં હું વિચારમગ્ન સ્થિતિમાં બેઠો હતો એવામાં તમે જે વિષયપર વાત કરતા હતા તેમાં મ્હારું નામ સાંભળવામાં આવતાં કિત્કંદા અને કુતૂહલને વશ થઈ મ્હેં તમારી સઘળી વાતચિત સાંભળી છે. તમે ખરું જ કહ્યું છે કે, પુરુષ રૂપની ઉપાસના

કરવા જતાં ધણો મૂર્ખ બની જાય છે. તેના ઉદાહરણ તરીકે તમે મહેને જોઈ શકો છો. ખુદાના શાન્તિમય સંસારમાં કેવળ અસિદ્ધતને જ મહારું દ્રુવલક્ષ્ય સમજી હું યાદતો હતો; પરંતુ એવામાં રૂપની મોહિની પ્રભાથી મહારા વીરત્વનું અભિમાન કલંકિત થયું છે. આ જગતને હું શત્રુઓથી ભરેલું જોઈ છું. મહારા જીવનની શાન્તિને હું ગૃમાની બેઠો છું. જે વિષયનો પ્રારંભ જ આવો છે તેનું પરિણામ કિંવા છેવટ શું આવશે એ કોણ જાણે છે ! તમારી વાતચિત સાંભળી તેમાં હું ખરો માર્ગ જોઈ શક્યો છું. રમણીના મોહનો પ્રભાવ મહારા ચિત્તમાંથી દૂર કરવાનો હું બની શકશે એટલો પ્રયત્ન કરીશ. ”

વિશેષ કાંઈ બોલ્યા કે સાંભળ્યા સિવાય શેર અધધાન ઉત્તેજિત બાવથી એ ઝોરડાની ખહાર નીકળી પડ્યો. યારલતિફ અને યાકુમ દિગ્મૂઢ બની જઈ તે પોતાની દૃષ્ટિસીમામાંથી અદૃશ્ય થાય ત્યાં સુધી તેના તરફ જોઈ રહ્યા. શેર અધધાનની સ્થિતિ જોઈ તેઓ તેને કાંઈ પૂછવાનું સાહસ કરી શક્યા નહિ.

પ્રકરણ ૨૫ મું.

આત્મહત્યાનો પ્રયત્ન.

લીપણ અધકારમાં અલીકુલીખાને શો ઉજવળ પ્રકાશ જોયો હતો એ અમે જાણતા નથી. તેનું મન પ્રસન્ન કેમ બની ગયું હતું એ સંબંધી પણ અમે કાંઈ કહી શકતા નથી. શાથી તેનો દાવાનગથી સગગી જતો પ્રાણ શાન્ત થયો હતો એ અમે સમજતા નથી; પરંતુ તેની સ્થિતિનું દર્શન કરતાં

એમ લાગતું હતું કે, તેના પ્રાણને ચારે તરફથી ઘેરી લઇને જે કાળાં વાદળાંઓ એકઠાં થતાં હતાં તે જાણે કે આત્માની પ્રસન્નતાના વાયુથી એક તરફ ઉડી ગયાં. મૃદુ વાયુપ્રવાહથી આમતેમ ભમતાં શરદના આકાશનાં વાદળાંઓની માફક તેની ચિંતા જાણે કે ક્ષણ માત્રમાં દૂર થઇ ગઇ.

અલીકુલીખાન પ્રસન્ન મને પોતાને ઘેર ગયો. ભોજન કરી રહ્યા પછી એકાન્ત ગૃહમાં બેસી તે એકાગ્ર ચિત્તે ગુલિસ્તાન વાંચવાનો પ્રયત્ન કરતો હતો; પરંતુ એમાં તે જોઈતું ધ્યાન પરાવી શકતો નહોતો; પરંતુ એવામાં એક શ્લોક તરફ તેનું ચિત્ત આકર્ષાયું. એનો સારાંશ એવો હતો કે, “હે નિષ્કુર પ્રેમિક! પ્રેમ એ ખુદાનું દાન છે. એવું પવિત્ર દાન આ જગતમાં ખીજું કાંઈ નથી. ખુદા પોતે જ પ્રેમમય છે. તેણે તહારું લાલન પાલન કરવા માટે તને માતાપિતા આપ્યાં છે. સેવા શુશ્રુષા કરવા-ચિત્ત તથા દેહને સંતુષ્ટ કરવા વનિતા આપી છે. આકાશને વાયુ, નદીને જળ, વૃક્ષને ફળ, બેતરને અનાજ, જમીનને સોનાની ખાણો આપી છે. તેણે શું નથી આપ્યું? એણે ઉત્પન્ન કરેલા પ્રેમનું તું અપમાન કરીશ નહિ; નહિ તો ખુદા તહારા ઉપર રોષે બરાશે. ”

આ શ્લોકથી અલીકુલીખાનનું ચિત્ત જાણે કે સહજ શાન્ત થયું. પછી તેણે ઉપરોક્ત શ્લોકની નીચેનો એક શ્લોક વાંચી જોયો. તેમાં લખ્યું હતું કે, “હે નિષ્કુર પુરુષ! તહારા પ્રેમને સેંકડો ધિક્કાર છે. કેવળ પોતાના જ સુખને ઇચ્છનાર સ્વાર્થી ખુલ્લુમ્મતના જેવો તહારો સ્વભાવ છે. જે પુષ્પ તહારે માટે સૌન્દર્યમય છે, તહારે માટે સુવાસપૂર્ણ છે, તહારે માટે સરસ મધુથી ભરેલું છે તે તહારે માટે જ કુટ્યું છે એમ તું કેમ વિચારતો નથી. તું નિર્દયતાથી તેને પગ નીચે

દાખી દેવા તૈયાર થયો છે કે? એણે સ્વેચ્છાથી પોતાનું સર્વસ્વ તને આપ્યું છે છતાં તું તેને કંઈ પણ આપતો નથી. અરેરે! પ્રેમના મહત્વથી અજ્ઞાની પુરુષ! જગતમાં તું ઘણો અભિશપ્ત જીવ છે!’

સાર પછી ખીજ એક કવિતા અલીકુલી વાંચવા લાગ્યો. એ કવિતા વિશેષ હૃદયસ્પર્શી તિરસ્કાર પૂર્ણ હતી. એમાં લખેલું હતું કે, “હે નિષ્ઠુર પ્રેમિક! જે ત્હારે માટે સતત અશ્રુજળની વૃષ્ટિ વર્ષાવે છે, જે ત્હારા ધ્યાનમાં મગ્ન થઈ પુદાની ભક્તિને જુલો ગઈ છે. જે કલંક, તિરસ્કાર અને ભયથી લજ્જાવતી લતાના જેવી સર્વદા સંકુચિતા છે તેનો તું તિરસ્કાર કરે છે કે? તેના ઉપર તું સંદેહ કરે છે કે? ધિક્કાર છે તને? ધિક્કાર છે ત્હારા મનુષ્યત્વને! જે તું મનુષ્ય હોય તો જ તેના પગ પકડીને ક્ષમા માગ. તેની આંખોમાંનું જળ હુંછી નાખ તથા તેના ચિંતાતુર મુખને હાસ્યથી પ્રયુક્ત કર.”

કોણ કહે છે કે, ગ્રંથના વાંચનથી ચિત્ત શાન્ત થાય છે? જે જવાળા અત્યાર સૂકી સ્થિતિ હતી તે જાણે કે વખત મળતાં હવે પ્રવળ વેગથી ગર્જના કરી સળગી ઉડી. અલીકુલીખાનને એમ લાગ્યું કે, ઘણા કાળ પૂર્વે રચાયેલી આ કવિતાઓ તેનો તિરસ્કાર કરવા માટે જ રચવામાં આવી છે! એ કવિતાઓ સજીવ ભાવામય, શબ્દ ઝંકારમય તથા ભાવમય પ્રાણુ લઈ સજીવ મૂર્તિ ધારણ કરીને જાણે કે તેનો તિરસ્કાર કરે છે! આ જગતમાં સર્વ તેની સાથે શત્રુતા કરે છે. તેની શક્તિની વિરુદ્ધ મુખ્ય વિરોધી તેની ચિત્તવૃત્તિ છે. એ ચિત્તનું દમન કર્યા સિવાય તેનું કલ્યાણ થાય તેમ નથી.

અલીકુલીખાને પુસ્તક વાંચવું બંધ કર્યું. તેણે જોયું કે, એ પુસ્તકમાંનો કોઈ પણ વિષય તેના ચિત્તને શાન્ત કરી શકે તેમ

નથી. ઉપરોક્ત કવિતાઓના વાંચનથી ઉલટી તેની શાન્ત જ્વાળા વધી ગઇ. તેણે વિચાર્યું કે, મોહના પંઝામાં નહિ ફસાતાં તેનાથી દૂર રહેવામાં જ સાર છે. આગ્રાનો-તેના અંતરની યાતનાના કેન્દ્રસ્થળનો ત્યાગ કરી દૂર આવેલા ખીજ કોઇ સ્થળે જઇને રહ્યા સિવાય ઉપાય જ નથી.

અલીફલીખાને પોતાના મનમાં ને મનમાં વિચાર્યું:-“ અતુલનીય સૌન્દર્યથી વિભુષિત કરીને મેહેરુનિસાને ખુદાએ આ દુનિયામાં મોકલી છે. દરિદ્રના સુખ માટે એ રૂપરત્ન ઉત્પન્ન થયું નથી. એ જગતની જ્યોતિનો પ્રકાશ ઝુંપડીમાં પ્રકાશવા માટે નથી. જે રૂપજ્યોતિનો આદ્યાહના રત્નજડિત પ્રાસાદમાં પ્રવેશ થતાં આદ્યાહની ગૌરવજ્યોતિ મલિન થઇ જાય તેમ છે એ શું દરિદ્રની ઝુંપડીને માટે યોગ્ય છે કે? મહારે મેહેરુનિસાના સુખના માર્ગમાં અડચણકર્તા શા માટે થવું જોઇએ? ખુદાએ આદ્યાહના રંગમહેલની શોભામાં વધારે કરવા માટેજ તેને ઉત્પન્ન કરી હોય તો પછી ખુદાની ઇચ્છા વિરુદ્ધ વર્તી મહારે એ સરળ જીવના ભવિષ્યની સુખશાન્તિનો નાશ શા માટે કરવો જોઇએ? ”

થોડા વખત સૂધી સુખ રહ્યા પછી તે પાછો વિચારવા લાગ્યો:- “ મેહેર મ્હને આપ્યો છે કે શું? તેણે મ્હને પોતાનું હૃદય સમર્પણ કર્યું છે કે શું? તેના હૃદયપર સુલતાન સલિમના મનોહર રૂપની સહજ પણ ડાયા નથી પડી કે શું? મ્હને આપ્યો પોતાના ભવિષ્યનાં સુખશાન્તિનો નાશ કરવાની તેની ઇચ્છા છે કે શું? હરેક સ્ત્રીના અંતરમાં એક ઉચ્ચ અભિલાષ હોય છે. રત્ન, ઐશ્વર્ય અને અલંકારનો તેમને ધણો લોભ હોય છે. સઘળાં માતાપિતાની એવી જ ઇચ્છા હોય છે કે, તેમની સ્નેહમયી કન્યા રાજરાજેશ્વરી થાય. મેહેર જેથી રાજરાજેશ્વરી થાય એવી કદાચ તેનાં માતાપિતાની પણ ઇચ્છા

હશે. ભદ્રતાને લીધે તથા શીલતાને કારણે તેમણે હજી સૂધી કોઈ પણ પ્રકારની મ્હને નારાજી દર્શાવી નથી. તેમણે કદાચ સલિમની સાથે મેહેરને પરણાવી મ્હારી આશ્નાનો મૂળમાંથી જ નાશ કરવાનો વિચાર રાખ્યો હશે. જો તેમ થવાનું હોય તો બંને થાય. હું કોઈના સુખની આશ્નાનો નાશ દરીશ નહિ. ખુદા ! મહિમામય ખુદા ! મ્હને ખરે રરતો બતાવો, મ્હારા પ્રભુ ! મ્હને કહો જોઈએ કે શું કરવાથી આવી વિકટ સ્થિતિમાંથી મ્હારો ઉદ્ધાર થશે ?”

આવા પ્રકારની દારુણ ચિંતામાં દિવસ વીતી ગયો. દિવસનું અવસાન થતાં રાત્રિ આવી. આસમાની આકાશમાં કમાન્વયે તારાઓ કુટવા લાગ્યા. ચંદ્રનો ઉદય થવાને હજી ધણો વિલંબ હતો. કૃષ્ણ-પક્ષની સપ્તમી હતી. અલીકુલીએ જોયું કે, જાણે તેના હૃદયનો અંધ-કાર પ્રકૃતિના અંગપર ફેલાયલા અંધકારમાં બળી જઈ તેને વિશેષ સ્થામ બનાવે છે.

અલીકુલીના એક વિશ્વાસપાત્ર નોકરે આખો દિવસ માલિકની સ્થિતિનું દર્શન કર્યું હતું. અલીકુલીખાનનો સર્વને બય લાગતો હતો. તેના મુખ ઉપર એક પ્રકારનો એવી ગંભીરતા અને કઠોર ભાવ હતો, કે કોઈ એકાએક તેની પાસે આવવાનું સાહસ કરી શકતું નહિ. અલી-કુલીના ઉપરોક્ત નોકરનું નામ ગુલામ મહમ્મદ હતું. અલીકુલીનો તેના ઉપર ધણો પ્રેમ હોવા છતાં એ નોકર આખા દિવસમાં તેને એક પણ પ્રશ્ન પૂછવાનું સાહસ કરી શક્યો નહોતો.

સંધ્યા વીતી ગયા પછી ગુલામ મહમ્મદ અલીકુલીનું ખાણું લઈ આવ્યો તથા ખાણીને યથાસ્થળે મુકી નમ્ર સ્વરે તેણે પૂછ્યું:—
“જનાબ ! ખાણું મૂકી જાઉં છું. ખીજો દાંધ હુકમ છે કે ?”

અલીકુલીખાને કોધપૂર્ણ સ્વરે કહ્યું:—“ ના—ના, કાંઈ હુકમ નથી. શયતાન ! તું જહન્નમમાં જા ! ”

આવાં રોષપૂર્ણ વચનો સાંભળી સંતુષ્ટ થઈ ગુલામ મહમ્મદે ચુપ્પીદીથી વિસ્મિત ચિત્તે એ ઝોરડાનો ત્યાગ કર્યો. તેણે પોતાના મનમાં વિચાર્યું:—“ સાહેબ કોઈ દારુણ ચિંતાથી ધણા ઉત્તેજિત બની ગયેલા હોવા જોઈએ. તેમ ન હોય તો મહારા સરળ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં તેઓ આમ શા માટે કહે ? ”

નોંકર ચાલ્યો ગયો. ઝોરડામાં દીવો સળગતો હતો. ખાઈ જ્યાં હતું ત્યાં જ પડી રહ્યું. અલીકુલીખાન ચિંતાતુર ચિત્તે એ ઝોરડામાં આંટા મારવા લાગ્યો; છતાં તેની ચિંતાનો અંત આવ્યો નહિ.

અલીકુલીખાનનો વિચાર પ્રવાહ પાછો ચાલવા લાગ્યો:—“ પ્રલો-
મનના મ્હોં પાસેથી ચાલ્યા જવાથી મહારો ધુટકારો થશે કે ? જે મુઘ્ધ ચિત્તે આવી બીષણ ચિંતા અને અપાર અશાન્તિ ઉત્પન્ન કરી છે તેનાથી જીવન હોય ત્યાં સુધી સ્વતંત્ર થવાય એ અશક્ય છે ! ત્યારે જે હૃદયમાં આ સઘળી ચિંતા ઉત્પન્ન થઈ છે એ હૃદયને ચીરી નાખવાથી મહારા જીવની વ્યથા જશે કે ? ખુદા ! મેહેરબાન ! આવા બચકર અંધકારમાં મ્હને રસ્તો બતાવો, મહારા પ્રભુ ! ”

ચિંતાતુર ચિત્તે અલીકુલીખાન શય્યાનાં સૂતો. શય્યામાં કોઈએ જાણે કે સળગતા અંગારા નાખેલા હોય એવી વેદના તે અનુભવવા લાગ્યો; આમ છતાં નિરુપાયે આંખો મીંચી તે દૂધના જેવી સફેદ અને મખમલ જેવી સુંવાળી શય્યામાં પડી રહ્યો; પણ તેની જ્વાળા ધીમે ધીમે વધવા લાગી.

ઘણી ચિંતા કર્યા પછી અલીકુલીખાને પોતાના મનમાં એવો નિશ્ચય કર્યો કે, “ જીવનનો અંત લાવ્યા સિવાય બીજો કોઈ ઉપાય જ

નથી. હું કાબૂલ, કંદહાર, ખોરાસાન અથવા પૃથ્વીના કોઈ પણ સ્થળે જઈશ તો પણ ભુવનમોહિની મેહેરની ચિંતા હાયામૂર્તિની માફક મ્હારી પાછળ પાછળ આવશે. જો તે ખરેખર મ્હને મ્હાતી હશે તો પણ તેની સાથે વિવાહ કરીને હું તેના સર્વસ્વનો નાશ કરીશ નહિ. ખુદાએ જેને રાજરાણી થવા માટે બનાવી છે તેને હું રસ્તાની બિખારણુ કરીશ નહિ. યમુનાના સુશીતળ જળમાં ડૂબી મરવાથી મ્હારી સઘળી જવાળા શાન્ત થાય તેમ છે. ડૂબી મરવા માટે આ ધણો ઉત્તમ વખત છે. એ પ્રકાર કોઈ જાણુશે નહિ તથા જોશે પણ નહિ. યમુનાના શીતળ જળગર્ભમાં મ્હારી ચિર શીતળ સમાધિ થશે. સરિતાનો પ્રયત્ન પ્રવાહ મ્હને ક્યાં તાણી જશે એ પણ કોઈ જોઈ શકશે નાહ. ”

રસ્તો બૂલેલો મુસાફર ખરો રસ્તો જોવામાં આવતાં જેવી રીતે આનન્દિત થાય તેવી જ રીતે અલીકુલીખાન આનન્દિત થયો. વીર પુરુષ માટે મૃત્યુ એ રમતની વસ્તુ છે. અલીકુલીએ એક વખત વિચાર્યું, “ આત્મહત્યા એ મહાપાપ છે. જાણી જોઈને હું શા માટે એવું પાપ કરું? એ સિંચાય હું ખીજો માર્ગ કેમ ન સ્વીકારું? વીરને માટે યુદ્ધમાં મરવું ઉત્તમ છે. આજકાલ મહારાજ માનસિંહ બંગાળામાં મહાયુદ્ધમાં ગુંથાયો છે. હું એ યુદ્ધના સેનાપતિ તરીકે જવાની માગણી શહેનશાહ પાસે કેમ કરતો નથી? ઇસ્લામીક એ યુદ્ધમાં જીવનનું અજિદાન આપીશ. એમ કરવાથી આત્મહત્યાના મહાપાપથી મ્હારે કલંકિત થવું પડશે નહિ. ”

થોડા વખત સુધી યુવ રહ્યા પછી પાછો તે વિચારવા લાગ્યો:—
“ ધારો કે, કદાચ હું બંગાળામાં ગયો. અકબરશાહે મ્હને બંગાળાના યુદ્ધનો સેનાપતિ બનાવીને મોકલ્યો; પરંતુ દૂર દેશમાં જઈ હું શાન્તિ

મેળવી શકીશ કે ? કદાચ યુદ્ધમાં મ્હારું મૃત્યુ ન થાય તો ? વળી એ દૂર દેશમાં રહી જો કદાચ હું એમ સાંભળું કે, મેહેરુન્નિસા રંગ-મહેલની અધીશ્વરી રૂપે સલિમની અંકલક્ષ્મી થઈ છે તો ? ! આહ ! ભવિષ્યની એ વાતનો વિચાર કરતાં પણ મ્હારું સર્વાંગ અને મ્હારો પ્રાણ કંપી ઉઠે છે ! ”

અલીકુલીખાન ઉત્તેજિત ભાવથી શય્યાનો ત્યાગ કરી ઉઠી ઉભો થયો. એ શયનગૃહની સઘળી બારીઓ તેણે ઉઘાડી નાખી. ખ્હારના શીતળ વાયુએ એ શયનગૃહમાં પ્રવેશ કરી તેના ઉત્તેજિત મસ્તકને ધણા અંશે શીતળ બનાવી દીધું.

આ વખતે આકાશમાં ચંદ્રનો ઉદય થયો હતો. સઘળી જડ પ્રકૃતિ નિસ્તબ્ધ હતી. મધ્યરાત્રિનો સમય થવા આવ્યો હતો. ઉદ્યાનમાંનાં પુષ્પો વિકસિત થઇને ચારે તરફ પોતાની સુગંધ ફેલાવતાં હતાં. અલીકુલીખાન એકાગ્રદષ્ટિથી રાત્રિના સૌન્દર્યનું દર્શન કરવા લાગ્યો. એક સમયે પ્રકૃતિના જો સૌન્દર્યથી તેનું મન સ્પષ્ટાના સ્પષ્ટિવૈચિત્ર્ય અને મહાત્મ્ય તરફ આકર્ષાતું હતું એ સૌન્દર્ય હવે તેને તિકત જણાવા લાગ્યું. એ સૌન્દર્ય જોઇને તે ચિત્તને શાન્ત કરી શક્યો નહિ. તેના પ્રાણમાં પ્રબળ અગ્નિ સળગતો હતો. નેત્રોમાંથી જાણે કે સૌન્દર્ય અનુભવવાની શક્તિ ચાલી ગઇ હતી.

અલીકુલીખાને ચિંતાતુર ચિત્તે અસ્પષ્ટ સ્વરે કહ્યું :—“ હે શોભા-સંપદમયી પ્રકૃતિ ! આજે તું મ્હારી નજરમાં કદરૂપી કેમ દેખાય છે, મા ? હું બાહ્યાવસ્થાથી ત્હારા સ્નેહમય વક્ષપર રહી પરિપુષ્ટ થયો છું. દુઃખશોક, નિરાશા અને ચિંતા વગેરેમાંથી મુક્તિ મેળવી શક્યો છું છતાં આજે ત્હારું જીવનમોહન સૌન્દર્ય નિરસ કેમ દેખાય છે ? આસમાની આકાશમાં પ્રકાશી રહેલી ચાંદની મલિન કેમ જણાય છે ?

તહારું વિરાટ નૈશ્વસૌન્દર્ય આજે ગંભીરતા વગરનું કેમ લાગે છે ? તહારા વક્ષપરથી વહી જતી યમુનાના તરંગોનો સુર આજે બેસુરો કેમ વાગે છે ? અરેરે ! આજે સધળું મહારા તરફ વિરૂપ છે ! હે પ્રકૃતિદેવિ ! શાન્તિદાયિની, સ્નેહમયી માતારૂપે હમ્મેશાં તહે મહારી પરિચર્યા કરેલી હોવા છતાં આજે તું પણ મહારાપર વિરક્ત કેમ થઇ છે ? મહેને એમ લાગે છે કે, હવે મરણને શરણ થવામાં જ શ્રેય છે. ”

સ્વગત આમ કહી એક મોટા વસ્ત્રથી શરીર ઢાંકી દધ અલી-કુલીખાને ઉત્તેજિત સ્થિતિમાં જ સ્વગૃહનો ત્યાગ કર્યો. તે ક્યાં ગયો એ ગૃહમાં કોઇ જાણી શક્યું નહિ.

ઘણી ઝડપથી તે રાજમાર્ગ-સડકપરથી પસાર થવા લાગ્યો. કેટલીક ગલીઓ સુદાં વટાવી. એક બે સ્થળે પહેરેગીરોએ પૂછ્યું:- “ કોણે જાય છે ? ”

અલીકુલીખાને બીજણ કહે કહ્યું:- “ શેર અશ્વાન ” તેને સર્વ મનુષ્યો ઓળખતાં હતાં તેથી જ તેનું નામ સાંભળવામાં આવતાં પહેરે-ગીરોએ તેને ખીન્ને પ્રશ્ન પૂછ્યો નહિ.

રહાએ જ તરંગરંગમયી યમુના પ્રમળ વેગથી વહેતી હતી. એકા-એક જાણે કે યમુનાના વક્ષને ભેદી એક કાળપુરુષ ઉઠી ઉભો થયો. એ કાળપુરુષે ગંભીર કંઠે કહ્યું:- “ વત્સ ! તહારા ગુણનો વિચાર આ જગતમાં કોઇ કરી શક્યું નથી. તહારું મૃત્યુલોકનું જીવન અભિશપ્ત છે. તું મહારી સાથે આવ. મહારા રાજ્યમાં શાન્તિ અને સુખ છે. એમાં હિંસા કે દુષ્ટ નથી, વેદના દુઃખ તથા શોકસંતાપ નથી. આવ-આવ, વીર નર ! હું પોતે તને મહારા રાજ્યમાં લઇ જવા માટે અત્રે સશરીરે ઉપસ્થિત થયો છું. ”

અલીકુલીખાને ઉપરોક્ત વચનો સાંભળીને તરંગમયી યમુનાના

અગાધ જળરાશીમાં ફૂદી પડવાનો દૃઢ નિશ્ચય કર્યો.

મૃત્યુ પામવાની ઇચ્છા કરવાથી મૃત્યુ પમાતું નથી. પરમાયુ હોય છે ત્યાં સૂધી કાળથી આગળ આવી શકતું નથી. મૃત્યુ નિયતિને આધીન છે. નિયતિ કિંવા ભાગ્યની દયા હોય છે તો મનુષ્ય બચી જાય છે. આમ હોવાથી જ અલીકુલીખાન ઉર્ફે શેર અફઘાન મરવાની ઇચ્છા કરીને પણ મરી શક્યો નહિ. તે જેવો એ ઉચ્ચ સ્થળેથી યમુનાના ગંભીર જળમાં ફૂદી પડવાને તૈયાર થયો કે તરત જ કોઇએ એકાએક પાછળથી આવી પહોંચી તેની કમરપરના આમડાના પટ્ટામાં હાથ નાખી જોરથી તેને પાછો ખેંચી લીધો.

એ સ્થળ અંધકારમય હતું. આવનાર માણસને ઝોળખી શકવાતું કામ અશક્ય હતું. આકાશમાં ચંદ્ર મેઘથી ઢંકાયેલો હોવાથી એ ગંભીર અંધકારમાં પ્રકાશની અતિ ક્ષીણ રેખા જણાતી હતી. અલીકુલીખાને પોતાને ખેંચી લેનાર વ્યક્તિને ઉદ્દેશીને પૂછ્યું:—“ તમે કોણ છો ? તમે મ્હને મરણ પામતો કેમ અટકાવ્યો છે ? ”

“ મ્હેં તમને અટકાવ્યા નથી. જે કાંઈ બન્યું છે તે કેવળ ભાગ્યચક્રના પ્રભાવથી જ બન્યું છે. આત્મહત્યા મહાપાપ છે એ તમે જાણતા નથી કે ? ”

“ એ હું જાણું છું. જાણુવા છતાં હું એવું મહાપાપ કરવા આવ્યો હતો; પરંતુ મ્હને રોકનાર તમે કોણ છો ? ”

એ આવેલી વ્યક્તિએ તીવ્ર વિદુષસહ કહ્યું:—“ મ્હેં એમ સાંભળ્યું હતું કે, શેર અફઘાન એક યથાર્થ વીર નર છે; પણ હવે મ્હને એમ લાગે છે કે, તેમના જેવા નામદે પુરુષો ઘણા થોડા હશે. ”

આ વચનો સાંભળવામાં આવતાં કોષ્ટે ભરાઇને અલીકુલીખાને બળપૂર્વક એ વ્યક્તિનો હાથ પકડ્યો; પરંતુ આશ્ચર્યનો વિષય એ

હતો કે, એ વ્યક્તિએ તરત જ ઘણી સહેલાઈથી પોતાનો હાથ છોડાવી લીધો. અલીકુલીખાને કહ્યું:-“ મહને એમ લાગે છે કે, યોગ્ય વ્યક્તિ એ જ મહને આત્મહત્યા કરતો અટકાવ્યો છે. જો મહારા કરતાં તમારામાં વિશેષ શક્તિ ન હોત તો મહારો પટ્ટો-કમરબંધ પકડી તમે મહને રોકી શકત નહિ. વળી મહારા હાથમાંથી હાથ છોડાવવો એ જેવા તેવા માણસનું કામ નથી. તમારી શક્તિનું દર્શન કરી હું વિસ્મિત બની ગયો છું. કહો જોઈએ કે તમે કોણ છો? તમારી શક્તિ તથા સાહસ માટે હું તમને ધનામ આપીશ.”

એ વ્યક્તિએ અસ્પષ્ટ હાસ્ય કરી કહ્યું:-“ ભાઈ! તમે ભૂલો છો. હું યુવક નહિ પણ વૃદ્ધ છું.”

“ તમે વૃદ્ધ છો! ના-ના, તમે મહને બનાવો છો! ”

“ ભાઈ! હું ખરું જ કહું છું. તમે મહારી સાથે આવશો તો મહારા શબ્દોની સત્યતા સમજી શકશો. સ્વચ્છ પ્રકાશ સિવાય આ વિષયની મીમાંસા થઈ શકે તેમ નથી.”

“ આ વળી કાંઈ નવીન રહસ્ય જણાય છે. હું તમને વિનંતિ કરીને કહું છું કે, તમે મહને તમારી ઓળખાણ આપો. હું તમને મહારા દોસ્ત તરીકે સ્વીકારું છું.”

“ હું કોણ છું એ હજી પણ તમે સમજી શકતા નથી કે? ”

“ ના.”

“ હું શાહ સુરી શકીર છું.”

“ શાહ સુફી? ”

“ હા.”

“ અસંભવ! ખોટી વાત. તમે મહને છેતરો છો! તમારા મનમાં કોઈ ગંભીર ઉદ્દેશ હોવાથી જ તમે મહારું જીવન ખચાવ્યું છે. શાહ

સુધી તો અશીતિપર વૃદ્ધ છે. ”

“ તમે તેમને કદાપિ જોયા છે કે ? ”

“ હા-એ વખત જોયા છે. એક વખત યૌવનની પ્રથમ સીમામાં અને પછી દશ વર્ષના અંતરે જોયા છે. ”

“ તેઓ ક્યાં રહે છે એ તમે જાણો છો ? ”

“ સ્થળનું નામ કહી શકતો નથી; પણ તેઓ આ નગરને છેડે કોઇ એકાન્ત સ્થળે રહેતા હોય ત્યાં એક વખત હું તેમને મળ્યો હતો. ”

“ તમે કોની સાથે ત્યાં ગયા હતા ? એમના રહેઠાણનું ઠેકાણું કોણે તમને બતાવ્યું હતું ? ”

“ એક રમણીએ. ”

“ એ રમણીનું નામ શું હતું ? ”

“ તે હું જાણતો નથી. ”

“ એ રમણી તમને શા માટે ત્યાં લઇ ગઇ હતી ? ”

“ મ્હારી ભાગ્યકથા સંભળાવવા માટે. ”

“ ભાગ્યકથામાં તમે શું સાંભળ્યું ? ”

“ અપમૃત્યુ જ મ્હારી ભાગ્યલિપિ છે. એટલા માટે જ હું મરવા આવ્યો હતો. ”

“ તમે જ માળવાપર વિજય મેળવી આવનાર વીર છો કે ? તમે જ યુદ્ધમાં વિજય મેળવી આગ્રામાં આવીને શહેનશાહ પાસેથી અશ્વિરત્નજડિત તલ્વાર મેળવી છે કે ? ”

“ આ સંઘળી હકીકત તમારા જાણવામાં કેવી રીતે આવી ? ”

“ તમે અહીં આત્મહત્યા કરવા આવ્યા હતા એ હું કેવી રીતે

જાણી શક્યો હતો ? તમારા જીવનને બચાવવાનું નિમત્ત હું કેવી રીતે થયો ? ભાઈ ! ખુદાએ તમને વીરશિરોમણિ બનાવ્યા છે. તમને ઉત્તમ યુદ્ધ પ્રતિભા આપી છે. તમારું ભવિષ્ય અત્યંત ઉજ્જવળ છે ! એક સામાન્ય રમણીને માટે તમે તમારા જીવનને શા માટે પદ્મલિત કરો છો ? ”

અલીકુલીખાન ગંભીર સમસ્યામાં પડ્યો. તેણે શાક સુશીનું યોગ્ય નના આરંભ પ્રસંગે દર્શન કર્યું હતું. એ વખતે તેમનો કિન્નત દેહ, વિશાળ બાહુ અને પહોળી છાતીનું દર્શન કરી તેઓ બળવાન હોવા જોઈએ એમ તેણે વિચાર્યું હતું. સાર પછી સલિમાની સાથે તે દિવસે મધ્યરાત્રિ વીતી ગયા પછી જ્યારે તે તેમના આશ્રમમાં ગયો હતો ત્યારે તેણે તેમના વાળ પાકી ગયેલા જોયા હતા. વળી એ વખતે તેમનું શરીર એક કામળમાં ઢંઢાયલું હતું. એ અશીતિપર વૃદ્ધ સાંધુના ચરીરમાં પોતાનાથી વિશેષ બળ હોય એ તેને સર્વથા અશક્ય લાગતું હતું. વળી એ વિષયની મીમાંસા કરવાનું પણ પ્રયોજન હતું. તેથી તેણે કહ્યું:—“ ચાલો, હું તમારી સાથે આવું છું તમારું કહેવું સાચું છે કે નહિ એ જાણવા માટે મ્હારું મન બ્યાકુળ બની ગયું છે.”

આકાશમાં અસંખ્ય ઉજ્જવળ નક્ષત્ર અતિ ધીરમાવથી પ્રકાશતાં હતાં. સમગ્ર પૃથિવીપર વિરલ અંધકાર છવાઈ ગયો હતો. પ્રકૃતિ સંપૂર્ણ સ્તબ્ધ હતી. મૃદુ વાયુથી હાલતાં પદ્મોનો અવાજ કવચિત્ રાત્રિની એ ગંભીર નિસ્તબ્ધતાનો ભંગ કરતો હતો.

થોડા વખત સૂધી માર્ગ કાપ્યા પછી આગળ ચાલતી વ્યક્તિએ એકાએક એક ગલીમાં પ્રવેશ કર્યો. એ ગલી જનશૂન્ય જણાતી હતી. ત્યાં લોકોનો વસવાસ ધણી થોડો હોય એમ લાગતું હતું.

શીર અધધાનના સાથીદાર પુરુષે રસ્તાની પાસે આવેલા એક

ન્હાના મકાનના બારણાપર હાથ ઠોક્યો. અને તેણે અમુક સંકેત સૂચવ્યો. વિના વિલંબે બારણું ઉઘડ્યું. બંને જણાએ મકાનમાં પ્રવેશ કર્યો. જેણે બારણું ઉઘાડ્યું એ માણસે શેર અશ્વાન સંબંધી કાંઈ પૂછપરછ કરી નહિ.

શેર અશ્વાન પોતાના સાથીસહ ઉપરને મળ્યો ગયો. સ્હામેના એક ન્હાના ઓરડાનું બારણું ઉઘડ્યું. એ ઓરડામાં દીપકના પ્રકાશનો વિરતાર થયેલો હતો. એ દીપકનો પ્રકાશ એકાએક અલીકુલીખાનના સાથીપર પડ્યો તો અલીકુલીખાને અપાર આશ્ચર્ય પામીને જોયું કે, તેના સાથી અન્ય કોઈ નહિ પણ શાહ સુરી હતા. અનેક શીત, ગ્રીષ્મ અને વર્ષાના પ્રકોપ એ મુખપરથી અને શરીરપરથી ચાલ્યો ગયેલો હોવા છતાં તેઓ સૌમ્ય, શાન્ત, સ્થિર તથા કલહસ્તરંજિત ચિદ્વન વગરના હતા !

અલીકુલીખાને શાહ સુરીના બંને ચરણોમાં નમી પડી ગદ્ગદ કંઠે કહ્યું:—“ પ્રભુ ! મ્હને ક્ષમા આપો. હું નરાધમ છું ! આપના દેહમાં આટલી બધી શક્તિ હશે એવી પહેલાં મ્હને કલ્પના પણ નહોતી. મ્હેં જે અપરાધ કર્યો છે એ માટે હવે મ્હને ઘણો પશ્ચાન્તાપ થાય છે. હું અંધ-કાણડાનહીન છું. મ્હારી સ્હામે ઘોર અંધકાર છે. એ અંધકારમાં હું માર્ગ જોઈ શકતો નથી. આપ દયા લાવી મ્હને માર્ગ બતાવો. ”

શાહ સુરીએ અલીકુલીખાનનો હાથ પકડી તેને એક આસનપર બેસાડી પ્રસન્ન મુખે કહ્યું:—“ તમારા જીવનના બચાવના નિમિત્તરૂપે આજે હું યમુનાતટપર ઉપસ્થિત થઈ શક્યો હતો એ માટે ખુદને ધન્યવાદ આપું છું. જો એમ ન બન્યું હોત તો તમારા જેવા એક વીર પુરુષનું અકાળે મૃત્યુ નિપજત ! મ્હારા એક ત્રિય શિષ્યને મળ્યા

પછી એ નિર્જન રસ્તેથી હું આશ્રમ તરફ પાછો ફરતો હતો. રસ્તામાં તમને જતા જોઈને મહેં તમારું અનુસરણ કર્યું. પછી તમારો અસ્પષ્ટ કંઠ સ્વર સાંભળી હું તમને ઓળખી શક્યો તે સાથે હું સમજી શક્યો કે, અતિ પ્રિય ધ્યાન ધારણી વસ્તુ નહિ મળવાથી તમે સર્વોશે નિરાશ બની ગયા છો. વીર પુરુષની નસોમાં વહેતા ગરમ લોહીએ તમારા મનને ક્ષણ કાળ માટે ઉન્મત્ત બનાવી દીધું હતું; તેથીજ બીજે કોઈ ઉપાય નહિ હોવાથી ખુદને યાદ કરી મહેં તમારો કમરબંધ પકડી લીધો હતો. એમ કરવાથી તમારું રક્ષણ થયું છે.”

પોતાના જીવનને બચાવનાર, આ દિદાર હૃદય સંન્યાસીને રૂઢ શબ્દો સંભળાવેલા હોવાથી એ માટે હવે અલીકુલીખાનને ધણો પશ્ચાત્તાપ થતો હતો. ફરીથી તેણે સંન્યાસીના ચરણોને સ્પર્શ કરી કહ્યું:—“પ્રભુ! આ નરાધમે જે મહા પાપ કર્યું છે એનું પ્રાયશ્ચિત્ત શું છે? આપને મહેં ધણા અયોગ્ય શબ્દો સંભળાવ્યા છે. મહેં આપના તરફ કૃતમતા દર્શાવવાને બદલે કૃતદ્વનતા દર્શાવી છે.”

આ શબ્દો સાંભળી શાહ સુરી સધળું ભૂલી ગયા. તેમના મનમાં તો કોઈ પણ પ્રકારનો બેદ નહોતો. રાગ, રોષ, અપમાન, અભિમાન વગેરેથી તેઓ દૂર હતા. જીવ માત્રપર દયા રાખવી, આર્ત તરફ દયા દર્શાવવી, રોગીની સેવા કરવી એ જ તેમનો હમ્મેશાનો ધર્મ હતો. તેમણે હાસ્ય કરી કહ્યું:—“જે કાંઈ બની ગયું છે એને માટે પશ્ચાત્તાપ કરવાની જરૂર નથી. તમે મહારા સંતાન બરાબર છો. તમે મહારો કાંઈ ગુન્હો કર્યો નથી; માત્ર મેહેરનો તમે ગુન્હો કર્યો છે. એ તમારા સિવાય બીજા કોઈને બાળતી નથી; છતાં તમે એક પ્રકારની કલ્પિત નિરાશાથી ઉત્તેજિત બની જઈ મહા પાપ કરવા ગયા હતા; બલિષ્ઠમાં કદાપિ એવું કાંઈ કરશો નહિ. સુન્દરી હમ્મેશાં વીરબોળ્યા હોય છે. મેહેર તમારી જ સહધર્મિણી થશે.

ભાગ્યના લેખ પ્રમાણે તમે જ તેના પતિ થશો-પરંતુ ત્યાર પછી તમારું ભવિષ્ય ધણું અંધકારમય છે ! મહારો એવો દૃઢ વિશ્વાસ છે કે, અઠ્ઠર બાદશાહના સુયોગ્ય શાસનથી તથા યોગ્ય ન્યાયપ્રિયતાના ગુણથી રાજમાર્ગ પર જતો મુસાફર ખુલ્લા આકાશ નીચે પોતાની દૃબ્ય સંપત્તિ રાખી નિશ્ચિંતતાથી નિદ્રા લઇ શકે છે-તરફર એ દૃબ્ય સંપત્તિને સ્પર્શ કરવાનું સાહસ કરી શકતા નથી. જ્યાં સૂંઘી અઠ્ઠર-શાહ જીવતા હશે ત્યાં સૂંઘી તમને કોઇ પણ પ્રકારનો ભય નથી. ”

આ શબ્દો સાંભળવામાં આવતાં અલીકુલીખાનનો જીવ ધણો શાન્ત થયો. તે સમજી શક્યો કે, ક્ષણિક નિરાશાની ઉત્તેજનાથી તે જે કાર્ય કરવા તૈયાર થયો હતો એ મહા ભ્રમ હતો. પ્રાણમાં નવીન શક્તિ મેળવી શાસ સુધીના ચરણોમાં વંદન કરી શાન્તિપૂર્ણ પ્રાણથી તે પોતાને ઘેર આલ્થો ગયો.

એ સમયે પ્રભાત થયું હતું. આસમાની આકાશ બાલસૂર્યનાં સુવર્ણમય ફિરજોથી સુરંજિત બની ગયું હતું. સુશીતળ સુગંધિત વાયુ વિહરતો હતો. પંખીઓ આનન્દથી. ગાન ગાતાં ગાતાં આકાશમાં ઉડતાં હતાં. અલીકુલીખાનને એવો ભાસ થયો કે જાણે સમસ્ત જગતમાં મેંડરતું અત્રૌકિક રૂપસૌન્દર્ય પ્રકાશી નીકળ્યું છે. યમુનાના સંગીતના તરંગોમાં જાણે કે તેના દ્રોમળ સ્વરનો પ્રતિધ્વનિ થાય છે. પ્રભાત કુસુમોપર જાણે કે તેના મુખની પવિત્રતા અને વિભવ જ્યોતિ પ્રકાશી નીકળી છે.

શાન્ત હૃદયે અલીકુલીખાને પોતાના વિશ્રામગૃહમાં પ્રવેશ કર્યો. આખી રાત્રિ તે ગેરહાજર રહેલો હોવાથી ઘરનાં માણસો વિચારમાં પડી ગયાં હતાં. એવામા પ્રભાતકાળે તેને ઘેર આવેલો જોઇ સર્વ આનન્દિત થયાં.

પ્રકરણ ૨૬ મું.

સલિમ અને મિરજામહમ્મદ.

પાઠક ! ઘણા સમયથી આપણે અમાગિની સલિમાની કાંઈ ખબર લીધી નથી. હવે આપણે તેની ખબર લઈએ છીએ. સલિમા બાદશાહની આજ્ઞાથી કેદખાનામાં પડી પરંતુ એ બનાવ બન્યો તેને ખીજે દિવસે તેને હિરણ્ય-મિનારના એક ઉત્તમ ઓરડામાં લઈ જઈને રાખવામાં આવી. ત્યાં તેને જો કે કેદનું દુઃખ ભોગવવું પડ્યું નહિ; પરંતુ માનસિક દુઃખ તેને ઘણું ભોગવવું પડ્યું બાદશાહે તેને એવી આજ્ઞા કરી હતી કે. ‘ત્યારે સાત દિવસ સૂધી નજર કેદ રહેવું પડશે.’ આમ હોવાથી સલીમા અધીર ચિત્તે દિવસો ગણવા લાગી.

જે તાતારીએ તેને કેદ કરી હતી તે જ તેનો ખોરાક લઈ આવતી હતી તથા કવચિત્ તે તેની સાથે જો ચાર વાત કરતી હતી; છતાં ઘણીખરી વખતે તો તે ખોરાક મૂકી ચુપકીદીથી ચાલી જતી હતી. સલિમા પાસે વાત કરવાને કોઈ માણસ નહોતું. તેનો ગુન્ડો પણ શો હતો? તેના કલ્પિત ગુન્દાના ન્યાયનું શું પરિણામ આવ્યું, બાદશાહે તેને કેવી શિક્ષા કરવાનો નિશ્ચય કર્યો એ સંબંધી તે કાંઈ જાણી શકી નહિ.

સાત દિવસ વીતી ગયા પછી આઠમા દિવસે પ્રભાતકાળે સલિમા મુક્ત થઈ. તાતારીએ મીર મુન્સીનો પરવાનો તેને દેખાડીને કહ્યું:—
“હવે તું કારાવાસથી મુક્ત થઈ છે. તું ત્યારી ઇચ્છા હોય ત્યાં

જમ શકે તેમ છે. ” આમ કહી તેણે બાદશાહે લીધેલી પેલી મોતી-
માળા અને પત્ર ઉપરાંત દશ સોનામહોરો સલિમાના હાથમાં આપી
કહ્યું:—“ તારા ઉપર વિના કારણ સદેહ કરી શહેનશાહે તને કાર
વાસનું દુઃખ દીધું છે અને તેથી જ તેમના તરફથી આ દશ મહોરો
તને ધનમાં તરીકે આપવામાં આવી છે. ”

બાદશાહના દાનને પાછું વાળવાનું સાહસ સલિમા કરી શ
નહિ. તેણે એ દશ સોનામહોરો પોતાના વસ્ત્રના છેડા સાથે બાંધ
ત્યારે પછી ધીમે ધીમે તે એ કારાગૃહની બહાર નીકળી.

સલિમાએ દુર્ગના ચોકમાં એક એકાન્ત સ્થળે ઉભી રહી સ્વગ
વિચાર્યું:—“ હવે હું ક્યાં જઈ ? શાહજાદા આટલા દિવસ પછી મહં
જેધને શું કહેશે ? મહારા નસીબમાં જે કાંઈ બન્યું છે એ તેએ
જાણી નહિ શક્યા હોય કે ? જે કદાચ તેઓ એ પ્રકાર જાણી શક્ય
હોય તો મહારા ઉદ્ધારનો કાંઈ પ્રયત્ન તેમણે કેમ ન કર્યો ? ગં
તેમ હો; પણ સર્વથી પ્રથમ હું તેમને જ મળીશ. મોગલ જનતા
ખાનાનો હું ત્યાગ કરીશ નહિ. મહારો સંકલ્પ પાર પડે એવું
સૂચના હવે થઈ ચુકી છે. ”

સલિમા ધીમે પગલે શાહજાદા સલિમના મહેલ તરફ જ
લાગી. જે ઓરડામાં સલિમ નિદ્રાધીન થતો હતો એ ઓરડા
બારણું ખુલ્લું હતું. સલિમાએ વિચાર્યું કે, એ દિવસે શાહજાદા
ઘણો બહેલો શય્યાનો ત્યાગ કરેલો હોવો જોઈએ.

બારણા ઉપર જે રેશમી પટ્ટો ખૂલતો હતો તેમાંથી ડાકી
કરતાં સલિમાએ સલિમને અંદર ટહેલતો જોયો ! એ ઓરડા
ખીંખું કોઈ નહોતું.

ઉપાના અસ્પષ્ટ પ્રકાશનો વિલય થયા પછી તેજસ્વી સૂર્યકિરણ

એ ઓરડામાં પ્રવેશ કરી અંદરની સાજ સજ્જનું સૌન્દર્ય વધારતાં હતાં. સોનાનાં પાંજરાઓમાંનાં પંખીઓ વચ્ચે વચ્ચે તેમને આવડતા શબ્દો ઉચ્ચારી એ નિર્જન ઓરડાની નિસ્તબ્ધતાને ભંગ કરતાં હતાં.

સલિમાએ ઓરડામાં પ્રવેશ કરી કુરનિસ બળવીને કહ્યું:-
“ મેહેરબાન ખુદા! શાહબદા સાહેબનું કલ્યાણ કરો. ”

શાહબદાએ સલિમા સંબંધીની સઘળી હકીકત સાંભળી હતી, પરંતુ શહેનશાહે પોતે જ તેને સાત દિવસ માટે નજરકેદ કરેલી હોવાથી એ વિષયમાં શાહબદાથી કાંઈ બોલી શકાય તેમ નહોતું. તે પણ ચિંતાતુર ચિત્તે એ સાત દિવસ વીતી જવાની રાહ બેતો હતો. આજે આઠમા દિવસનું પ્રભાત હતું. સલિમા આજે મુક્ત થશે એટલે તેને મુખે પોતે સઘળી હકીકત સાંભળી શકશે એવી ચિંતાને લીધે ગઘ રાત્રે સલિમ બિલકુલ ઉઘી શક્યો નહોતો.

સલિમાને જોઈ સલિમે અત્યંત ઉત્કંઠાથી કહ્યું:-“ સલિમા! સલિમા! શું બન્યું હતું ? ”

સલિમાએ નમ્ર ભાવથી કહ્યું:-“ શહેનશાહની આગ્રાથી હું નજરકેદ થઈ હતી. ”

“ એ વાત તો મહેં પણ સાંભળી છે; પણ મહારો. પેસો પત્ર અને મુક્તાહાર ક્યાં છે ? ”

“ બાદશાહે એ બંને વસ્તુઓ મહેને પાછી આપી છે. ”

“ આજે પ્રભાતકાળે બાદશાહ સાથે તહારી મુલાકાત થઈ હતી કે ? ”

“ ના—”

“ ત્યારે એ પત્ર તથા હાર તને કોણે પાછો આપ્યો ? ”

“ તાતારી જુમિયાએ. તેણે જ મહેને કેદ કરી હતી. ”

“ એ હાર તથા પત્ર તું મ્હને આપ. ”

સલિમાએ પોતાના વસ્ત્રમાંથી એ મોતીનો હાર તથા પત્ર બહાર કાઢી શાહજહાને આપ્યો. પછી તેણે એક સલામ કરીને કહ્યું:—
“ હું જનાબનું કામ કરી શકી નથી તેથી જ મ્હને દુઃખ થાય છે. ”

સલિમે ચિંતાતુર મુખે કહ્યું:—“ અને મ્હારે માટે તને આટલું બધું કષ્ટ વેઠવું પડ્યું તેથી મ્હને પણ ઘણું દુઃખ થાય છે. સલિમા! તું મ્હને ક્ષમા આપ. ”

સલિમાએ જમીનપર બેસી પોતાના બન્ને હાથ બેડીને કહ્યું:—
“ ક્ષમા! આપ આ શું બોલો છો? હું તો જનાબની બાંદીની પણ બાંદી છું. ”

સલિમાનો આવો પ્રસન્ન ભાવ બેવામાં આવતાં સલિમાના હૃદયનો ભાર ઘણા અંશે ઓછો થઈ ગયો. તેણે સલિમા પાસેથી ઉપરોક્ત હાર તથા પત્ર લઈને કહ્યું:—“ બે દૈવ પ્રાપ્તિથી ત્હારા મનનું દુઃખ દૂર થાય તેમ હશે તો હું તને તું માગીશ એટલું દૈવ આપીશ. ”

સલિમાએ હાસ્યમુખે પોતાના વસ્ત્રના છેડા સાથે બાંધેલી પેલી દશ સોનામહોરો છોડી તે શાહજહાને બતાવીને કહ્યું:—“ જનાબના ગૌરવશાળી પિતાએ આ બાંદીને પ્રથમથી જ ઇનામ આપ્યું છે. દૈવ મેળવવાની મ્હારી ઇચ્છા નથી. જનાબની આ બાંદી ઉપર હમ્મેશાં કૃપા રહે એટલું જ તે ઇચ્છે છે. ”

સલિમે પ્રસન્ન મુખે કહ્યું:—“ હમણાં તું ત્હારા ઓરડામાં જ; જરૂર પડતાં હું તને બોલાવી મંગાવીશ. ”

સલિમા સલામ કરી તત્કાળ સાંધી ચાલી ગઈ. સલિમાના વિદાય થઈ ગયા પછી શાહજહાએ પેલા પત્રની શીલમહોરને ધ્યાન-

પૂર્વક જોઇ. શીલમહોર હતી તેમ જ હતી. જે ચાંદીની ન્હાની પેટીમાં મોતીની માળા હતી એ પેટી ઉઘાડતાં તેમાં લાલ રંગનો એક ન્હાનો પત્ર શાહજાહએ જોયો. સલિમે ઝડપથી એ પત્ર વાંચી જોયો. એ પત્ર અયુલ ફજલે લખ્યો હોય એમ લાગતું હતું. સલિમાના નામપર જ એ પત્ર લખવામાં આવ્યો હતો. એ પત્રમાં સત્રાટની પોતાની મહોર અંકિત થયેલી હતી. તેમાં લખેલું હતું કે, “ સુન્નતન ! તું મ્હારો પ્રિયતમ પુત્ર હોવા છતાં ત્હારા અન્યાય અપરાધની હું તને ક્ષમા આપી શકું તેમ નથી. ગિયાસબેગની કન્યા ગમે એવી રૂપ-સુંદરી હોય તો પણ તે કદાપિ દિલ્લીના સિંહાસનને યોગ્ય નથી. વળી રાજવંશમાં જન્મીને, રાજના જેવા મહત્વના અધિકારી થઇને ત્હારે એવો વિચાર કરવાની જરૂર હતી કે, મેહેરુનિસા અન્યની વાકફતા પામી છે. તેની સાથે આવા પ્રકારનો પત્રવ્યવહાર કરવાથી ત્હારા તથા તેના નામને કલંક લાગે તેમ છે. આ વખતે તો હું તને ત્હારા અપરાધની ક્ષમા આપું છું. ”

પત્ર વાંચી રહ્યા પછી સલિમના મુખે ધણો ચિંતાતુર ભાવ ધારણ કર્યો. તે સ્પષ્ટ સમજી શક્યો કે, આ વિષયમાં તેના શત્રુ અયુલ-ફજલે બાદશાહને જેમ સમજાવ્યું છે તેમ જ બાદશાહે કર્યું છે. બાદશાહે કરેલા આવા તિરસ્કારથી તે દારુણ વ્યથા અનુભવવા લાગ્યો. તેને એમ જ લાગ્યું કે, સર્વ તેની વાસનાસિદ્ધિથી વિરુદ્ધ છે. તેની ચારે તરફ તેના વિદ્રોહીઓ વાસ કરે છે. જે મેહેરુનિસાને માટે આટલું બધું બન્યું છે તે વિદ્રોહી છે, તેનાં માતાપિતા વિદ્રોહી છે, અલીકુલીખાન ઉર્ફે શેર અશ્ધાન વિદ્રોહી છે, અયુલ ફજલ વિદ્રોહી છે; પરંતુ સલિમનો ક્રોધ સર્વનો ત્યાગ કરી અયુલ ફજલપર જઇ પડ્યો.

આમ થવાનાં ધણાં કારણ હતાં. અયુલ ફજલ શહેનશાહ અક-

બરનો પ્રિય મિત્ર અને અંતરંગ હતો. તે ધણો ખરો વખત શહેન-
શાહની પાસે જ રહેતો હતો. શહેનશાહના નવીન ધર્મમતનો પ્રવર્તક
એ જ હતો. વળી જે માનસિંહને સલિમ પોતાનો ગુપ્ત શત્રુ માનતો
હતો તેની સાથે પણ અયુલ ફજલની મિત્રતા હતી. આમ હોવાથી જ
એ પત્રમાં જે હકીકત લખવામાં આવી હતી તે અયુલ ફજલની સલાહ
પ્રમાણે જ લખવામાં આવી હોવી જોઈએ એમ સલિમે વિચાર્યું.

આમ છતાં સલિમ અયુલ ફજલને શું કરી શકે તેમ હતો ? જે
અયુલ ફજલ દેશપૂજ્ય પંડિત, શહેનશાહનો મિત્ર તથા રાજ્યકાર્યમાં
સલાહકાર હતો. તેની વિરુદ્ધતા કરી સલિમ તેનું અનિષ્ટ કરી શક-
વાને અશક્ત હતો.

એક બાળક નોકર સોનાના પ્યાલામાં કૌંફી લઇ આવ્યો.
સુલતાન સલિમના આવા શોચનીય માનસિક વિપ્લવ વખતે તેણે એ
ઔરડામાં પ્રવેશ કર્યો એ તેનું દુર્ભાગ્ય હતું. સલિમે ક્રોધને વશ થઇ
તેને ધમકાવીને કહ્યું:—“ બદખ્ત શયતાન ! હમણાં તને કૌંફી લઇ
આવવાનું કોણે કહ્યું હતું ? ”

બાળક ચુપ જ રહ્યો. બય પામીને તે કંપવા લાગ્યો. તેના હાથ-
માંનો સોનાનો પ્યાલો પડી ગયો. સલિમે તેને પગમાંની પાદુકા ધણી
જ ક્રોધથી મારી. બાળક વિશેષ બયભીત બની જમ્મને નાઠો.

સલિમે જોરથી સંકેત દર્શાવનાર ઘંટની દોરી ખેંચી. વિના
વિલંબે એક બોળે એ ઔરડામાં પ્રવેશ કરી કુરનિસ બજારની હુકમની
રાહ જોતો ઉભો રહ્યો. સલિમે ઉત્તેજિત સ્વરે કહ્યું:—“ એક પ્યાલો
કૌંફી જલ્દી મોકલાવી દે. વળી બક્ષીને જમ્મને કહે કે, તે મિરજા
મહમ્મદને બોલાવી લાવવા એક સવારને મોકલે. ”

બોળે સલામ કરી ચાલ્યો ગયો. ઉપરોક્ત બાળક ફરી કંઠી લઈ આવ્યો તથા ચિંતાતુર મુખે તેણે એ ઓરડામાં પ્રવેશ કર્યો. સલિમે તેના ઉપર સદય થઈને કહ્યું:—“ બંદા ! તને વાગ્યું છે કે ? આ લે ઇનામ. ”

એક સોનામહોર મળવાથી એ બાળક બંદાએ સંધળું દુઃખ ભૂલી જઈને કહ્યું:—“ જનાબનો બીજો કાંઈ હુકમ છે કે ? ”

સલિમે કહ્યું:—“ જરૂરી બીજા બે પ્યાલા કંઠી તૈયાર કરી લાવ. ”

બાળક આજ્ઞા પાળવા ચાલ્યો ગયો. સલિમે પાત્રમાંની કંઠી પી રહ્યા પછી પોતાના મન સાથે કહ્યું:—“ થોડા દિવસ પછી હું આ હિન્દુસ્તાનનો માલિક થઈશ. છતાં આજે મહારી આવી સ્થિતિ છે ! દિલીશ્વરનો જ્યેષ્ઠ પુત્ર હોવા છતાં મહારે પ્રત્યેક પગલે અપમાન વેઠવું પડે છે અને તિરસ્કાર સહન કરવો પડે છે; પરંતુ જે મહારા આ અપમાન કિંવા તિરસ્કારનું કારણ છે—જેને માટે હું ઉન્માદ છું—તે શું મૂર્ખ જંગલી શેર અશ્વાનને ચઢાય છે કે ? પ્રાણનો અગાધ સ્નેહ, મધુર વચન, અતુર ઐશ્વર્ય અને સામ્રાજ્યની અધીશ્વરીનું પદ આપીને હું મેહરનું મન નહિ મેળવી શકું કે ? ના—ના, મેહરને હું જરૂર મેળવીશ. કોઈ પણ ઉપાયથી હું તેને વધારે નહિ તો એક દિવસ માટે પણ મેળવીશ. અરેરે ! શા માટે તેણે મહારા સર્વસ્વનો નાશ કર્યો ? સૂતાં, જાગતાં અને સ્વપ્નાવસ્થામાં એ મહારી આરાધ્યા દેવી થઈ છે ! જે સુલતાનની સામાન્ય કૃપા મેળવવા માટે અનેક રૂપસુંદરીઓનું ચિત્ત વ્યાકુળ છે તેનો તિરસ્કાર કરવાની એવી શી મહાશક્તિ અને ગર્વતેજ મેહરનામાં છે ? એને મેળવવા માટે હું ગમે એવો ભયંકર ઉપાય અજમાવીશ. એને મેળવવા માટે જે કદાચ વિશ્વ બ્રહ્માંડમાં અગ્નિ સંગ્રામવો પડશે તો તેમ કરવાને પણ હું

તૈયાર છું. મહારે સામ્રાજ્ય જોઇતું નથી, ઐશ્વર્ય જોઇતું નથી-જોઇએ છે કેવળ જીવનમોહિની મેહેરુન્નિસા. ”

સલિમ આવી રીતે ચિંતામગ્ન હતો એવામાં ગુલામે આવીને ખબર આપી કે, “ બહાર મિરજ મહમ્મદ સાહેબ આવેલા છે.”

મિરજ મહમ્મદને પોતાની પાસે મોકલવાની સલિમે આજ્ઞા કરી. મિરજ મહમ્મદે આવી એક લાંબી સલામ કરીને કહ્યું:-“ જહાંપનાહ ! આ બંદાને કેમ બોલાવવો પડ્યો ? ”

સલિમે વિરક્તિથી કહ્યું:-“ મિરજ ! હવે તું મહને જહાંપનાહ કહીને મહારી મસ્કરી કરીશ નહિ. એક સામાન્ય દરિદ્રને જે સ્વતંત્રતા હોય છે, દિલ્લીશ્વરની પ્રત્યેક પ્રજાને જે સ્વતંત્રતા છે તે દિલ્લીશ્વરના પુત્રને નથી.”

આ શબ્દો સાંભળી મિરજ મહમ્મદ ધણો વિસ્મિત બની ગયો. ઉત્તેજિત ભાવથી ઓરડામાં ચોતરફ દૃષ્ટિ ફેરવીને તેણે કહ્યું:-“ શું બન્યું છે જનાબ ? ”

બાદશાહનો પેલો પત્ર મિરજના હાથમાં આપીને સલિમે કહ્યું:-“ વાંચી જો ! ”

મિરજએ એ પત્ર વાંચી વિસ્મયસ્રવક દૃષ્ટિથી શાહજહાં તરફ જોઇને કહ્યું:-“ એમ ! આ સઘળો પ્રકાર ખુદ બાદશાહના જાણવામાં આવ્યો છે ? જનાબ ! એક રીતે જોવા જતાં એ સારું જ થયું છે.”

સલિમે વિરક્તિથી કહ્યું:-“ તું ધણો મૂર્ખ છે. આ પત્રમાંનો તિરસ્કાર તું સમજી શકતો નથી કે ? આ જ શાહજહાંના માનવું મૂલ્ય છે કે ? ”

મિરજએ કહ્યું:-“ જનાબ ! આવા પ્રેમના વિષયમાં માન અપાત્તવ્યો. તિરસ્કાર ગાંધી શબ્દો નથી આ બનાવ બનવાથી કિયો.

આપનો માર્ગ વિશેષ સરળ બન્યો છે. ગિયાસમેગ પાસે જઈ આ સંબંધીની વાતચિત કરવાની આપ મહેને રજા આપો. ”

આ શબ્દો સાંભળી સલિમ વિશેષ વિરક્ત બની ગયો. તેણે કહ્યું:—“તહારી ખુદી પ્રમાણે ચાલી હાર તથા પત્ર મોકલ્યો તેથી આમ બન્યું. હજી તું મહેને વિશેષ અપમાનિત કરવાને ઇચ્છે છે કે ?”

મિરજ મહમ્મદે કહ્યું:—“મહારું નસીબ બગડ્યું હોય એમ મહેને લાગે છે. જો એમ ન હોય તો મહારે માટે આપ આમ શા માટે બોલો ? મહેને ફરી થોડો વખત આપો. આ વખતે હું કેવળ ગિયાસમેગની જ નહિ પરંતુ પેલા મૂર્ખ જંગલી અલીકુલીખાનની નાડી સુધ્ધાં દબાવી આવીશ.”

સલિમે ચિતાતુર બાવથી કહ્યું:—“ના—ના, તું એમ કરીશ નહિ. એમ કરવાથી ઘણો અનર્થ થાય તેમ છે. તું એક વખત ગિયાસમેગ પાસે તો ગયો હતો પણ તહે શું ઉકાળ્યું ?”

મિરજ મહમ્મદે હાસ્ય મુખે કહ્યું:—“એ વખતે હું એમ સમજી શક્યો નહોતો કે, મેહેરે આપના મન ઉપર આટલો બધો ગંભીર દાઢ કર્યો હશે. હું એમ ધારતો હતો કે, જનાબના મનમાં વારંવાર જે અદ્ભુત કલ્પના ઉપસ્થિત થાય છે તેવી જ એ કોઈ કલ્પના હશે; પરંતુ હવે હું જ્યારે એમ જોઉં છું કે, મેહેરને લીધે આપનાં સુખશાન્તિનો નાશ થયો છે, આપનું સુંદર મુખ મલિન બની ગયું છે ત્યારે હું ચોક્કસ સમજી શકું છું કે, ગમે તે ઉપાયથી મેહેરને રંગમહેલમાં લાવવી જ પડશે. જો સહેલાઈથી મેહેરનો આ વિવાહ બંધ નહિ કરી શકાય તો તેને અકાળે વિધવા કરીશ. જનાબના સુખ માટે જો આ તુચ્છ જીવ આપવો પડશે તો તે પણ હું આપીશ. ખૂન કરવું પડશે તો તે પણ કરીશ. શેર અદ્ધાનને હું ઘણો તુચ્છ સમજું છું.”

સલિમે બ્યાકુળતાથી આસનપરથી ઉઠી મિરજ મહમ્મદને પોતાની પાસે બેસાડ્યો. પછી તેણે કહ્યું:—“ચુપ-ધીમેથી વાત કર. તું કહે છે એવું બચકર કાર્ય કરવાની મ્હારી બિલ્કુલ ઇચ્છા નથી. મ્હને એમ લાગે છે કે, મ્હારો પત્ર જો ફરી કોઇ પણ ઉપાયથી મેહેરને પહોંચાડવામાં આવે તો આ સધળી બાંજણડ મટી જાય.”

મિરજ મહમ્મદે હાસ્ય મુખે કહ્યું:—“પત્ર મોકલવા જતાં પ્રથમથી જ જ્યારે હરકત નડી છે ત્યારે હવે પ્રથમ ગિયાસબેગને મળી આ વિષયનો કાંઇ નિર્ણય કરવાની જરૂર છે. સીધી રીતે કામ નહિ થાય તો પછી વાંકા થઇને કામ કરીશું. જનાબ ! આપ નિશ્ચિંત રહો—આ બંદો આજે આ વિષયનો ગમે તે નિશ્ચય જરૂર કરી આવશે.”

આ વખતે પેલો બાળક નોકર બે પ્યાલા કૌશી લઇ આવ્યો. સલિમે સહાસ્ય મુખે કહ્યું:—“જો ગિયાસબેગ પાસે જવું જ હોય તો એક પ્યાલો કૌશી પી મિરજને ઠંડો કરી લે.”

મિરજ મહમ્મદે કૌશી પી લઇ આસનપરથી ઉઠીને કહ્યું:—“જનાબની ઇચ્છા ખુદા પૂર્ણ કરો. હવે આ બંદાનો બંદો વિદાય થાય કે ?”

સલિમે સંમતિસ્પ્રયક મસ્તક હલાવીને કહ્યું:—“મિરજ ! ત્હારી વાસના ખુદા પૂર્ણ કરો. પણ સાવધાન ! જે કાંઇ કરે તે બધી સાવધાનતાથી અને અગમચેતીથી કરજો. મ્હારા માનની હાનિ થાય એવું કાંઈ કરીશ નહિ. ધ્યાનમાં રાખજો કે, ત્હારા કાંઇ દોષથી આ વિષયમાં મ્હારા મનને કાંઈ દુઃખ થશે અમર તો મ્હારા માનની હાનિ થશે તો હું બચકર પ્રલય ઉપસ્થિત કરીશ.”

મિરજ મહમ્મદે એક લાંબી સલામ કરી એ ઓરડાનો ત્યાગ કર્યો. સલિમે પણ એ વિશ્રામગૃહની ખહાર નીકળી પોતાના વાંચન-ગૃહમાં પ્રવેશ કર્યો.

પ્રકરણ ૨૭ મું.

ગિયાસબેગનો ઉત્તર.

“ત્યારે હવે તમારો શો સંકલ્પ છે ?”

“સંકલ્પ તો નક્કી કરેલો જ છે.”

“તમે મેહેરનો વિવાહ શેરઅફઘાન સાથે જ કરશો કે ?”

“અમિના ! જોને એક વખત આશ્વા આપી છે તેને હવે હું કેવી રીતે નિરાશ કરું ?”

“એક વખત તમે કન્યાના ભવિષ્યનો વિચાર કરી જુઓ. હજી પણ સમય છે—બાજી હાથમાં છે.”

ભવિષ્યનો શો વિચાર કરું ? અમિના ભાગ્યનું ધન છે. ત્હારા ભાગ્યના ફળથી જ આજે હું અમીરઉદ્દૌલા છું. પૂર્વે એક વખતે મુઠી અનાજ માટે મરુભૂમિમાં ઉપવાસ કરીને દિવસો ગુળર્યા છે—અને આજે અસંખ્ય લોક ત્હારા આશ્રયમાં ઉછરે છે. જો મેહેરનું ભાગ્ય હશે તો એક દિવસે ત્હારી માફક જ અલીકુલીખાન આ રાજ્યનો એક મ્હોટો અમીર થશે. વળી જો કદાચ તેમ ન થાય તો પણ શી ચિંતા છે ? ત્હારી પાસે જે કાંઈ છે તેમાંથી પુત્ર અને કન્યાને

સરખો ભાગ વહેંચી આપવામાં આવે તો પણ મેહેર અતુલ ધનેશ્વરી થાય તેમ છે.”

“ ઐશ્વર્યની વાત બાબૂએ રાખો; પરંતુ અલીકુલીને પતિ તરીકે મેળવી મેહેર અંતરથી સુખી થશે કે ? તે કદાચ મનમાં ને મનમાં શાહબદને ઝહાતી હશે તો ? ”

“ શા ઉપરથી તું આમ કહે છે ? ”

“ એક રમણી રમણીના મનના વિચાર ઘણી સહેલાઈથી સમજી શકે છે; તેમાં પણ વળી માતા તો પુત્રીના મનનો ભાવ ઝડપથી જાણી શકે છે. ”

“ મેહેર શાહબદને ઝહાય છે એમ તું શા ઉપરથી જાણી શકી ? ”

“ દિવસે દિવસે એ સુકાતી જાય છે. નિરંતર તે એક પ્રકારની ચિંતામાં નિમગ્ન થઈ ગયેલી નજરે પડે છે. ”

“ ના—ના, તું બૂલે છે. વિવાહ થઈ ગયા પછી એની સઘળી ચિંતા ચાલી જશે. હાફેજનો કાબ્યગ્રંથ છુપાવી રાખવા માટે ‘મહે’ તને કેટલી વખત કહ્યું છે ? એ ગ્રંથ હમણાં મેહેરના હાથમાં જવા દેવાથી નુકસાન છે. એ ગ્રંથમાં અંતરના ઉંકા નિશ્વાસ સિવાય બીજું કંઈ નથી. તેની કવિતાની પ્રત્યેક લીટીમાં નિરાશ પ્રણયીનું વ્યાકુળતા-પૂર્ણ રહન છે. ”

ગિયાસખેગ અને તેની પત્ની અમિનાબીબી વચ્ચે ઉપર પ્રમાણે વાતચિત ચાલતી હતી એમ જણાવવાની હવે જરૂર નથી. અમિનાબીબીએ ઉપરોક્ત વાક્ય સાંભળીને ગંભીર મુખે કહ્યું:—“ બાદશાહની વજીરી કરતી એ સહેલું કાર્ય છે; પરંતુ રમણીના પ્રાણની ગંભીર વેદનાના કારણે નિર્ણય કરવો એ તમારું કાર્ય નથી. ”

ગિયાસખેગે કહ્યું:—“ બુદ્ધિમતિ ! તારે પછી એ વિષયમાં મહારી

સાથે ચર્ચા કરવાની શી જરૂર છે ? તું જ કન્યાના રોગનો નિર્ણય કરી તેની ચિકિત્સાની વ્યવસ્થા કર. ”

આમ કહી ગિયાસબેગ આસનનો ત્યાગ કરી ઉડી ઉભો થયો. ખરાબર એ સમયે જ શુલાબે આવીને તેને ખબર આપી કે, “ મિરજા મહમ્મદ સાહેબ આપને મળવાની ઇચ્છાથી આવ્યા છે. ”

મિરજા મહમ્મદનું નામ સાંભળી ગિયાસબેગ મનમાં ને મનમાં ધણો વિરક્ત થયો. મનની વિરક્તિને મનમાં જ છુપાવી દઇ તે બેઠક-ખાનામાં ગયો. પછી મિરજા મહમ્મદને જોઇને તેણે કહ્યું:—“ આજે મહારું ભાગ્ય સારું હોવાથી જ અત્રે આપનું શુભ આગમન થયું છે. ”

મિરજા મહમ્મદે આસન ઉપરથી ઉડી ગિયાસબેગને યોગ્ય માન આપીને કહ્યું:—“ સાહેબ ! મહારી સલામ સ્વીકારો. આજે હું એક જરૂરી ખબર લઇ આપની પાસે આગ્યો છું. ”

ગિયાસબેગે ગંભીર ભાવથી કહ્યું:—“ આપ શી ખબર લઇ આવ્યા હશે તેની હું થોડી કલ્પના તો કરી શકું છું; પરંતુ હું એ ખબર આપને મુખે સાંભળું એ જ ઉત્તમ છે. શાહજહાનના મિત્રજ તો સારો છે ને ? ”

આવો સુયોગ મળવાથી મિરજા મહમ્મદે મલિન મુખે કહ્યું:—“ સાહેબ ! શાહજહાનના મિત્રજની શી વાત કરું ? તેઓ દિવસે દિવસે સુકાતા જ જાય છે. ”

ગિયાસબેગે ગંભીર મુખે કહ્યું:—“ એમ બનવું સંભવિત છે. બાદશાહ વૃદ્ધ થયા છે. તેઓ હવે કેટલા દિવસ માટે આ દુનિયામાં છે ? જેઓ આ હિન્દુસ્તાનના ભવિષ્યના માલિક છે તેમને ધણી ચિંતા હોય એ બનવા જેવું છે. ”

મિરજ મહામહે વિરકિતસહ કહ્યું:-“ સાહેબ ! એમ નથી. શાહ-જાદાના માનસિક દુઃખનું કારણ આપ છે. ”

ગિયાસખેજે આશ્ચર્યસૂચક ભાવથી કહ્યું:-“ સાહેબ ! આપ આ શું કહો છો ?! શાહજાદાના માનસિક દુઃખનું કારણ હું છું ?! તેમની શક્તિ, તેમના ઐશ્વર્ય વગેરેની તુલનામાં હું તો અત્યંત હુદ્ર છું. એક દિવસે જેમની આજ્ઞામાં રહી મહારે નોકરી કરવાની છે તેમના માનસિક દુઃખનું કારણ હું થઈ શકું તેમ નથી. આપ શું કહેવા ઇચ્છો છો એ હું અરાખર સમજી શકતો નથી. ”

આ વખતે મિરજએ ધણા ઉત્સાહથી કહ્યું:-“ જો શાહજાદા તરફ આપની આટલી બધી ભક્તિશ્રદ્ધા હોય તો પ્રતિજ્ઞા કરો કે શાહ-જાદા પોતાનાં શાન્તિસુખ પુનઃ મેળવી શકે એવી વ્યવસ્થા આપ કરશો ! ”

“ આપના મનની વાત આપ સ્પષ્ટતાથી નહિ કહો ત્યાં સુધી હું કાંઈ સમજી શકું તેમ નથી. ”

“ આપ મહેન શું કરવા કહો છો ? ”

“ શેર અશ્વાન સાથેનો આપની કન્યાનો વિવાહ સંબંધ આપ તોડી નાંખો. ”

“ એમાં ખિચારી મેહેરનિસાનો શો અપરાધ છે ? ”

“ આપની કન્યાનું ભુવનમોહન રૂપ બાદશાહી રંગમહેલને યોગ્ય છે. શેર અશ્વાન એક સામાન્ય સ્થિતિનો સૈનિક છે. ”

“ હું કબૂલ કરું છું કે, એ દરિદ્ર છે; પરંતુ હું જે કાંઈ બોલ્યો હોઈ તે મહારે પાળવું જ જોઈએ. ”

“ જે સમ્રાટની કૃપાથી આપની હમણાં આટલી બધી ઉન્નતિ થયેલી છે એમના પુત્ર તરફ આપે કૃતગ્રતા દર્શાવવી જોઈએ, સાહેબ ! ”

“ એ કૃતગ્રતા હું કદાચ મહારું જીવન આપીને દર્શાવી શકું ”

તેમ છું. મહારા સર્વસ્વનો નાશ કરી હું સમ્રાટને માટે રસ્તાનો બિખારી સુધ્ધાં થઈ શકું તેમ છું. ”

“ ત્યારે શેર અફઘાન સાથેનો આપની કન્યાના વિવાહનો સંબંધ કોઈ પણ રીતે તોડી નાખવા આપ રાજી હો એમ લાગતું નથી ! ”

“ ના. ”

“ આ વિષયનો આપ ખરાખર વિચાર કરી જુઓ. ”

“ મહેં સંપૂર્ણ વિચાર કરી જોયો છે. ”

“ આ વિષયનું પરિણામ કેવું શોચનીય આવવાનો સંભવ છે તેનો એક વખત આપે વિચાર કરી જોયો છે કે ? ”

“ હા; પરંતુ જ્યાં સુધી ભારત સમ્રાટ અકબરશાહ જીવતા છે ત્યાં સુધી એ પરિણામ માટે મહને બિલકુલ ભય નથી. ભવિષ્યના સમ્રાટ મહારા ઉપર રોષે ભરાશે તો મહારી વજીરી જશે એમ તમે ધારો છો કે ? જો વજીરી ચાલી જાય તો તેની પણ મહને કાંઈ ચિંતા નથી. ફરીથી હું દીન દરિદ્ર ખની જાઉં તો તેનો મહને ખેદ થાય તેમ નથી. ”

“ સાહેબ ! હજી પણ આપ સ્થિરતાથી વિચાર કરી જુઓ. ”

“ એ વિષયમાં હવે વિચારવા જેવું કાંઈ નથી. હું મહારી પ્રતિજ્ઞા-પર દૃઢ છું. જે કદાચ શાહજહાં સલ્તનતના સળગતા કોધમાં પડી મહારે ભસ્મીભૂત થવું પડશે તો એ પણ મહને કબૂલ છે; પરંતુ ‘ગિયાસબેગે પોતાની પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ કર્યો છે.’ એવા શબ્દો સાંભળવા હું કબૂલ નથી. સાહેબ ! ખરાખર સ્થિતિને સુધારી શકાય છે, ભાંગી ગયેલા ભાગ્યને પ્રયત્નથી સાંધી શકાય છે; પરંતુ સાચી જખાનને કોઈ પણ રીતે બદલી શકાતી નથી. ”

“ ત્યારે આપનો છેવટનો ઉત્તર આ જ છે કે ? ”

“હા, આપ હવે બેલાશક વિદાય થઇ શકો તેમ છો, સાહેબ !”

આ શબ્દો સાંભળી મિરજ મહમ્મદ ધણી રોષે બરાયો. એક ગાઠ નિશ્વાસ મૂકી લાલચોળ બની ગયેલા મુખે તેણે કહ્યું:—“વજીર સાહેબ ! ત્યારે હું શાહજાદા પાસે જઇને એમ કહું છું કે આત્માદુહાલા પોતાની પુત્રીનો આપની સાથે વિવાહ કરવા રાજી નથી !”

“હા—બેલાશક એમ કહો.”

આમ કહી ગિયાસખેગ. બેઠકખાનાનો ત્યાગ કરી બીજા ઓરડામાં ચાલ્યો ગયો.

પ્રકરણ ૨૮ મું.

શેર અફઘાન અને મિરજ મહમ્મદ.

મિરજ મહમ્મદે એમ વિચાર્યું હતું કે, ગિયાસખેગ પાસે જઈ શાહજાદાની સાથે મેહેરના વિવાહનો પ્રસ્તાવ કરવાથી કિંવા તેને તેના ભવિષ્યના સર્વસ્વના નાશનો ભય દર્શાવવાથી ભયભીન બની જઈને તે એ પ્રસ્તાવને સ્વીકારશે તથા તેમં થતાં પોતે પણ સલિમ પાસે બહાદુરી બતાવી સારું ઇનામ મેળવી શકશે; પરંતુ તેની આ કદપનાના પાયાપર રચાયેલી ઇમારત કેવી રીતે જમીનદોસ્ત થઈ ગઈ એ વાંચકોએ ગયા પ્રકરણમાં જોયું છે.

મનમાં ને મનમાં ગિયાસખેગને ગાળો દેતો દેતો મિરજ મહમ્મદ ખ્દાર નીકળ્યો તથા પોતાના ઘોડાપર સવાર થયો. એ સલિમનો વિશ્વાસી બંધુ, પાર્શ્વચર અને પાર્શ્વરક્ષક હતો. આગ્રા શહેરનાં ઘણાં

‘ખરાં માણસો તેને ઓળખતાં હતાં. તેને ઘોડેસવાર થઇને રાજમાર્ગ-
પરથી જતો જોઇ ઘણાં માણસો અભિવાદન કરી તેના તરફ સન્માન
દર્શાવવા લાગ્યાં.

મિરજ મહમ્મદે સ્વગત વિચાર્યું:—“હવે હું શું કરું? શેર
અફધાન જંગલી સ્વભાવનો છે. જો હું તેની પાસે જઇને આવો
પ્રસ્તાવ કરીશ તો તે કદાચ કોષે ભરાઇ બચાંકર અનર્થ કરશે; છતાં
શાહજાદા પાસે અભિમાન કરી આવ્યો છું કે તેમનું કાર્ય કર્યા
સિવાય પાછો ફરીશ નહિ તેથી ગમે તેમ થાય તો પણ મહારે એક
વખત શેર અફધાનને મળવું જ જોઇએ.”

મિરજ મહમ્મદે અશ્વતી પીઠપર ચામુક ફટકાવી. અશ્વ ઝડપથી
દોડવા લાગ્યો. એક મકાન પાસે જઈ અશ્વને ઉમો રાખી તે નીચે
ઉતરી પડ્યો અને અશ્વને એક વૃક્ષના થડ સાથે બાંધી તેણે એ
મકાનના બારણા ઉપર હાથ ઠોક્યો.

વિના વિલંબે એક બાંદીએ બારણું ઉઘાડી સલામ કરીને
કહ્યું:—“સાહેબ! આપ કોને શોધો છો?”

“શેર સાહેબ મકાનમાં છે કે?”

“હા.”

“તમે તેમની પાસે જઇને એમ કહો કે, શાહજાદા તરફથી
જરૂરી ખર્ચ લઇને એક સવાર આવેલો છે.”

બાંદી ચાલી ગઈ. અલ્પકાળમાં જ શેર અફધાને જાતે આવી
મિરજ મહમ્મદને જોઇ હાસ્ય મુખે કહ્યું:—“આલેકમ સલામ. મિરજ
સાહેબે આજે મહારા આ ગરીબખાનાને પોતાની ચરણરમ્મથી પવિત્ર
કર્યું છે એ હું મહારું અહોભાગ્ય સમજું છું.”

મિરજ મહમ્મદે શેર અફધાનને સ્હામી સલામ કરીને કહ્યું:—

“આપની સાથે મહારે એક ધણી જરૂરી વાત કરવાની છે, એ વાત હું આપને એકાન્ત સ્થળે કહેવાને ઇચ્છું છું.”

શેર અફઘાન મિરજા મહમ્મદને સાથે લઇ ઉપરના ઓરડામાં ગયો. એ ઓરડાની સાજા સજ્જા ધણી સુંદર હતી. એ સાજા સજ્જા જોતાં એ ઓરડો શેર અફઘાનના વિશ્રામગૃહ તરીકે ઉપયોગમાં આવતો હોય એવો સ્પષ્ટ ભાસ થતો હતો. શેર અફઘાને નોકરને તમાકુ લાવવાનો હુકમ કર્યો. પછી સુવાસિત પાન આપી આવનારને માન આપ્યું અને પ્રસન્ન મુખે કહ્યું:—“મિરજા સાહેબ! આપને શી વાત કહેવી છે? એવી તે શી જરૂરી વાત છે કે જેને લીધે આપને કષ્ટ વેઠી અહીં સૂધી આવવું પડ્યું છે?”

મિરજાએ કહ્યું:—“એવું કંઇ નથી; પણ પેલા સામાન્ય વિષયનો નિર્ણય કરવાનું કામ શાહજાદા સાહેબે આપને સોંપ્યું છે.”

શેર અફઘાને હાસ્ય મુખે કહ્યું:—“શાહજાદા મહારા ઉપર આટલી બધી કૃપા કરે એવું મહારું ભાગ્ય ક્યાંથી હોઇ શકે? જેઓ હિન્દુસ્તાનના અવિષ્ણના શહેનશાહ છે તેમની પ્રત્યેક ન્યાય-યુક્ત આજ્ઞા હું અવશ્ય પાળીશ.”

“જે કાર્ય આપની શક્તિને આધીન છે—જે કાર્ય આપ કેવળ આપના મુખમાંથી બે ચાર શબ્દો બોલીને જ કરી શકો તેમ છે તે કરવાની આપ પ્રતિજ્ઞા કરો છો કે?”

આ શબ્દો સાંભળવામાં આવતાં શેર અફઘાનના મનમાં અંશય ઉપજ્યો; તે બાદશાહની આધીનતામાં એક સામાન્ય સેનાપતિ હતો. દિલ્લીશ્વરના પુત્રને તેની એવી તે શી જરૂર પડી છે કે તે તેની મદદ ઇચ્છે છે! ?? વિવિધ ચિંતાઓથી શેર અફઘાનનું મન ચિંતાતુર બની

“જે કાર્ય આપની શક્તિને આધીન છે, જે કાર્ય કેવળ આપના મુખમાંથી બેચાર શબ્દો બોલીને જ કરી શકો તેમ છે, તે કરવાની આપ પ્રતિજ્ઞા કરો છો કે ?”

—પૃષ્ઠ ૨૩૪.

ગયું. શું કરવું કે શું બોલવું એ સમજી નહિ શકાવાથી તેણે કહ્યું:-
“આપની ઇચ્છિત વાત જાણ્યા સિવાય હું કોઈ પણ પ્રકારની પ્રતિ-
જ્ઞાના અંધનમાં બંધાઈ શકું તેમ નથી.”

હવે મિરજા મહમ્મદે પોતાના મનની વાતનો સ્ફોટ કર્યો. સંકોચ
તથા દ્વિધા રાખ્યા સિવાય તેણે કહ્યું:-“ગિયાસબેગની કન્યા સાથે
આપનો જે વિવાહ સંબંધ થાય છે એ વિવાહ સંબંધ આપ તોડી
નાખો એવી શાહજહાની ઇચ્છા છે.”

“ગિયાસસાહેબનો શો ગુન્હો છે?”

“ગુન્હો કાંઈ નથી; પણ સુલતાનની—”

શેર અફઘાન વચ્ચે જ બોલી ઉઠ્યો:-“સુલતાનની એવી ઇચ્છા
છે કે, હું આ સંબંધ તોડી નાખીશ એટલે તેઓ મેહેરને મેળવી
શકશે, કેમ?”

“સાહેબ! આપ ધણા બુદ્ધિમાન તથા હોશિયાર છો! જે
તેમ ના હોય તો આપ આટલા બધા પ્રખ્યાત કેવી રીતે થઈ શકો?”

“એ તો ખરું પણ આપ મહારાથી વળી વિશેષ બુદ્ધિમાન
જણાઓ છો; હવે જે વાત હોય તે સ્પષ્ટતાથી કહો?”

“શાહજહા મેહેરનું લુવનમોહન રૂપ જોઈ ઉન્મત્ત બની ગયા
છે. તેઓ મેહેરને પટરાણી કરવાને ઇચ્છે છે.”

“રંગમહેલમાં અનેક રૂપસુંદરીઓ છે. પોતાની પરિણીતા
બાર્યાથી પણ તેમની વાસનાની તૃપ્તિ થતી નથી કે?”

“ના, સાહેબ! મેહેરનિસાના રૂપ ગુણની તુલના થઈ શકે તેમ
નથી! સમસ્ત હિન્દુસ્તાનમાં તેના જેવી બીજી કોઈ રૂપસુંદરી નથી.
હવે આપના મનનો જે વિચાર હોય તે આપ જણાવો?”

“ ધારો કે, હું કદાચ એ સંબંધ તોડી નાખીશ; પણ ગિયાસમેગ મહારું કેવું સાંભળશે કે ? તેઓ ધર્મતઃ મહેને કન્યાદાન કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી ચુક્યા છે. ”

“ જો આપ કદાચ આ સંકટક્ષેત્રમાંથી ખસી જાઓ તો ગિ. યાસમેગને લાચારીથી નિરુપાય થવું પડશે. આપ જે ઇચ્છો તે આપવાને શાહજાદા તૈયાર છે. જાગીર, મન્સબ, રોકડ સંપત્તિ, રાજ સંમાન વગેરેમાંથી આપને શું જોઈએ છે ? ”

“ સાહેબ ! મહારે કાંઈ જોઈતું નથી. સમસ્ત હિન્દુસ્તાનનો અધિકાર મહેને આપવામાં આવે તો પણ હું મેહેરનો ત્યાગ કરી શકું તેમ નથી. રાજ્યના ખજાનાનાં મણિમુક્તા અને કિમતી રતનાદિના વિનિમયથી હું એ અમૂલ્ય રત્નનો ત્યાગ કરવા તૈયાર નથી. ”

“ શેર સાહેબ ! ખરાબર વિચાર કરીને વાત કહો. અગ્નિ સાથે રમત કરવી એ બુદ્ધિશાળીનું કામ નથી. ”

“ જો એથી આખા વિશ્વ બ્રહ્માંડમાં અગ્નિ સળગી ઉડશે, વિરાટ વિશ્વ બળી ખાકસાર થઈ જશે તો પણ હું મહારો નિશ્ચય ફેરવનાર નથી. દિલ્લીશ્વરના કોપમુખમાં પડી, જો કદાચ મહારે મહારા હૃદયનું લોહી રેડવું પડશે તો તેમ કરવાને પણ હું તૈયાર છું. આપ શાહજાદાને કહેજો કે, જો બીજા કોઈએ મહારી પાસે આવી વાત કરી હોત તો તેને ઉચિત ફગ ભોગવવું પડત. હું સારી રીતે જાણું છું કે, શાહજાદા ધણી નીચ છે, તેમનું વર્તન ઘણું ખરાબ છે—તેઓ ભોગલકુળનું કલંક છે તથા આપ પણ એ કલંકી શાહજાદાના નીચ સ્વભાવના સાથી છો. જાઓ—હમણાં ને હમણાં આ સ્થળેથી ચાલ્યા જાઓ. ”

શેર અધવાનનાં નેત્રોમાંથી અગ્નિકણ્ણની વૃષ્ટિ થવા લાગી. કો-

ધન્ટી વિશેષતાથી તેનું મ્હોં લાલચોળા બની ગયું. તે હાથની મુઠી વાળી મિરજા મહમ્મદ તરફ ધસ્યો.

મિરજા મહમ્મદે આસનપરથી ઉઠી ઉભા થઈને કહ્યું:—“ ઠીક છે ! આ કાર્યનું ક્ષણ તમારે જલ્દી ભોગવવું પડશે. તમે કેવા મ્હોટા શેર અશ્વધાન છો તે અમે બરાબર જોઈ લઈશું. ”

મિરજા મહમ્મદના આ શબ્દો સાંભળી શેર અશ્વધાને અત્યંત ક્રોધે ભરાઈ પોતાની કમરપર લટકતી તેજોમયી નલ્વારને મ્યાનમાંથી બહાર ખેંચી કાઢી. પ્રખર સૂર્યપ્રકાશમાં તે રક્તપિપાસુ સમશેર બચંકર ભાવથી ચમકી ઉઠી.

મિરજા વખત વિચારી છ પાંચ અગીઆર ગણી ગયો. તેના જીવનમાં તેનો આવો તિરસ્કાર કોઈએ કદાપિ કર્યો નહોતો.

પાપિષ્ઠ મિરજા મહમ્મદે અત્યાર પૂર્વે ગિયાસજેગની સાથે પણ જે ધૂષ્ટતા કરી હતી એ સર્જંધી શેર અશ્વધાન કાંઈ જાણતો નહોતો. જો એ વિષય તે જાણતો હોત તો મિરજા મહમ્મદને એ આજે જીવતો જવા દેત નહિ.

શેર અશ્વધાન થોડા સમય સંધી પારી નજીક ઉભો રહી શાન્ત પ્રકૃતિ તરફ જોઈ રહ્યો. તેણે સૂર્યનાં ઉજ્જવળ કિરણોથી સમસ્ત જગતને ઉજ્જવળ થવું જોયું. સૂર્યની એ તરણ કાન્તિ જાણે કે મેહેરુનિ-સાના રૂપની જ કાન્તિ હોય એવો તેને ભાસ થયો. ઉદ્યાનમાંનાં પુષ્પોનાં સુગંધ હરી લલ્લ વાયુ એ બેઠકખાનામાં પ્રવેશ કરી શેર અશ્વધાનના ઉત્તેજિત બની ગયેલા ચિત્તને શાન્ત કરવા લાગ્યો.

શેર અશ્વધાન એ ઓરડામાં ટહેલતાં ટહેલતાં પોતાના મનમાંને મનમાં કહેવા લાગ્યો:—“ મેહેર ! તારે માટે મ્હોં મ્હારા આ જીવનની પણ ચિંતા રાખી નથી. આ પ્રાણમાંથી જે દિવસે તારી સુખ રમ્મ-

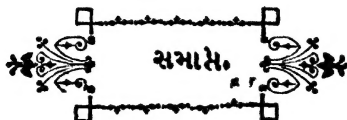
તિનો લોપ થાય તે જ દિવસે મહારું મૃત્યુ થાય એમ હું ધમ્મું છું. એક તરફ આખું જડ જગત છે અને બીજી તરફ તું છે! સુલતાન સલિમ બવિયમાં એક દિવસે હિન્દુસ્તાનનો શહેનશાહ થઇ શકે તેમ છે; પણ તેથી મહેને શું? પ્રેમના ઉપર કાંઇ અધિકારની છાપ ઓછી જ લાગેલી હોય છે! મહારા પોતાના આ હૃદયમાં મહેને જો સોનાના રાજ્યની પ્રતિષ્ઠા કરી છે એ રાજ્યની અધીશ્વરી કેવળ મેહેરનિસા જ છે. મહેને એ પદ્મમાન, મર્યાદા, અધિકાર, મન્સબ, જગીર કે મણિમુક્તાદિમાંનું કાંઇ જોઇતું નથી. એ સધળું રસાતળમાં જાઓ, આ હિન્દુસ્તાન અતલ સમુદ્રના ગર્ભમાં ડૂબી જાઓ, હિમાચળ ખસી પડે તેથી મહેને લેશ માત્ર હરકત નથી; મહેને કેવળ મેહેર જ જોઇએ છીએ.”

વળી થોડા વખત સૂધી ચુપ રહ્યા પછી પાછો તે વિચારવા લાગ્યો:—“આ હિન્દુસ્તાનમાં હું ઉદરના નિર્વાહ માટે આવ્યો હતો. હું બિલ્લુક છુ—સામાન્ય પ્રયત્નથી હું રત્ન મેળવી શક્યો છું. એ રત્નનો ત્યાગ હું શા માટે કરું? બાદશાહ તથા યુવરાજ સલિમની વિરાગ દૃષ્ટિમાં પડી મહારે જીવતા બળી મરવું પડશે તો તેનો મહેને બિલકુલ બચ નથી. હું કેવળ મહારા પ્રાણની આરાધ્યા દેવી મેહેરને મેળવવાને જ ઇચ્છું છું.”

“મેહેર મહારી કોણ છે? એ મહારું સર્વસ્વ છે. એણે મહારા આ અધિકારમય હૃદયમાં પ્રકાશ કર્યો છે. તેના ઉજ્જવળ રૂપની તીવ્ર જ્યોતિ મહારા પ્રત્યેક લોહીના બિંદુ સાથે બળી ગઇ છે. પપૈયા અને કોયલના મુખે હું તેનો મધુર સ્વર સાંભળી શકું છું. તેના યુગધિમય નિશ્વાસના સ્પર્શથી હું મલયને અનુભવું છું. નેત્રો મીઞતાં હું જોઇ શકું છું કે, એ અલૌકિક રૂપસુંદરી, જીવનમોહિની મેહેર-

।નસાએ મહારા હદયને પ્રકાશિત કરી રાખ્યું છે. જે એને નહિ મેળવી શકું તો હું નરકના અધકારમાં ડૂબી જઈશ, આ જીવનનો, માન-મર્યાદાનો તથા મહારી બહાલામાં બહાલી તસ્વારનો ત્યાગ હું કરી શકીશ; પણ મેહેરનો ત્યાગ નહિ જ કરી શકું ! આ દેહમાં લોહીનું એક પણ બિંદુ હશે ત્યાં સુધી તેને હું બીજાના હાથમાં જવા દઈશ નહિ ! ”

વાંચકબંધુ ! સલિમે પોતાના વિલાસની તૃપ્તિ માટે ભવિષ્યમાં કેવાં હૃદયવિદારક કાર્ય કર્યાં, શેર અધધાને જીવનની છેલ્લી ક્ષણ સુધી પોતાના સંકલ્પને કેવી રીતે પાળ્યો, જીવનમેહિની મેહેરનિસાનું ભાગ્યચક્ર તેને કેવી બીષણ દશાઓનું દર્શન કરાવી છેવટે ક્યાં લઈ ગયું વગેરે વિષયોનો સમાવેશ આ નવલકથાના દ્વિતીય ખણ્ડમાં થયો છે; અસ્તુ,

અત્યંત દુર્લભ અતિ ઉપયોગી ગ્રંથ.

અસલી પ્રવીણસાગર સ્ટીક.
મોટા અક્ષર. સચિત્ર !

(આ ગ્રંથમાં ગુજરાતી ટીકા આપેલી છે અને ગુજરાતી ભાષામાં બહાર પડેલા સઘળા પ્રવીણસાગરોના ગ્રંથો કરતાં આ ગ્રંથ ઘણો મોટો અને અતિશય ઉપયોગી હોવાથી લાયબ્રેરીમાં રાખવા લાયક છે. માત્ર જુજ નકલો સિદ્ધિ છે.)

આ સુવિખ્યાત ગ્રંથ રાજકોટના મહા વિદ્વાન મહારાણાશ્રી મેહરામણસિંહજીએ રચેલો છે. આ ગ્રંથના વાંચનથી સર્વે અમૂલ્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે તેમ છે. આ ગ્રંથના અધ્યયનથી યોગીજનો યોગવિધાનો પરિચય પામશે, ભોગીજનો ભોગવિલાસ પામશે, પ્રણયીજનો પ્રણયનું સ્વરૂપ સમજી ખરાં પ્રણયી બનશે, કવિજનો સર્વ અલંકાર અને કાવ્ય-કળાને સમજશે. આ સર્વ ઉપરાંત આ ઘણા ઉપયોગી ગ્રંથમાં નાયક નાયિકાનો ભેદ, નાડી પરીક્ષા, અશ્વ પરીક્ષા, શુકનાવલી, રણસંગ્રામની પંડિતાઇ, રાજનીતિ અને વિધારાગ તથા તાત્કાલિક ઉત્પત્તિનું સાધન વર્ણન, વિરહાલાપ, ઇશ્વરભક્તિ અને અષ્ટાંગયોગ વગેરેનું વિસ્તૃત વર્ણન આ ગ્રંથમાં છે. કાગળો, છપામણી વગેરેની સખ્ત મોંઘવારીથી આ ગ્રંથની નવો આવૃત્તિ થવી અશક્ય છે; માટે તરતજ મંગાવી લ્યો આ ગ્રંથમાં ૧૮ અંકસોચાર મનોહર ચિત્રો પણ આપેલાં છે. મળખૂત પૂર્વે છતાં મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૧૨-૦-૦ વી. પી તથા પોષ્ટેજ ખર્ચ જુદું.

એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની,
કાલબાદેવી રોડ, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ—મુંબાઈ ૨.

